

የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት ETHIOPIAN BAR REVIEW

መግቢያ 1 ቁ. 1

Vol. 1 No. 1

ሚያዝያ 1998

April 2006

በዚህ እትም:

IN THIS ISSUE

ጽሑፎች ARTICLES

በኢትዮጵያ የመድን ሕግና ውሎች ዘራዊ ከሚስተዋሉት ችግሮች ጥቂቶች

Yohannes Heroui

ዘካሪያስ ቀንዓ

Tilahun Teshome

አወል ሰላሴ

ለሞት ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚን ስለመወሰን

መክብብ ፀጋው

A Few More Points on the Interpretation of Article 701 of the Commercial Code

Yohannes Heroui

የባንክ አሠራርን ስለሚመለከቱ ሕጎች አንዳንድ ነጥቦች

ጥላሁን ተሾመ

የኮንስትራክሽን ውል ገጽታዎች

ሚካኤል ጉንታ

የፍርድ ጉዳዮች
CASE REPORTS

የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት

ETHIOPIAN BAR REVIEW

በኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር በዓመት ሁለት ጊዜ የሚታተም
Published twice annually by the Ethiopian Bar Association

የአርትኦት ቦርድ አባላት EDITORIAL BOARD

ታምሩ ወንድምአገኘሁ ሰብሳቢ
Tamiru Wondimagegenehu, Chairman

ዮሐንስ ገሩይ
Yohannes Heroui

ጥላሁን ተሾመ
Tilahun Teshome

አወል ሰኢድ
Awel Seid

ሐረገወይን አሸናፊ
Haregewein Ashenafi

የርዕሰ ጉዳዮች
Headnotes of Cases Reported

ዋና አዘጋጅ
CHIEF EDITOR
ዮሐንስ ገሩይ
Yohannes Heroui

ፀሐፊ
SECRETARY
ቤተልሔም መርን
Bethlehem Merin

ስለማንኛውም አስፈላጊ ጉዳይ፣ ለዋናው አዘጋጅ፣ የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት፣ መ.ሣ.ቁ. 700 አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ e-mail: eba@telecom.net.et ጠላችሁ ጻፉልን።

ማ ው ጫ
TABLE OF CONTENTS

	ገጽ Page
መቅድም	ix
በኢትዮጵያ የመድን ሕግና ውሎች ዘራያ ከሚስተዋሉት ችግሮች ጥቂቶቹ	1
Abstract of Amharic Text	31
ለሞት ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚን ስለመወሰን	35
Abstract of the Amharic Text	55
A Few More Points on the Interpretation of Article 701 of the Commercial Code	59
ፍርዶች	71
Headnotes of Cases Reported	95
የባንክ አሠራርን ስለሚመለከቱ ሕጎች አንዳንድ ነጥቦች	99
Abstract of the Amharic Text	129
የኮንስትራክሽን ውል ገጽታዎች	131
Abstract of the Amharic Text	147
የፍርዶች አምድ (Judgments column)	149
ፒቲ ሲናር አንተጃል ህ ጌት ኤስ ኢንተርናሽናል	149
ግሩም ታደሰ ህ ዐቃቤ ሕግ	155
Headnotes of Judgments	159

በዚህ መጽሔት ውስጥ የሚቀርቡ ጽሑፎች የፀሐፊዎቹን የግል
አስተያየት እንጂ የማኅበሩን አቋም አያንፀባርቁም፡፡

The Ethiopian Bar Review is a bi-annual publication of the Ethiopian
Bar Association. The Editorial Board welcomes Articles written in
English, whether with or without an Amharic translation. All
communications and inquiries are to be addressed to:

The Editor
Ethiopian Bar Review
P. O. Box 700
e-mail: eds@ethionet.et

NOTE FROM THE EDITOR

For the benefit of our English speaking readers, we have included an English “Abstract” for each of the Amharic Articles appearing in this Volume. These *Abstracts* immediately follow the Amharic Article from which they are abstracted. The *Abstracts* are prepared by the Editorial staff and reviewed by the authors of the Articles for faithful translation and abstraction, but the ultimate responsibility for any possible error in this regard lies with the Editorial staff. We have also included a “Headnote” for each of the Judgments reported in the present Volume. The Editorial Board welcomes Articles written in English, whether with or without an Amharic translation. All communications and inquiries are to be addressed to:

The Editor
Ethiopian Bar Review

P. O. Box 700

e-mail: eba@telecom.net.et

የቁራኛና የጥቅስ ምልክት

የፍ.ብ.ሕ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር
የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር
የን.ሕ.ቁ.	የንግድ ሕግ ቁጥር
የወ.መ.ሕ.ቁ.	የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር
የወ.መ.ሕ.ሥ.ሥ.ቁ.	የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ሥነ ሥርዓት ቁጥር
የፍ.ብ.መ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር መዝገብ ቁጥር
የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ.	የፍትሕ ብሔር ይግባኝ መዝገብ ቁጥር
የወ.ይ.መ.ቁ.	የወንጀል ይግባኝ መዝገብ ቁጥር

LIST OF ABBREVIATIONS

Art.	Article (of Codes)
C.C.	Civil Code
Com.C.	Commercial Code
C.Pro.C.	Civil Procedure Code
P.C.	Penal Code
Cr.Pro.C.	Criminal Procedure Code
C.F.No.	Civil Cases File Numbers
C.App.F.No.	Civil Appeal Cases File Number
Cr.App.F.No.	Criminal Appeal Cases File Number

መ ቅ ድ ም

የማኅበሩ ለረጅም ጊዜ ዕቅድ ሆኖ የቆየው የሕግ መጽሔትን በቋሚነት የማዘጋጀት ተግባር እነሆ በዚህ “የኢትዮጵያ ጠበቆች የሕግ መጽሔት” (Ethiopian Bar Review) ተብሎ በተሰየመው መጽሔታችን እውን መሆኑን ስናስበር በከፍተኛ የደስታ ስሜት ነው።

ሕግ ሲባል ሥነ ጥበብም ሳይንስም ነው። እንደ ሳይንስነቱ የሕግ ትምህርት በተሻለ ሁኔታ ሊቀሰም የሚችለው ተዛማጅ ከሆኑት እንደ ታሪክ፣ ፍልስፍና፣ ሥነ ጽሑፍ፣ ቋንቋ፣ ወዘተ... ከመሳሰሉት ማኅበራዊ ሳይንሶች ጋር በአንድነት በዩኒቨርሲቲ ውስጥ ሲማሩት ነው። እንደ ሥነ ጥበብነቱ ደግሞ ዕውቀቱ የተሻለ ሊሠርፅ የሚችለው በጥበቅና ሙያ፣ በዳኝነትና እነዚህን በመሰሉት ሕግ-ነክ ሥራዎች ላይ በመሰማራት በተገብሮ ከሚገኘው ትምህርት ነው። እሊህ ሁለት የማይነጣጠሉ አንዱ ለሌላው ማሟያ ናቸው። ከዚህም የሕግ ጠባይ የተነሳ የጠበቆች ማኅበራት በአንድ አገር ውስጥ የሕግ ትምህርት እንዲጎለብት፣ ሥነ ሕግም በየጊዜው ዕድገት እያገኘ እንዲሄድ የሚያደርጉትና ሊያደርጉ የሚችሉት አስተዋጽኦ ቀላል ግምት የሚሰጠው አይደለም። ለዚህም ነው የሕግ መጽሔትን በቋሚነት የማዘጋጀቱ ተግባር ለረጅም ጊዜ የማኅበራችን ዕቅድ ሆኖ የቆየው።

እንግዲህ የዚህ መጽሔት ዋና ዓላማዎች፣ በኢትዮጵያ ሕጎች ላይ የተመረኮዙ ጥናታዊ ጽሑፎችንና ትችቶችን ማቅረብ፣ ስለጥበቅና አገልግሎትና ስለሥነ ምግባር ደንቦች ሕዝብ እንዲያውቅ ማድረግ፣ አባላት ልምዶቻቸውን የሚለዋወጡባቸው ለሌሎችም የሚያካፍሉባቸው መድረክ ሆኖ እንዲያገለግል አመቺ ሁኔታ በመፍጠር ለሕግ ትምህርትና ሥነ ሕግ መዳበር እገዛ ማድረግ ናቸው። ከነዚህም በተጨማሪ፣ ማኅበራችን በአሁኑ ጊዜ የዓለም አቀፍ ጠበቆች ማኅበር አባል ስለሆነና ከአፍሪካ የሕግ ባለሙያዎች ማኅበር ጋርም የቅርብ የሥራ ግንኙነት ስላለው የእነዚህ አጋር የሙያ ማኅበራት አባላት ከኢትዮጵያ ሕጎች ጋር እንዲተዋወቁ ማድረግ ልምድ ለመለዋወጥና የተጀመረውንም ትብብር ለማጠናከር የሚረዳ ሲሆን በሌላም በኩል የውጭ ኢንቨስትመንት እንዲስፋፋ የማገዝ ጠቀሜታ

አለው። በዚህም ምክንያት መጽሔታችን በእንግሊዝኛ ቋንቋ ጭምር እንዲዘጋጅ ተደርጓል።

በመጽሔታችን በዚህ እትም የቀረቡት አብዛኞቹ ጽሑፎች የሚያተኩሩት እስካሁን በፍርድ ቤቶቻችንም ሆነ በሕግ ባለሙያዎች መካከል እጅግ አወዛጋቢ ሆኖ በቆየው “ለሞት በሚደረግ የሕይወት መድን” ጉዳይ ላይ ነው። በዚህ እትም ውስጥ ይህን ጉዳይ የሚመለከቱ ጽሑፎችና ፍርዶች በአንድነት ተጠቃለው ስለቀረቡ፣ ሕግ አውጭዎች፣ የሕግ ባለሙያዎችና ተማሪዎች ስለጉዳዩ የተጠቃለለ መረጃ (ኮምፒንዲየም) ይኖራቸዋል የሚል እምነት አለን። ከዚህም በላይ ደግሞ፣ እነዚህን በአንድነት ማጥናቱ እስካሁን አወዛጋቢ ሆኖ በቆየው የሕግ አተረጓጎም ጥያቄ ላይ ተመሳሳይ አቋም ለመያዝ እንደሚረዳ አንባብያን ጽሑፎቹን ካጠናቸው በኋላ በራሳቸው የሚደርሱበት ጉዳይ ይመስለናል። ከመጽሔታችን የወደፊት ዓላማዎች አንዱም፣ ይህን የመሰሉ፣ በተግባር ሲውሉ የአተረጓጎም ችግር ያስከተሉ ሕጎችን እየለዩ ጽሑፎችንና ትችቶችን በማቅረብ በባለሙያዎች መካከል የአተረጓጎም አንድነት እንዲሰፍን ማገዝ ነው።

መጽሔታችን የተነሳበትን ዓላማ ከግቡ ለማድረስ የአባሎቻችንና የሁሉም የሕግ ባለሙያዎች ትብብርና ድጋፍ እንደሚያስፈልገው ግልጽ ነው። አዘውትሮ እንደሚባለው መጀመር ቀላል ባይሆንም መቀጠሉና በዚያም ላይ እያሻሻሉ መሄዱ ግን የበለጠ ከባድ ነው። ራስ ሳይጠና ጉተና እንዳንባል፣ በተለይም የአባሎቻችን ያልተቆጠበ ድጋፍ አስፈላጊ መሆኑን አበክሬ ላስገነዝብ እወዳለሁ። ለሕትመት የሚሆኑ ጽሑፎችን በማቅረብም ሆነ በሌሎች ተግባራት ንቁ ተሳትፎ በማድረግ ይህንን አደራ እንደሚወጡም እምነቴ የፀና ነው።

በመጨረሻም፣ ይህ መጽሔት እንዲወጣ ያልተቆጠበ ድጋፍ ሲያደርጉ ለቆዩት የማኅበራችን የሥራ አስፈጻሚ ኮሚቴ አባላት፣ የመጽሔቱ ቦርድ አባላትና የማኅበሩ ጽ/ቤት አባላት እንዲሁም የመጽሔቱን ሥራ እንድንጀምር የገንዘብ ድጋፍ ላደረጉልን ለ“ኢንሺየቲቭ አፍሪካ/ሲዳ” እና ለ“ካናዳ ጠበቆች ማኅበር” ከፍተኛ ያለ ምስጋናዬን አቀርባለሁ።

ጌታቸው ቅጣው
የኢትዮጵያ ጠበቆች ማኅበር ፕሬዚዳንት
ሚያዝያ 1998 ዓ.ም.

በኢትዮጵያ የመድን ሕግና ውሎች ዙሪያ ከሚስተዋሉት አሳሳቢ

ችግሮች ጥቂቶች*

በዘካሪያስ ቀንዓ**

መግቢያ

በኢትዮጵያ ውስጥ በመድን ሕግና ውሎች ዙሪያ በርካታ አሳሳቢ ችግሮች አሉ። በባል ማጋነን አይሆንም። እንኳን በሁለቱም ማለትም በሕግና በውሎች ዙሪያ ቀርቶ ከውሎች ውስጥ ጥቂቶች ተመርጠው በሚገባ ቢፈተሹ ብዙ አሳሳቢ ችግሮች እንደሚገኙባቸው ምንም የሚያከራክር አይመስለኝም። በጽሑፉ ውስጥ እንደተመለከተው በሀገራችን የሚሠሩባቸው ስታንደርድ የመድን ፖሊሲዎች የተወሰዱት የኮመን ሉው የሕግ ሥርዓት ካላቸው ሀገሮች በተለይም ከእንግሊዝ ሲሆን በንግድ ሕግ ውስጥ የተካተተውና ዋናው የመድን ሕጎችን የተወሰደው ግን የሲቪል ሉው ወይም የኮንቴንታል የሕግ ሥርዓት ከሚከተሉት አገሮች በተለይም ከፈረንሳይ ነው። እንግዲህ ልብ ሊባል የሚገባው አንዱ ችግር የመድን ኩባንያዎችን በሚጠቀሙባቸው ፖሊሲዎች እና በሕጎችን መካከል የምንጭ ክፍተትና ያለመጣጣም መኖሩን ነው። ከዚህም ይሁን ሕጎችንም ያለምንም ማሻሻያ ወደ ግማሽ ምዕተ ዓመት ያህል ከማገልገሉ አኳያ እንደዚሁም ለውሎች እና ለሕግ ድንጋጌዎች ከሚሰጠው ትርጉም አኳያ ብዙ አሳሳቢ ችግሮች እንዳሉ ይስተዋላል። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ለውይይት እንዲሆኑ ጥቂቶቹን ባጭሩ ለመዳሰስ ሙከራ ይደረጋል።

1. በመድን ውሎች ፎርም ዙሪያ ስለሚስተዋሉት ሁኔታዎች እና ችግሮች

1.1 የመድን ውሎች በጽሑፍ መደረግ ያለባቸው ስለመሆኑ

በ1952 ዓ.ም በወጣው የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ በቁጥር 1719(1) ሥር እንደተጻፈው በሕግ ድንጋጌ ምክንያት አንድ ውል በጽሑፍ እንዲደረግ ካልተባለ በስተቀር ወይም ተዋዋይ ወገኖች በራሳቸው ላይ የውል ፎርምን

* ይህ ጽሑፍ የኢትዮጵያ የሕግ ባለሙያዎች ማኅበር በመጋቢት ወር 1997 ዓ.ም. አዘጋጅቶት በነበረው ተከታታይ የሕግ ትምህርት ፕሮግራም ላይ ቀርቦ የነበረ ጽሑፍ ሲሆን ከሕትመት በፊት መጠነኛ ማስተካከያ ተደርጎበታል።

** የሕግ ረዳት ፕሮፌሰር፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

ግዴታ ካልጣሉ በስተቀር የተዋዋይ ወገኖች ስምምነት እስካለ ድረስ ውሎች በማንኛውም ፎርም ሊደረጉ ይችላሉ። ተዋዋይ ወገኖችም ከዚህ ድንጋጌ የተነሣ ውላቸውን ቢፈልጉ በጽሑፍ፣ በቃል፣ በምልክት ወዘተ... ሊያደርጉ ይችላሉ።

በዚህ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1719 ሥር በተደነገገው መሠረት ሕግ ለአንድ ውል የተለየ ፎርም ደንግጉ ከሆነ ግን፤ ያ ፎርም መሟላት አለበት።¹ ሕግ ባይጠይቅም ተዋዋይ ወገኖች ውላቸው በተለየ ፎርም እንዲደረግ ሲስማሙ የፎርም ጉዳይ ከተዋዋሮቹ ፈቃድ የመነጨ ግዴታ ይሆንባቸዋል።

በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1719(2) ሥር እንደተጻፈው ሕግ የፎርም ግዴታን ከጣለባቸው ውሎች መካከል አንዱ የመድን ውል ነው።² ከዚህ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1725(ለ) እና 1719(2) ድንጋጌ የተነሣ የመድን ውል በቃል ሊደረግ እንዳይችል ሕግ ገደብ አድርጎታል፤ የመድን ውሎች ሁሉ በጽሑፍ መደረግ አለባቸው።

1.2 የመድን ውሎች በጽሑፍ ከመደረጋቸውም በላይ “ፖሊሲ” በሚባል ልዩ ሠነድ ላይ መደረግ አለባቸው

በፍትሐብሔር ሕጉ በቁጥር 1725(ለ) ሥር የመድን ውሎች በጽሑፍ መደረግ እንዳለባቸው ቢደነግግም በንግድ ሕግ ስለመድን የተጻፈውን አብሮ ማየቱ የግድ ይሆናል። በንግድ ሕግ ቁጥር 657(1) መሠረት “የኢንቨራንስ ውል ፖሊሲ በሚባል ጽሑፍ መደገፍ አለበት” ተብሎ ሲጻፍ በን.ሕ.ቁ. 657(2) መሠረት ደግሞ “የኢንቨራንስ ፖሊሲ ተጨማሪ (በእንግሊዝኛ Endorsement) በሆነ ጽሁፍ ካልሆነ በቀር ሊለወጥ አይችልም” ተብሏል። የን.ሕ.ቁ. 658 ርዕሱ “በኢንቨራንስ ውል ፖሊሲው ላይ ስለሚመለከቱ ነገሮች” ሲሆን አጀማመሩ ደግሞ “በኢንቨራንስ ውል ፖሊሲ ውስጥ ሊጻፍ የሚገባው” በሚል ነው። ከዚያም አልፈን የን.ሕ.ቁ. 659(1)ን ስንመለከት “ተቃራኒ ውል ከሌለ በቀር የኢንቨራንስ ውል ፖሊሲው ከተፈረመበት አንስቶ ይፀናል” ተብሎ የተደነገገ ሲሆን፤ ወደሚቀጥለው ቁጥር ወደ 660(1) ስናልፍም “የኢንቨራንስ ውል ፖሊሲ በአንድ የተለየ ሰው ስም ወይም ለታዘዘለት ሰው ሊሆን ይችላል” የሚል ድንጋጌ እናገኛለን። እንግዲህ እነኚህ ሁሉ የሚያመለክቱት በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1725(ለ) መሠረት የመድን ውል በጽሑፍ መደረግ እንደሚኖርበት እና

¹ የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1719(2)።

² ዝኒ. ከማሁ ቁጥር 1725 (ለ)።

ጽሑፉም ተራ ጽሑፍ ሳይሆን “ፖሊሲ” በሚባል ልዩ ጽሑፍ መሆን እንዳለበት ነው።

በሌላም በኩል በን.ሕ.ቁ. 657(1) የተጻፈው ድንጋጌ የማስረጃ ድንጋጌ እንጂ በሕግ ፊት ተቀባይነት ያለው የመድን ውል ይኖር ዘንድ የግድ ፖሊሲ በሚባል ጽሑፍ መደረግ ላያስፈልግ ይችላል። በሌላ አነጋገር የን.ሕ.ቁ. 657(1) የመድን ውል ስለመደረጉ ማረጋገጥ የሚፈልግ ሁሉ “ፖሊሲ” የሚባለውን የጽሑፍ ውል ማቅረብ አለበት ማለቱ እንጂ ለውለታው መኖር ሕግ የደነገገው የጽሑፍ ውልን ነው ለማለት ይቻል ይሆናል። ይህ ግን ውሃ ሊቋጥር የሚችል ክርክር ወይም አቋም አይመስልም። ምክንያቱም ውሉ የሚደረገው አንድ ጊዜ ነውና። ውሉ የሚደረገው አንድ ጊዜ ከሆነ ደግሞ ያ አንዴ የሚደረገው ውል “ፖሊሲ” በሚባል ሠነድ ላይ የተደረገ ውል መሆን እንዳለበት ነው ሕጉ የደነገገው። በሌላ አነጋገር የመድን ውል መጀመሪያ በተራ የጽሑፍ ውል ይደረጋል ከዚያም በሁለተኛ ደረጃ “ፖሊሲ” በሚባል ልዩ ሠነድ ላይ ይደረጋል ማለት አይደለም። ከአሠራርም ከልምድም እንደምናየው ውሉ አንዴ ነው የሚደረገው፤ ውሉ ስለመደረጉ ማስረጃው ደግሞ መድን ሰጪዎች ለመድን ገቢዎች የሚሰጡት ፖሊሲዎች ናቸው።

በንግድ ሕግ ቁጥር 657(2)፤ ላይ ተጽፎ እንደምናነበው “ፖሊሲ” በሚባለው ልዩ ሠነድ ላይ የተደረገውን ውል ተዋዋይ ወገኖች ማለትም መድን ሰጪውና መድን ገቢው ለማሻሻል ወይም ጥቂት ለውጥ ሊያደርጉበት ቢፈልጉ አሁን ደግሞ በአማርኛው የንግድ ሕግ “ተጨማሪ” በእንግሊዝኛው ደግሞ “Endorsement” በሚባል ልዩ ሠነድ ላይ ማድረግ እንዳለባቸው ሕግ ይደነግጋል። ስለዚህም የመድን ውል በተራ ጽሑፍ ሊሻሻል ወይም ሊለወጥ ወይም ሌላ ቃል ሊታከልበት አይችልም። የመድን ውል ፖሊሲን ለማሻሻል ሌላ አዲስ ፖሊሲ ማውጣትም አያስፈልግም። በእርግጥ ተዋዋይ ወገኖች ማሻሻያውን አክለውበት አዲስ ፖሊሲ እንዲኖር ቢስማሙ የሚያግዳቸው ባይኖርም ሕግ እንደሚጠይቀው በአማርኛ “ተጨማሪ” በእንግሊዝኛ ደግሞ “Endorsement” በሚባል ልዩ ሠነድ ማሻሻል ወይም መለወጥ ይቻላል።

የመድን ውል “ፖሊሲ” በሚባል ልዩ ሠነድ ላይ መደረጉ እንደተጠበቀ ሆኖ ማሻሻያም “ተጨማሪ” በሚል ልዩ ሠነድ ላይ መደረጉ እንደተጠበቀ ሆኖ ልዩ ሠነዶች ተዘጋጅተው እስከሚወጡ ድረስ በጊዜያዊነት ወይም ለጊዜው መድን ጠያቂው የመድን ሽፋን እንዲያገኝ መስማማት እንደሚቻል በን.ሕ.ቁ. 657(3) ሥር ተደንግጓል። እናም በዚህ በን.ሕ.ቁ. 657(3) መሠረት የሚሰጠው ሠነድ ፖሊሲን የሚተካ ሠነድ ሳይሆን ፖሊሲው እስከሚወጣ ድረስ የሚሰጥ ሠነድ የማሻሻል ጉዳይ ከሆነም “ተጨማሪ” የሚባለው ልዩ ሠነድ ከመሰጠቱ በፊት ለጊዜው የሚሰጥ ሠነድ ነው። ይህ በን.ሕ.ቁ. 657(3) ሥር ሊሰጥ ይችላል ተብሎ የታሰበው ሠነድ በእንግሊዝኛው የንግድ ሕግ “provisional guarantee”

ተብሎ የተጻፈው ሲሆን በሌሎች ሀገሮች “Temporary Cover”, “Cover Note” ወይም “Provisional Cover” በመባል ይታወቃል።

በዚህ በን.ሕ.ቁ. 657(3) ሥር የተጻፈው በዚሁ ቁጥር በንዑስ ቁጥር (1) እና (2) ሥር በተለይም በንዑስ ቁጥር (1) ሥር ከተጻፈው ጋር ሲታይ ትንሽ አነጋጋሪ ሊሆን ይችላል። በአንድ በኩል የመድን ውል ስለመኖሩ መረጋገጥ፤ መደገፍ ያለበት “ፖሊሲ” በሚባል ልዩ ሠነድ ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ በዚህ በን.ሕ.ቁ. 657(3) መሠረት መድን ሰጪው ጊዜያዊ ዋስትና ወይም ጊዜያዊ ሽፋን ወይም የሽፋን ማስታወሻ ሲሰጥ አንዱ ለሌላው ግዴታ እንደገባ ይቆጠራል ተብሎ ስለተደነገገ ፖሊሲ ሳይኖር ወይም “ተጨማሪ” ወይም “Endorsement” ሳይኖር ጊዜያዊ የመድን ሽፋን ወይም ዋስትና መሰጠቱ በተሰጠው የጊዜያዊ ዋስትና ሠነድ ብቻ ይረጋገጣል? ወይንስ በን.ሕ.ቁ. 657(1) መሠረት ፖሊሲ ያስፈልጋል? የሚል ጥያቄ ማስነሳቱ አይቀርም። ስለዚህም ጊዜያዊ ዋስትና ወይም ጊዜያዊ የመድን ሽፋን ከተሰጠ በኋላ ነገር ግን ፖሊሲ ከመሰጠቱ በፊት በመካከሉ የተፈራው አደጋ ቢደርስ እና መድን ገቢው በጊዜያዊ ሽፋኑ ላይ ተመሥርቶ ካሳ እንዲሰጠው ወይም የዋስትናው ገንዘብ እንዲከፈለው ክስ ቢመሠርት፤ እና መድን ሰጪው ፖሊሲ ካልቀረበ የመድን ውልም ሆነ የመድን ሽፋን መኖሩ በጊዜያዊ የዋስትና ሠነድ ወይም በሌላ መንገድ ሊረጋገጥ አይችልምና አልጠየቅም የሚል ክርክር ቢያቀርብ ክርክሩ የቀረበለት ፍ/ቤት ከሁለት አንድ ነገር ማድረግ የሚችል ይመስላል። ወይ በን.ሕ.ቁ. 657(3) ሥር ተጽፎ በሚነበበው መሠረት መድን ሰጪው በሰጠው ጊዜያዊ ሽፋን ወይም ጊዜያዊ ዋስትና መሠረት ለመድን ገቢው ካሳ ወይም የተስማሙበትን ገንዘብ ለመክፈል እንደሚገደድ መበየን ወይም ድርውንም ጊዜያዊ ሽፋኑ ወይም ጊዜያዊ ዋስትናው የተሰጠው የመድን ፖሊሲን ለመተካት ሳይሆን ፖሊሲው እስከሚሰጥ ድረስ ነውና በጊዜያዊ ሽፋኑ መነሻነት መድን ሰጪው ተገቢውን ፖሊሲ እንዲሰጥ ማዘዝ ይሆናል።

1.3 ሕግ በጽሑፍ መደረግ ስላለባቸው ውሎች የደነገጋቸው ነገሮች

በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1720(1) መሠረት ሕግ የተለየ ጽሑፍ (ፎርም) እንዲደረግ ባዘዘ ጊዜ ይህ አኳኋን እስኪፈፀም ድረስ ውሎ እንደ ረቂቅ ብቻ ሆኖ ይታያል። በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1727(1) መሠረት ደግሞ “ውል በጽሑፍ እንዲደረግ ግዴታ ሲኖር ልዩ በሆነ አሠራር ተገልጾ በውሎ ግዴታ ያለባቸው ሰዎች ሁሉ መፈረም አለባቸው።” የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1727(2) ደግሞ ውሎ በሁለት ምስክሮች ፊት ካልተረጋገጠ እንደማይፀና ይደነገጋል። የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1728 አስፈላጊ ከሆኑትና መሟላት አለባቸው ከተባሉት ነገሮች መካከል አንዱ ስለሆነው ስለፊርማ ዘርዘር ያሉ ነገሮችን የሚደነግግ ሲሆን የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1729 እና 1730 ደግሞ ስለምስክሮች የሚደነግጉ ናቸው።

እንግዲህ አንድ ውል በተለየ ፎርም እንዲደረግ ሕግ ያዘዘ እንደሆነ ውሉ ያንን ፎርም ካላሟላ እንዳለቀ ውል ሳይሆን ገና እንዳላለቀ ሂደቱን እንዳልጨረሰ ውል ስለሚቆጥረው በጽሑፍ መደረግ ያለባቸው ውሎች ገና በቃል ደረጃ የሚገኙ ከሆኑ ወይም የጽሑፍ ውል ተዘጋጅቶ ነገር ግን ተዋዋይ ወገኖችና ሁለት ምስክሮች ካልፈረሙበት ውሉ እንደማይፀና ወይም እንደማያስገድድ ሕጉ ይደነግጋል።

1.4 የተዋዋይ ወገኖች ፊርማዎች እና የመድን ውሎች

ከላይ ለማመልከት እንደተሞከረው የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1728 እንደሚደነግገው አንድ ውል በጽሑፍ ሲደረግ ተዋዋይ ወገኖች መፈረም አለባቸው። የፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1728 መልዕክት ሰዎች በጽሑፍ ውል ላይ በተመለከቱት የውል ቃላት ሊገደዱ የሚችሉትና መብቶችንም ለመጠየቅ የሚችሉት ስማቸው በውሉ ላይ በተደጋጋሚ ስለተጻፈ ሳይሆን ከፊርማቸው የተነሣ መሆኑን የሚናገር ነው። ቀደም ሲል እንዳየነው የመድን ውሎች በጽሑፍ ከመሆንም አልፈው ፖሊሲ በሚባል ሠነድ ላይ መደረግ፣ መጻፍ እንዳለባቸው ተገንዘበናል። የመድን ውሎች በጽሑፍ መደረግ ካለባቸውና በጽሑፍ ከመደረግም አልፈው በልዩ ሠነድ ላይ መደረግ ካለባቸው የተዋዋይ ወገኖች ፊርማዎች በላያቸው ላይ የግድ መስፈር አለባቸው? የሚለው ጥያቄ ፈጠ መምጣቱ አይቀሬ ነው። እንደ ሕጉ ከተሂደ መድን ሰጪ እና መድን ገቢ እንዲሁም ውሉ የሚመለከታቸው ሌሎች ወገኖች እና ምስክሮች ሁሉ በመድን ውሎች ላይ መፈረም እንዳለባቸው ብዙም አከራካሪ አይደለም። በሌላ በኩል አሠራሮችን ስንመለከት በመድን ውሎች ላይ የሚፈርሙት መድን ሰጪዎች ብቻ እንጂ መድን ገቢዎች በውሉ ላይ ሲፈርሙ አይታዩም። በንግድ ሕግ ቁጥር 659(1) ሥር ተደንግጎ እንደሚነበበው በመሠረቱ የመድን ውሉ ውጤታማ መሆን የሚጀምረው ወይም የሚፀናው ሲፈረም ሆኖ ሳለ ውሉ ውጤታማ የሚሆነው በሁለቱ ወገኖች ሲፈረም ይሁን ወይም በመድን ሰጪዎች ብቻ ሲፈረም ይሁን በግልጽ የተጻፈ ነገር የለም። የመድን ሰጪዎች ብቻ በውሉ ላይ መፈረም በሀገራችን ለዘመናት ሲሰራበት የቆየ አካሄድ ሆኖ ሳለና ምንም ችግር ሳያስከትል ቆይቶ ሳለ ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ግን በመድን ገቢዎች በውሉ ላይ ካለመፈረም ምክንያት ችግሮች እየተነሱ መሆኑ ይስተዋላል።

በዚህ ፀሐፊ እጅ የገቡትን ሁለት የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔዎችን መመልከቱ ለአብነት ያህል መልካም ነው እላለሁ። 1ኛው መዝገብ በከሣሽ በአቶ አሠፉ ጥሩነህ እና በተከሣሽ የኢትዮጵያ መድን ድርጅት መካከል የተከፈተ መዝገብ ሲሆን በዚህ መዝገብ መሠረት ከሣሽ የጠየቁት ዳኝነት መድን የተገባለት ተሽከርካሪያቸው ተገልጦ ጉዳት ስለደረሰበት መድን ሰጪው ተከሣሽ በተቀላጠፈ ሁኔታ አድሶ ሊያስረክባቸው ሲገባው ይህን

ባለማድረጉና ተሽከርካሪውን ለማደስ ከዓመት በላይ ስለፈጀበት በዚህ ሰብ-
ተሽከርካሪው ሠርቶ ያስገኛላቸው የነበረውን ብር 356,000 (ሦስት መቶ ሃምሳ
ስድስት ሺህ ብር) ከነወለዱ እንዲከፍላቸው እንዲፈረድበት እና ወጪና ኪሣራ
የመጠየቅ መብታቸውም እንዲጠበቅላቸው ነው።³ ተከሣሽ መድን ሰጪ
በበኩሉ ባቀረበው መልስ የመድን ውሉ በአደጋው ምክንያት በከሣሽ ላይ
ለሚደርስ የትርፍ ወይም የወለድ ማጣት ተጠያቂ እንደማያደርገው፤ ውሉ
ሲደረግ መኪናው በመጉዳቱ ምክንያት የሚመጣውን የጥቅም መጓደል ተዋዋይ
ወገኖች ስላላሰቡበት ከሣሽ በውሉ ላይ ይደርሳል ተብሎ ያልታሰበውን ኪሣራ
ሊጠይቁ እንደማይገባ፤ መኪናውን ለማስጠገን ጊዜ የወሰደው በርሱ ችልተኝነት
ስለመሆኑ ከሣሽ ስላላስረዱ የቀረበው የኪሣራ ይከፈለኝ ጥያቄ ተቀባይነት
የለውም፤ የቀረበው የኪሣራ መጠንም የተጋነነ ነው የሚል ክርክር አቅርቧል።

ጉዳዩ የቀረበለት ፍ/ቤት የመሠረታቸው ጭብጦች ሁለት ሲሆኑ እነርሱም፡-

1. መኪናው ወዲያውኑ ተጠግኖ ሥራውን ባለመቀጠሉ ምክንያት የተቋረጠውን ገቢ ተከሣሹ የመክፈል ግዴታ አለበት ወይ?
2. ግዴታ ካለበትስ ስንት? የሚሉ ናቸው።

ነገር ግን ፍ/ቤቱ የመሠረታቸውንና ከዚህ በላይ በተቀመጡት ጭብጦች ላይ አቋም ከመያዙ በፊት “በቅድሚያ ተከሣሹን ሊያስገድድ የሚችል የመድን ውል አለወይ? የሚለውን እንመለከታለን። ምክንያቱም ውል የለም የሚባል ከሆነ ተከሣሽ የሚፈጽመው ግዴታ ሊኖር አይችልም። በዚህ ረገድ ውል ባለመፈጸሙም ምክንያት ኪሣራ ይከፈለን የሚል ጥያቄ ሊቀርብ አይችልም” በሚል መነሻ ሐሳብ የፍትሐ-ብሔር ሕጉን የፎርም ድንጋጌዎች በመተንተን በሚከተለው ድምዳሜ ላይ ደርሷል።

“... ተከራካሪዎች ውል አለ ከሚል መነሻነት ክርክራቸውን ያቀረቡ ቢሆንም ከላይ በዝርዝር እንደተመለከትነው የእነርሱ አስተያየት የውሉን ሕጋዊነት (validity) የሚወስን መስፈርት ባለመሆኑ የተከራካሪዎች አስተያየት የውሉን አጻጻፍ ፎርም በመተካት ውሉን ሕልውና ሊሰጠው አይችልም። ውሉ አልተደረገም ከተባለ ደግሞ ፍ/ቤቱ የሌለን ውል ሊያስፈጽም ስለማይችል በውሉ ላይ ያለውን ግዴታ ተከሣሽ ስላልፈፀመ ኪሣራ ይከፈለኝ በማለት በከሣሽ የቀረበው ጥያቄ ተቀባይነት የለውም። በሌላ አነጋገር በግራ ቀኙ መካከል የመድን ውል ስለሌለ ተከሣሽ የሚፈጽመው ግዴታ ሊኖር አይችልም። በዚህ ረገድ ግዴታ ሳይፈፀም ቀርቶ በከሣሽ ላይ የሚደርስ ኪሣራ ሊኖር አይችልም። ስለዚህ ከሣሽ ያቀረቡት የኪሣራ ይከፈለኝ ጥያቄ ተቀባይነት የለውም” በማለት ፍ/ቤቱ ፍርድ ሰጥቷል።

³ የፍ.ብ.መ.ቁ. 190

2ኛው በዚህ ፀሐፊ እጅ የገባው የፌደራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔ ከላይ ያየነውን ውሳኔ በሰጠው ችሎት የተሰጠ ሆኖ ባጭሩ የሚከተለውን ፍሬ ነገር የያዘ ነው።

በዚህኛው መዝገብ ከሣሽ የኢትዮጵያ መድን ድርጅት ሲሆን ተከሣሽ ደግሞ ፈጣን ኮንስትራክሽን ተቋራጭ ነው።⁴ ከሣሽ የኢትዮጵያ መድን ድርጅት ተከሣሽን የከሠሠው በሁለቱ መካከል በተደረጉት ሁለት የመድን ውል ፖሊሲዎች መሠረት ተከሣሽ ሊከፍለኝ የሚገባውን የብር 40,154.74 (አርባ ሺህ አንድ መቶ ሃምሣ አራት ብር ከሰባ አራት ሣንቲም) አረቦን ወይም ፕሪሚየም አልከፈለኝምና ከነወለዱ እንዲከፍለኝ ውሳኔ ይሰጥልኝ፤ ወጪና ኪሣራ የመጠየቅ መብቱም ይጠበቅልኝ የሚል ሲሆን ተከሣሽ በሰጠው መልስ በርሱና በከሣሽ ድርጅት መካከል የኢንሹራንስ ውል ለማድረግ ድርድር የተካሄደ ከመሆኑ በስተቀር ሕጉ በሚያዘው መሠረት የውል አደራረግ ሥርዓትን ያሟላ ውል አልተፈፀመም በማለት፤ የቀረበው ጥያቄ ተቀባይነት የለውም እንዲባልለት ጠይቋል።

ፍ/ቤቱም አግባብነት ያላቸውን የንግድ ሕግንና የፍትሐብሔር ሕግን የፎርም ድንጋጌዎች በመተንተን በሚከተለው ድምዳሜ ላይ ደርሷል።

“.... ወደያዘው ጉዳይ ስንመለስ በከሣሽ እና በተከሣሽ መካከል ተደረገ የተባለው የኢንሹራንስ ውል በሁለቱም ወገኖች ያልተፈረመ እና በምስክሮች ፊት ያልተደረገ ነው። ይህ ከሆነ ደግሞ ከላይ እንደተገለፀው በሁለቱ ወገኖች መካከል ተደረገ የተባለው ውል በፍ/ብ/ሕ/ቁ 1720(1) መሠረት እንደረቂቅ ከመቆጠር ውጪ ውል ነው ሊባል ስለማይችል በግራ ቀኙ መካከል የተደረገ የኢንሹራንስ ውል የለም። በግራ ቀኙ መካከል የተደረገ የኢንሹራንስ ውል የለም ከተባለ ደግሞ በሌለ ውል ተከሣሽ ገንዘብ እንዲከፍል ወይም የሌለን ግዴታ እንዲፈጽም ሊጠየቅ ስለማይችል ከሣሽ የጠየቀውን ገንዘብ ተከሣሽ ሊከፍል አይገባም...” በማለት ፍ/ቤቱ ፍርድ ሰጥቷል።

በአገራችን አንዳንድ ፍ/ቤቶች እያየዙ ያሉት አቋም ይህን ሲመስል በሌሎች አገሮች ያሉትን አሰራሮች በተለይም በመድን ኢንዱስትሪ በታወቀችው በእንግሊዝ ያለውን ሁኔታ ስናይ፣ በመሠረቱ ፖሊሲዎች በዚህ ወይም በዚያ ፎርም መሆን አለባቸው የሚል የሕግ ድንጋጌ የሌለ ሲሆን አሠራሮችን

⁴ የፍ.ብ.መ.ቁ. 39988

ስንመለከት ግን ፖሊሲዎች የጽሑፍ ሠነዶች መሆናቸው አሌ የማይባል ሆኖ ይገኛል።⁵

በኢትዮጵያ ውስጥ በአገልግሎት ላይ ያሉት ለተለያዩ የመድን ውል ዓይነቶች የሚጠቀሙባቸው ፖሊሲዎች ሁሉም የመጡት ከውጪ ነው። በሌላ አነጋገር አገር በቀል ነው የሚባል ፖሊሲ የለንም። ሥራውንም የተዋሰነው ከውጪ ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉት መድን ሰጪዎች የሚጠቀሙባቸው ፖሊሲዎች ተወልደው በየደረጃው ሲሻሻሉ ቆይተው ወደዚህ ወደሀገራችን የገቡት በቀድሞው ንጉሥ በቀዳማዊ አፄ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት ነበር። እናም ጠጋ ብሎ ለተመለከታቸው ፖሊሲዎች በአብዛኛው የያዟቸው ነገሮች በኮመን ሉው የሕግ ሥርዓት ውስጥ በቅለው፤ ሲሻሻሉ ቆይተው ስታንደርዳይዝድ የሆኑ ውሎች መሆናቸውን መገንዘብ ብዙም ከባድ አይደለም። እናም ለኮመን ሉው የሕግ ሥርዓት የተሠሩ ፖሊሲዎች እኛ አገር መጥተው ከሲቪል ሉው የሕግ ሥርዓት ለተወሰዱት ሕጎቻችን እያገለገሉ ናቸው። በመሆኑም በኛ ሕጎች ድንጋጌዎች እና በፖሊሲዎች መካከል አለመጣጣም ቢኖር ብዙም አያስደንቅም። ከዚህም ሌላ በሀገር ውስጥ መድን ሰጪ ኩባንያዎቻችን የሚጠቀሙባቸው ፖሊሲዎች እውጪ ያሉት አቻዎቻቸው ከሚሠሩባቸው ፖሊሲዎች ብዙም የተለዩ ሊሆኑ የማይችሉበት ሌላ ምክንያት አለ፤ ይኸውም የጠለፋ መድን (Re-insurance) ጉዳይ ነው። በውጪ አገር ያሉት የጠለፋ መድን ሰጪዎች (Re-insurers) በሀገራችን ውስጥ ያሉት መድን ሰጪዎች የሚጠቀሙባቸው ፖሊሲዎች ባብዛኛው እራሳቸው ከሚገለገሉባቸው ፖሊሲዎች ጋር የሚጣጣሙ መሆናቸውን ሳያረጋግጡ ከመድን ሰጪዎቻችን ጋር የጠለፋ መድን ውል አያደርጉም። እናም የመድን አሠራሮችም ሆነ ሠነዶቻችን ዛሬም ቢሆን እውጪ ያሉት የኢንዱስትሪው አቻዎቻቸው ከሚሠሩበትና ከሚጠቀሙበት ሠነዶች ጋር በየጊዜው እየተጣጣሙ እንዲሄዱ ሁኔታዎች የግድ ይላሉ። ስለዚህም በሌሎች አገሮች ባሉት የመድን ኢንዱስትሪዎች ውስጥ የመድን ፖሊሲዎች የሚፈረሙት፤ በመድን ሰጪዎች ብቻ ከሆነ በኛ ሀገር ሁለቱም ወገኖች በፖሊሲዎች ላይ ካልፈረሙ ተብሎ የመድን ውሎችን ዋጋ ማሳጣት ልክ ይሆን? የሚል ጥያቄ ሊያስነሳ ይችላል።

በአንድ በኩል ዳኞቻችን በሕግ ውስጥ የተጻፉትን ተግባራዊ ለማድረግ፤ ለማስከበር ጥረት ማድረጋቸው የሚደገፍ ነው። እንዲያውም በሕግ ዙሪያ ጉልተው ከሚታዩት የሀገራችን ችግሮች አንዱና ዋነኛው አሠራሮችን ጠምዝዞም ይሁን ጉትቶ ከሕጎች ጋር ከማጣጣም ይልቅ ሕጎች ተጠምዝዝው ከአሠራሮች ጋር እንዲጣጣሙ የመደረጋቸው ጉዳይ ነው። ስለዚህም ከላይ

⁵ ለምሳሌ ያህል የሚከተለውን ይመልከቱ፡ Chitty on Contracts, Vol. 2, The Common Law Library, 28th Edition, p. [974], Sweet & Maxwell Limited (1999).

እንዳልኩት የዳኞቻችንን አሠራሮች ከሕጎች ጋር እንዲጣጣሙ ለማድረግ መጣርን በመሠረቱ መጥላትም ሆነ ማጥላላት የለብንም። ነገር ግን በአንዳንድ ልዩና እውቅ (outstanding) በሆኑት ዓለም አቀፍ አህጉር አቀፍ ወይም የአንድ አህጉር ክፍል አቀፍ በሆኑት ጉዳዮች ዙሪያ ዳኞቻችንም ጥንቃቄ ካላደረጉ በስተቀር ብዙ ጥቅሞች ለጉዳት ሊዳረጉ እንደሚችሉ ልብ ማለት ተገቢ ሲሆን፤ በሌላም በኩል የንግድ ሕግ የመድን ውል ድንጋጌዎች ከመድን ውሎች አኳያ እና ከፍትሐብሔር ሕግ ጠቅላላ የውል ድንጋጌዎች አኳያ ሲመዘኑ የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች በልዩነታቸው የበላይ መሆናቸው መዘንጋት የለበትም። ይህንንም የምንለው ልዩ ሕጎች በጠቅላላ ሕጎች ላይ የበላይ ናቸው በሚለው የሕግ አተረጓጎም መርህ ላይ በመመርኮዝ ነው። ከዚህም ሌላ በመድን ፖሊሲዎች ላይ መጻፍ አለባቸው ተብለው በን.ሕ.ቁ. 658 ሥር ከተዘረዘሩት ውስጥ በ“ለ” ላይ የተጻፈውን ስንመለከት የተዋዋይ ወገኖች ስምና አድራሻ እንጂ የተዋዋይ ወገኖችን ፊርማ አይጠይቅም። በን.ሕ.ቁ. 658 የተጻፈው የተዋዋይ ወገኖችን ፊርማ የማይጠይቅ ከሆነ ደግሞ በን.ሕ.ቁ. 659(1) የተጻፈው ለትርጉም የተጋለጠ ድንጋጌ ይሆናል። ይኸውም “... የኢንሹራንስ ውል ፖሊሲው ከተፈረመበት ጊዜ አንስቶ የፀና ይሆናል” የሚለው ሐረግ ለትርጉም ክፍት ይሆናል ማለት ነው። አሻሚነቱም ይህ ድንጋጌ የፖሊሲውን በሁለቱም ተዋዋይ ወገኖች መፈረም የሚጠይቅ ነው? ወይንስ በመድን ሰጪው ብቻ? ከሚለው ጥያቄ አኳያ ይሆናል። እንግዲህ ባጠቃላይ በዓለም ዙሪያ በተለይም ደግሞ የመድን ኢንዱስትሪ ከተስፋፋባቸው አገሮች አሠራሮች አኳያ ነገሮችን ስናይ የን.ሕ.ቁ. 659(1) ድንጋጌ መተርጎም ያለበት በመድን ሰጪው ከተፈረመበት ጊዜ አንስቶ መሆን እንዳለበት ነው። የሚቀጥለው የዚህ ጽሑፍ ክፍል ይህንን የሚያጠናክር ስለሚሆን በጥሞና መከታተል መልካም ይሆናል።

1.5 በመድን ገቢዎች በሚሞሉ ፕሮፖዛል ፎርምች እና በመድን ውሎች (ፖሊሲዎች) መካከል ስላሉት ግንኙነቶች

ሌላው የመድን ውሎች (ፖሊሲዎች) በመድን ሰጪው ብቻ የመፈረማቸውን ነገር የሚያጠናክረው ነጥብ በመድን ገቢዎች የሚሞላው “ፕሮፖዛል ፎርም” በመባል የሚታወቀው ሠነድ የመድን ውሎች (የፖሊሲዎች) መሠረት (basis of the contract) ተደርጎ መወሰድ ነው። በነገራችን ላይ የመድን ውል የሚመሠረተው መድን ሰጪው ከአየር ላይ የመድን ፖሊሲን ዱብ ስለሚያደርግ አይደለም። አንድ የመድን ውል ይመሠረት ዘንድ በመሠረቱ መነሻ ጥያቄ የሚቀርበው ከመድን ፈላጊው ሰው ለመድን ሰጪው ነው። የመድን ሽፋን ወይም ዋስትና ፈላጊ የሆነው ሰው ሄዶ እንዲህ ዓይነት የመድን ዋስትና እፈልጋለሁ ሲል መድን ሰጪው የመድን ፈላጊውን ፍላጎት ካዳመጠና በባለሙያነቱም ነገሮችን ካመዛዘነ በኋላ መድን ፈላጊው ሞልቶ ፈርሞ

እንዲያመጣው ፕሮፖዛል ፎርም የሚባል ጽሑፍ ይሰጠዋል። ፕሮፖዛል ፎርም ማለት መድን ፈላጊው እንዲሰጠው ከሚፈልገው የመድን ሽፋን ወይም ዋስትና አኳያ መድን ሰጪው ያዘጋጃቸው በርካታ ጥያቄዎችን የያዘ ጽሑፍ ነው። የጥያቄዎቹ ዓላማ ከመድን ፈላጊው በቂ መረጃ ለማግኘት ሆኖ መድን ፈላጊው በፎርሙ ላይ ለተጻፉት ጥያቄዎች የሚሰጣቸው መልሶች የመድን ዋስትና እንዲሰጥ ጥያቄ የቀረበለት መድን ሰጪ ጥያቄውን ለመቀበል ወይም ላለመቀበል እንዲወስን የሚረዱ መድን ሰጪው ጥያቄውን የሚቀበልም ከሆነ ምን ያህል አረቦን አስከፍሎ የመድን ዋስትናውን መስጠት እንዳለበት እንዲወስን የሚረዱ ናቸው። የመድን ዋስትና ጠያቂ የሆነው ወገን ለጥያቄዎቹ መልስ ሲሰጥ ጥንቃቄ እንዲያደርግ ይመከራል። ምክንያቱም ለጥያቄዎቹ የሚሰጣቸው መልሶች የመድን ሰጪውን ውሳኔ በቀጥታ የሚመለከቱ ስለሆኑ። ደግሞም የመድን ሽፋን ፈላጊው ወገን በፕሮፖዛል ፎርም አማካይነት የሚሰጣቸው መረጃዎች ሐሰተኛ ከሆኑ ወይም ለጥያቄዎቹ ላንደኛው መልስ በመስጠት ሂደት ሊሰጡ ይገባቸው የነበሩ መረጃዎች ሆነ ተብለው ወይም በስሕተት ሳይገለፁ የቀሩ እንደሆነ ተመልሰው መድን ጠያቂውን ሊጉዱ አንዳንዴም ሊያስጠይቁት ስለሚችሉ የመድን ሽፋን ጠያቂውና ፕሮፖዛል ፎርም ሞይው እንዲጠነቀቅ ይመከራል።

የመድን ሽፋን ፈላጊው ወገን ፕሮፖዛል ፎርሙን ሞልቶ ሲጨርስ የሰጣቸው መረጃዎች እውነት መሆናቸውን በማረጋገጥ ይፈርምና ተሞልቶ፤ የመረጃዎቹ እውነተኝነት የተረጋገጠበትን እና የተፈረመውን ፎርም ለመድን ሰጪው ይሰጣል። ይህ ከሕግ አኳያ እንደ offer የሚታይ ሲሆን መድን ሰጪው የቀረበለትን ፕሮፖዛል ፎርም መርምሮ ከዚያ በኋላ በርሱ የተፈረመ ፖሊሲ ሲሰጥ በፕሮፖዛል ፎርሙ አማካይነት ቀርቦ የነበረው offer acceptance አግኝቶ በፖሊሲው መሰጠት ውል እንደተመሠረተ ይቆጠራል።

ታዲያ መድን ሰጪዎች በሁሉም ፖሊሲዎቻቸው መግቢያ ላይ በመድን ተቀባዩ የተሞላውና የመረጃዎቹ እውነተኝነት ተረጋግጦ የተፈረመው ፕሮፖዛል ፎርም የውሉ መሠረት መሆኑን (basis of the contract) እና በመድን ገቢም ተሞልቶ የተፈረመው ፕሮፖዛል ፎርም የፖሊሲው አካል ተደርጎ እንደሚወሰድ ይጽፋሉ። እናም የመድን ተቀባይ በፕሮፖዛል ፎርም ላይ መፈረም እና የመድን ሰጪው በፖሊሲው ላይ መፈረም እና ፕሮፖዛል ፎርሙን የውሉ አካል ነው ብሎ መጻፍ አንድ ላይ ሲታይ መድን ተቀባዩም በውሉ ላይ እንደፈረመ ስለሚቆጠር ምንም እንኳን ላይ ላይን ሲታይ ፖሊሲዎች በመድን ሰጪዎች ብቻ የተፈረሙ በመስሉም የተጻፉት ሲተነተኑ በሁለቱም ወገኖች እንደተፈረሙ ይቆጠራሉ የሚል ክርክር አለ።

1.6 በመድን ውሎች ፎርም ዙሪያ ስለሚሰተዋሉት ችግሮች

እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ የመድን ውሎች ሕግ የሚጠይቀውን ፎርማሊቲ አያሟሉም ተብሎ ክርክር መቅረቡን እና ፍ/ቤቶችም እንደማያሟሉ የበየኑበትን ወይም አቋም የወሰዱበትን መዝገብ እኔ በበኩሌ አልሰማሁም። ምናልባትም ባለፉት 40 ዓመታት ውስጥ ይህ ነጥብ ከተከራካሪ ወገኖች ባንደኛው በመነሣቱ ይሁን ወይም ፍ/ቤት በራሱ ተነሳሽነት አቋም ይውሰድ የተነሳው ዘንድሮ ነው ቢባል ስሕተት አይመስለኝም።

በእርግጥ በሕጉ እና ባሠራር መካከል ክፍተት እንዳለና አሠራሮች በሕጉ ላይ ከተደነገገው ጋር መጣጣም እንደሚያስፈልጋቸው በ1982 ዓ.ም በኢትዮጵያ በመድን ሕግ አውደ ጥናት ላይ ሚቹ አቶ ዓለማየሁ ኃይሌ ባቀረቡት ጥናታዊ ጽሑፍ ችግሮቹ ተጠቁመው እንደነበር ትዝ ይለኛል። ሆኖም በሕጉ እና በአሠራር መካከል ክፍተት እንዳለ በዚያ ዐውደ ጥናት አቶ ዓለማየሁ አንስተውት የዐውደ ጥናቱ ተሳታፊዎችም ተወያዩበት እንጂ ከዚያ ወዲህ በክርክር መልክ ለፍ/ቤቶች መቅረቡን ዘንድሮ ነው የሰማሁት።

በቅርቡ በታዩት ፍንጮች መነሻነት በፎርም ዙሪያ ከዚህ በኋላ ክርክሮች ሊቀርቡ እንደሚችሉ ይገመታል።

በዚህ ጽሑፍ ውስጥ በተጠቀሱት ሁለት የፍ/ቤት መዛግብት ላይ የተወሰደው ዐቋም በሁሉም የመድን ክሶችና መዛግብት የሚወሰድ ከሆነ መድን የተገባለት አደጋ ደርሶ ጉዳት የደረሰባቸው መድን ተቀባዮች ሁሉም ኪሣራ ላይ እንደሚወድቁ ብዙም የተደበቀ ጉዳይ አይሆንም። ይህ የሚሆን ከሆነ ደግሞ ነገሮች ተስተካክለው አሠራሮች ከሕጉ ጋር እንዲጣጣሙ ከመደረጉ በፊት የሀገራችን የመድን ኢንዱስትሪም ለአደጋ የተጋለጠ እንደሚሆን መገመት ቀላል ይመስለኛል። በእርግጥ በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ለአብነት የተጠቀሱት ሁለት መዛግብት የፌደራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት መዛግብት ስለሆኑና ምናልባትም ጉዳዮቹ ይኼኔ በይግባኝ ላይ ሊሆኑ ይችላሉ ተብሎ ቢጠረጠርም ጅምሩ ራሱ አሳሳቢ ነው። ስለዚህ ጉዳዩ የሚመለከታቸው ሁሉም ተገናኝተው የመድን ኢንዱስትሪ ጉዳትና ኪሣራ ላይ ከመውደቁ በፊት እና መድን ገቢዎችም አሉን የሚሏቸውን ዋስትናዎች በፎርም አለመሟላት ምክንያት ብቻ ዋጋ ሳያጡ በፊት አንድ መፍትሔ መፈለግ ያለባቸው ይመስለኛል።

ይህን የፎርም ርዕስ ትቺ ወደ ሌላ ከመሸጋገሪ በፊት ጥቂት ጥያቄዎችን ላንሳ። አንድ ውል በሕግ የተደነገገውን ፎርማሊቲ አላሟላምና መፍረስ አለበት የሚል ክርክር በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1808(2) መሠረት መቅረብ የሚችለው ወይ በተዋዋዮች በአንዱ፤ ወይም በማንኛውም በውሉ ላይ ጥቅም ባለው 3ኛ ሰው ነው። ይህ ከሆነ፤ 1ኛ ውሉ እንዲፈርስ ጥያቄ ማቅረብ የግድ አይሆንም? 2ኛ፤ የውል

ይፍረስልኝ ጥያቄ ቀርቦ ክርክር ተካሂዶ ውሉ እንዲፈርስ ሳይወሰን ውሉን ውጤት መከልከል ተገቢ ይሆን? 3ኛ፣ ፍ/ቤት በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1808(2) መሠረት እንዲፈርስ ጥያቄ ማቅረብ ከሚችሉት ሰዎች ውስጥ ሳይሆን ውሉን ውጤት ለመከልከል በገዛ ራሱ ተነሳሽነት አቋም መውሰዱ ተገቢ ይሆን? የውል ይፍረስ ጥያቄ የሚቀርበው ለፍ/ቤት ሆኖ እያለ እንዴት ጥያቄዎቹን ተቀብሎ አከራክሮ የሚወስነው አካል በገዛ ራሱ ተነሳሽነት አንድን ውል ውጤት አልባ ያደርገዋል? የሚሉት ሊታሰቡባቸው የሚገቡ ጥያቄዎች ይመስሉኛል።

2. በአረቦን (ፕሪሚየም) አከፋፈል ዙሪያ ስላሉት ችግሮች

2.1 የኢትዮጵያ ሕግ ስለፕሪሚየም አረቦን እና አከፋፈሉ ምን ይላል?

በመሠረቱ በመድን ሥራ ውስጥ የአረቦን ጉዳይ ቁልፍ ቦታ የሚሰጠው ነው። መድን ሰጪዎች በመድን ገቢዎች ላይ ለሚደርሰው አደጋ ካሳ የመክፈል ግዴታ የሚገቡት ከመድን ገቢዎች በአረቦን መልክ ገንዘብ ስለሚሰበስቡ ነው። በመሆኑም ብዙ ጊዜ አረቦን ከሌለ የመድን ዋስትና የለም ሲባል ይሰማል። የመድን ሥራው ራሱ፤ ንግድነቱ ራሱ የሚመሠረተውም በአረቦን መሰብሰብ ላይ ነው ቢባል ስሕተት አይመስለኝም። የመድን የንግድ ሥራ ማለት መድን ሰጪው ከብዙዎች ለአንድ ዓይነት አደጋ ከተጋለጡት መድን ገቢዎች አረቦን ስብስቦ በዚያ አደጋ ለተጉዱት ጥቂቶች በአረቦን መልክ ከሰበሰበው ገንዘብ ላይ ካሳ ከፍሎ በአረቦንነት በተሰበሰበው እና በካሣነት በተከፈለው መካከል ያለውን ልዩነት በትርፍነት መጠቀም ነው።

ከተዋዋይ ወገኖች ግዴታዎች አንፃር ሲታይ ዋናው የመድን ገቢዎች ግዴታ አረቦን መክፈል መሆኑ ግልጽ ነው። ለዚህም ነው በን.ሕ.ቁ. 658 (ለ) ላይ ለመድን መግቢያነት የሚከፈለው የገንዘብ መጠን መገለጹ ለውሉ አስፈላጊ ናቸው ተብለው ከተዘረዘሩት እንደ አንዱ ተደርጎ የተጻፈው። ከዚህም በተጨማሪ የትርጓሜ ቁጥር በሆነው የን.ሕ.ቁ. 654(1) ላይ ተዋዋይ ወገኖች የአረቦን አከፋፈልን በተመለከተ መስማማት እንዳለባቸው የደነገገው መድን ገቢ የሆነው ተዋዋይ ወገን ግዴታው ምን እንደሆነ የሚታወቀው በመድን ውሉ ላይ የሚከፈለው የአረቦን መጠን እና ይኸው እንዴት እንደሚከፈል ሲሰማሙ ስለሆነ ነው።

መድን ሰጪው በርሱና በመድን ገቢው መካከል በተደረገው ውል መሠረት የመጀመሪያው መደብ አረቦን ካልተከፈለው በስተቀር የአደጋውን ኃላፊነት ሳይወስድ እንደሚችል ወይም በሌላ አነጋገር በተሰማሙት መሠረት የመጀመሪያው መደብ ወይም የመጀመሪያው አረቦን ካልተከፈለ ውሉ በመድን ሰጪው

ቢፈረምም ተፈጻሚነት አይኖረውም ብሎ መስማማት እንደሚቻል በን.ሕ.ቁ. 659(2) ሥር ተደንግጓል።

የመድን ውል በ3ኛ ሰው አማካይነት ሲደረግ ያ3ኛ ሰው ቢያንስ ቢያንስ የመጀመሪያውን መደብ አረቦን ለመክፈል ይገደዳል (የን.ሕ.ቁ 661)። ሦስተኛው ሰው ወኪል ቢሆንም ባይሆንም ይህ በርሱ ላይ ተፈጻሚ ይሆናል። በተመሳሳይ መልኩ፣ ተለይቶ ላልታወቀ ሦስተኛ ወገን ጥቅም በሚደረግ የመድን ውልም ውሉን ቀርቦ የሚፈርመው ሰው አረቦን የመክፈል ግዴታ ይወድቅበታል (የን.ሕ.ቁ 662(2))።

አንድ መድን ገቢ የመድን ሽፋን ወይም ዋስትና ለማግኘት ሲያመለክት በሚሞላው ፕሮፖዛል ፎርም ላይ የሰጠው መረጃ ሆን ተብሎ በሐሰት የተሰጠ ወይም ሆን ተብሎ መነገር ይገባው የነበረ መረጃ ሳይገለጽ ተደብቆ ቀርቶ ከሆነ ያ መድን ገቢ በሦስት ፊት ይቀጣል።

- 1ኛ. ውሉ ፍርስ ስለሚሆን አደጋ ቢደርስበት እንኳ ካሳ አያገኝም፤
- 2ኛ. በወንጀል ይቀጣል (የወ.መ.ቁ. 673)፤
- 3ኛ. ለመድኑ ዋስትና የከፈለውን አረቦን መድን ሰጪው ያስቀረዋል።

መረጃ የተደበቀው ወይም በትክክል ያልተሰጠው ሆን ተብሎ ሳይሆን በስሕተት ከሆነም በአረቦን አከፋፈል ላይ ውጤት ይኖረዋል። መድን ገቢው ተፈላጊውን መረጃ ሳይደብቅና በትክክል ሰጥቶ ቢሆን ኖሮ መክፈል ይገባ በነበረውና በተከፈለው ፕሮሚያም መካከል ያለውን ልዩነት የመክፈል ግዴታ ሊወድቅበት ይችላል። ሆን ተብሎ ያልተደረገው መረጃ መደበኛ ወይም ትክክለኛ ያልሆነ መረጃ የመስጠት ሁኔታ መድን የተገባለት አደጋ ከደረሰ በኋላ የታወቀ እንደሆነ መድን ሰጪው እውነቱ ቢገለጽ ኖሮ ሊከፈል ይገባ በነበረውና በተከፈለው አረቦን መካከል ያለውን ልዩነት ለመድን ገቢ ከሚከፍለው ካሳ ላይ ቀንሶ ይሰጠዋል።

አረቦን የመክፈል ግዴታ መድን ገቢው ሲከሰር ወደ ንብረት ጠባቂ ባለአደራ እንደሚሸጋገር በን.ሕ.ቁ. 671፣ ተጠቃሚው ሲሞት ደግሞ ወደ ወራሾቹ እንደሚተላለፍ በን.ሕ.ቁ. 672 ተደንግጓል። በን.ሕ.ቁ 680 (3) መሠረት አንድ ንብረት ከእውነተኛው ዋጋ በላይ የሆነ የመድን ሽፋን ተሰጥቶት ከሆነ (over-insured) እና ንብረቱ ከእውነተኛው ዋጋ በላይ የመድን ዋስትና ሊያገኝ የቻለው በማጭበርበር ወይም በማታለል ሳይሆን በስሕተት ከሆነና ይህ መሆኑ ከታወቀ በኋላ በመድን ገቢው ጥያቄ የዋስትናው ገንዘብ ወደ እውነተኛው የንብረቱ ዋጋ ዝቅ እንዲል (እንዲቀንስ) ከተደረገ መድን ገቢው ለዚያ ንብረት ዋስትና

የሚከፍለው የወደፊት አረቦን ዝቅ ይላል። ነገር ግን በመድን ገቢው ጥያቄ የዋስትናው መጠን ዝቅ እስኪል ድረስ ከንብረቱ እውነተኛ ዋጋ በላይ በትርፍነት የተከፈለውን አረቦን መድን ሰጪው የማስቀረት መብት አለው።

በንግድ ሕግ ቁጥር 709 ሥር ከሕይወት መድን ጋር በተያያዘ የተጻፈው ለጊዜው በተግባር ችግር ስላልገጠመው በዚህ ጽሑፍ ላለመዳሰስ መርጩአለሁ። በመሆኑም ከዚህ ቀጥሎ ዋናውንና አከራካሪ የሆነውን የአረቦንን አከፋፈል በተመለከተ በንግድ ሕግ ቁጥር 666 የተጻፈውን እንመለከታለን። የቁጥሩም ድንጋጌዎች እንደሚከተለው ይነበባሉ።

ለኢንቲራንስ መግቢያ ስለሚከፈለው ገንዘብ

1. ኢንቲራንስ ገቢው ለኢንቲራንስ መግቢያ የሚከፈለውን ገንዘብ በውሉ ላይ በተወሰነው ቀን መክፈል ግዴታው ነው።
2. ተቃራኒ ስምምነት ቢኖርም እንኳ ተጠቃሚው ለኢንቲራንስ መግቢያ የሚከፈለውን ገንዘብ በተወሰነው ጊዜ ባለመክፈሉ ብቻ ውሉን ለማፍረስ አይቻልም። ኢንቲራንስ ሰጪው ገንዘብ እንዲከፈለው መጠየቅ አለበት።
3. ተቃራኒ ስምምነት ቢኖርም እንኳ ኢንቲራንስ ሰጪው በንዑስ ቁጥር 2 መሠረት ገንዘቡ እንዲከፈለው ጥያቄ ካደረገ ካንድ ወር በኋላ ገንዘቡ ሳይከፈለው ቢቀር ውሉ ይታገዳል።
4. የአንድ ወር ጊዜ ካለፈ በኋላ ኢንቲራንስ ሰጪው ተጠቃሚው ለኢንቲራንስ መግቢያ የሚከፈለውን ገንዘብ እንዲከፍለው ወይም ውሉ እንዲፈርስ ለመጠየቅ ይቻላል።
5. የኢንቲራንት ገንዘብ የተከፈለ እንደሆነ ውሉ ገንዘቡ በተከፈለበት ቀን እንደ ገና የጸና ይሆናል።
6. የዚህ ቁጥር ውሳኔዎች ስለ ሕይወት ለተደረገ ኢንቲራንስ ተፈጻሚዎች አይሆኑም።

2.1.1 የአፈጻጸም ወሰን

በመጀመሪያ ደረጃ በን.ሕ.ቁ. 666 የአፈጻጸም ወሰን ላይ ስምምነት የለም። የዚህ ቁጥር ድንጋጌዎች በየጊዜው (by instalment) በሚከፈል አረቦን ላይ ብቻ መወሰን አለበት የሚሉ የሕግ ባለሙያዎች (በተለይም ከመድን ኩባንያዎች ጋር የሚሠሩቱ) ሲኖሩ ሌሎቹ ደግሞ በቁጥሩ ድንጋጌዎች ላይ እንዲህ ዓይነት የአፈጻጸም ገደብ ስለመጣሉ ምንም ፍንጭ የለም ይላሉ። የአፈጻጸም ገደብ ወይም ወሰን አልተደረገም የሚሉት ባለሙያዎች የቁጥር 666 ድንጋጌ የዕድሳት ፕሪሚየምንም ይጨምራል ይላሉ። ለነገሩ በቁጥር 666 ሥር የተጻፈውን ስንመለከት ሕግ አውጪው ራሱ ከሕይወት መድን ጋር በተያያዘ የአረቦን አከፋፈል ላይ የቁጥር 666 ድንጋጌዎች ተፈጻሚዎች አይሆኑም ከማለቱ እና ከሕይወት መድን ጋር በተያያዘ የፕሪሚየም አከፋፈል ጉዳይ በቁጥር 709

ሥር የተደነገገው መሆኑን ስናይ ከሕይወት መድን ውጪ የአረቦን አለመከፈል ሁሉ መዳኘት ያለበት በን.ሕ.ቁ. 666 ድንጋጌዎች ነው ማሰኘቱ አይቀርም፡፡

ሌላው ከአረቦን አከፋፈል አኳያ አጨቃጫቂ ሊሆን የሚችለው ነጥብ የቁጥር 709 ድንጋጌ ተፈጻሚነቱ በሕይወት መድን ላይ ብቻ ከሆነና የሕይወት መድን ደግሞ በን.ሕ.ቁ. 692 መሠረት፡-

- 1ኛ. Endowment life Insurance (በተወሰነ ቀን በሕይወት ኖሮ መገኘት)
- 2ኛ. ለሞት የሚገባ የሕይወት መድን፣ እና
- 3ኛ. የሁለቱ ቅንጅት (በተወሰነ ቀን በሕይወት ኖሮ ከተገኘሁ ለራሴ፤ ያ ቀን ከመድረሱ በፊት ከሞትኩ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ)፣

ተብሎ በሚገባው መድን ላይ የተገደበ ከሆነ ሌሎች ሰው ነክ የሆኑት መድኖች ማለትም የአካል ጉዳት መድን እና የሕመም መድን በቁጥር 666 ድንጋጌ ሥር ይውደቁ ወይም በቁጥር 709 ድንጋጌ ሥር ይውደቁ ግልጽ አይደለም፡፡ ለነገሩ የአካል ጉዳት መድን እና የሕመም መድን “የሰዎች መድን” በሚባለው አጠቃላይ ክፍል ይሸፈኑ እንደሆነ እንጂ ከሰዎች መድን አንደኛው ክፍል በሆነው “የሕይወት መድን” በሚባለው አይሸፈኑም፡፡

2.1.2 የጊዜ ነጥቦች

ወደ ንግድ ሕግ ቁጥር 666 ድንጋጌዎችና አተገባበራቸው መለስ ስንል ሌላው አወዛጋቢ ነጥብ የቁጥሩ ድንጋጌዎች በመድን ውሉ ላይ በተመለከተው ጊዜ ተገደበው ይፈጸማሉ ወይንስ በውሉ ላይ ከተመለከተው ጊዜ ውጪም ጭምር? የሚለው ጥያቄ አንዱ አነታራኪ ጉዳይ ሆኗል፡፡ ከላይ እንደተገለጸውና በሕግ ባለሙያዎች መካከል የቁጥር 666ን የአፈጻጸም ወሰንን አስመልክቶ አለመስማማት እንዳለ በዚህም ነጥብ ላይ እንደዚሁ ነው፡፡ በመድን አንዱስትሪ ውስጥ የሚሠሩት የሕግ ባለሙያዎች የቁጥር 666 ድንጋጌዎች ተፈጻሚነት በውሉ ውስጥ በተመለከተው ጊዜ የተገደበ መሆን አለበት ሲሉ ሌሎች ደግሞ የቁጥር 666 ድንጋጌ ከሕግ የሚመነጭ የችሮታ ጊዜ አለበት ይላሉ፡፡ በመሆኑም የኋለኞቹ ባለሙያዎች፤ በውሉ ውስጥ የተመለከተውና አረቦን አስቀድሞ የተከፈለበት ጊዜ ካለቀ በኋላ ሕግ የአንድ ወር የችሮታ ጊዜ ሰጥቷልና በን.ሕ.ቁ. 666(1) እና (2) መሠረት ማስጠንቀቂያ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ ለአንድ ወር በተጨማሪ መድን ሰጪው የግድ የአደጋ ኃላፊነቱን እንደተሸከመ መቆየት አለበት ይላሉ፡፡ ቁጥር 666 ለመድን ገቢዎች የአንድ ወር ተጨማሪ የችሮታ ጊዜ ሰጥቷል የሚሉት ባለሙያዎች ሕግ አውጪው ለመድን ገቢዎች መሸጋገሪያ ጊዜ፤ መወሰኛ ጊዜ፤ ሌላ አማራጭ መፈለጊያ ጊዜ፤ እንዲሆናቸው ሆን ብሎ የሰጣቸው ተጨማሪ ጊዜ ነው ይላሉ፡፡ ስለዚህም

ከውሉ ውጪም ቢሆን ለአንድ ተጨማሪ ወር መድን ሰጪው የአደጋ ኃላፊነቱን እንደተሸከመ ይቆያል፤ በሕግ አስገዳጅነት ኃላፊነቱን ለተሸከመበት አንድ ተጨማሪ ወርም መድን ገቢውን ከሶ ሊከፈል ይገባ የነበረውን የአንድ ወር አረቦን ማስከፈል ይችላል ይላሉ።

በሌላም በኩል ቀደም ሲል ለማመልከት እንደተሞከረው በመድን ኢንዱስትሪ ውስጥ ያሉት የሕግ ባለሙያዎች የ666 ተፈጻሚነት በየጊዜው በሚከፈለው አረቦን ላይ ብቻ መሆን አለበት የሚል አቋም ሲኖራቸው ከዚህም በተጨማሪ የቁጥር 666 ድንጋጌዎች ተፈጻሚነታቸው በውሉ ውስጥ ለተመለከተው ጊዜ እንጂ የችሮታ ጊዜ የሚሰጡ ወይም የሚያሰጡ አይደለም የሚልም አቋም አላቸው።

አንዱም የቁጥር 666ን ድንጋጌ አፈጻጸም አስቸጋሪ የሚያደርገው በንዑስ ቁጥር (4) በአማራጭ የተቀመጠው ነው። በዚህ ንዑስ ቁጥር መሠረት ለመድን ሰጪው የተሰጠው የመጀመሪያው አማራጭ አረቦን እንዲከፈለው መጠየቅ ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ ውሉ እንዲቋረጥ መጠየቅ ነው። መቼም የወደፊት ጊዜን የሚሸፍን የአረቦን ክፍያ መድን ሰጪው እንዲጠይቅ ሕግ መብት ይሰጠዋል ብሎ መገመት አስቸጋሪ ነው። በመሆኑም ይህን አማራጭ በተመለከተ ሊሆን የሚችለው አረቦን ሳይከፈለው በሕግ አስገዳጅነት ዋስትና እንደሰጠ እንዲቆይ ለተደረገበት የአንድ ወር ጊዜ ተመጣጣኝ አረቦን እንዲከፈለው ሊጠይቅ እንደሚችል ነው። ለመድን ሰጪው የሰጠውን ሁለተኛውን፣ ማለትም ውሉ እንዲቋረጥ የመጠየቁን አማራጭ፣ ስናጤን በሕግ አስገዳጅነት ለተጨማሪ አንድ ወር ያለአረቦን ክፍያ ዋስትና እየሰጠ እንዲቆይ ለተደረገበት ጊዜ ማግኘት ይገባው የነበረውን አረቦን መጠየቁን ትቶ ውሉ ለወደፊት እንዲቋረጥ መጠየቁ ግር የሚያሰኝ አካሄድ ይሆናል። ይልቁንስ በንዑስ ቁጥር (4) በአማራጭ የተቀመጠው ሁለቱንም አንድ ላይ መጠየቅ እንደሚችል ተደርጎ ቢቀመጥ የተሻለ ትርጉም ይሰጣል።

2.2 የመድን ውሎች ስለአረቦን ምን ይላሉ

የመድን ውሎች ስለአረቦን የሚናገሩት አጠቃላይ ነገሮችም አሉ፤ እንደሁኔታውም እንደውሉም የሚሏቸው ልዩ ሁኔታዎችም አሉ። አብዛኛዎቹ ፖሊሲዎች መግቢያቸው አካባቢ፣ መድን ሰጪው ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ግዴታዎች ለመፈጸም ቃል የሚገባው (የገባው) መድን ገቢው ከዚህ ውል ጋር ተያይዞ ባለው ሠንጠረዥ ውስጥ የተመለከተውን አረቦን በዚያው ሠንጠረዥ ውስጥ በተመለከተው ሁኔታ ለመክፈል ግዴታ ስለገባ ነው ብለው ይጽፋሉ።

ሌላው አረቦንን አስመልክቶ በአብዛኛዎቹ ፖሊሲዎች ውስጥ ተጽፎ የሚነበበው ነጥብ ውለታው (ፖሊሲው) በሆነ ምክንያት የሚቋረጥ ከሆነ በዚያው ላይ

በተመለከተው መሠረት መመለስ የሚገባው አረቦን ተመላሽ እንደሚደረግና ተመላሽ የሚደረገውም እንዴት እንደሚሰላ ነው።

በሕይወት መድን ፖሊሲዎች ውስጥ፣ በተለይም የኢትዮጵያ መድን ድርጅት በሚጠቀምበት የሕይወት መድን ፖሊሲ ውስጥ፣ አረቦንን አስመልክቶ ዘርዘር ያሉ ነገሮች ያሉ ሲሆን እነርሱም ስለአረቦን አከፋፈል፤ ስለአረቦን ብድር እና የአረቦን ክፍያ ሲቋረጥ ምን መደረግ እንዳለበት የሚናገሩ ናቸው።

በአንዳንድ ፖሊሲዎች ውስጥ የመጀመሪያና ለዕድሳት የሚከፈለው አረቦን አከፋፈል ተለይተው ሲቀመጡ ይስተዋላል። ከዚህም ሌላ በአንዳንድ ፖሊሲዎች ውስጥ የአረቦን ክፍያን ወጪ መድን ገቢው እንደሚችል ተጽፎ ይነበባል።

የኢትዮጵያ መድን ድርጅት በሚጠቀምባቸው ፖሊሲዎች ላይ የን.ሕ.ቁ 666 ድንጋጌን በሚያንፀባርቅ መልኩ የተጻፉ መኖራቸውም ይስተዋላል። ለምሳሌ፣ በቡድን የሕይወት መድን ፖሊሲ ውስጥ በተወሰነ ቀን አረቦን ካልተከፈለ ለመጠባበቂያ የሚሆን 30 ቀናት እንደሚሰጥ፣ በመጠባበቂያ ጊዜ ውስጥ ካልተከፈለ ግን ከ30 ቀናት በኋላ ውሉ ውድቅ እንደሚደረግ ተጽፏል። በድርጅቱ የዕድር መድን ፖሊሲ ውስጥም ተመሳሳይ ነገር ተጽፎ ይነበባል።

2.3 ፍርድ ቤቶቻችን በአረቦን ዙሪያ የሚነሱትን ችግሮች እንዴት እየፈቱዋቸው ነው?

ከአረቦን አከፋፈል ወይም ክፍያ ጋር የተያያዙ ችግሮች በሕግ ባለሙያዎች መካከል ልዩነት እንዳመጡ ሁሉ በፍርድ ቤቶች መካከልም እንደዚሁ ልዩነቶች ይታያሉ። በዚህ ረገድ በተለይም በቁጥር 666 ድንጋጌዎች አተረጓጉም እና አተገባበር ላይ ልዩነቶች ይታያሉ ቢባል ስሕተት አይመስለኝም። ከፕሪሚየም አከፋፈል ጋር በተያያዘ የሚታወቀው አንድ የጠቅላይ ፍ/ቤት ውሳኔ ምናልባት ለመድን ገቢዎች ተስፋ የሆነ ለመድን ሰጭዎች ደግሞ አስበርጋጊ ውሳኔ ተብሎ የሚወሰድ ሲሆን ውሳኔውም በ1979 ዓ.ም. በይግባኝ ባይ በአቶ ጥጋዙ አንበርብር እና በመልስ ሰጭ በኢትዮጵያ መድን ድርጅት በፍ/ደ/መ/ቁ 47/79 የተሰጠው ውሳኔ ነው።⁶ ፍ/ቤቱ ውሳኔውን የመሠረተው በፍ.ብ.ሕ.ቁ 1691፣ 1738(2) እና በን.ሕ.ቁ. 666 ድንጋጌዎች ላይ ነው።

በዚህ በአቶ ጥጋዙ አንበርብር ጉዳይ መጀመሪያ ክሱ የቀረበለት የከፍተኛው ፍ/ቤት የወሰደው አቋም ከጠቅላይ ፍ/ቤት አቋም ይለያል። የከፍተኛው

⁶ የጠቅላይ ፍርድ ቤት የፍርዶች መጽሐፍ፣ ቅጽ ፩ (1982)፣ ገጽ 121-126 ይመልከቱ።

ፍ/ቤት ውሉ አደጋው ከመድረሱ በፊት ተቋርጧል ሲል ጠቅላይ ፍ/ቤት ደግሞ በሁለቱ ወገኖች መካከል የደብዳቤ ልውውጥ እየተካሄደ እያለ ውሉ ተቋርጧል ማለት አይቻልም የሚል አቋም ወስዷል።

ቀደም ሲል በዚሁ ጽሑፍ ካነሣናቸው ሁለት የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ውሳኔዎች መካከል አንደኛው የአረቦን ክፍያን የሚመለከት ሲሆን ፍ/ቤቱ ግን ወደዚያ ክርክር መግባቱን ትቶ በሕግ ፊት የሚፀና ውል በመካከላቸው አልተደረገም፤ በሕግ ፊት የሚፀና ውል በሌለበት ደግሞ አንዱ ወገን ሌላውን ግዴታ ተወጣ ብሎ መጠየቁ አግባብ አይደለም የሚል አቋም ስለወሰደ የአረቦንን አከፋፈል አስመልክቶ የሚነሳውን ክርክር ሳያስተናግድ ቀርቷል።

በአሮሚያ ክልል ፍ/ቤቶች ፊት በተካሄዱ ሌሎች ሁለት መዛግብት ማለትም በአሮሚያ ክፍ/ቤት በፍ/ብ/መ/ቁ/ 213/92 እና በአሮሚያ ጠ/ፍ/ቤት በፍ/ብ/መ/ቁ 1499/93/2 በተካሄዱት መዛግብት የን.ሕ.ቁ. 666 ድንጋጌ ተፈጻሚነት ተዳሷል። የከፍተኛው ፍ/ቤት የን.ሕ.ቁ. 666 ድንጋጌ ተፈጻሚ መሆን የሚገባው ውሉ ፀንቶ በሚቆይበት ጊዜ ብቻ ነው ሲል ጠቅላይ ፍ/ቤት ደግሞ ቁ. 666 የመድን ውሎችን ለማሳደሻም ያገለግላል የሚል አቋም ወስዷል።

እንግዲህ ፍ/ቤቶችም እንደ ሕግ ባለሙያዎች የተለያዩ አቋምና አተረጓጉም ለን.ሕ.ቁ. 666 እየሰጡ ነው ለማለት የሚቻል ይመስለኛል።

3. በመድን ፖሊሲዎች ውስጥ በሰፊው ስለሚካተቱት በእንግሊዝኛ “Conditions” በአማርኛ “ሁኔታዎች/ቅድመ ሁኔታዎች” በመባል ስለሚታወቁት የውል ቃሎች እና ስለአተረጓጉማቸው

በሀገራችን በሥራ ላይ ያሉትን የመድን ውሎች (ፖሊሲዎች) ገልበጥ ገልበጥ የሚያደርግ ሰው “Conditions” በአማርኛ ደግሞ “ሁኔታዎች/ቅድመ ሁኔታዎች” በሚል ርዕስ ሠፊ ቦታ የተሰጣቸው በርካታ የውል መብቶችንና ግዴታዎችን ይመለከታል። በመድን ፖሊሲዎች ላይ መብቶችና ግዴታዎች ባጠቃላይ እንደመጫኛ በሚረዝሙ ቅጥልጥል ሐረጎች እንኳን ለተራው ሰው ለመድን ባለሙያዎችም ሆነ ለሕግ ባለሙያዎች ግልጽ ባልሆኑ ቴክኒካዊ አገላለጾች ተጽፈው ይስተዋላሉ። ሁኔታዎች ወይም ቅድመ ሁኔታዎች የሚባሉትም ከእንዲህ ዓይነቱ አፃፃፍ ነፃ ሳይሆኑ ብዙ ጊዜ ግልጽነት በጉዳላቸው አኳኋን ተቀምጠው/ተጽፈው ይስተዋላሉ። ለምሳሌ የሚከተለውን እንመልከት።

"The due observance and fulfillment of the terms, provisions, exceptions, limitations and conditions of the policy and of any endorsements thereon in so far as they relate to anything to be done or complied with by the insured and the truth of the statements and answers in the proposal for his insurance shall be conditions precedent to any liability of the Corporation to make any payment under the policy."

ይህ በግርድፉ "መድን ገቢው ማንኛውንም እርሱ እንዲያከብራቸው ወይም እንዲያሟላቸው ተብለው በዚህ ፖሊሲ ውስጥ የተጻፉትን ቃላት ግዴታዎች ገደቦች ማክበር መፈፀም እና በፕሮፖዛል ፎርም ላይ ለቀረቡለት ጥያቄዎች የሰጣቸው መልሶችና መግለጫዎች እውነተኝነት ለኮርፖሬሽኑ በኃላፊነት መጠየቅም ሆነ በፖሊሲው መሠረት ማንኛውንም የገንዘብ ክፍያ ለመፈጸም እንደ ቅድመ ሁኔታ ይወስዳል" ተብሎ ሊተረጉም ይችላል።

ይህ ማሠራያ ሐረግ ሲሆን ዝርዝር ነገሮች ብዙ ጊዜ የሚጻፉት "ቅድመ ሁኔታዎች" የሚል ርዕስ በተሰጣቸው የፖሊሲ ክፍሎች ውስጥ ሲሆን በነዚህ ውስጥ የመድን ገቢው የአደጋን መድረስ የማስታወቅ ግዴታ፣ በመድን ገቢው ላይ ክስ ቢመሠረትበት ክሱን ከሱ ላይ ተቀብሎ መምራትን፣ መድን ሰጪው ሳይፈቅድ መድን ገቢው ጉዳት ለደረሰበት 3ኛ ወገን ገንዘብ ለመክፈል ቃል መግባት ወይም መክፈልን፣ መድን የተገባለትን ንብረት ከጉዳት መጠበቅና በጥሩ ሁኔታ መያዝና ማቆየት፣ ስለውሉ መቋረጥና ስለአረቦን መመለስ፣ በመድን ፖሊሲው ውስጥ የተመለከተው አደጋ ሲደርስ ለመድን ገቢው የሚሰጠውን ካሳ በገንዘብ ወይም ንብረት ገዝቶ በመተካት ወይም በማደስ በመጠገን የመወጣት ምርጫ፤ በመድን ገቢና በመድን ሰጪው መካከል አለመግባባት ቢፈጠር ጉዳዩ በግልግል ዳኝነት ታይቶ እልባት እንደሚሰጠው፤ መድን የተገባለት ንብረት ያለመድን ሰጪው ፈቃድና ዕውቅና ለሴሳ ቢተላለፍ ውሉ ወዲያውኑ ተፈጻሚነቱን እንደሚያቆም፤ መድን ገቢው ለመድን ሰጪው የሚያቀርበው የካሳ ጥያቄ ሐሰተኛ ወይም በማንኛውም ምክንያት የተጭበረበረ ቢሆን መድን ገቢው በፖሊሲው ምክንያት ያገኘ የነበረውን ጥቅም እንደሚያጣ፣ ወዘተ... ናቸው። ወዘተ ብዬ አቆምኩ እንጂ በፖሊሲዎች ላይ የሚሠፍሩትን ቅድመ ሁኔታዎች ሁሉ ዘርዝሮ ለመጨረስ እጅግ አስቸጋሪ ነው።

በኢትዮጵያ የመድን ኢንዱስትሪ አሠራር ውስጥ ላይ ላዩን ሲታይ ዋራንቲዎች (warranties) ተወግደው በምትካቸው Conditions (ቅድመ ሁኔታዎች) የተተኩ ይመስላል። አንዳንዶቹ ቅድመ ሁኔታዎች ሲፈተሹ ግን ዋራንቲዎች ሆነው ይገኛሉ። ስለዚህ ዋራንቲዎች በዓለም የመድን ኢንዱስትሪ መጠላታቸውን አይተው የኛ መድን ሰጪዎች ዋራንቲዎችን በቅድመ ሁኔታነት አስቀምጠዋል።

ዋራንቲ ማለት ማንኛውም መድን ገቢው ለማድረግ ወይም ላለማድረግ ለመፈፀም ወይም ላለመፈጸም ቃል የሚገባቸው ነገሮች ሲሆኑ እነዚህ መድን ገቢው ለማድረግ ወይም ላለማድረግ ቃል የገባቸው ነገሮች በቀጥታ መድን

ሰጪው ኃላፊነትን የተቀበለበትን አደጋ የሚመለከቱ ናቸው። በእንግሊዝኛው አባባል እንደሚከተለው ሊቀመጥ ይችላል። “Warranties are essentially promises made by the insured relating to facts or things which he undertakes to do, or not to do, as the case may be. They will invariably affect the risks to which the insurer is subject.”⁷

ዋራንቲዎች ሁልጊዜም ተፈጻሚዎች መሆን አለባቸው። አንድ የተስፋ ቃል በዋራንቲነት ከተቀመጠ ያ የተስፋ ግዴታ ቢጣስ ያለማወላወል የመድን ሰጪውን ከግዴታና ከኃላፊነት ነፃ መሆንን ያስከትላል። የደረሰው አደጋ በዋራንቲነት ከተቀመጠው የተስፋ ግዴታ ጋር ግንኙነት ቢኖረውም ባይኖረውም የዋራንቲው ግዴታ ከተጣሰበት ጊዜ ጀምሮ የመድን ሰጪው ኃላፊነት በሙሉ ይቀርላል። ወይም በሌላ አነጋገር መድን ሰጪው ከኃላፊነትና ከተጠያቂነት ነፃ ይሆናል። የዋራንቲዎች አለመከበር ከደረሰው አደጋ ወይም ጉዳት ጋር ምንም ግንኙነት ባይኖረውም የመድን ሰጪው ኃላፊነት “ዋራንቲ” ተብሎ የተቀመጠው የውል ቃል ባለመከበሩ ብቻ ይቀርላል።

በሌላ በኩል Conditions ወይም ቅድመ ሁኔታዎች የሚባሉት በብዙ መልኩ ከዋራንቲ ጋር ቢመሳሰሉም ነገር ግን በሁለቱ መካከል ልዩነቶች አሉ። አንዳንድ ጊዜ ከአጻጻፍ የተነሣ የሁለቱን ልዩነት መገንዘብ የሚያዳግትበት ሁኔታ ያጋጥማል። ሌላ ጊዜ ደግሞ ከውጤታቸው የተነሣ በሁለቱ መካከል ያለውን ልዩነት ለማወቅ ሊያዳግት ይችላል። ለምሳሌ፣ ልክ እንደ ዋራንቲ አንዳንድ ጊዜ የቅድመ ሁኔታዎች አለመከበር መድን ሰጪውን ከኃላፊነት ነፃ ሊያደርግ ይችላል። ነገር ግን ልብ ሊባል የሚገባው ዋና ነጥብ አለ። ይኸውም የቅድመ ሁኔታዎች መጣስ ወይም ያለመከበር መድን ሰጪዎችን ከኃላፊነት ነፃ ሊያደርጉ የሚችሉት በተጣሰው ቅድመ ሁኔታ እና በደረሰው አደጋ ወይም ጉዳት መካከል ግንኙነት ሲኖር ብቻ ነው። በሌላ አነጋገር ለመድን ሰጪው ኃላፊነት ቅድመ ሁኔታ ተደርጎ የተቀመጠው ነገር ቢከበር ኖሮ፤ ባይጣስ ኖሮ አደጋው ባልደረሰም ነበር፤ ጉዳቱ ባልደረሰም ነበር ካልተባለ በስተቀር የቅድመ ሁኔታዎች አለመከበር የመድን ሰጪውን ኃላፊነት አያስቀርም።

ከላይ ለማመልከት እንደተሞከረው ዋራንቲዎች በጥብቅ መከበር ስላለባቸው በደረሰው ጉዳት ወይም አደጋ መካከል ምንም ግንኙነት ባይኖርም የዋራንቲ መጣስ ብቻውን መድን ሰጪውን ከተጠያቂነት ነፃ ያደርገዋል። አንድ ቀላል ምሳሌ እንውሰድ። አንድ ሰው የመድን ዋስትና የገባለትን መኪና ፍሬን ሁልጊዜም በትክክል እንዲሰራ ለማድረግ የተስፋ ግዴታ ገብቶ ከሆነና ያ መድን

⁷ John Birds and Norma J. Hird; Modern Insurance Law, Sweet and Maxwell Limited, London, (2001) p.138.

ገቢ አስካሪ መጠጦችን ጠጥቶ ሲያሸከረከር በመኪናዋ ላይ ጉዳት ከደረሰ በኋላ የመኪናው ፍሬን ሲፈተሽ እንደማይሠራ ወይም በትክክል እንደማይሠራ በደረሰበት ምንም እንኳን አደጋው የደረሰው ከመድን ገቢው ስካር የተነሣ ቢሆንም የመኪናውን ፍሬን በሚገባ እንደሚሠራ አድርጎ ለመያዝ ቃል የገባው መድን ገቢ ወይም በሌላ አነጋገር ዋራንቲ የሰጠው መድን ገቢ ያንን ባለማሟላቱ ብቻ የመድን ሰጪው ግዴታ ሙሉ በሙሉ ቀሪ ሊሆንለት ይችላል።

ወደ ቅድመ ሁኔታዎች ስንመለስ ዓይነታቸው ሁለት መሆኑን እንገነዘባለን። አንዳንዶቹ ተራ ወይም ordinary conditions ሲሆኑ ሌሎቹ ደግሞ conditions precedent ናቸው። በኛ ሀገር የመድን ሰጪዎች አሠራር ሁሉንም እንደ ቅድመ ሁኔታ የማስቀመጥ ሁኔታ ያለ ይመስላል። ይህ ግን ስሕተት ነው፣ መለየት ያስፈልጋል።

ከውጤታቸው አኳያ ተራ ሁኔታዎች ተጥሰው ከተገኙ ግፉ ቢል እንኚህ ባለመከበራቸው በመድን ሰጪው ላይ የደረሰ ጉዳት ካለ መድን ገቢው ለጉዳቱ ተጠያቂ እንዲሆን ማድረግ እንጂ ተራ ሁኔታ ordinary condition ስለተጣሰ ብቻ መድን ሰጪውን ሙሉ በሙሉ ከኃላፊነትና ከተጠያቂነት ነፃ ማድረግ ተገቢ አይመስለኝም።

በሌላም በኩል ያልተከበረው እውነተኛ ቅድመ ሁኔታ condition precedent ተደርጎ የተቀመጠ ከሆነና ያ ቅድመ ሁኔታ ባይጣስ ኖሮ ጉዳቱ ባልደረሰም ነበር የሚያስኝ ከሆነ አዎ የመድን ሰጪው ኃላፊነት ሊቀርለት ይችላል።

ይህን የጽሑፉን ክፍል ለማጠቃለል፣ በሀገራችን በሥራ ላይ ባሉት ፖሊሲዎች ውስጥ የተቀመጡት ዋራንቲዎች ሳይሆኑ ሁኔታዎች/ቅድመ ሁኔታዎች እንደመሆናቸው መድን ሰጪዎች ይህ ወይም ያ ሁኔታ ወይም ቅድመ ሁኔታ ተጥሷልና አንጠየቅም ስላሉ ብቻ ከኃላፊነት ነፃ እንደሆኑ ማድረግ ተገቢ አይደለም። በመጀመሪያ አልተከበረም፤ ተጥሷል የተባለው ሁኔታ ተራ ይሁን ቅድመ ሁኔታ መታወቅ ይኖርበታል። በ2ኛ ደረጃም ተጥሷል አልተከበረም አልተፈፀመም በተባለው ሁኔታ ወይም ቅድመ ሁኔታ እና በደረሰው ጉዳት መካከል ግንኙነት መኖሩ ካልተረጋገጠ በስተቀር መድን ሰጪውን ከኃላፊነት/ ከተጠያቂነት ነፃ ማድረግ ስሕተት ነው።

4. በኢትዮጵያ የመድን ካሳ ጉዳይ እና አተማመኑ እጅግ አስቸጋሪ ስለመሆኑ

4.1 አጠቃላይ ግንዛቤ

አብዛኛው መድን የካሣ መድን ነው። በኢትዮጵያ የንግድ ሕግ ቁጥር 654(2) መሠረት የዕቃዎች መድን፣ የንብረቶች መድንና የፍሐብሔር ኃላፊነት መድን የካሣ መድኖች ስለመሆናቸው በግልጽ ተደንግጉአል። መካስ ማለት ደግሞ መድን ገቢውን ከአደጋው በፊት ወደነበረበት ሁኔታ፣ ቦታ መመለስ ማለት ነው።

ካሣ ይኖር ዘንድ በቅድሚያ ጉዳት መኖር የግድ ነው። ጉዳት ሳይኖር ካሣ የለም። ስለዚህም ካሣ የሚከፈለው በእውነት በመድን ገቢው ላይ ስለደረሰው ጉዳት ነው። ሆኖም አንዳንድ ጊዜ በመድን ፖሊሲው ላይ የተመለከተው ገንዘብ ይህ የመድን ሰጪውን የኃላፊነት ጣሪያ ለማመልከት ነው እና በመድን ገቢው ላይ የደረሰው ጉዳት እኩል ላይሆን ይችላል። እንደ ሁኔታው ጉዳቱ ትልቅ በፖሊሲው ላይ የመድን ሰጪውን የኃላፊነት ጣሪያ ለማመልከት የተቀመጠው ገንዘብ ደግሞ ትንሽ ሊሆን ይችላል። አንዳንድ መድን ገቢዎች በውሉ ላይ ከተቀመጠው ገንዘብ በላይ ካሣ ማግኘት እንዳለባቸው አድርገው ይከራከራሉ። ግን በን.ሕ.ቁ. 665(2) ላይ በግልጽ እንደተቀመጠው የመድን ሰጪው ግዴታ በውሉ ላይ ከተጻፈው የገንዘብ መጠን ሊዘል አይችልም።

አንዳንዴ ደግሞ መድን ገቢዎች የደረሰባቸው ጉዳት ምንም ይሁን ምን በፖሊሲው ውስጥ የተመለከተውን ገንዘብ በውሉ ማግኘት እንዳለባቸው ይሰማቸዋል፤ ይከራከራሉም። ነገር ግን ይህም ስሕተት ነው። ከላይ ጠቆም እንዳደረግሁት በፖሊሲው ላይ የተቀመጠው ገንዘብ የመድን ሰጪውን የኃላፊነት ጣሪያ ለማመልከት እንጂ መድን ገቢው የካሣ ጥያቄ ባቀረበ ጊዜ የሚከፈለው ይኸው ገንዘብ መሆኑን ለማመልከት አይደለም። ዞር ዞር አንጋፋና ዋና የሆነው የካሣ መድን መርህ ማንም ከደረሰበት ጉዳት ትርፍ ማግኘት የለበትም፤ ካሣ ማለት ከአደጋው በፊት ወደነበረበት፤ ከጉዳቱ በፊት ወደነበረበት መመለስ እንጂ ከአደጋ ወይም ከጉዳት ማትረፍ አይደለም። በመድን ሥራ አትራፊዎች መድን ሰጪዎች ናቸው እንጂ መድን ገቢዎች አይደሉም።

አልፎ ተርፎም መድን ተቀባዩ በመድን ሰበብና ጉዳት ትርፍ እንዳያገኝ የተለያዩ ማዕቀቦች ተደርገውበታል። ለምሳሌ ያህል፣ በን.ሕ.ቁ. 683 ሥር የተጻፈው የመተካት ወይም የመዳረግ መርህ፣ የተጻፈው መድን ገቢው ትርፍ እንዳያገኝ ለመከላከል ነው። እናም በዚህ መሠረት በመድን ገቢው ንብረት ላይ ጉዳት ያደረሰው 3ኛ ወገን ከሆነ በመሠረቱ መድን ገቢው ከጉዳት አድራሹ ካሣ የማግኘት መብት አለው፤ ነገር ግን ጉዳት የደረሰበት መድን ገቢ በቂ ካሣ ከመድን ሰጪው ካገኘ ከጉዳቱ/ከአደጋው በፊት ወደነበረበት ቦታ መመለስ ከቻለ በሕግ ምክንያት መድን ሰጪው በርሱ (በመድን ገቢው) እግር ተተክቶ በከፈለው ገንዘብ ልክ ከጉዳት አድራሹ ገንዘብ ይቀበላል። ባጠቃላይ አነጋገር

በካሣ መድን “The insured shall be fully indemnified but not more than fully indemnified” ይባላል።

መድን ገቢዎች ከመድን ሰጪው በቂ ካሣ ከተቀበሉ በኋላ የአደጋውን ቅሬት ወይም ተረፈ-አደጋ ይዘው እንዲቀሩ አይፈለግም። በመሠረቱ መድን ገቢዎች በቂ ካሣ ካገኙ በኋላ ከአደጋ የተረፈውንና ማንኛውንም ዋጋ ሊያወጣ የሚችል ነገር ለመድን ሰጪው እንዲያስረክቡ የsalvage ሕግ ያስገድዳቸዋል። መድን ሰጪው በገዛ ራሱ ፈቃድ ወደ ካልተወው ወይም አልፈልገም ካላለ በስተቀር ዋጋ ሊያወጣ የሚችለውን ተረፈ አደጋ ለመድን ሰጪው ማስረከብ፤ መልቀቅ ግድ ነው። በቂ ካሣ አግኝቶ ተረፈ አደጋንም ይዞ መቀጠል ለመድን ገቢው ማትረፍ ሊሆን ይችላል።

4.2 የመድን ጥቅም (Insurable interest)

ሌላው የካሣ መድን ገጽታ የመድን ጥቅም ገጽታ ወይም በእንግሊዝኛ የinsurable interest ገጽታ ነው። ከመድን ሰጪው ካሣ የሚቀበለው ጉዳት በደረሰበት ዕለት ጉዳት በደረሰበት ንብረት ወይም ዕቃ ላይ የመድን ጥቅም ያለው ሰው ነው። የመድን ጥቅም (insurable interest) የሌለው ሰው ካሣ ጠይቆ የማግኘት መብት የለውም። “የመድን ጥቅም ያለው ሰው” ማለት በደረሰው አደጋ ወይም ጉዳት የእውነት የሚጉዳ ወይም የተጉዳ ሰው ነው። የመድን ጥቅም ያለው ሰው ማለት ከጉዳቱ የተነሣ ከአደጋው በፊት ያገኝ የነበረውን አገልግሎት፤ ጥቅም፤ ፍሬ (enjoyment) ወዘተ... ያጣ ሰው ነው። በመሆኑም ከመድን ሰጪው ካሣ ጠይቆ ለማግኘት ጉዳት በደረሰበት ዕለት ጥቅም ያለው ሰው ሆኖ መገኘትን ይጠይቃል። ለምሳሌ ያህል በን.ሕ.ቁ. 673 ላይ የተጻፈውን ብንመለከት አንድ መድን የተገባለት ንብረት ለሌላ ቢተላለፍ የመድን ውሉ ንብረቱ በተላለፈለት በአዲሱ ባለቤት እና በመድን ሰጪው መካከል ይቀጥላል ሲል በንብረቱ ላይ የመድን ጥቅም ያለው አዲሱ ሰው መሆኑን ለማመልከት ነው። የቀድሞው የንብረቱ ባለቤት ንብረቱን በሆነ መንገድ ለአዲሱ ሰው ካስተላለፈ በኋላ በዚያ ንብረት ላይ መድን የሚገባበትን ጥቅም ያጣል።

ወደ ኢትዮጵያ ሕግ ስንመጣ፤ ቀደም ሲል እንደተገለፀው፤ በን.ሕ.ቁ. 654/2 ሥር የተመለከተው የካሣ መድን ድንጋጌ ሲሆን ዘርዘር ወዳሉት የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች ስንሸጋገር ደግሞ ከቁ. 675-684 የንብረት (የዕቃዎች) መድንን በተመለከተ የካሣ መድን ድንጋጌዎች ሲሆኑ ከቁጥር 685-688 ያሉትም እንደዚሁ የኃላፊነት መድንን የሚመለከቱ ሆነው የካሣ መድን ድንጋጌዎች ናቸው።

በኢትዮጵያ የካሣ መድን ሕግ ዋናውና ቁልፍ ድንጋጌ በን.ሕ.ቁ. 678 ላይ የተመለከተው ድንጋጌ ሲሆን ይህ ድንጋጌ ከአጻጻፍ የተነሣ ግን በጥንቃቄ

መታየት ያለበት ድንጋጌ መሆኑን ለማመልከት እወዳለሁ። የዚህ የቁ. 678 ድንጋጌ እንዳለ እንደተቀመጠው ሊሠራ የሚችለው የንብረቱ እውነተኛ ዋጋ መድን እንደተገባለት ገንዘብ (sum insured) በፖሊሲው ውስጥ ሲቀመጥ ነው። ካልሆነ ግን ችግር ሊፈጠር ይችላል። ችግሩም የሚፈጠረው በፖሊሲው ላይ የተቀመጠው ገንዘብ ከንብረቱ ዋጋ ያነሰ ወይም የበለጠ ሲሆን ነው። በፖሊሲው ላይ የተመለከተው ገንዘብ ከንብረቱ ዋጋ ሲያንስ የን.ሕ.ቁ. 679 ድንጋጌ እንደተጠበቀ ሆኖ መድን ገቢው የሚያገኘው ካሳ በን.ሕ.ቁ. 665 ላይ ከተጻፈው ስለማይበልጥ፤ በፖሊሲው ላይ የተቀመጠው ከንብረቱ ዋጋ ሲበልጥ ደግሞ የንግድ ሕግ ቁጥር 680 ድንጋጌ እንደተጠበቀ ሆኖ ካሳው አደጋው በደረሰበት ዕለት ከንብረቱ እውነተኛ ዋጋ ስለማይበልጥ ቁጥር 678 ለብቻው ሲወሰድ ከቁጥር 665 እና 675 ጋር ሊጋጭ ስለሚችል ነው። የንብረቱ እውነተኛ ዋጋ በፖሊሲው ውስጥ በsum insured ነት ቢቀመጥም እንኳን ካሳ ከጉዳት መብለጥ ስለሌለበት የድንጋጌው አጻጻፍ ችግር ይኖረዋል። በመሆኑም ለወደፊት ማለትም የንግድ ሕጉ ሲሻሻል ይህ ቁልፍ የካሳ መድኖች ድንጋጌ ችግር እንዳለበት ታውቆ ካሳ ከጉዳት እንደማይበልጥና ካሳ በፖሊሲው ውስጥ ከተቀመጠው ከsum insured እንደማይበልጥ በሚያንፀባርቅ መልኩ መቀረጽ ይኖርበታል።

4.3 ካሣን አስመልክቶ በፖሊሲዎች ላይ ስለሚጻፉት የውል ቃላት ለምሳሌ “በውሉ ላይ የተመለከተው ገንዘብ (sum insured) ወይም የገበያ ዋጋ (market value) ከሁለቱ አናሳ የሆነው” ተብሎ ስለሚጻፈው የውል ቃል

በኢትዮጵያ ውስጥ ይህ የውል ቃል አጨቃጫቂ ወይም አወዛጋቢ የውል ቃል ነው። የሚጻፈው በተቻለ መጠን የመድን ሰጪውን የካሳ ኃላፊነት ለመቀነስ ሲሆን አተገባበር ላይ ሲመጣ ግን አስቸጋሪ እየሆነ ነው። መድን የተገባለት ዕቃ ወይም ንብረት የገበያ ዋጋ ከሌለው ይህን ዓይነት የውል ቃል ተግባራዊ ማድረግ ይቻል ይሆን? የሚል ጥያቄም ያስነሣል። መድን ገቢዎች የካሳ ጥያቄአቸውን አንዳንዴ የገበያ ዋጋ ላይ መሥርተው ሌላ ጊዜ ደግሞ በፖሊሲው ውስጥ በተመለከተው የገንዘብ መጠን ላይ መሥርተው ሲያቀርቡ ይስተዋላል። እንዲህ ዓይነቱ የውል ቃል ምናልባት በንብረቱ ላይ ሙሉ ጉዳት ሲደርስበት ተፈጻሚ ይሆን እንደሆነ እንጂ ከፊል ጉዳት ሲደርስ ተፈጻሚ ለማድረግ አስቸጋሪ ነው። ሌላው ከእንዲህ ዓይነቱ የውል ቃል አኳያ መነሳት ያለበት ነጥብ እና ፍ/ቤቶችም ብዙ ጊዜ የሚያነሱት ሲከፈል የነበረውን ፕሪሚየም ግምት ውስጥ ያላስገባ ቃል ነው ሲባል ይስተዋላል።

4.4 አደጋ የተነሣ መድን በተገባላቸው ንብረቶች ላይ ጉዳት ሲደርስ መድን ገቢዎች የሚያጧቸው ጥቅሞች እና ገቢዎች (consequential losses) እንዴት እየታዩ ናቸው?

በማንኛውም ለንብረት በሚገባ የመድን ውል ውስጥ መድን ሰጪው በአደጋው ወይም በጉዳቱ መድረስ ምክንያት መድን ገቢው ለሚያጣቸው ገቢዎች ወይም ጥቅሞች ተጠያቂ እንደማይሆን በግልጽ ይጻፋል። በሌላ አነጋገር ውሉ ወይም ፖሊሲው የአገልግሎት ማጣትን፣ የጥቅም ማጣትን/የገቢ ማጣትን በእንግሊዝኛ (loss of use or consequential losses) አይሸፍንም ተብሎ ይጻፋል። በካሣ መድኖች ውስጥ በማግለያነት ከሚጻፉት አንዱ ይኸው የconsequential loss ጉዳይ ነው። ይህ የጥቅም ማጣት ጉዳይ በብዙ የመድን የፍ/ቤት ፋይሎች እጅግ አወዛጋቢ ሆኗል። ምናልባትም በዋናው በመድን ውሉ በተሸፈነው የካሣ ጥያቄ ላይ ከሚቀርቡት ክርክሮች ይልቅ ብዙ ጊዜ በጥቅም ማጣት ላይ የሚቀርቡ ተሳይበዙ የሚቀሩ አይመስሉም።

መድን ሰጪዎች በፖሊሲዎች ላይ የሚያሠፍሩትንና መድን ሰጪው ለconsequential loss ተጠያቂ አይደለም የሚለውን የውል ቃል በመጠቀም የማስጠገኛ፣ የመካሻ ጊዜን ዝም ብለው እያረዘሙት ነው። ዞሮ ዞሮ ኃላፊነታችን በውሉ ላይ በተሸፈነው አደጋ ለደረሰው ጉዳት ነው፤ እርሱን ደግሞ ቀስ ብለን እንጠግናለን፣ እንለውጣለን፣ እናሳድሳለን እያሉ ረጅም ጊዜ የመውሰድ ሁኔታ ይታያል። ይህ ሲሆን ታዲያ ጥቅም ቀርቶብኛል የሚለው የመድን ገቢዎች ጥያቄ በጥንቃቄ ታይቶ መፍትሔ ሊያገኝ አይገባምን? የሚለውን ጥያቄ ማስነሳቱ አይቀሬ ነው። Loss of use በሚለው ማግለያ የውል አንቀጽ ሰበብ መድን ገቢዎች እንዳይጉዱ የቀረ ጥቅም፤ የተቋረጠ ጥቅም በሚለው ስም ካሣ ባይከፈል እንኳን መድን ሰጪው የውል ግዴታውን በተቀላጠፈ ሁኔታ ባለመወጣቱ ምክንያት በመድን ገቢው ላይ ለሚደርሰው ጉዳት በኪሣራ መልክ የሚከፈል ነገር ሊኖር ይገባል።

በሌላ አነጋገር በፖሊሲዎች ላይ የሚጻፈውና consequential lossን የሚያገለግል የውል ቃል ተፈጻሚ እንዲሆን የታሰበው መድን ሰጪው ግዴታውን በበቂ ጊዜ ውስጥ ይወጣል የሚለውን ታሳቢ አድርጎ ነውና መድን ሰጪው ግዴታውን ታሳቢ በተደረገው reasonable time (ለሕሊና ግምት በቂ ጊዜ) ውስጥ የማይወጣ ከሆነ መድን ሰጪው ለመድን ገቢው ኪሣራ መክፈል ግዴታው ይሆናል። በሌላ አነጋገር ሁኔታው መድን ሰጪው ግዴታውን በወቅቱ ቢወጣ ኖሮ መድን ገቢው ያጣውን ጥቅም ወይም አገልግሎት ባላጣም ነበር የሚያስኝ ከሆነ በታጣ ጥቅም መልክ ይሁን በኪሣራ መልክ መድን ሰጪው ለመድን ገቢው ካሣ መክፈል ይኖርበታል።

ምናልባት አስቸጋሪ የሚሆነው መድን ሰጪው የመጠገን የማሳደስ የመለወጥ፣ የመገንባት ወዘተ ግዴታውን ለመወጣት የሚያስፈልገው reasonably በቂ የሆነ ጊዜ ምን ያህል ነው? የሚለውን መወሰኑ ነው። መቼም ይህን ጊዜ ለመወሰን ሥልጣኑ ለመድን ሰጪው ቢሰጥ ሁልጊዜም ከበቂ ጊዜ በላይ እንዲሰጠው

መፈለጉ የማይቀር ነው። ይህን ጊዜ እንዲወስን ሥልጣኑ የመድን ገቢው ይሁን ቢባልም በጣም ከመቼትሉ የተነሣ ለመድን ሰጪው በቂ ጊዜ ላይሰጠው ይችላል። ሁለቱም ወገኖች በስምምነት ጊዜውን መወሰን የሚችሉ ቢሆን ለሁሉም መልካም ሊሆን ይችላል፣ ግን ይህም የሚሆን አይመስልም። ስለዚህም ብዙ ሁኔታዎችን ግምት ውስጥ አስገብቶ ምናልባትም መድን ሰጪው ግዴታውን በተቀላጠፈ ሁኔታ ያልተወጣው ከአቅም በላይ የሆነ ሁኔታ ገጥሞት እንደሆነም አይቶ መዝኖ አመዛዝኖ በቂ ጊዜ የሚለውን ወስኖ አቋም መውሰድ ያለበት ዳኛ ነው። ታጣ ተብሎ የሚጠየቀው ጥቅም ብዙ ጊዜ የተጋነነ ስለሆነ ይህንንም ብዙ ሁኔታዎችን ግምት ውስጥ አስገብቶ መወሰን ያስፈልጋል።

4.5 ፍ/ቤቶች ስለካሳ እና ስለአተማመኑ ምን አቋም አላቸው?

በቂ ግንዛቤ ከማጣት ይሁን፤ ወይም መድን ገቢዎችን ለመርዳት ከመፈለግ ይሁን ወይም በደፈናው ውሎችን ተግባራዊ ከማድረግ ይሁን ወይም በሌላ ተያያዥ ምክንያቶች በፍ/ቤቶችም አካባቢ የካሳና የአተማመኑ ጉዳይ አስቸጋሪ የሆነ ይመስላል።

ብዙ ጊዜ ፍ/ቤቶች ስለመድን ካሳና ስለአተማመኑ በሕግ የተጻፈውን ችላ ብለው ተዋዋይ ወገኖች በፖሊሲዎች ውስጥ ባስቀመጡት ላይ ራሳቸውን የመገደብ ሁኔታ ይታያል። ይህ ግን ስሕተት ነው። ቀደም ሲል ለማመልከት እንደሞከርኩት ካሳ በጉዳት ልክ መሆን አለበት እንጂ ካሳ በውሉ ላይ በተመለከተው ገንዘብ ልክ መሆን የለበትም። ቀደም ሲል እንዳየነው በፖሊሲው ውስጥ የተመለከተው ገንዘብ የመድን ሰጪውን የኃላፊነት ጣሪያ የሚያመለክት ነው እንጂ ሁል ጊዜ በካሳ መልክ መከፈል ያለበት እርሱ ነው ለማለት አይደለም። አዎ ሙሉ ጉዳት (total loss) ሲደርስ በውሉ ላይ የተመለከተው ሊከፈል የሚችልበት ሁኔታ አለ፤ እርሱም ቢሆን ቀደም ሲል ካየነው የውል ቃል አኳያ ከገበያ ዋጋ እና ከsum insured መካከል ያነሰው ይከፈላል።

አንዳንድ ጊዜ ፍ/ቤቶች መድን ገቢው አረቦን የከፈለው ወይም ሲከፍል የኖረው በፖሊሲው ላይ የተመለከተውን ካሳ ለማግኘት ነውና ሙሉ ጉዳት ሲደርስ በውሉ ላይ የተመለከተውን የገንዘብ መጠን ማግኘት አለበት ይላሉ። ይህም አካሄድ ልክ አይደለም፤ ምክንያቱም ካሳን የሚወስነው በመድን ገቢው ላይ የደረሰው ጉዳት እንጂ የከፈለው ወይም ሲከፍል የኖረው አረቦን አይደለምና።

ከላይ ጠቆም እንዳደረግሁት ውሉን ያዘጋጀው መድን ሰጪው ስለሆነ የመድን ውል ቃሎችን በተቻለ መጠን ለመድን ገቢዎች በሚጠቅም መልኩ የመተርጉም ነገርም ይስተዋላል። ይህ ግን መሆን የሚችለው አሻሚና ለትርጉም ክፍት የሆነ ቃል፣ ሐረግ ወዘተ ሲኖር እንጂ የውል ቃሎች ግልጽ በሆኑበት ጊዜ

አይደለም። በዚህ ረገድ በፍ.ብ.ሕ.ቁ. 1733 ሥር የሠፈረው ትልቅ የአተረጓጉም መርህ መሆኑ መዘንጋት የለበትም።

5. ለሞት በሚገባ የሕይወት መድን (Life Insurance for the event of death) ተጠቃሚ ዙሪያ ስላሉት ችግሮች

በሕይወት መድን አካባቢ በጣም የታወቀው ችግር ያለው በን.ሕ.ቁ. 701 አተረጓጉም ላይ ነው። እናም ጥያቄው ለሞት በሚደረግ የሕይወት መድን ገቢው ሲሞት የፖሊሲው ተጠቃሚ እንዲሆን ተብሎ ስሙ በተጠቃሚነት በግልጽ የተጠቀሰው ሰው የፖሊሲው ገንዘብ ተጠቃሚነቱ ለራሱ ለግሉ ብቻ ነው ወይንስ በዚህ በን.ሕ.ቁ. 701(2) ሥር የተመለከቱትን የሚች መድን ገቢ ሚስቱና ልጆችን ይጨምራል? የሚለው ሲሆን የተለያዩ ፍ/ቤቶች ለዚህ ጥያቄ የተለያዩ ምላሽ ከመስጠታቸው የተነሣ አንድ ዓይነት አተረጓጉም ላይ ለመድረስ አልተቻለም።

እስካሁን ድረስ እንደታየው በከፍተኛ ፍ/ቤቶች ለሞት የሚገባውን የሕይወት መድን በን.ሕ.ቁ. 701(1) እና (2) ሥር የተቀመጡት ሰዎች አንድ ላይ ተጠቃሚዎች እንዲሆኑ የመወሰን ሁኔታ ሲታይ በጠቅላይ ፍ/ቤቶች ደግሞ የተለየ አስተሳሰብ ይንፀባረቃል። ለምሳሌ፣ በየሺመቤት ጀማኒህ እና በኢትዮጵያ መድን ድርጅት መካከል በተካሄደው ክርክር እንደዚሁም በጽጌረዳ ወ/ሥላሴ እና በኢትዮጵያ መድን ድርጅት መካከል በተካሄደው ክርክር የከፍተኛ ፍ/ቤቶች ለሞት የተገባውን የሕይወት መድን ፖሊሲ ገንዘብ በን.ሕ.ቁ. 701(1) እና (2) ሥር ያሉት በጋራ እንዲጠቀሙበት ሲወስኑ እስካሁን እንዳየነው ደግሞ ጠ/ፍ/ቤቶች ስሙ ተለይቶ የተጠቀሰ ተጠቃሚ ካለ የፖሊሲው ገንዘብ በመሉ ለርሱ ወይም ለርሷ ወይም ለእርሱ መከፈል አለበት እንጂ በን.ሕ.ቁ. 701(2) ሥር ከተጻፉት ሰዎች ጋር ጥቅሙን መካፈል የላባቸውም የሚል አቋም ወስደዋል።⁸

የተፈጠረውን የአተረጓጉም ልዩነት ለማጥበብ ወይም ለማስታረቅ አንዳንድ ሰዎች ሙከራ ቢያደርጉም ችግሩ እስካሁን ድረስ እንዳለ ነው። ዶ/ር ግርማ ወ/ሥላሴ በኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት በ16ኛው ሾልዩም ላይ ጽፈው ባሳተሙት የምርምር ጽሑፍ፣⁹ በን.ሕ.ቁ. 701(2) ሥር የተመለከቱት ሰዎች በፖሊሲው ላይ “ሚስቱ” “ባለቤቱ” “ልጅ” “ልጆች” በሚል አሰያየም በፖሊሲው ላይ ተጠቃሚነታቸው ከተገለፀ በስም ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚ ይቆጠራሉ

⁸ ሶስቱን ፍርዶች በዚህ ዕትም ውስጥ ከገጽ፡- 71-94 ይመልከቱ።

⁹ ግርማ ወልደ ሥላሴ፣ “ለሞት በተደረገ የሕይወት መድን ፖሊሲ ተጠቃሚውን ለይቶ ስለማስታወቅ”፣ የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት፣ ሾልዩም 16 (1986)፣ ገጽ 48-66።

ማለት መሆኑን የተከራከሩ ሲሆን የርሳቸው አካሄድ የጠቅላይ ፍ/ቤቱን አቋም የሚያጠናክር እንጂ የከፍተኛው ፍ/ቤቶችን አቋም አይደለም፡፡

በሌላም በኩል አንድ ሌላ ፀሐፊ በ1982 ዓ.ም. “ለሞት ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚን ስለመወሰን”¹⁰ በሚል ርዕስ ባቀረቡት ጽሑፍ የከፍተኛውን ፍ/ቤት አቋም ደግፈው ተከራክረዋል፤ እንደርሳቸው ክርክርም በን.ሕ.ቁ. 701(2) ሥር የተጻፉት የሚች መድን ገቢ ሚስትና ልጆች በስም ተለይቶ ከተጠቀሰው ተጠቃሚ ጋር የፖሊሲውን ገንዘብ መካፈል አለባቸው፡፡

የእስካሁኑ ከዚህ በላይ እንዳመለከትኩት ሲሆን የንግድ ሕጉን ለማሻሻል በ1991 ዓ.ም. አካባቢ በፍትሕ ሚኒስቴር በተደረገው ጥረት ፈረንሣዊው ዶሚኒክ ፖንሶ ለን.ሕ.ቁ. 701 የሚከተለውን እንደማሻሻያ አድርጎ አቅርቧል፡፡

Art 701 Beneficiary of Insurance Policy.

1. An insurance policy for the event of death may be made to the benefit of specified beneficiaries.
2. The following persons shall (in particular) be deemed to be specified beneficiaries, notwithstanding that they are not mentioned by name, where they have been designated in a sufficiently precise manner in order to be identified at the time when the sums are to be paid:
 - a. the spouse of the subscriber, insured or any other designated person, even where the marriage took place after the policy was entered into. The person likely to benefit from such a designation shall be the person having the capacity of spouse at the time when the sums are to be paid;
 - b. the children of the subscriber, insured or any other designated person, whether or not born at the time when the policy is entered into;
 - c. the heirs of the insured or of predeceased beneficiary.
3. Where the beneficiary is not specified in the policy or the beneficiary specified in the policy does not agree, the subscriber may name a beneficiary or substitute a beneficiary for another, by will, additional (modifying) clauses or endorsement.

¹⁰ ጽሑፉን በዚህ እትም ውስጥ ከገጽ 36-53 ይመልከቱ፡፡

ይህ ወደ አማርኛ ሲመለስ እንደሚከተለው ሊጻፍ ይችላል፡-

ቁ. 701 የመድን ፖሊሲ ተጠቃሚ

1. ለሞት የሚደረግ ኢንሹራንስ ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ጥቅም ሊደረግ ይችላል፡፡

2. የመጻፋቸው ሁኔታ የመድን ፖሊሲው ገንዘብ ተከፋይ በሚሆንበት ጊዜ በሚገባ ሊለዩ እንደሚችሉ እስከሆነ ድረስ ስማቸው ባይጠቀስም በተለይ የሚከተሉት ሰዎች እንደተለዩ ተጠቃሚዎች ይቆጠራሉ፡፡

ሀ. ጋብቻው የተፈፀመው የመድን ውሉ ከተመሠረተ በኋላም ቢሆን እንደ መድን ገቢው ሚስት/ባል ተደርጎ የተቀመጠ ሰው ወይም ሌላ ተለይቶ የተቀመጠ ሰው፡፡ በዚህ አሰያየም ተጠቃሚ ተደርጎ የተሰየመ ሰው ፖሊሲው ክፍያ በሚያስገኝበት ጊዜ ባል ወይም ሚስት መሆኑን ማስረዳት መቻል ይኖርበታል፡፡

ለ. የመድን ውሉ ሲደረግ ተወልደው የነበሩ ወይም ከዚያ በኋላ የተወለዱ የመድን ገቢው ልጆች ወይም ሌላ የተሰየመ ሰው፡፡

ሐ. የመድን ገቢው ወራሾች ወይም የተሰየመው ተጠቃሚ ቀድሞ ሞቶ ከሆነ የርሱ ወራሾች፡፡

3. በመድን ውሉ ውስጥ ተለይቶ የተመለከተ ተጠቃሚ ከሌለ ወይም የተለየው ሰው ተጠቃሚነቱን አልቀበልም ያለ እንደሆነ መድን ገቢው በኑዛዜ ወይም በተጨማሪ ውል ወይም በጀርባ ፊርማ ተለዋጭ ተጠቃሚ ማድረግ ይችላል፡፡

የቀረበው የማሻሻያ ሀሳብ እስካሁን የተፈጠረውን ችግር ይፈታ ይሆን? የንግድ ሕጉ የሚሻሻል ከሆነ እነ አቶ መክብብ ያንፀባረቁትን የማሕበራዊ ግብ ፖሊሲን ማካተት ይኖርበት ይሆን? ወይንስ የንግድ ሕጉን ያረቀቁት ፈረንሳዊ ፕሮፌሰር ጆፍሬ¹¹ መድን ገቢው ተጠቃሚን በመወሰን ረገድ ያልተገደበ ነፃነት እንዲኖረው ያስቡትን ያንፀባርቅ? አንዳንድ ጊዜም ለሞት የሚገባ የሕይወት መድን ፖሊሲ እንደሚተላለፍ የግዴታ ምስክር ወረቀት ሊወጣ ይችላል፡፡¹² ፖሊሲው በዚህ መልክ ሲወጣ እውነት የፖሊሲውን ጥቅም የመካፈል ሁኔታ ይኖር ይሆን?

¹¹ ፕሮፌሰር ጆፍሬ የንግድ ሕጉን የማርቀቅ ሥራ ጀምረው ከፍጻሜ ላያደርሱ ያረፉትን ፕሮፌሰር ኢስካራ የተኩ ሰው ነበሩ፡፡

¹² የን.ሕ.ቁ. 660፣ 696፣ 697 እና 698 ይመለከታሉ፡፡

ማጠቃለያ

በመግቢያው ላይ እና በጽሑፉም ውስጥ ለማመልከት እንደሞከርኩት በመድን ሕግና ውሎች ዙሪያ የሚስተዋሉ በርካታ ችግሮች አሉ። ከነርሱ መካከል ጥቂቶቹን በመነካካት ለውይይት መነሻ የሚሆኑ ሐሳቦችን ለመፈንጠቅ ጥረት አድርጌአለሁ። ሆኖም በመድን ሕግ ውሎችና አሠራሮች ዙሪያ የሚስተዋሉ ችግሮች በዚህ ጽሑፍ ውስጥ የተነሱት ብቻ ናቸው ማለት አይደለም። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ከተዳሰሱት ውጪ በመድን ኢንዱስትሪ እና ኢንዱስትሪውን በሚገዙ ሕጎች፤ በሚሠራባቸው ውሎች እንዲሁም በአሠራሮች ዙሪያ የሚስተዋሉ በርካታ ችግሮች አሉ። እነዚህ ችግሮች ታውቀውና ተለይተው ወደፊት ውይይት ሊደረግባቸው ይገባል። ይህ አጠቃላይ አስተያየት እንደተጠበቀ ሆኖ ከጥቂት ዓመታት ወዲህ እየተስፋፋ መጥቶ በቅርቡ ደግሞ በብሔራዊ ባንክ መመሪያ ገደብ የተበጀለት የFinacial gurantee insurance ጉዳይ ከመድን ሥራዎች ጋር በተያያዘ ሊፈተሽ የሚገባው መሆኑን በተለይ በማሳሰብ ጽሑፌን ላብቃ።

ABSTRACT OF AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

Issues of Controversy Around Some of the Provisions of Ethiopian Insurance Laws and Contracts; by Zekarias Keneae, Assistant Professor, Faculty of Law, A.A.U.

SYNOPTIC SUB-TITLES AND CATCHWORDS

The subject matters treated in the Article could be conveniently divided into the five sub-titles indicated in bold face type below. Specific matters discussed under each sub-title are, in turn, indicated in italics following each sub-title.

Problems Around Forms of Insurance Contracts:- *Written Form – Signature of parties and attestation by witnesses – Contract of insurance to be supported by a document entitled “Insurance Policy” – Effect of non-compliance of the provisions as to Form – Invalidation of contract – Locus standi to invoke invalidation – Relationship between “Proposal Forms” filled by Insured and “Insurance Policies” issued by Insurer – Provisional guarantee or temporary cover. Code Articles cited:- C.C. Art. 1719, 1720, 1725, 1727, 1728, 1729, 1730, 1808. Com. C. Art. 657, 658, 659, 660. Cases cited:- Assefa Tiruneh v Ethiopian Insurance Corporation, Federal First Instance Ct., F. No. 190; Ethiopian Insurance Corporation v Fetan Construction Contractors, Federal First Instance Ct., F. No. 39988.*

Problems Around Payment of Premiums:- *Ethiopian law on premiums and their payment – Limits of application of Art. 666 relating to payment of premiums – Scope of application – Time limit – Provisions of insurance contracts on payment of premiums – Court decisions on issues of payment of premiums. Code Articles cited:- C.C. 1691, 1738. Com. C. 654, 658, 659, 661, 666, 671, 672, 673, 680, 709. Cases cited:-*

Tigabu Anberber v Ethiopian Insurance Corporation, Supreme Court Law Report, Vol. 1, 1982 (E.C), pp. 121-126. High Court of Oromia Regional State, F.No. 213/92. Supreme Court of Oromia Regional State, F.No. 1499/93.

“Conditions” Commonly Inserted in Insurance Policies and their Interpretation – Ordinary conditions – Conditions precedent – Conditions and warranties differentiated – Effect of each.

Difficulties of “Assessment” where “damages” are insured:- Principle of compensation – “the insured shall be fully indemnified but not more than fully indemnified” – Insurable interest defined – Common provisions of insurance contracts relating to payment of damages – Loss of use or consequential loss how treated – Sum insured or market value whichever is lesser – Salvage rules – Court decisions on damages and their assessment. Code Articles cited:- C.C. 1733. Com. C. 654, 665, 673, 675-688.

Problems Around the Provisions Relating to Beneficiaries of Life Insurance Contracts For the Event of Death:- Court decisions on the issue – Opinions of writers – Draft legislative proposal on reform of the provisions. Code Articles cited:- Com. C. 701. Cases cited:- Yeshiimbet Jemaneh v Ethiopian Insurance Corporation, Supreme Ct., F. No. 749/70, this Vol., p. 95. Tsigereda Wolde Selassie v Ethiopian Insurance Corporation, High Court of Addis Ababa, F. No. 602/73, this Vol., p. 96.

RESUME OF MAIN POINTS

Under Article 1725 (b) of the Civil Code, all insurance contracts have to be made in writing. In addition, under Article 675 of the Commercial Code, it is expressly stated that an insurance contract has to be supported by a document called an “insurance policy”. This does not mean that the law envisages two separate agreements for the formation of a valid insurance contract. In law, as well as practice, a single contract suffices and presentation of the insurance policy constitutes proof the existence of such contract.

Under Article 1727 of the Civil Code, any contract required to be in writing has to be supported by a special document signed by all the parties bound by the contract. It shall also be of no effect unless it is attested by two witnesses. In prevailing practice, Insurance Policies are signed by insurers only and not by subscribers and witnesses. This fact has not been a subject of controversy in the past forty-five years since the promulgation of both the Civil and Commercial Codes. In two recent actions brought before it, however, the Federal First Instance Court has, on its own motion, invalidated the insurance contracts which gave rise to the claims on the ground that they were not signed by the insured and two witnesses as required by law.

In the opinion of the author, the ruling of the court is justified neither by a proper reading of the Commercial Code, whose provisions as a special law prevail over those of the Civil Code, nor by international as well as local insurance practices. Article 658 (b) of the Commercial Code does not specifically require the signature of the parties and leaves out altogether the necessity of attestation by witnesses. It only requires that the names and addresses of the parties be shown thus leaving the question of form open to interpretation by taking insurance practices into account. And in insurance practice, the agreement over what are known as "Proposal Forms" precedes the issuance of a policy. These Proposal Forms are filled in, signed and returned by the insured and thus form the basis of the contract. The filling and submission of the Proposal Form constitutes an "offer" and the issuance of the policy an "acceptance", the combination constituting a valid insurance contract.

The inclusion, of what are referred to, as "conditions" and "conditions precedent" is common in all insurance policies currently issued by insurers. *Conditions* and *pre-conditions* are in many respects similar to what are known as *warranties* and it is invariably difficult to distinguish between the two in the way they are expressed in insurance policies currently in use. There is however a significant difference between the two and it would be appreciated if insurers, in particular, take this into account in the formulation of their policies. The non-observance of *warranty* clauses always

exonerates the insurer from liability whereas this is not always true in the case of conditions and conditions precedent.

Under Article 678, it is stated that compensation shall not exceed the value of the object insured. This rule can only apply if the real value of the object insured is equivalent to the sum insured. If the sum insured is less or more than the real value of the object, its application may clash with either the rule expressed in Article 665 (2) that the insurer's liability shall not exceed the sum insured or with the principle that compensation shall not exceed actual damages.

Almost all property insurance policies expressly provide that the policy does not cover loss of use or consequential loss resulting from damage to the object insured. This provision in insurance policies has been the subject of frequent and intense disputes and it would, perhaps, be true to say that, of all litigation relating to insurance of objects, those on this subject occupy the predominant position. In the opinion of the author, the insurer must, at least, be made liable for consequential loss resulting from his failure to exercise his obligation within a reasonable period.

For many years now, there has been controversy around the question of beneficiaries of life insurance in the event of death. Despite a number of court decisions and Articles, the jurisprudence on the subject has not yet settled. [See next Article and Court Decisions].

EDITOR

ለሞት ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚን ስለመወሰን*

በመክብብ ፀጋው**

I

የኢንሹራንስ ውልን በሚመለከት አዘውትሮ የሚነሳና ዳኞችም እስከአሁን አንድ ዓይነት አቋም ያልወሰዱበት ጥያቄ ቢኖር የሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ ማን መሆን ይገባል የሚለው ነው። ጥያቄው በደፈናው ሲታይ ቀላል ቢመስልም፣ ሕጉ በተግባር ሲገለጥ ግን የተወሳሰቡ ችግሮችን ሲያስከትል ቆይቷል። በዚህም ምክንያት ጥያቄውን በብዙ አቅጣጫዎች ማየቱና መመራመሩ፣ ተመራምሮም ለትክክለኛ ፍትሕ አሰጣጥ የሚረዳ አስተያየት ማቅረቡ ተገቢ ይሆናል።

ነገርን ከሥሩ እንዲሉ ለምንሰጠው አስተያየት ይረዳን ዘንድ ከመነሻው በጎጆምር የምንደርስበት መደምደሚያ መሠረት ይኖረዋል። ከመነሻው እንነሳ ካልን የኢንሹራንስን በተለይም የሕይወት ኢንሹራንስ ውልን ምንነትና የሕይወት ኢንሹራንስ በምን ሁኔታ ላይ እንደሚቆም ማየቱ አስፈላጊ ይሆናል። የኢንሹራንስ ውል ኢንሹራንስ ሰጭ ተብሎ የሚጠራ ሰው ፕሪሚየም ተከፍሎት አንድ ዓይነት አደጋ ሲደርስ ተጠቃሚ ተብሎ ለሚጠራው ሰው የተወሰነ ገንዘብ ለመክፈል የሚገባው ግዴታ ነው።¹ የአደጋው መድረስ የውሉን ውጤት ለማስገኘት መሠረታዊ ሁኔታ ነው። የሚደርሰው አደጋ በንብረት ወይም በሰው ሕይወትና ጤንነት ላይ ሊሆን ይችላል። የአደጋ ዓይነቱ ብዙ በመሆኑ በኢንሹራንሱ የሚሸፈነው አደጋ በውሉ ላይ የተመለከተው ብቻ ይሆናል። የአደጋ ዓይነቱ ብዙ፣ ወሰኑም ሰፊ በመሆኑ የተለያዩ ዓይነቶች የኢንሹራንስ ውሎች እንደሚኖሩ የታወቀ ነው።

ሰዎችን የሚመለከት የኢንሹራንስ ውል በሞት ወይም በሕይወት ወይም በአካል ጉዳት ወይም በሕመም የሚደርስ አደጋን ይጨምራል።² የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ኢንሹራንስ ሰጭ ተብሎ የሚጠራው ሰው ፕሪሚየም በማስከፈል ከተዋዋዩ ወገን ወይም በውል ተጠቃሚ ከሆነው ሦስተኛ ሰው ሞት ወይም

* በነሐሴ ወር 1982 ዓ.ም. በተካሄደው የመድን ሕግ ዐውደ-ጥናት ላይ የቀረበ።

** ኤል. ኤል. ቢ (ቀ.ጋ.ሥ.ዩ.)፣ ኤል. አል. ኤም. (ዩ.ሲ.በ)፣ የሕግ አማካሪና ጠበቃ፤ ቀድሞ በጠ/ፍ/ቤት ሰብሳቢ ዳኛ።

¹ የጌ.ሕ.ቁ. 654(1)።

² የጌ.ሕ.ቁ. 654(3)።

ሕይወት ጋራ የተያያዙ አንዳንድ ሁኔታዎች ሲደርሱ ለተዋዋዩ ወይም ለተጠቃሚው የተወሰነ ገንዘብ ለመክፈል የሚገባው ግዴታ ነው።³ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በሁለት ዓይነት መንገድ ውጤት የሚያገኝ ነው። አንደኛው፣ ኢንሹራንስ የሚገባው ሰው በውሉ ላይ በተመለከተው ቀን በሕይወት ያለ እንደሆነ የተወሰነ ገንዘብ እንዲከፈለው የሚደረግበት ሁኔታ ነው።⁴ ሁለተኛው ደግሞ የኢንሹራንስ ውል የገባው ሰው የሞተ እንደሆነ ኢንሹራንስ ከገባው ሰው መብት ላላቸው ወይም በኢንሹራንስ ውሉ ተለይቶ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ የተወሰነ ገንዘብ የሚከፍልበት ሁኔታ ነው።⁵ ኢንሹራንስ የገባው ሰው በውሉ ላይ ተለይቶ በተመለከተ ቀን በሕይወት ያለ እንደሆነ ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ክፍያው የሚሰጠው ኢንሹራንስ ለገባው ሰው ስለሆነ ተጠቃሚውን ለይቶ ለመወሰን ችግር አይነሳም። ተጠቃሚው ማን መሆን እንደሚገባው ለመወሰን ችግር የሚያስከትለው ተዋዋዩ የሞተ እንደሆነ ተብሎ በሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚገኘውን ጥቅም የሚመለከተው ነው።

በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት ለሞት ተብሎ የሚገባ ኢንሹራንስ ለአንድ ለተለየ ተጠቃሚ ሊደረግ እንደሚችል ተደንግጓል። በዚህ ቁጥር ንዑስ ቁጥር 2 መሠረት ደግሞ የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና⁶ ልጆች ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች ሆነው እንደሚቆጠሩ ተደንግጓል። በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚው ማን መሆን እንደሚገባው አወሳሰኑ ችግር ሲፈጥር የቆየው በቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 እና ንዑስ ቁጥር 2 ስለተፃፉት ድንጋጌዎች የአፈጻጸም ወሰን በዳኞች መካከል የአስተያየት ልዩነት በመፈጠሩ ነው። አንዱ አስተያየት በኢንሹራንስ ውሉ ውስጥ ተጠቃሚው ተለይቶ ከተጠቀሰ የኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘው ጥቅም በሙሉ ለዚህ ተለይቶ ለተመለከተው ተጠቃሚ መክፈል ይኖርበታል የሚል ነው። ይህን አስተያየት የሚከተሉት ዳኞች በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ተፈጻሚ የሚሆነው በዚህ ቁጥር ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት የኢንሹራንስ ውሉ ተጠቃሚው ተለይቶ ባልተመለከተበት ጊዜ ብቻ መሆን ይገባዋል ባይዎች ናቸው። የዚህ ተቃራኒ የሆነው አስተያየት ደግሞ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 በተጻፈው ድንጋጌ መሠረት የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በኢንሹራንስ ውሉ ስማቸው ተለይቶ ባይጠቀስም ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች ሆነው ስለሚቆጠሩ፣ በኢንሹራንስ ውሉ ስሙ ተለይቶ የተጠቀሰ ተጠቃሚ ቢኖርም ይኸው ተጠቃሚ መብቱን ከኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ጋር መካፈል ይኖርበታል የሚል ነው።

³ የን.ሕ.ቁ. 691።

⁴ የን.ሕ.ቁ. 692(1)።

⁵ የን.ሕ.ቁ. 692(2)።

⁶ “ባለቤት” ማለት ባል ወይም ሚስት መሆኑን ይገነዘባል። በእንግሊዝኛው ልሳን “Spouse” ለሚለው ቃል በአማርኛው ልሳን “ባለቤት” የሚለው ቃል ተስማሚ ትርጓሜ ይሆናል።

በሁለቱም ወገኖች የሚሠነዘሩት አስተያየቶች የሚመሠረቱት በንግድ ሕግ ቁጥር 701 በተጻፈው ድንጋጌ አተረጓጎም ላይ ነው። ሁለቱም ወገኖች የሚደርሱበትን መደምደሚያ ለማሳመን የየበኩላቸውን ምክንያቶች ያቀርባሉ። የሚቀርቡት ምክንያቶች ግን ስፋትና ጥልቀት ያላቸው ሆነው አይታዩም።

በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚው በግልጽ ተለይቶ የተጠቀሰ ከሆነ የኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘው ጥቅም ለዚህ ተለይቶ ለተመለከተው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ይኖርበታል የሚለውን አስተያየት የሚከተሉ ዳኞች የሚሰጧቸው ምክንያቶች፡

ሀ. በንግድ ሕግ ቁጥር 691 እና 692 መሠረት በኢንሹራንስ ፖሊሲው ተጠቃሚው ከተጠቀሰ ገንዘብ መከፈል ያለበት ለዚህ ተለይቶ ለተጠቀሰው መሆኑ ተደንግጓል፤

ለ. በንግድ ሕግ ቁጥር 705 እና በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 827 መሠረት ኢንሹራንስ ገቢው በውሉ ላይ ተጠቃሚውን ለይቶ ካልጠቀሰ በኢንሹራንስ ውሉ መሠረት የሚገኘው ገንዘብ የውርሱ ንብረት አካል ይሆናል ተብሎ መደንገጉ በኢንሹራንስ ውሉ ውስጥ ተጠቃሚው ተለይቶ በተጠቀሰ ገዜ ጥቅሙ ለዚህ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ያለበት መሆኑን ያሳያል፤

ሐ. የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በሕይወት ኢንሹራንስ ፖሊሲ መሠረት የሚከፈል ገንዘብ ተጠቃሚ ሊሆኑ የሚችሉት በኢንሹራንስ ውሉ ውስጥ ሌላ ተጠቃሚ ተለይቶ ካልተጠቀሰ ነው፤

የሚሉ ሆነው እናገኛቸዋለን።⁷

በሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ ላይ ተጠቃሚው ተለይቶ ቢጠቀስም፣ የኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘውን ጥቅም የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ተለይቶ ከተጠቀሰው ተጠቃሚ ጋራ መከፋፈል ይገባቸዋል የሚለውን አስተያየት የያዙ ዳኞች የሚሰጧቸው ምክንያቶች ደግሞ፡

ሀ. በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት ለሞት ተብሎ የሚገባ ኢንሹራንስ ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ሊደረግ እንደሚችል የሚገልጽ እንጂ የተለየ ተጠቃሚ የግድ መኖር አለበት አይልም፤

⁷ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ፣ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ መ.ቁ. 677/76። የፍርዱን ሙሉ ቃል በዚህ እትም ገጽ 85 ላይ ይመልከቱ።

ለ. ተጠቃሚው ተለይቶ በሚገለጽበት ጊዜ የኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘውን ጥቅም ይኸው ተጠቃሚ ብቻ እንደሚወስድ በግልጽ አልተደነገገም፤

ሐ. በቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 “ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም” የሚለው ሐረግ በንዑስ ቁጥር 1 ከተጻፈው ድንጋጌ ጋር ተጣምሮ ሲነበብ የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በሕግ አማካኝነት ተጠቃሚዎች መሆናቸውን ያሳያል፤

መ. በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 የተጻፈው ድንጋጌ ዓላማ ኢንሹራንስ የገባው ሰው ሕጉ ተጠቃሚ ካደረጋቸው ሰዎች ሌላ ራሱ የሚፈልገውን ማንኛውንም ሰው በውል ተጠቃሚ ለማድረግ እንደሚችል መብት ለመስጠት እንጂ በንዑስ ቁጥር 2 የተጠቀሱት ሰዎች ጥቅም ተካፋይ እንዳይሆኑ ለማድረግ አይደለም፤

ሰ. በንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ዓላማ የኢንሹራንስ ገቢው ቅርብ ዘመዶችና በእርሱ ጥገኝነት ሥር የሚኖሩ ሰዎች የሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘውን ጥቅም እንዲያገኙ ለማድረግ ነው፤

የሚሉ ሆነው እናገኛቸዋለን፡፡⁸

II

በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት በሚገኝ ጥቅም ምክንያት በሚነሳ ክርክር በዳኝነት አስተያየት ልዩነት የተፈጠረው በሕግ አተረጓጎም በመሆኑ ይህን በተመለከተ መንደርደሪያ ይሆኑን ዘንድ በቅድሚያ ስለ ሕግ አተረጓጎም አንዳንድ ቁምነገሮችን እንድናነሳ ሁኔታው የግድ ይለናል፡፡ አዘውትረን ከምንጠቅሳቸው ቁም ነገሮች አንዱ የዳኛ መሠረታዊ ተግባር ሕግን መተርጎም ነው የሚለው ነው፡፡ የዳኛ መሠረታዊ ተግባር ሕግን መተርጎም ነው ስንል ግን ይህ አባባላችን በውስጡ ብዙ ጽንሠ ሀሳቦችን የያዘ መሆኑን አበክረን ልንገነዘበው ይገባል፡፡ በመጀመሪያ ደረጃ ይህ አባባል የመንግሥት ሥራ ክፍፍልን ወይም የተግባር ድርሻን መነሻ በማድረግ የሚሰነዘርና ዳኛ ሕግ ሠሪ ወይም ፈጣሪ ሳይሆን የሥራ ድርሻው በሕግ አውጭው ክፍል የታወጁ ሕጎችን በተግባር መግለጽ ነው የሚለውን ለማመልከት ነው፡፡ በሁለተኛ

⁸ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ v የኢትዮጵያ መድን ድርጅት፣ ከፍተኛው ፍርድ ቤት፣ የፍ.መ.ቁ. 602/73፡፡ የፍርዱን መሉ ቃል በዚህ እትም ገጽ 75 ላይ ይመልከቱ፡፡

ደረጃ፣ አባባሉ ዳኛ ሕጉን በተግባር የሚገልጠው አከራካሪ ሆነው ከሚቀርቡለት ጉዳዮች ጋር አዛምዶና አዋህዶ መሆኑን የሚያመለክት ነው። አንድ ጉዳይ አከራካሪ ሆኖ ለዳኝነት ሲቀርብ ዳኛው ለፍሬ ነገሩ አግባብነት ያለውን ድንጋጌ ለይቶ ድንጋጌውን ተፈጻሚ ሲያደርገው ሕግን በተግባር ተረጎመ ማለት ነው። ድንጋጌው ግልጽና የማያሻማ ከሆነ በተግባር መግለጹ እምብዛም ችግር አይፈጥርም። ነገር ግን የሕግ ድንጋጌ በተግባር ሲገለጽ ሁልጊዜ መንገዱ ቀና እንደማይሆን የታወቀ ነገር ነው። በአንድ ሕግ ውስጥ መቶ በመቶ እርግጠኛ የማንሆንባቸው አያሌ ድንጋጌዎች መኖራቸው አይቀርም። አንድ የሕግ ድንጋጌ ምን ሁኔታዎችን እንደሚሸፍንና የአፈጻጸም ወሰኑም እስከምን ድረስ እንደሆነ እንዲለይና እንዲተነተን ያስፈልጋል። እንዲህ ዓይነቱም ተግባር የሕግ ተርጓሚነት ሌላው መሠረታዊ ገጹ ነው።

አንድ የሕግ ድንጋጌ ትርጓሜ የሚያስፈልገው ገሃድነት ሲጎድለው፣ አሻሚና አጠራጣሪ ሲሆን ብቻ ነው። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ የሕግ ድንጋጌ እርግጠኛ ሆኖ በማይገኝበት ጊዜ ዳኛው ድንጋጌውን ለመተርጎም ሊከተላቸው የሚገባ ደንቦች ይኖራሉ አይኖሩም የሚለው ነው። አንድ የሕግ ምሁር እንዳስገነዘቡት፣ በመሠረቱ “የአተረጓጎም ደንቦች የሚባሉ ነገሮች የሌሉ መሆኑ ግልጽ ሊሆንልን ይገባል።”⁹ እንዲህ ሲባል ግን የሕግ አተረጓጎም በዳኛው የግል ፍላጎት ወይም ርዕዳዊ ስሜት በዘፈቀደ ሊፈጸም የሚገባው ተግባር አይደለም። የሕግ አተረጓጎም በሥርዓትና በሥልት እንዲመራ በባለሙያዎች ዘንድ ተቀባይነት ያገኙ የአተረጓጎም ዘዴዎች እንዳሉ መታወቅ ይኖርበታል። እነዚህ ዘዴዎች በድንጋጌው የቋንቋ ይዘትና ሐጋጊው¹⁰ ድንጋጌውን ሲያወጣ ሊደርስበት በፈለገው የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚና የሶሻል ግቦች ላይ የተመሠረተ መሆን ይኖርባቸዋል። የአንድ ድንጋጌ ይዘት የሚገነባው በቃላት ነው። ቃላት ደግሞ ጥንድ ወይም ከዚያም በላይ የሆነ ትርጓሜ ሊኖራቸው ይችላል። የአንድ ድንጋጌ አጠራጣሪነት የሚመነጨው በውስጡ የሚገኙት ቃላት በሚፈጥሩት አጠራጣሪ ሁኔታ ነው። በድንጋጌው ውስጥ የሚገኙ ቃላት የተለያዩ ትርጉም ሊሰጣቸው የሚችል በሚሆንበት ጊዜ የድንጋጌው እርግጠኛ መልዕክት ምንድነው ብሎ ለመወሰን የተርጓሚውን ስልታዊ አቀራረብ ይጠይቃል። ቃላት ብዙ ጊዜ በባህሪያቸው ግልጽነት የሚጎላቸው ከመሆኑም ሌላ የተለያዩ ትርጓሜ ሊሰጣቸው የሚችል በመሆኑ፣ ሕግን የመተርጎም ሽክም የተጣለበት ዳኛ በአንድ ድንጋጌ ውስጥ የሚገኙ ቃላት ወይም በእነዚሁ ቃላት የተገነባው ዐረፍተ ነገር ትርጓሜው ምን መሆን እንደሚገባው ምርጫ ማድረግ ይኖርበታል። ምርጫውን ለመወሰን ከሚረዱት

⁹ ፒተር አል ስትራውስ፣ ስለኢትዮጵያ ወንጀለኛ መቅጫ ሕግ አተረጓጎም፤ የኢትዮጵያ ሕግ መጽሐፍት ቅድ 5 ቁጥር 2(1960)፣ ገጽ 291።

¹⁰ በቁሙ የሚያግግ፣ ሕግ ሠራ፣ ወሳኝ፣ አቋሚ፣ በቃል በመጽሐፍ (ኪዳን ወልድ ክፍለ፣ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገብ ቃላት ሐዲስ፣) በእንግሊዝኛው ልሳን “legislator” የሚለውን ቃል “ሕግ አውጭ” ብሎ ከመተርጎም ሐጋጊ ብሎ መመለሱ ያስማል ወይም ያመረቃል፤ ቃላትን በኢኮኖሚ እንድንጠቀም ይረዳል።

ዘዴዎች አንዱ የድንጋጌውን ዓላማ ማወቅ ነው። ይህን ስልት በተመለከተ አንድ የሕግ ምሁር የሠጡትን አስተያየት እዚህ ላይ መጥቀሱ ተገቢ ይሆናል።

“ሕግ ተርጓሚው አንድ ሕግ ለመተርጎም በሚነሳበት ጊዜ በመጀመሪያ ሕጉ ስለምን እንደሚናገርና ለምንስ ሊያገለግል እንደተፈለገ ይመረምራል። ይህንንም ሲያደርግ አንዳንድ እምነቶችን ይዞ ነው። እነዚህም አመኔታዎች 1ኛ/ የሕግ ማውጣቱ ተግባር ዓላማ ያለው መሆኑን፣ የሚያከናውነውም ተግባር አንዳንድ ለሕብረተሰቡ አስፈላጊ ከሆኑ ግቦች መድረስ መሆኑን፣ 2ኛ/ የሕጉ ቃላትና የአቀራረብ አቅድ ይህንኑ የሕጉን ዓላማ እንዲገልጹና እንዲያሳዩ ተመርጠው የቀረቡ መሆናቸውን፣ 3ኛ/ የሕጉም ተፈጻሚነት በዓላማው ውስጥ ለተጠቀሱት ጉዳዮች ብቻ መወሰን እናዳለበት ሲሆኑ እንግዲህ አንድ ሕግ በአንድ ጉዳይ ላይ አግባብ የሚኖረው የሕጉ ዓላማና ቃላቱም በአንድነት ጉዳዩን የሚመለከቱ ሲሆኑ ነው። የእነዚህ መሠረተ ሃሳቦች አስፈላጊነት ጥልቅ ምርምር እንዲሰጣቸው ይጠይቃል።”¹¹

ከዚህ በላይ የተገለጸውን አስተያየት የሰጡት የሕግ ምሁር ተርጓሚው መነሻ ሊያደርጋቸው ይገባል የሚሏቸውን መሠረተ ሀሳቦች በሦስት ደረጃዎች ከፋፍለው እንደሚከተለው ያጠቃልሏቸዋል። አንደኛው መሠረተ ሀሳብ፣ ሕግ የሚወጣው ለዓላማ በመሆኑ ሕግ አውጭው ክፍል መመሪያዎችንና ድንጋጌዎችን የሚነድፈው ለማኅበራዊ ፖሊሲ ዋና የሆኑ አከራካሪ ጉዳዮችን ለመወሰን ነው። ሁለተኛው መሠረተ ሀሳብ፣ አንድ ሕግ ሲነደፍ ቃላቱና ቅርጹ የሚመረጡት የሕጉን ዓላማ እንዲያሳዩ ሆኖ ነው። ሦስተኛው፣ የሐጋገጡ ቃላት ፍርድ ቤቶችን እንደሚወስኗቸው ሁሉ የሐጋገጡ ግብም ፍርድ ቤቶችን ይገድባቸዋል።

III

እንግዲህ ከዚህ በላይ ስለሕግ የአተረጓጎም ሥልት በአጭሩ የገለጽነውን መነሻ ሀሳብ መሠረት በማድረግ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 የተጻፈው ድንጋጌ በአፈጻጸም ወሰኑ ያስከተለውን ችግር ለመመራመር እንሞክራለን። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 የተጻፈው ድንጋጌ እንደሚከተለው ይነበባል።

“ቁ. 701 ለሞት በሆነ ኢንሹራንስ ተጠቃሚ የሆነ ሰው።

1. ለሞት የሚደረግ ኢንሹራንስ ለአንድ ተለይቶ ለታወቀ ሰው ጥቅም ሊደረግ ይችላል።
2. ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም፤

ሀ/ ጋብቻው የተደረገው የኢንሹራንሱ ውል ከተፈረመ በኋላም ቢሆን እንኳ የኢንሹራንሱን ውል የፈረመው ሰው ባል ወይም ሚስት፤

¹¹ ፒተር ኤል. ስትራውስ፣ እላይ የተጠቀሰ።

ለ/ የኢንሹራንስ ውሉ ሲፈረም የተወለዱት የኢንሹራንስ ውል ፈራሚ ሰው ልጆች ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች ተብለው ይቆጠራሉ። (ሠረዝ የተጨመረ)

በቁጥር 701 የተመለከቱትን ድንጋጌዎች የአፈጻጸም ወሰን ለመለየት በቅድሚያ ከአቀራረባቸውና ከአቀራረጻቸው፣ ከዚያም በውስጣቸው ከያዟቸው ዐረፍተ ነገሮችና ከተገነቡባቸው ቃላት መነሳት ይኖርብናል። ቁጥር 701 ሦስት ንዑስ ቁጥሮች ያሉት ሲሆን ለተነሳንበት ጉዳይ ጥልቅ ምርምር የሚያስፈልጋቸው በንዑስ ቁጥር 1 እና 2 የተጻፉት ድንጋጌዎች ናቸው። በመጀመሪያ ደረጃ በድንጋጌዎቹ ውስጥ ያሉትን ዐረፍተ ነገሮችና እነዚህ ዐረፍተ ነገሮች የተገነቡባቸውን ቃላት ስናያቸው ከቃላቱ መድበስበስ ወይም ግልጽ አለመሆን የተነሳ ለተለያዩ ትርጉም በር የሚከፍቱ አሻሚ ሁኔታዎችን አናገኝም። በሁለተኛ ደረጃ የሕጉን አቀራረብ ስንመለከተው በንዑስ ቁጥር 1 የተጻፈው ድንጋጌ አዛዥ ሳይሆን ፈቃጅ መሆኑን እንረዳለን። አዛዥ አይደለም ማለታችንም በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ውስጥ የኢንሹራንስ ውል ገቢው በውሉ ተጠቃሚ የሚሆነውን ሰው ምንጊዜም ለይቶ እንዲጠቅስ የማያስገድድ መሆኑን ለማመልከት ነው። ፈቃጅ ነው የምንለውም የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ገቢው ውሉ የሚያስገኘው ጥቅም ለማን መከፈል እንዳለበት ተጠቃሚውን ሰው ለይቶ ቢጠቅስ ሕጉ የማይከለክለው መሆኑን ለመግለጽ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ በንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ያስገዳጅነት ጠባይ ያለው ነው። ይህ ድንጋጌ አስገዳጅ የሚሆነውም የኢንሹራንስ ውል ገቢው ባለቤትና ልጆች ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች ሆነው መቆጠር ይኖርባቸዋል በሚል መልክ መቀረጹ ነው። በንግድ ሕጉ የእንግሊዝኛ ቅጅ ድንጋጌው “shall be deemed to be specified beneficiaries notwithstanding that they are not mentioned by name” ተብሎ ስለተጻፈ “shall” የሚለው ቃል ምንጊዜም የአስገዳጅነት ጠባይ ያለው መሆኑ የታወቀ ነው። በንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ የአስገዳጅነት ጠባይ ያለው በመሆኑ በኢንሹራንስ ውሉ ተለይቶ የተጠቀሰ ተጠቃሚ ቢኖርም፣ በዚህ ንዑስ ቁጥር ሥር የተዘረዘሩት ሰዎች ሕጉ ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች ቆጥሯቸዋልና የሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ የሚያስገኘውን ጥቅም በኢንሹራንስ ውል ገቢው ከተሰየመው ተጠቃሚ ጋር አብረው የመካፈል መብት ይኖራቸዋል ብሎ መደምደሙ የሚያስከድ ይሆናል።

በድንጋጌው አቀራረብ እዚህ መደምደሚያ ላይ እንዲህ በቀላሉ መድረስ ከተቻለ፣ ታዲያ በተቃራኒ የሚሰነዘረው አስተያየት በምን መሠረት ላይ የቆመ ነው የሚለውን ጥያቄ መልስ እንድንሻለት ሁኔታው የግድ ይለናል።

ቀደም ሲል እንደገለጽነው፣ በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚው ተለይቶ ከተጠቀሰ ውሉ የሚያስገኘው ጥቅም በኢንሹራንስ ገቢው ተለይቶ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ይኖርበታል የሚለውን አስተያየት

የሚከተሉት ዳኞች ለአስተያየታቸው መሠረት የሚያደርጉት በንግድ ሕግ ቁጥር 691 እና 706 የተጻፉትን ድንጋጌዎች ነው።¹² በቁጥር 691 የተጻፈው ድንጋጌ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ምን ማለት እንደሆነ ትርጓሜ ለመስጠት የገባ ድንጋጌ ነው። በዚህ ድንጋጌ “በተዋዋዩ ወይም ኢንሹራንስ በተገባበት ሦስተኛ ወገን ሕይወት ወይም ሞት ጋራ የተያያዙ አንዳንድ ሁኔታዎች በደረሱ ጊዜ፤ የተወሰነ ገንዘብ ለተዋዋዩ ወይም ለተጠቃሚው ለመክፈል የሚዋዋለው ውል ነው” ተብሎ መደንገጉ ተጠቃሚው በውሉ ውስጥ በሚጠቀስበት ጊዜ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈውን ድንጋጌ ተፈጻሚነት የሚያስቀር ነው ብሎ ለመደምደም አያስችልም። ሞትን ቀዳሚ ሁኔታ አድርጎ የሚገባ የኢንሹራንስ ውል ውጤት የሚያገኘው ተዋዋዩ ከሞተ በኋላ በመሆኑ የኢንሹራንስ ውል የሚያስገኘው ጥቅም ለሦስተኛ ሰው መክፈሉ የሚያከራክር አይሆንም። በንግድ ሕግ ቁጥር 691 “ለተጠቃሚው ለመክፈል የሚገባው ውል ነው” ተብሎ ሲደነገግ “ተጠቃሚ” የሚለው ቃል በኢንሹራንስ ውሉ ውስጥ ተለይቶ የተጠቀሰውን ሰው ብቻ የሚመለከት ነው አያስችም። ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም፤ የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠር ያለባቸው መሆኑ በቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 በመደንገጉ “ተጠቃሚ” የሚለው ቃል እነዚህንም ማጠቃለሉ የማይታለፍ ጉዳይ ነው። እንዲሁም፤ በንግድ ሕግ ቁጥር 706 ተጠቃሚው ኢንሹራንስ ሰጪውን በቀጥታ መጠየቅ መቻሉና ለተጠቃሚው የሚከፈለው ገንዘብ ኢንሹራንስ የገባው ሰው ውርስ አካል አይሆንም ተብሎ መደንገጉ በተመሳሳይ ሁኔታ በሚሰጥ ምክንያት በውሉ ውስጥ ተጠቃሚው ተለይቶ በሚጠቀስበት ጊዜ በቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ተፈጻሚነት አይኖረውም ብሎ ለመደምደም አያስችልም። የንግድ ሕጉ ተቀነባብሮና ተሟልቶ የተዘጋጀ መጽሐፍ በመሆኑ በዚሁ መጽሐፍ ውስጥ የሚገኝ ድንጋጌን ለመተርጎም ወይም የአፈጻጸም ወሰኑን ለመለየት ከሌሎች ድንጋጌዎች ጋር አጣምሮና አገናዝቦ በማየት መልሱን ለመሻት መሞከሩ በአተረጓጎም ሥልት ተገቢ የመጀመሪያ እርምጃ ቢሆንም፤ በቁጥር 701 የተጻፈውን ድንጋጌ ትርጓሜ ለመወሰን ግን በቁጥር 691 እና 706 የተጻፉትን ድንጋጌዎች ፍርድ ቤቱ ለደረሰበት መደምደሚያ አስተያየቱን የሚደግፍ ምክንያት ማድረጉ እስከ መጨረሻው የማያዛልቅ የክርክር ጎዳና ነው።

¹² የሺመቤት ደስታ v የኢትዮጵያ መድን ድርጅት፣ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ መ.ቁ. 749/70። በዚህ ጉዳይ የተሰጠው የፍርድ አስተያየት በወ/ር ጽጌረዳ ወልደሥላሴና በመድን ድርጅት የተነሳውን ክርክር ለመወሰን ፍርድ ቤቱ ለደረሰበት መደምደሚያ እንደ ደጋፊ ፍርድ ሆኖ መጠቀሱን ይገነዘባል።

IV

ከፍ ብለን እንደጠቀስነው አንድ የሕግ ድንጋጌ ያለምክንያት አይሠራም። ሐጋገው አንድን የሕግ ድንጋጌ ሲያወጣ አንድ ዓይነት የማህበራዊ ፖሊሲ ግብን በተግባር ለመግለጽ ነው። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 እና 2 የተጻፉት ድንጋጌዎች አፈጻጸም ይህን ያህል ክርክር ካስነሳና በዳኝነት አስተያየት ልዩነት ካስከተለ፣ ድንጋጌዎቹ በምን ሁኔታ በተግባር መተርጎም እንደሚገባቸው ይረዳ ዘንድ ሕግ አውጭው ክፍል እነዚህን ድንጋጌዎች ሲሰራ ሊደርስበት የፈለገው የማህበራዊ ፖሊሲ ግብ ምን እንደሆነ ለማወቅ መመራመሩ አስፈላጊ ይሆናል። የሕግ አውጭውን የማህበራዊ ፖሊሲ ዓላማ ለይቶ ለማወቅ በመጀመሪያ ደረጃ መንደርደሪያ ሊሆነን የሚገባው ሕጉን ያረቀቀው ሰው ያዘጋጃቸው ሰነዶችና ረቂቁ ለፓርላማ ቀርቦ በድንጋጌው ላይ ውይይት ሲደረግ የተያዘው ቃለ ጉባዔ ናቸው። በሁለተኛ ደረጃ ደግሞ የሕግ ተመራማሪዎች በሕጉ ድንጋጌዎች ላይ በጽሑፍ የሚያቀርቧቸው አስተያየቶች አንድ ድንጋጌ በሚረቀቅበት ጊዜ የሕግ አውጭው የማህበራዊ ፖሊሲ ዓላማ ምን እንደሆነ ለይቶ ለማወቅ ይረዱናል።

በቁጥር 701 የተጻፈው ድንጋጌ የሚገኘው በንግድ ሕጉ በሦስተኛ መጽሐፍ ሲሆን ይህን መጽሐፍ ያረቀቁት ፈረንሳዊ ፕሮፌሰር ጆፍሬ ናቸው። ፕሮፌሰር ጆፍሬ ይህን ድንጋጌ የቀረጹት በምን ሁኔታ እንደሆነ ሀሳባቸውን ያጠቃለሉት በአንድ ዐረፍተ ነገር ብቻ ነው። አርቃቂው ድንጋጌው ስለያዘው ጽንሰ ሀሳብ ዝርዝር የሆነ መግለጫ ባለመጻፋቸው እርሳቸው ያዘጋጁቸውን ሰነዶች መሠረት በማድረግ የሕግ አውጭው የማህበራዊ ፖሊሲ ዓላማ ይህ ነው ብሎ በትክክል ለመለየት እምብዛም የማያስችል ነው።

ፕሮፌሰር ጆፍሬ ስለ ሦስተኛው የንግድ ሕግ መጽሐፍ ባዘጋጁት ሠነድ በቁጥር 701 የተጻፈውን ድንጋጌ በሚመለከት ያስፈሩት ሀሳብ፣

I have included the most liberal solutions for the determination of beneficiaries of the insurance in the case of death (Art. 144 (701) and for the right of the beneficiary to claim directly against the insurer (Art. 149-151 (706-708)).¹³

የሚል ሆኖ ይነበባል። ያርቃቂውን ሀሳብ በሚያጠቃልለው ዐረፍተ ነገር ውስጥ ቁልፍ የሆነው ቃል “liberal” የሚለው ነው። አርቃቂው “liberal solutions” ሲሉ ግን ምን ማለታቸው እንደሆነ በትክክል ለማወቅ ሌላ ውዝግብ ውስጥ የሚያስገባ ጉዳይ መሆኑ አልቀረም። በእንግሊዝኛው ልሳን “liberal

¹³ Background Documents of the Ethiopian Commercial Code of 1960, Edited and translated by Peter Winship, 1974, p. 83.

solutions”¹⁴ የሚለው በቁሙ ሲተረጎም ልል የሆነ ወይም ጥብቅ ያልሆነ ማለት ነው። አርቃቂው የኢንሹራንስ ተጠቃሚዎችን አወሳሰን በሚመለከት እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን አስገብቻለሁ ሲሉ ተከትሎ የሚነሳው ጥያቄ ከዚህ አባባላቸው የምንረዳው ቁምነገር ምን ይሆናል የሚለው ነው።

ዶ/ር ግርማ ወልደሥላሴ ስለ ሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚዎች አወሳሰን ባዘጋጁት ጽሑፍ፡-¹⁵

ሀ. ፕሮፌሰር ጆፍሬ “liberal” የሚለውን ቃል ሲጠቀሙ ለኢንሹራንስ ገቢው ፈቃድ የበላይነት ለመስጠት ሳይሆን አይቀርም ብሎ መደምደም ይቻላል፤

ለ. የፈረንሳይ የሕይወት ኢንሹራንስ ሕግ እጅግ “liberal” ከሚባሉት ሕጎች አንዱ በመሆኑና የኢትዮጵያም የሕይወት ኢንሹራንስ ሕግ ሲነደፍ ከፍተኛ ተጽዕኖ ያሳደረ በመሆኑ በተለይ ለዚህ ጉዳይ አግባብነት ይኖረዋል፤

ሐ. ሕጉ በሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ አወሳሰን “liberal” አቋም ወስዷል ሲባል በተለይ ለፈረንሳይ የሕግ ሊቃውንት የሚገባቸው ለኢንሹራንስ ገቢው እጅግ አነስተኛ የሆነ ገደብ የተጣለበት ነፃነት መስጠቱ ነው፤

መ. በዚህም መነሻ የፈረንሳይ ዜጋ የሆኑት ፕሮፌሰር ጆፍሬ እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን መርጫለሁ ሲሉ ሀሳባቸው ተጠቃሚውን በመምረጥ ረገድ ለኢንሹራንስ ገቢው ሰፊ መብት ለመስጠት ነው ብሎ መደምደም ይቻላል፤

ሰ. ይህም ግብ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 ሥር ለሞት የሚደረግ ኢንሹራንስ ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ሊደረግ ይችላል ብሎ በመደንገጉ ውጤት አግኝቷል፤

በማለት አስተያየት አቅርበዋል። አርቃቂው በማብራሪያ ሰነዶቻቸው የገለጹትን ሀሳብ ለመተርጎም ዶ/ር ግርማ ወልደሥላሴ ያቀረቡት ትንታኔ ውለታው

¹⁴ “Liberal” የሚለው ቃል “not literal or strict” ማለት መሆኑን በ“Black's Law Dictionary” የተሰጠውን ትርጓሜ ይመለከታል።

¹⁵ Girma Woldeselassie, *Designation of Beneficiary of Life Insurance Policy in the Event of Death*፣ ለኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት የተዘጋጀ ነገር ግን ያልታተመ ጽሑፍ፣ በደራሲው ፈቃድ እዚህ ላይ የተጠቀሰ። ይህ ጽሑፍ ከተዘጋጀ በኋላ የዶ/ር ግርማ ጽሑፍ በኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት፣ ሾልዩም 16 ላይ ታትሟል፣ ከገጽ 48-66 ይመልከቱ።

የማይቀነስ ቢሆንም በጽኑ መሠረት ላይ የሚቆም ተቃራኒ አስተያየት ሊቀርብ መቻሉንም ልንገነዘበው ይገባል። በመጀመሪያ ደረጃ፣ አርቃቂው በሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚዎችን ለመወሰን “እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን መርጫለሁ” ያሉት የሚያመለክተው ተጠቃሚውን ለመምረጥ ሰፊ ነፃነት መስጠቱን ብቻ ነው ብለን ነገሩን ከቋጠርነው የአርቃቂውን ማብራራሪያ በንዑስ ቁጥር (1) ሥር በተፃፈው ድንጋጌ ብቻ እንደተወሰነ መቆጠር ይሆናል። አርቃቂው “እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን መርጫለሁ” በማለት የሰነዘሩት ሀሳብ ግን ሁለቱንም ንዑስ ቁጥሮች የሚያጠቃልል ነው። ይህም በመሆኑ በንዑስ ቁጥር 2 ስማቸው በውሉ ውስጥ ባይጠቀስም የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠር ይኖርባቸዋል ተብሎ መደንገጉ እጅግ ልል ከሆኑት መፍትሔዎች አንዱ ሆኖ ቀርቧል ማለት ነው። በእንግሊዝኛው ልሳን “Liberal” የሚለው ቃል በቁሙ ለጋስ ወይም ቸር የሚል ትርጓሜ ስላለው የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በአስገዳጅነት ተፈጻሚ በሚሆን ድንጋጌ ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠራቸው የሕጉን ለጋስነት ወይም ቸርነት ለማመልከት ነው ብሎ በአንጻሩ መደምደም የማይቻልበት ምክንያት አይኖርም። በሁለተኛ ደረጃ፣ “the most liberal solutions” የሚለውን ሐረግ ከኢንሹራንስ ገቢው የመዋዋል ነጻነት ጋር ካያያዝነው በዚህ ረገድ ሳናነሳው ልናልፈው የማይገባ መሠረታዊ የሆነ አስተሳሰብ ይኖራል። በአንዳንድ ሀገሮች ኢንሹራንስ ገቢው በኢንሹራንስ ውሉ ተጠቃሚውን ለይቶ ቢወስንም፣ ለተዋዋዩ ፈቃድ ሕጋዊ ውጤት ሊሰጠው የሚችለው ተጠቃሚው ብቁ ሆኖ ከተገኘ ነው። ለተጠቃሚው ብቁነት መለኪያውም ይኸው ሰው በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት ሊሸፈን የሚገባው ጥቅም ያለው መሆኑ ነው።

The freedom of choice ordinarily possessed by the insured in selecting the beneficiary of the policy may sometimes be limited in terms of the eligibility of the desired beneficiary. In a few jurisdictions, a beneficiary to be eligible is required to have an insurable interest in the life of the insured in consequence of which a person cannot be selected or is ineligible as a beneficiary if such person lacks the necessary insurable interest.¹⁶

¹⁶ George J. Couch, *Insurance*, Vol. 5, p. 178. በሕይወት ኢንሹራንስ ፖሊሲ ተጠቃሚ ለመሆን ብቁነት ያስፈልጋል የሚል ገደብ እንዲጣል የገፋፋት ምክንያቶች በማገበራዊ ፖሊሲ ዓላማዎች ላይ የተመሠረተ ናቸው።

The public policies upon which the legal requirement has been predicated are:

1. To prevent or minimize the occurrence of wagering.
2. To prevent or minimize the occurrence of intentional homicide of the insured by the beneficiary or other payee of the death benefits of the life insurance contract. (E.W. Patterson and W.F. Young, *Insurance, Cases and Materials*, 1961, p. 224.) በኢትዮጵያ ንግድ ሕግ ቁጥር 700 መሠረት የሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚው ኢንሹራንስ የገባውን ሰው ሆኖ ብሎ ከገደለውና ጥፋቱም በፍርድ ቤት ከተወሰነበት የሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ ውጤት አይኖረውም ተብሎ ተደንግጓል። አንዳንድ

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ደጋፊ አስተያየት መሠረት ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚ የሚሆነውን ሰው በውሉ ላይ ለመወሰን የምርጫ ነጻነት ያለው ቢሆንም፣ ይህ የምርጫ ነፃነት አንዳንድ ጊዜ ሕጉ በሚደነግገው የብቁነት መለኪያ የሚገደብ ይሆናል። በውሉ ላይ የተመረጠው ተጠቃሚ በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት በኢንሹራንስ የሚገባው ጥቅም ከሌለው ኢንሹራንስ ገቢው በውል ያደረገው ምርጫ ውጤት አይኖረውም።

በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት በመድን ሊሸፈን የሚገባው ጥቅም ካላቸው ሰዎች በቀደምትነት ሊጠቀሱ የሚችሉት ባለቤቱና ልጆቹ እንደሚሆኑም ግልጽ ነው። በኢትዮጵያ ንግድ ሕግ የብቁነት መመዘኛ ለሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚነት አስፈላጊ ሁኔታ ነው ተብሎ በገደብነት አልገባም። ይህም በመሆኑ በእኔ አስተያየት ፕሮፌሰር ጆፍሬ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 የተመለከቱትን ድንጋጌዎች ሲቀርጹ ሀሳባቸው በአንዳንድ ሀገሮች የሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ ለመሆን የብቁነት ገደብ መጣሉን ግምት ውስጥ በማስገባት በአንድ በኩል ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን በውል ለመምረጥ ሊኖረው የሚገባውን ነጻነት ለማረጋገጥና በሌላ በኩል ደግሞ የኢንሹራንስ ገቢውን ባለቤትና ልጆች በሕግ ተለይተው የሚታወቁ ተጠቃሚዎች በማድረግ መሠረታዊ የሆነ የማህበራዊ ፖሊሲ ግብን ለመምታት እንዲያስችል የቀየሱት መውጫ መንገድ ሳይሆን አይቀርም ብሎ መደምደሙ ተገቢ ይመስለኛል።

V

በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ስለተፃፉት ድንጋጌዎች አፈጻጸም በፍርድ ቤቶች መካከል የተፈጠረውን የአስተያየት ቅራኔ ለመፍታት ይረዳ ዘንድ እነዚህ ድንጋጌዎች ሲነደፉ ሐጋጊው ሊደርስባቸው የፈለገው የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦች ምን ሊሆኑ እንደሚችሉ በበለጠ መመራመሩ ተገቢና አስፈላጊ ይሆናል። የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦችን በተመለከተ ተወዳዳሪ የሆኑ አስተያየቶች ሊቀርቡ እንደሚችሉ አስቀድመን መገንዘብ ይኖርብናል። በሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ ተጠቃሚው ተለይቶ ከተጠቀሰ፣ በዚህ ውል መሠረት የሚገኘው ጥቅም ኢንሹራንስ ገቢው ለመረጠው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ይገባል የሚለውን ጎራ የያዙ የሕግ ባለሙያዎች መሠረት አድርገው የሚጠቅሷቸው የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦች የኢንሹራንስ ገቢውን የመዋዋል ነፃነትና የሕይወት ኢንሹራንስ

ሰዎች ይህ ድንጋጌ በተወሰኑ አገሮች ተጠቃሚው በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት በመድን ሊሸፈን የሚገባው ጥቅም እንዲኖረው ያስፈልጋል ተብሎ በሕግ የሚጣለውን ገደብ መሠረት ሀሳብ ያንጸባርቃል በማለት ክርክር ሊከፍቱ ይችላሉ። ነገር ግን እዚህ ላይ መታወቅ ያለበት ቁም ነገር በአንዳንድ አገሮች የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ተጠቃሚ ለመሆን ብቁነት ያስፈልጋል የሚል ገደብ የሚጣለው በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት ላይ አደጋው ከደረሰ በኋላ የተጠቃሚውን መብት ለማሳጣት ሳይሆን በኢንሹራንስ ገቢው ሕይወት ላይ አደጋ እንዳይቃጠበት የመከላከያ ወይም የመቆጣጠሪያ ዘዴ መሆኑን ነው።

ሊሰጠው የሚችለውን አገልግሎት የሚመለከቱ ናቸው። ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን ለመምረጥ ከፍተኛ የሆነ ነፃነት ሊሰጠው ይገባል ለሚለው አስተያየት አሁንም መሠረቱ የድንጋጌዎቹ አርቃቂ በማብራሪያ ሰነዶቻቸው “እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን ጨምራለሁ” በማለት ያስፈሩት ሀሳብ ነው።

በዚህ ረገድ የሚሰነዘሩት የክርክር ነጥቦችም፤

- አርቃቂው እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን መርጫለሁ ያሉት ለኢንሹራንስ ገቢው ከፍተኛ ነፃነት ለመስጠት ስለሆነ ተጠቃሚውን በውል በሚመርጥበት ጊዜ ለእርሱ ምርጫ ቅድሚያ በመስጠት መብቱን ልናከብርለትና ፈቃዱን ልናሟላለት ይገባል፤
- የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በኢንሹራንስ ውሉ ተለይቶ የተጠቀሰ ተጠቃሚ ቢኖርም፣ ምንጊዜም የሕይወት ኢንሹራንሱ ተጠቃሚዎች ናቸው የሚባል ከሆነ፣ ሕጉ በቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት ለኢንሹራንስ ገቢው የምርጫ ነፃነት በመስጠት ሊደርስበት ያለበውን ዓላማ የሚያኮላሽ ይሆናል፤
- በንግድ ሕግ ቁጥር 703 ንዑስ ቁጥር 2 መሠረት ኢንሹራንስ ገቢው አስቀድሞ የመረጠውን ተጠቃሚ ለመሻር ሥልጣን የተሰጠው የውል ነፃነቱን በማክበር ነው፤
- ባለቤቱና ልጆቹ ከእርሱ ፈቃድ ውጭ በሕግ ተጠቃሚዎች የሚደረጉ ከሆነ ኢንሹራንስ ገቢው ሀሳቡን እንዲለውጥ የተሰጠው ሥልጣን ዋጋ ቢስ ይሆናል፤

የሚሉ ናቸው።¹⁷

የማኅበራዊ ፖሊሲ ግብን መሠረት በማድረግ የሚቀርበው ሌላው አስተያየት ደግሞ፤

- ኢንሹራንስ ገቢው በውል ላደረገው ምርጫ ቅድሚያ የማይሰጠው ከሆነ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በንግድ ሥራ ሊያበረክት የሚችለውን አገልግሎት ዋጋ ቢስ የሚያደርግ ይሆናል፤

¹⁷ ዶ/ር ግርማ ወልደሥላሴ ቀደም ብሎ በተጠቀሰው ጽሑፍ ያስፈሩትን አስተያየት ይመለከቷል።

- በሠለጠኑ አገሮች አንድ ሰው ብድር ለማግኘት ለግዴታው ዋስትና ይሆነው ዘንድ አበዳሪውን ተጠቃሚ በማድረግ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል መግባቱ የተለመደ ሆኗል፤
- በኢትዮጵያም ከቅርብ ጊዜ ወዲህ አያሌ ሰዎች ቤት ለመሥራት ከባንክ ገንዘብ ሲወስዱ ባንኩን ተጠቃሚ በማድረግ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ይገባሉ፤
- የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ምንጊዜም ተጠቃሚዎች ናቸው የሚባል ከሆነ፣ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በዚህ ረገድ ሊሰጠው የሚችለውን ጥቅም የሚያስቀር ይሆናል፤

የሚሉ ናቸው፡፡¹⁸

የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦችን መነሻ በማድረግ ከዚህ በላይ በአጭሩ የተዘረዘሩት የክርክር ነጥቦች በእርግጥም ጽኑ መሠረት ያላቸው መሆናቸው የማይካድ ቢሆንም ፣ በአንፃራቸው ደግሞ ተወዳዳሪ የሆኑ ሌሎች የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦች እንደሚኖሩ አጥብቀን ልንረዳው ይገባል፡፡ ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን ለመምረጥ ነፃነት የተሰጠውና ይህም ነፃነቱ ሊከበርለት የሚገባ ስለመሆኑ በመሠረተ ሀሳቡ የማይስማማ ያለ አይመስለኝም፡፡ የአስተያየት ልዩነቱ የሚጀመረው የኢንሹራንስ ገቢው የውል ነፃነት እስከ ምን ደረጃ ይደርሳል ወይም መድረስ ይገባዋል በሚለው ነጥብ ነው፡፡ በመሠረቱ የተወሰኑ ገደቦች የማይጫኑበት ፍፁም የሆነ ነፃነት ሊኖር አይችልም፡፡ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 መሠረት ኢንሹራንስ ገቢው በኢንሹራንስ ውሉ ተጠቃሚውን የመምረጥ መብት ተሰጥቶታል፡፡ በንዑስ ቁጥር 2 መሠረት ደግሞ ሕጉ በኢንሹራንስ ገቢው የውል ነፃነት ላይ ገደብ ጭናብታል፡፡ ሐጋጊው እንዲህ ዓይነት ገደብ ሲያበጀ ግዙፍ ሁኔታዎችን መሠረት በማድረግ ሌሎች የማኅበራዊ ፖሊሲ ግቦችን ውጤት ለማስገኘት ነው፡፡ ሐጋጊው በንግድ ሕግ ቁጥር 2 መሠረት የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠር ይገባቸዋል በማለት የሠራው ደንብ በውርስ ሕግ ውስጥ በተናዛዢ ነፃነት ላይ ከተጣለው ገደብ ጋር ተዛማጅነትና ተነፃፃሪነት ያለው መሠረተ ሃሳብ ነው፡፡

አንድ ሰው በሕይወቱ ያፈራው ንብረት በሞት ከተለየ በኋላ ለማን መተላለፍ እንዳለበት በኑዛዜ የመወሰን ነፃነት እንዳለው የታወቀ ነው፡፡ ኑዛዜ ማድረግ ለአንድ ሰው በግል የተሰጠው የሕግ ማውጣት ሥልጣን ነው የሚባለው የነፃነቱ ወሰን ሰፊ መሆኑን ለማመልከት ነው፡፡ ሰፊ ነው የሚባለው የኑዛዜ ነፃነት

¹⁸ እላይ የተጠቀሰው የዶ/ር ግርማ ወልደሥላሴን ጽሑፍ ይመለከቷል፡፡

እንኳን አንዳችም ገደብ ያልተጣለበት አይደለም። አንድ ሰው ከሞተ በኋላ ንብረቱን ለፈለገው ሰው በውርስ የማስተላለፍ ነፃነት ያለው ቢሆንም፣ ያላንዳች በቂ ምክንያት ተወላጆቹን ከውርስ ለመንቀል እንደማይቻለው በፍትሐ ብሔር ሕግ 938 ተደንግጓል። ይህም በተናዛዥ ነፃነት ላይ የተጣለ ገደብ መሆኑ አያከራክርም። ተናዛዥ ተወላጆቹን ያለ በቂ ምክንያት ከውርስ እንደይነቅላቸው ገደብ የተጣለውም ሕጉ ሊደርስበት የሚችል የማኅበራዊ ፖሊሲ ግብ በመኖሩ ነው። አንድ ሰው ንብረቱን ለፈለገው ሰው በኑዛዜ ማስተላለፍ ይችላል ተብሎ ገደብ ያልተጣለበት ነፃነት ቢሰጠውና ንብረቱን ከልጆቹ ውጭ ለሆነ ለሶስተኛ ሰው ብቻ ቢያወርስ በልጆቹ ላይ ከፍተኛ ጉዳት መድረሱ የማይቀር ነው። ተናዛዥ ንብረቱን በሙሉ ለሶስተኛ ሰው በኑዛዜ አሳልፎ እንዲሰጥ ፈቅዶ ልጆቹ ያለመተዳደሪያ ይቅሩና ይቸገሩ ማለት ማኅበራዊ ችግር መፍጠር ስለሚሆን በተናዛዥ ነፃነት ሕጉ ገደብ ይጥልበት ዘንድ ትክክለኛ ማኅበራዊ ፖሊሲ የግድ ይላል። ኑዛዜ ውጤት የሚያገኘው ተናዛዥ በሞት ከተለየ በኋላ እንደሚሆን ሁሉ ሞትን ቀዳሚ ሁኔታ አድርጎ የሚገባ የሕይወት ኢንሹራንስ ውልም ውጤት የሚያገኘው የሞት አደጋ ከደረሰ በኋላ ነው። ይህም በመሆኑ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተፃፈው ድንጋጌ ሲሠራ ሐጋጊው ተመሳሳይ የሆነ የማኅበራዊ ፖሊሲ ዓላማን ተከትሏል ለማለት ይቻላል። በንዑስ ቁጥር 2 መሠረት በኢንሹራንስ ውሉ ስማቸው ተለይቶ ባይጠቀስም ፣ ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠር ይኖርባቸዋል የተባሉት ሰዎች የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ናቸው። እነዚህ ሰዎች ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች ሆነው እንዲቆጠሩ ሕጉ የመረጣቸው የኢንሹራንስ ገቢው ቅርብ የቤተሰብ አባላት በመሆናቸው ኢንሹራንስ ገቢው የሕይወት ኢንሹራንሱ ውል የሚያስገኘውን ጥቅም በሙሉ ለሌላ ሰው አሳልፎ እንዳይሰጥ በማድረግ በቤተሰቡ ላይ ሊደርስ የሚችለውን የመተዳደሪያ ችግር ለማስወገድ ነው።

በዚህ አንፃር የሚቀርበው ክርክር በዚህ ብቻ የሚያከትምለት አይሆንም። ኢንሹራንስ ገቢው በውሉ መሠረት ለመድን ሰጭው ሲከፍለው የቆየው ፕሪሚየም አብዛኛውን ጊዜ ከባልና ሚስቱ የጋራ ንብረት ውጭ ሆኖ መከፈሉ የማይቀር ነው። ፕሪሚየሙ ከጋራ ንብረት በተከፈለበት የሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚገኘው ጥቅም ኢንሹራንስ ገቢው በውል ለመረጠው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ይኖርበታል የምንል ከሆነ፣ የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤት በጋራ ንብረት ላይ ሊኖረው/ሊኖራት የሚገባውን መብት መግፈፍ ይሆናል። የአንዱን ወገን የውል ነፃነት ማክበር ይኖርብናል በሚል መነሻ የሌላውን ወገን መብት መንጠቅ ሚዛናዊ አይሆንም። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 (ሀ) መሠረት የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤት ስም በውሉ ላይ ባይጠቀስም ተለይቶ እንደተጠቀሰ ተጠቃሚ ይቆጠራል የሚለውን ደንብ እንዲገባ የገፋፋው ምክንያት ይኸው ሳይሆን እንደማይቀር ተገቢ ግምት የምናሳድርበት ጉዳይ ነው። ሕጉ ይህን መፍትሔ ባይሰጥ ኖሮ የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤት ፕሪሚየሙ የተከፈለው ከጋራ ንብረት በመሆኑ በሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ

መሠረት የሚገኘው ጥቅም ግማሹ ይገባኛል በማለት ሙግት ቢከፍት አይገባም ልንለው በተቻለ ነበር :: ይህ ድንጋጌ እያለ እንኳን በቁጥር 701 አፈጻጸም ላይ ተቃራኒ አቋም በመወሰዱ በኢንሹራንስ ገቢው ባለቤት በኩል ከጋራ ንብረት የመካፈል መብትን መነሻ በማድረግ ሙግት መከፈቱ አልቀረም:: የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ምን ጊዜም በኢንሹራንሱ ውል መሠረት የሚገኘውን ገንዘብ የመካፈል መብት ይኖራቸዋል በሚለው አቋም ከጸናን ግን ከፍ ብለን በጠቀስነው ምክንያት ለሚቀርበው ክርክር በር አንከፍትለትም::

በንግድ ሕግ ቁጥር 705 እና በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 827 መሠረት በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ውስጥ ተጠቃሚው ተለይቶ ካልተጠቀሰ በውሉ መሠረት የሚከፈለው ገንዘብ የኢንሹራንስ ገቢው የውርስ ንብረት አካል እንደሚሆን ተደንግጓል:: እነዚህን ድንጋጌዎች በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚገኝ ጥቅም ኢንሹራንስ ገቢው ለመረጠው ተጠቃሚ ብቻ መከፈል ይኖርበታል የሚለውን የአስተሳሰብ ፈለግ የሚከተሉ ዳኞች አስተያየታቸውን ያጠናክሩላቸው ዘንድ እንደ ምክንያት ሲጠቅሷቸው ይታያል:: ድንጋጌዎቹን ከንግድ ሕግ ቁጥር 701 ጋር አጣምረንና አገናዝበን ስንመረምራቸው ግን እነዚህን ድንጋጌዎች መሠረት በማድረግ ሊቀርብ የሚችለው የክርክር መንገድ ተቃራኒውን አስተያየት የሚያጠናክር የእነርሱን አስተያየት ግን የሚያዳክም ነው:: በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተፃፈው ድንጋጌ ውጤት የሚያገኘው ኢንሹራንስ ገቢው በውል የመረጠው ተጠቃሚ ከሌለ ብቻ ነው የምንል ከሆነ በንግድ ሕግ ቁጥር 705 እና በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 827 የተፃፉትን ድንጋጌዎች በሕጉ ውስጥ ማስገባት ባለስፈላጊ ነበር:: ምክንያቱም? ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን ለይቶ በማይጠቅስበት ጊዜ ባለቤቱ ፕራሚየሙ (አረቦኑ) የተከፈለው ከጋራ ንብረት ነው በሚል መነሻ በሕይወት ኢንሹራንሱ ውል መሠረት ከሚገኘው ጥቅም ግማሹን የመጠየቅ መብት እንደሚኖረው የታወቀ ነው:: የኢንሹራንስ ገቢው ልጆችም በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 842 መሠረት ለውርሱ በመጀመሪያ ደረጃ ተጠሪዎች በመሆናቸው በውሉ መሠረት የሚገኘውን ጥቅም ለመጠየቅ ከእነርሱ የሚቀድም ባለመብት አይኖርም:: ስለዚህም? እነዚህን ሁኔታዎች በማገናዘብ ከተመለከትነው ፣ ፕሮፌሰር ጆፍሬ በማብራሪያ ስነዳቸው እጅግ ልል የሆኑ መፍትሔዎችን አስገብቻለሁ ያሉበት አንደኛው ምክንያት ኢንሹራንስ ገቢው ባለቤቱና ልጆቹን በሕይወት ኢንሹራንስ ውል በስም ጠቅሶ ተጠቃሚዎች ባያደርጋቸውም እነዚህ ሰዎች በስም ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች መቆጠር ይኖርባቸዋል የሚል አሰገዳጅ ደንብ በመሥራት በሌለ መልክ ሊከሰቱ ለሚችሉ ችግሮች ሚዛናዊ መፍትሔ ለማስገኘት አቅደው ነው ብሎ መደምደሙ ተገቢ ይሆናል::

ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን በሕይወት ኢንሹራንስ ውል ለይቶ ከጠቀሰ ምን ጊዜም ቅድሚያ ሊሰጠው የሚገባው ለእርሱ ምርጫ ነው የሚለውን አስተያየት

ለማጠናከር የማኅበራዊ ፖሊሲ ግብን መሠረት በማድረግ የሚቀርበው ሌላው የክርክር ነጥብ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በንግድ ዓለም ሊያበርክተው የሚችለውን አገልግሎት የሚመለከት ነው። ይህ የክርክር ነጥብ በጽንሠ ሀሣብ ደረጃ ጽኑ መሠረት ያለው መሆኑ አይካድም። በእርግጥም በኢኮኖሚ በዳበሩ አገሮች የሕይወት ኢንሹራንስ በንግድ እንቅስቃሴ ተገቢ ሥፍራ ይኖረዋል። በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚገኝ ጥቅምን በመያዣነት በመስጠት ኢንሹራንስ ገቢው ብድር ለማግኘት እንዲችል ማድረግ ይገባል የሚለው አስተሳሰብ በኢኮኖሚ በዳበሩ አገሮች ተቀባይነት ያገኘ አስተሳሰብ ነው።

It is desirable that the insured should have the opportunity of making free commercial use of his life insurance as available property for it may often be convenient to secure money by loan or otherwise upon it.¹⁹

እንዲህ ዓይነቱ አስተሳሰብ በኢትዮጵያ ውስጥ ቅድሚያ ሊሰጠው የሚገባ የማኅበራዊ ፖሊሲ ግብ ነው ብሎ ሽንጥን ገትሮ ለመከራከር ግን ከአገሪቱ የኢኮኖሚ ደረጃና ከሕዝቧ የአኗኗር ሁኔታ እጅግ መራቅ ይሆናል። በዝቅተኛ የኢኮኖሚ ዕድገት ደረጃ በምትገኝና የሕዝቧ አኗኗር ከቤተሰብ የመደጋገፍ ሥርዓት ባልተላቀቀበት አገር ውስጥ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ኢንሹራንስ ገቢው አንዳችም ገደብ ሳይጫንበት እንደፈለገ ያድርገው ብሎ መተው ማኅበራዊ ፍትሕን ሊያሰገኝ አይችልም። አንድ ሰው በገባው የሕይወት ኢንሹራንስ ባለቤቱንና ልጆቹን ትቶ ጥቅሙን ለሶስተኛ ሰው አሳልፎ ቢሰጥም የርሱን የምርጫ ነፃነት ማክበር ይኖርብናል በሚል አስተሳሰብ ተገፋፍተን ለእርሱ ምርጫ ብቻ ውጤት የምንሰጠው ከሆነ ቅርብ የሆኑ የቤተሰብ አባሎቹን ጥቅም መጉዳትና ችግር ላይ እንዲወድቁ ማድረግ ይሆናል። የኢንሹራንስ ገቢው ቅርብ የሆኑ የቤተሰብ አባሎች መቸገርም በኅብረተሰቡ ላይ ተጨማሪ ሽክም መፍጠር እንደሚሆን ልንክደው የማይቻል ነገር ነው።

የሕይወት ኢንሹራንስ ለንግድ ሥራ ዘመናዊ መሣሪያ ሊሆን ይገባዋል የሚለው አስተሳሰብ በኢትዮጵያ ውስጥ ሥር እየሰደደ ለመምጣቱ በአሁኑ ጊዜ እንደ አስረጂነት የሚጠቀሰው ብዙ ስዎች ቤት ለመሥራት ከባንክ ብድር የሚያገኙት የሕይወት ኢንሹራንስ በመግባት ባንኩን ተጠቃሚ በማድረግ ዋስትና መስጠታቸው ነው። ይህ ለምን ተደረገ አንልም። በንግድ ሕግ ቁጥር 697 መሠረትም የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በመያዣነት መሰጠቱ የተፈቀደ ነው። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 መሠረት የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ኢንሹራንስ ገቢው ከመረጠው ተጠቃሚ ጋር በውሉ መሠረት የሚገኘውን ጥቅም እንዲካፈሉ ማድረግ የሕይወት ኢንሹራንስ ውልን በመያዣ በመስጠት ሊገኝ የሚችለውን ብድር እንዳይገኝ ያደርጋል የሚለው አስተያየት ግን ጠንካራ መሠረት የለውም። የሕይወት ኢንሹራንስ

¹⁹ Richards on Insurance (4th Ed.), p. 678.

ውሉን በመያዣ ሰጥቶ ገንዘብ የተበደረ ሰው በሞት ከተለየ በዕዳው የሚጠየቁት ወራሾች እንደሚሆኑ የታወቀ ነገር ነው። ኢንሹራንስ ገቢው በብድር ያገኘው ገንዘብ ለቤተሰቡ ጥቅም የዋለ ከሆነም የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤት ለዕዳው ተጠያቂ መሆኑ አይቀርም። የኢንሹራንስ ገቢው ዕዳ በመጀመሪያ ደረጃ ተጠሪዎች ለሆኑት ልጆች ስለሚተላለፍና የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትም አብዛኛውን ጊዜ ተጠያቂነቱ ስለማይቀርለት የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተሰጣቸውን መብት ለማስከበር ይነሳሳሉ አንልም። በመብታቸው ተጠቅመው በሕይወት ኢንሹራንስ ውሉ መሠረት የሚገኘውን ገንዘብ ከአበዳሪው ጋር መከፋፈል ይኖርብናል ብለው ገፍተው ቢመጡ በአንደኛው እጃቸው የወሰዱትን ገንዘብ በሌላው እጃቸው ለአበዳሪው መመለሳቸው የማይቀር ነው። በዚህ ምክንያትም የአበዳሪው ጥቅም ሊጎዳ የሚችልበት ሁኔታ አይኖርም። የሕይወት ኢንሹራንስ ውልን በመያዣ በመስጠት የተገኘ ብድርን ለአበዳሪው ለማስመለስ እንዲህ ዓይነት መቆጣጠሪያ በመኖሩ፣ ኢንሹራንስ ገቢው በውል ለመረጠው ተጠቃሚ ቅድሚያ ካልተሰጠው በቀር የሕይወት ኢንሹራንስ ውል በንግድ ዓለም ሊሰጥ የሚገባው ጥቅም ዋጋ ቢስ ሆኖ ይቀራል የሚለው ክርክር እምብዛም ክብደት አይኖረውም።

መደምደሚያ

ከዚህ በላይ በአጭሩ ለማሳየት እንደተሞከረው፣ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ አስገዳጅ በመሆኑና ሐጋጊውም ይህን ደንብ ሲሠራ ቅድሚያ የሰጠው የማህበራዊ ፖሊስ ግብ የኢንሹራንስ ገቢውን ቅርብ የቤተሰብ አባላት ጥቅም ለማስጠበቅ ነው የሚለው ግምት የበለጠ ተቀባይነት ስላለው፣ በሕይወት ኢንሹራንሱ ውል በኢንሹራንስ ገቢው የተመረጠ ተጠቃሚ ቢኖርም በንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ምንጊዜም ውጤት ሊሰጠው ይገባል። በእኔ አስተያየት ልንደርስበት የሚገባው መደምደሚያ በንዑስ ቁጥር 2 የተጻፈው ድንጋጌ ምንጊዜም ውጤት ሊሰጠው ይገባል የሚል ቢሆንም ላስገነዝብ የምፈልገው አንድ ቁምነገር ይኖራል። አንድ ተመራማሪ አከራካሪ በሆኑ የሕግ ነጥቦች ላይ አስተያየት ሲያቀርብ ዓላማው ዳኞች ሕጉን በግዴታ በእንደዚህ ዓይነት መልክ መተርጉም ይኖርባቸዋል ብሎ ወሳኝ ቃል ለማሳለፍ ሳይሆን ዳኞች በሕግ አተረጓጉም ሽፋን መሠረቱን የለቀቀ፣ ዓላማውን የሳተና ሚዛኑ የተዛባ ፍርድ እንዳይሰጡ ለመርዳትና ለማሳሰብ መሆኑን ልንገነዘበው ይገባል። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 የተጻፉትን ድንጋጌዎች አተረጓጉም በተመለከተ ሁለት ተቃራኒ የሆኑ የዳኝነት አስተያየቶች እንዳሉ እናውቃለን። በአገራችን የበላይ ፍርድ ቤት በአንድ ጉዳይ ለተነሣ አከራካሪ ድንጋጌ የሚሰጠው ትርጓሜ በሌላ ተመሳሳይ ጉዳይ ላይ የአዛዥነት ኃይል እንዲኖረው የሚያስገድድ ደንብ ባለመኖሩ በቁጥር 701

የተጻፉት ድንጋጌዎች አተረጓጉም ቀደም ብሎ በበላይ ፍርድ ቤት ውሣኔ ቢሰጥበትም የበታች ፍርድ ቤቶች አሁንም አልተቀበሉትም። የአስተያየት ልዩነት አይኑር አንልም። እንዲያውም ዕውቀት ሊበለጽግ? ሕግም ሊዳብርና ሕያውነቱ ተጠብቆ ለረጅም ጊዜ ሊያገልግል የሚችለው አንዱ የሌላውን ለመጣልና የራሱን ለማሳመን በሚደረግ የአስተያየት ፍጭት ነው። እንዲህ ሲባል ግን የአንድን የሕግ ድንጋጌ አተረጓጉም በሚመለከት ጥያቄ ላይ እኩል ተቀባይነት ያላቸው የዳኝነት አስተያየቶች ሊኖሩ ይችላሉ ማለት አይደለም። በአንድ የሕግ ድንጋጌ ላይ ተመሥርተው በሚቀርቡ ተመሳሳይ ጉዳዮች በሕግ አተረጓጎም ሽፋን ተቃራኒ ውሣኔዎች መሰጠቱ የሚቀጥል ከሆነ ሕግ ዋስትናውን ፍርድም አስተማማኝነቱን ያጣል። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 አፈጻጸም ላይ እንደሚታየው አንድን የሕግ ድንጋጌ የሚመለከቱ ሁለት ተወዳዳሪ የዳኝነት አስተያየቶች በሚኖሩበት ጊዜ ዳኞች ከሁለቱ አስተያየቶች አንደኛውን መርጠው መያዝ ይኖርባቸዋል። ምርጫቸውን ሲወስኑ ግን አስተያየታቸው አስተዋይነት ያልጉደለውና ማህበራዊ ችግሮችን የሚያመዘገን መሆን ይገባዋል። ዳኛ ሕግን መሠረት በማድረግ ማህበራዊ ቅራኔዎችን እንዲፈታ ከፍተኛ አደራ የተጣለበት ስለሆነ፣ ይህን ተግባሩን ሲያከናውን ሕጉ ሊደርስባቸው ያቀደውን ወይም የሚገባውን የማህበራዊ ፖሊሲ ግቦች አጥብቆ ይገነዘብ ዘንድ የተጣለበት ኃላፊነት የግድ ይለዋል። ያስተዋይነት ነገርን ካነሳን ዘንድ አንድ አስተዋይ ሰው፤

The letter of the Law is the body of the Law, but the sense and reason of it the soul.²⁰

ሲል የተናገረውን አጥብቀን ብንመረምረው የአንድ ውሣኔ ትክክለኛነት የሚለካው ዳኛው ለትንታኔው መሠረት በሚያደርጋቸው ምክንያቶች መሆኑን አጥብቆ ያስገነዝባል።

RESUME OF MAIN POINTS

This Article is a *Rejoinder* to Dr. Ginna Wolde Selassie's Article entitled "Designation of Beneficiaries of Life Insurance Policies Under Ethiopian Law." Dr. Ginna reaches the conclusion that where a particular person is

²⁰ ስርጅንት ፕላውድን ተናገረው ተብሎ የተጠቀሰ፣ John H. Wigmore, A Student's Text Book of the Law of Evidence, 1935, p. 5

ABSTRACT OF AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

The Determination of Beneficiaries of a Life Insurance Policy; by Mekbib Tsegaw, L.L.B. (H.S.I.U.), L.L.M. (University of California at Berkeley), Former Presiding Justice of the Supreme Court, Attorney at Law.

SYNOPTIC CATCHWORDS

*Life insurance contracts under Ethiopian law – Type of contracts – Insurance policies for the event of death – Designated beneficiaries under policies – Beneficiaries designated by operation of the law – Common property of the spouses – Premiums presumed to have been paid from the common property of the spouses. Guidelines of interpretation to be followed where the law is not clear – Intention of the legislator – Reference to **travaux preparatoire** and **avant projets** – Considerations of public policy. Freedom of contract – Insurable interest and eligibility. The use of insurance policies as commercial instruments for securing loans. Code Articles cited:- C.C. 827. Com. C. 654, 691, 692, 701, 703. 705. Cases cited:- Tsigereda Wolde Selassie v Ethiopian Insurance Corporation, Supreme Court, F. No. 677/76, J.E.L., Vol. 16, pp.40-47, this Vol. pp. 97-98, Yeshiimebet Jemaneh v Ethiopian Insurance Corporation, Supreme Court, F. No. 749/70, J.E.L., Vol. 16, pp. 6-9, this Vol., p. 95. Tsigereda Wolde Selassie v Ethiopian Insurance Corporation, High Court of Addis Ababa, F. No. 602/73, J.E.L., Vol. 16, pp.20-27, this Vol. pp. 96-97.*

RESUME OF MAIN POINTS

This Article is a *Rejoinder* to Dr. Girma Wolde Selassie's Article entitled "Designation of Beneficiaries of Life Insurance Policies Under Ethiopian Law." Dr. Girma reaches the conclusion that where a particular person is specifically designated in a life insurance policy as its beneficiary, he alone, to the exclusion of all others, is entitled to its benefits. The present writer reaches the opposite conclusion and maintains that the insured's spouse and

children, as beneficiaries by operation of the law, are entitled to a pro rata share of the benefits. Dr. Girma's Article has been published, in both Amharic and English, in Volume 16 of the *Journal of Ethiopian Law*, 1993. The present writer's opinions may be summarized as follows:

■

It can first of all be maintained that the law on the subject (Art. 701) is sufficiently clear. Accordingly, under rules of interpretation, where the law ordains and its text is clear, neither considerations of public policy nor interpretation of the text in *tota lege perspecta* justify departure from it. Under the Article, there are beneficiaries by virtue of the terms of the insurance policy and there are beneficiaries by operation of the law. The spouse and children of the insured are beneficiaries by operation of the law, as a mandatory provision designates them as such. As a result, the insured cannot exclude them from the benefits of the insurance policy. He may, of his own free will, designate a beneficiary or beneficiaries of his choice and the law gives recognition to this freedom of choice of his by entitling the person(s) so chosen to share the benefits equally with the beneficiaries by law. [See full text of Art. 701 in the next paper.]

■

The major argument raised by proponents of the opposite view in support of their contentions relies upon the opinion expressed by the French redactor of the Commercial Code in his short comments on Article 701. In this comment, the redactor expresses the view that he has included "*the most liberal solutions for the determination of beneficiaries of the insurance in the case of death...*" A "liberal" position regarding the designation of a life insurance beneficiary among French scholars, it is contended, is one that gives the policyholder the least restricted freedom. It is thus asserted that a contrary interpretation would run counter to this underlying principle behind the adoption of the Article.

This is a sound proposition supported by no less an authoritative text than the *avant projet* itself and deserves the highest consideration. However, it should not be forgotten in the process that the opinion expressed by the redactor is not limited to the provisions of sub-article (1) of Article 701 alone. It applies to the Article as a whole and it can thus be equally

maintained that the same *liberal* stance of achieving the goals of a fundamental social policy motivated the redactor to adopt the provisions of sub-article (2), in order to maintain the balance between the freedom of the insured and the interests of his immediate family members. It may also be added, in this regard, that our Code is not alone in preferring such a solution. Under the laws of some countries, a specified beneficiary under a life insurance contract is entitled to its benefits only if found eligible. And he would not be eligible if he lacks the necessary insurable interest. This proviso is designed to protect dependents of the insured.

Proponents of the opposite view also raise another argument, which is in effect an extension of the previous one. They assert that interpreting Article 701 to mean that the spouse and children should get some portion, even when the insured dies having designated someone else as the sole beneficiary, goes against the declared legislative policy underlying the law, which is to give the policy-holder a free hand in the choice of the person to whom the benefit should go. Again, this point is well taken. Freedom of choice or contract is not a matter to take issue with as a principle; the question is the extent of such freedom. It is often said that the making of a will, represents a piece of private law making; it is, on its face, legislative power conferred upon the individual. The phrase is used to indicate the extent of the right which can be conceded by the law to the individual. But even this widest of rights has its own limits. The testator cannot disinherit his children. And so it is with subscribers of an insurance policy, for even stronger reasons.

In trying to emphasize the right of freedom of choice of the subscriber to a policy, care must also be taken not to overlook the fact that insurance premiums are often paid from the common property of the spouses. If we maintain that the proceeds of the policy should be paid to the designated beneficiary alone, we are, in effect, depriving the other spouse of her/his share from a benefit that materialized as a result of contributions made from matrimonial property of which such spouse is a joint owner. In the opinion of this writer, this above consideration may, in fact, be one of the reasons which militated in favour of the inclusion of the spouse and children as beneficiaries by law. If this was not the case, the spouse of the insured could

easily frustrate the claim of the designated beneficiary by instituting an action for half of the proceeds of the insurance benefit.

The other point raised by proponents of the opposite view relates to the use of life insurance policies as commercial instruments. It is said that borrowers often use life insurance policies as collaterals for loans borrowed, as is witnessed in our country too where many home-builders borrow money from the Mortgage Bank by designating the Bank as their sole beneficiary. Article 697 of the Commercial Code also allows an insurance policy to be pledged. It is thus claimed that allowing the spouse and children to partake in the benefits would make the use of life insurance policies as a modern tool for a business transaction "worthless".

This is a strong argument based upon an important consideration of public policy which cannot be refuted except by invoking an equally or more important public policy consideration as a counterpoint. I can only say that, viewed from the context of present day socio-economic development in the country, the argument that considerations of turning life insurance policies into a "modern tool for business transactions" should be given priority over protection of immediate family members is not a very convincing and appealing one. As to the claim that, favouring such an interpretation would discourage bankers from issuing loans by using insurance policies as a pledge, the following can be said. When the insured dies, his rights and obligations pass to his heirs and legatees. If the loan received by the insured was used for the benefit of the household, which is usually the case, the surviving spouse may also be liable for the payment of the debt. This being the case, it is highly unlikely that the spouse and children will be inclined to litigate against creditors since the benefits of the insurance policy will ultimately go into the settlement of the debt which will pass to them. This serves as a built-in mechanism for protecting the interests of creditors and, thus, the role of insurance policies as commercial instruments will not be in the least affected.

EDITOR

A Few More Points on the Interpretation of Article 701 of the Commercial Code

By Yohannes Heroui*

This *Paper* has been prompted by the brilliantly written and argued Articles of my colleagues Dr. Girma and Ato Mekbib on the subject. Ato Mekbib and Dr. Girma, in their analysis of the subject and the underlying public policy considerations behind the provisions of Article 701, have enabled us to form a thorough understanding of the issues involved and thus reach a consensus on the meaning of the controversial parts of the Article. Because of their help, out of two possible approaches towards a solution of the problem posed, it is now easier for us to make an educated choice with certain definiteness. My purpose is to fill, what I consider, a gap left unfilled in their exposition of the subject. I hope this will contribute something to the process of arriving at a consensus generated by the two writers.

For the benefit of those who may not have read the two above articles of Dr. Girma and Ato Mekbib thoroughly, the point at issue is: Pursuant to the provisions of Article 701, are the spouse and children of the subscriber considered by law as beneficiaries of a life insurance policy and hence entitled to its benefits even if the subscriber, in his policy, mentions a different person as his beneficiary, or is it the subscriber's choice alone which is paramount. Ato Mekbib maintains that the spouse and children are entitled as beneficiaries by operation of the law and Dr. Girma holds the opposite view. Courts too have differed in their opinions, favoring one or the other position. My opinion is as follows and, unlike those of the two above-mentioned writers, is based solely on the interpretation of the provisions of the Code.

I

Let us begin by reading the provisions of sub-article (1) of Article 701 in full. The sub-article reads:

* Former Presiding Justice of the Supreme Court and Assistant Professor of Law (A.A.U.).

“An insurance policy for the event of death may be made to the benefit of *specified beneficiaries*.” [italics mine]

Here, the meaning of the term “specified beneficiaries” is obviously not clear and needs explanation. From our knowledge of the “law on names” in Title I, Chapter 2 of the Civil Code, a name is a “designation”. Article 32 of the Civil Code states, an individual “shall be designated in administrative documents by his family name followed by his first names and by his patronymic.” Article 40 also provides that a married woman “may, while her marriage lasts, be designated or designate herself by the name of her husband.” We also find a number of Articles in the Commercial Code to the same effect.¹ Hence, a name is referred to in the Codes as a “designation” and we are entitled to reach this conclusion because Title I, Chapter 2, in which Article 32 is found, is the controlling legislation on the subject. In contrast, sub-article (1) of 701 does not use the term “designated beneficiaries”.

From this, it follows that when Article 701 of the Commercial Code speaks of “specified beneficiaries”, the term “specified” means specifications other than names but also including names.² We say “including” names because a name is the highest form of identifying a person. A name individualizes a person; it singles him out of the large family called humanity and gives him an independent existence. That is why a name is considered as one of the attributes of personality. Nothing identifies or “specifies” an individual better than his name. But, even though the best, it is only one means of identifying a person nonetheless.

What then could the term “specified beneficiaries” include other than names? In my opinion, the list can be long. The criterion to be followed is, like names, the specification should be such as to enable us to single out the beneficiary from a host of other individuals. He should be easily identified.

¹ See, Art. 127, 135 and 140, in relation to names of firms.

² It is often said that a Code is a “scheme”, a schematic arrangement. Rules of interpretation ordain that the terms of a provision, when ambiguous, are to be read, step-by-step, first together with the provisions found in the same Article, then with those in the same Section, then with provisions dealing with the same subject matter (*in pari materia*), until any doubt is satisfactorily resolved. Consistency in the use of terminology is a very important component of this scheme.

Like in a testamentary will, the beneficiary should be "specified in a sufficiently clear manner"(Art. 865 C.C.). Hence, the beneficiary could be expressed in such terms as "my wife", "my children", "my heirs", "my father", "my mother", etc. It is the subscriber's choice which is paramount, so long as the specification is sufficiently clear. We find analogy to this in Article 911 of the Civil Code, which allows the use of such terms as "my heirs", "my property", by the testator in making his will.

We can thus sum up our discussion of sub-article (1) by saying that the beneficiaries may be indicated in the policy by name or by other terms which specify them in a sufficiently clear manner.

II

Let us now proceed to the next sub-article. Sub-article (2) reads:

"The following persons shall be deemed to be specified beneficiaries notwithstanding that they are not mentioned by name:

- (a) the subscriber's spouse, even where the marriage took place after the policy was entered into;
- (b) the subscriber's children, whether or not born at the time when the policy is entered into."

Two significant points emerge, from a closer reading of this sub-article, and it is these which have to be addressed first to fully understand and appreciate the import of this sub-article. Without a full grasp of these, it would, in my opinion, be difficult to attach, to the words and phrases employed by the sub-article, their real or intended meaning. We shall first examine these two significant points and subsequently deal with other matters often raised in connection with the interpretation of the sub-article.

Firstly, the sub-article is talking about "specified beneficiaries" and nothing else. It clearly states "... shall be deemed to be specified beneficiaries..." and not "... shall be deemed beneficiaries...". And there is a difference; in fact, a tremendous difference. Had it simply stated "shall be deemed beneficiaries", then, we will perhaps be justified in concluding that it is creating a new type of beneficiaries by operation of the law. But it says "specified beneficiaries", meaning not a new type of beneficiaries but those

“specified” by the subscriber himself in the exercise of his right under sub-article (1), as the law cannot arrogate to itself the right of specifying someone’s beneficiaries on his or her behalf. This latter would be an extremely untenable proposition to maintain, to say the least. Hence, the provisions of sub-article (2) do not stand independently but flow from and are a continuation of the principles embodied in sub-article (1). In other words, the sub-article is referring to beneficiaries “specified” by the subscriber himself as “my spouse” or “my children”, and nothing more.

Secondly, sub-article (2) is not creating or establishing a new rule of law. Even it itself is not a rule of law but a rule of inference. It lays down what in Evidence law are called presumptions. As can readily be seen, it uses the phrase “shall be deemed”. Whenever the law uses this phrase, it is laying down a presumption and there are numerous instances of this in all our Codes.³ Presumptions are of the nature of Evidence law rather than substantive law, strictly speaking, as they relate to methods of proof.

Under Evidence law, presumptions consist of two facts or two sets of facts: the *basic fact* and the *presumed fact*. These two facts are so logically interconnected that, in the normal course of things, from the existence of the one (the basic fact), we can logically infer the existence of the other (the presumed fact).⁴ To cite a common example, under Article 1193 (1) of the Civil Code, “whosoever is in possession of a corporeal chattel shall be deemed to possess it on his own behalf and to be the owner thereof.” From the actual fact of possession (the basic fact), the law infers ownership (the presumed fact).

We cannot therefore presume something out of the blues, so to speak. There must be a basic fact, and this fact being established, the presumption

³ Prof. Melin enumerates about 75 Articles in all our Codes dealing with presumptions but was also quick to add that his list is not intended to be exhaustive; Course Materials on the Law of Evidence, Faculty of Law, H.S.I.U. (1971), p. 360, (unpublished).

⁴ See, for example, Richardson on Evidence, 9th Ed., Brooklyn Law School (1964), p. 33. For a statutory definition of presumptions, see Jack B. Weinstein, J. N. Mansfield, N. Abrams, M. A. Berger, Evidence 2004 Rules, Statute and Case Supplement, p. 438, Foundation Press (2004). See also, Article 184 (2) of the Civil Code which gives a good indication of the essence of presumptions.

follows. In our above example, it would first be necessary to establish the actual fact of possession, and this fact being proved, ownership is presumed.

Turning to our main theme, there must be a basic fact in order for the law to make a presumption, as it did. In other words, the law cannot create a presumption in favour of the spouse and children out of a void or from nothing. Otherwise, it will be laying down a rule of law and not a presumption and sub (2), by its very wording, is a presumption. There must be a basic fact preceding it, which allows an inference or leads to an inference made by sub-article (2) in favour of the spouse and children. And the definition of “specified beneficiaries” in sub-article (1) supplies us with the answer to this. “Specified beneficiaries” includes such specifications as “my wife” and “my children” and from this basic fact being proved, it is possible to draw one of two presumptions.

In everyday speech and writing, when someone uses terms like “my wife” or “my children”, we ordinarily presume that he means his present wife or children, not the wife he intends to marry or the children he intends to beget at some uncertain future date, if he is lucky enough. The law also commonly draws such presumptions. An example, highly relevant to this theme, is the one found in Article 911 of the Civil Code. This Article states:

“Art. 911. --- Presumption.

- (1) Where the testator has used expressions like “my heirs” or “my property” or “my immovable property”, in order to give meaning to such words, he shall be deemed to have envisaged the position at the time of his death.
- (2) Proof to the contrary is admitted to rebut such presumption.”

In the absence of sub-article (2) of Article 701, from the terms “my wife” or “my children” specified in the policy, we would have presumed that the subscriber means his wife or children at the time the policy was entered into.⁵ Sub-article (2) extends this presumption to operate in favour of spouses of future marriages and children yet unborn and this, in my opinion, is its real value. Its inclusion in Article 701 serves this purpose alone and

⁵ The Amharic version of the Article is consistent with this presumption, as it excludes children yet unborn. However, the discrepancy seems to be unintentional and the poor wording of the provision itself suggests that there is something wrong.

constitutes its *raison d'être*. This point will become more clear to us later in our discussion.⁶

To conclude this part, the explanation offered above, in my opinion, encapsulates, in a nutshell, the import of the law as expressed in Article 701. It is submitted that sub-article (2) is not a departure from sub-article (1). It does not establish a new rule entitling the spouse and children of the subscriber as beneficiaries in their own right. It deals with one and the same subject as sub-article (1) is dealing with and attempts to give expression to a practice frequent in life insurance cases. As Dr. Girma points out:

“... in very many countries, only a minority of life insurance subscribers wish to identify by name a particular beneficiary in the event of death. Unsure of what the future may have in store, many subscribers refuse to commit themselves irrevocably... It is to guard against such eventualities that many a subscriber prefers to use a generic term such as “my spouse” or “my wife” in designating a beneficiary.”⁷

The term “specified beneficiaries” rather than designation by name is opted by the law to serve such purpose. Otherwise, nothing could have been easier than replacing the term by “named beneficiaries”.

III

We are now in a position to examine a point frequently raised in relation to sub-article (2) as regards the definition of the term “specified beneficiaries”. It is argued that, since under the sub-article, it is only the spouse and children who are “...deemed to be specified beneficiaries notwithstanding that they are not mentioned by name...”, the word “specified” under the first sub-article should mean mentioning the beneficiary by name, failing which the requirements of that provision would not be satisfied.⁸ It is my belief that our earlier discussion sufficiently clarifies any doubts as to the meaning of the term “specified beneficiaries”. However, since this latter

⁶ See, p.65, *infra*.

⁷ Girma Woldeeslassie, *Designation of the Beneficiary of a Life Insurance Policy in the Event of Death*, J.E.L., Vol. 16 (1993), p. 76.

⁸ See, for example, *Tsigereda Wolde Selassie v Ethiopian Insurance Corporation et al.*, Supreme Court (1984), this Vol., p.91; Also, Girma Wolde Selassie, *op. cit.*, p. 75.

argument is a point frequently raised, to add a word or two may, perhaps, clear some lingering doubts.

First, the phrase “notwithstanding that they are not mentioned by name” cannot be seen independently of or in isolation from the clauses used in the sub-article to qualify the words “spouse” and “children”. From these clauses, it becomes apparent that, as someone could not specify by name a spouse yet unmarried and children yet unborn, the phrase “notwithstanding that they are not mentioned by name” would not make sense if it is intended to indicate that these are the only two exceptions to the requirement of being mentioned by name. It must have been intended for some other purpose. Secondly, and even more important, in my opinion, the clause that the spouse and children shall be deemed to be specified beneficiaries “notwithstanding that they are not mentioned by name”, rather than precluding other specifications than names, itself clearly implies that *they should be mentioned by some specification other than their names*. This implication is apparent and it is surprising that it has been somewhat overlooked. Hence, it would be more appropriate to invoke this argument in favour of, rather than against, a wider interpretation of the term “specified beneficiaries”.

This brings us to the related question as to why sub-article (2) singled out spouses and children out of a possible list of terms which subscribers may use to “specify” their beneficiaries other than by their names. A good example of such specification would be the term “my heirs”. As we saw, the use of such a specification is allowed in wills. The term is also included together with spouses and children in the French master text of Article 701(2) of the Commercial Code but was dropped in both the Amharic and English versions.⁹ Other examples would be “my grandchildren”, “my sisters”, “my brothers”, etc. These are all sufficiently clear identifications of who the beneficiaries are. The question then is, out of such possible list, why are spouses and children singled out?

The answer to this takes us back to the nature of the law found in sub-article (2). As we saw, this Article lays down a presumption. Presumptions are, generally, of two kinds: *presumptions of law* and *presumptions of fact* or

⁹ Girma Wolde Selassie, op. cit., p. 76.

material presumptions. Sub-article (2) lays down a presumption of law or a legal presumption.

In cases where the subscriber mentions his beneficiaries as “my heirs” or “my sisters”, etc., we would be entitled to presume that he meant *his heirs* or *his sisters* at the time when the policy was entered into. It is such presumptions which are known as presumptions of fact or material presumptions and one is entitled to draw such a material presumption or inference so long as logic and human experience are in harmony with the inference to be made.¹⁰

In contrast to this, sub-article (2) lays down a presumption of law. Although, as in the case of material presumptions, their rational is always logic, presumptions of law are also based on considerations of public policy or social desirability.¹¹ That is why the law elevates them to the rank of legal presumptions. Hence, in the case of spouses and children, public policy demands that future spouses and children as well be covered by the presumption. This, in my opinion, is the main reason why the two are singled out and such singling out does not mean, or should not be interpreted to mean, that these are the only two “categories” which need not be mentioned by name within the meaning of sub-article (1). What it means is that “the others” are not entitled to benefit from the presumption laid down in sub-article (2). Spouses and children are the exclusive beneficiaries of this presumption.

Finally, a problem might arise concerning the application of sub-article 2(a). As we saw, it specifically states “... even where the marriage took place after the policy was entered into”. Since several marriages could take place between the date the policy was entered into and the event of death, a question might arise as to who, among the spouses of such several marriages, is to be considered beneficiary within the meaning of this proviso or are all to be considered as one.

¹⁰ See, the discussion on this subject in Field's Law of Evidence, (10th. Ed.), Vol. 1, Law Publishers, Sardar Patel Marg (1971).

¹¹ See, for example, Edmund M. Morgan, *Some Observations Concerning Presumptions*, p. 906, 44 Harvard Law Review (1930).

The first *alinea* of the sub-article uses the word “spouse” (singular) as opposed to “children” (of whatever marriage) in the second *alinea*. This being the case, as polygamous (polyandrous) unions are not allowed under our Civil Code and as death and divorce terminate or dissolve marriages,¹² it would thus seem to follow that by “spouse”, under the sub-article, is meant the one in matrimonial union with the insured *at the time of his death*. Dr. Girma is also inclined to this view and he supports his opinion by citing comparative sources.¹³ At any rate, it seems to me a sound solution to the question raised earlier on which the sub-article is not sufficiently clear.

Having solved this problem, there still remains another hurdle to clear which is probably unique to Ethiopia and this is the question as to who should the beneficiary be in cases where the insured marries another without going through the proper procedures of divorce and thus ends up having, in effect, two wives (husbands), however unintentional it may be. Such instances are not rare and our courts have, in the past, been faced with similar situations in cases where two spouses claim to be beneficiaries of the pension funds of their late husband.

It is futile to attempt to find a solution to this question from a construction of the provisions of Article 701 and those in the same Section *inter se* as no lawmaker, however farsighted, could have anticipated such an oddity.¹⁴ Investigation of court decisions could have yielded better results, as the variety of cases coming before courts is unfathomable. I have not, so far, come across insurance cases dealing with the subject, but I can’t be sure, as there is no law reporting system in the country. In the above-mentioned pension cases, which bear close resemblance to the matter raised here, our courts have always favored the last spouse on the ground that she is the one *who stands to lose most* from the death of her husband.¹⁵ Transposed to

¹² Art. 663 C.C.

¹³ Girma Wolde Selassie, op. cit., p. 77.

¹⁴ This problem of unintended polygamous unions arises mainly because of the absence of official administration departments for the registration of acts of civil status such as marriages, birth and death. The whole set of the somewhat detailed provisions of the Civil Code dealing with *Registration of Civil Status* has been suspended indefinitely. See, Art. 3361 C.C.

¹⁵ See, for example, Beletu Bedane v Tenaye Mekonnen, Selected Judgments- Supreme Court, Vol. 1 (1996), pp. 105-110; Asnaketch Dama v Yilfa Shewa Wolde Gabriel, Selected Judgments of Supreme Courts of Ethiopia, Civil Cases, Vol. 1, pp. 250-251.

insurance cases, this is the same thing as saying that the spouse in conjugal union (board and bed, succour and comfort) with the insured at the time of his death ought to be considered as the beneficiary of the policy. The alternative view often presented in pensions as well as insurance cases is, since pension contributions and insurance premiums are often paid from salaries, which by law, are considered as common property of the spouses¹⁶, each of the spouses is entitled to his or her fair share of the benefits derived from income which is partly theirs.

CONCLUSION

The following may be said by way of concluding the theme of this paper. Under Article 701, the right to determine the beneficiaries of his life insurance policy belongs to the subscriber, and him alone. He may designate his beneficiary or beneficiaries by name or by terms like "my spouse", "my children", "my heirs", etc., so long as the term employed specifies the beneficiary or beneficiaries in a sufficiently clear manner. The term "specified beneficiaries" in sub-article (1) was carefully chosen for the purpose of indicating that the subscriber may express his choice in the above terms, if he so chooses.

Sub-article (2) does not, neither is it intended to, establish a new type of beneficiaries in addition to the beneficiaries of the subscriber's own choice. It does not make the spouses and children of the subscriber beneficiaries of the policy in their own right. It lays down a presumption, and this is its whole purpose. And, as a presumption, it presupposes the existence of a basic fact from which the presumed fact is inferred; and this *basic fact* is, the fact of being *specified* as "my spouse" or "my children" by the subscriber himself in his policy. This fact being proved, a presumption is then drawn to the effect that the subscriber intended to include, by the use of these terms, spouses married and children born after the policy was entered into. Sub-article (2) does not thus derogate from the principle laid down in sub-article (1) and make the spouses and children beneficiaries in their own

A.A.U., March 2000 (Bound Volumes); Biritu Gerba v Abebetch Angere, Ibid. at pp. 160-165.

¹⁶ Art. 652 (1) C.C.

right. It merely draws the above presumption from *terms* used by the subscriber himself in his policy.

This, in summary, is the educated choice I opted for from pursuing the pioneering works of my friends and colleagues Dr. Girma and Ato Mekbib and from my own close reading of the relevant Articles of our Codes.

ይግባኝ ባይ፡-

የሺመቤት ጀግን

መልስ ሰጭ፡-

የኢትዮጵያ መድን ደርጅት

የዲ.ቢ.ዲ.መ.ቁ. 749/70

በአይወት መድን ውል ተጠቃሚነት ስለመስጠጥ - ወረቆች ሰላላቸው መሳት - የመድን ሰጭ ግዴታ፡- ሃሰተኛ ወገኖችን በዋናው ባለቤት አገር ስለመተካት - የገ.ጤ.ቁ. 691, 701 እና 706 - የዲ.ቢ.ዲ.መ.ቁ. 33, 36 እና 41።

ይግባኝ የቀረበው፤ ሟች መንደራዊ ኢንቴራክቲቭ ሲገባ ተጠቃሚነት ለደርጅት በሰጠው መሠረት የኢንቴራክቲቭ ገንዘብ እንዲከፈለኝ ብወይም የአሁኑ መልስ ሰጭ ለባለቤት ፈቃደኛ ሰላላሁን በገባው ግዴታ መሠረት እንዲከፍለኝ ይታዘዝልኝ በማለት የአሁኗ ይግባኝ ባይ የቀረቡትን ከስ ባለመተካት መልስ ሰጭ በአውራጃው ፍርድ ቤት ተፅዕኖ ገንዘቡን ለሟች ልጆች ስለከፈለ በደጋግ ሊጠየቅ አይገባም በማለት ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም ነው።

ውሳኔ፡- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ተሻርሏል።

በአይወት መድን ውል መሠረት የግዴታውን ገንዘብ በውሉ ተለይቶ ለተሰጠው ተጠቃሚ መክፈል የመድን ሰጭ ግዴታ ነው። በፍርድ ቤት ተፅዕኖ መሠረት ለሌሎች ከፍተኛ ፈጽሞ ለሚሰጡ የግዴታ ምክንያት ከጋላፊነት ለመገን መከላከል ለደርጅት ሊያቀርብ አይችልም።

የግራ ቀኝን ዘርዘር መርምረን የግዴታውን ውሳኔ ሰጥተናል።

ውጤት

ጸዮት፡- ተሸመ ጋደላማዜያም፤ ለበግ ወርቁ፤ ጌታቸው ለፍራሳ።

በሰጡ ፍርድ የተወሰኑት ከዋናው መዝገብ ላይ ባይሆን ከኢትዮጵያ ልግ መጽሐት፤ ዘመነ 16 ላይ ነው።

የተጠቀሱ ፍርዶች*

ጠቅላይ ፍርድ ቤት

ይግባኝ ባይ:-

የሺ.መቤት ጀማኪ

መልስ ሰጭ:-

የኢትዮጵያ መድን ድርጅት

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ 749/70

በሕይወት መድን ውል ተጠቃሚን ስለመሰየም - ወራሾች ስላላቸው መብት - የመድን ሰጭ ግዴታ:- ሦስተኛ ወገኖችን በዋናው ባለዕዳ እግር ስለመተካት - የን.ሕ.ቁ. 691, 701 እና 706 - የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 33, 36 እና 41::

ይግባኝ የቀረበው፣ ሚች ወንድሜ ኢንሹራንስ ሲገባ ተጠቃሚ አድርጎ በሰየመኝ መሠረት የኢንሹራንሱ ገንዘብ እንዲከፈለኝ ብጠይቅ የአሁኑ መልስ ሰጭ ሊከፍለኝ ፈቃደኛ ስላልሆነ በገባው ግዴታ መሠረት እንዲከፍለኝ ይታዘዝልኝ በማለት የአሁኗ ይግባኝ ባይ ያቀረቡትን ክስ ባለመቀበል፣ መልስ ሰጭ በአውራጃው ፍርድ ቤት ትዕዛዝ ገንዘቡን ለሚች ልጆች ስለከፈለ በድጋሚ ሊጠየቅ አይገባም በማለት ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም ነው::

ውሳኔ:- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ ተሸርክሏል::

በሕይወት መድን ውል መሠረት የሚከፈለውን ገንዘብ በውሉ ተለይቶ ለተሰየመው ተጠቃሚ መክፈል የመድን ሰጭው ግዴታ ነው:: በፍርድ ቤት ትዕዛዝ መሠረት ለሌሎች ክፍያ ፈጽሜአለሁ የሚለውን ምክንያት ከኋላፊነት ለመዳን መከላከያ አድርጎ ሊያቀርብ አይችልም::

የግራ ቀኙን ክርክር መርምረን የሚከተለውን ውሳኔ ሰጥተናል::

ውሳኔ

ዳኞች:- ተሾመ ኃይለማርያም፣ አበበ ወርቁ፣ ጌታቸው አፍራሣ::

* ሶስቱም ፍርዶች የተወሰዱት ከዋናው መዝገብ ላይ ሳይሆን ከኢትዮጵያ ሕግ መጽሐት፣ ሾልዩም 16 ላይ ነው::

ለዚህ ይግባኝ መነሻ የሆነው የከፍተኛው ፍርድ ቤት በመዝገብ ቁጥር 1133/69 በ26/5/70 የሰጠው ውሳኔ ነው።

የሥር ክስ በአሁኗ ይግባኝ ባይ የቀረበ ሲሆን ጥያቄዋም ሟቹ ወንድሜ አቶ እንግዳ ጀማኑ ለብር 30,000 (ሰላሳ ሺህ ብር) የሕይወት ኢንሹራንስ ሲገባ ተጠቃሚ አድርጎ በነበረው መሠረት የተባለውን 30,000 ብር እንዲከፍለኝ ድርጅቱን ጠይቄው እህትነቴን አሳውቄ ስመጣ የሚከፍሉኝ መሆኑን አረጋግጧልኝ፤ እህትነቴን አሳውቄ ስመጣ ገንዘቡን ወራሾች ለሆኑት ለሟቹ ልጆች ከፍያለሁ በማለት ከልክሎኛል። ይህ የኢንሹራንስ ክፍያ በንግድ ሕግ ቁጥር 705 እና 706 በተደነገገው መሠረት የውርስ ሀብት እንደሆነ ስለማይቆጠር፤ የመድን ድርድት በኢንሹራንሱ ውል የተመለከተውን 30,000 ብር እንዲከፍለኝ በማለት የቀረበ ነው።

የኢትዮጵያ መድን ድርጅት በሰጠው የሥር መልስ ወ/ሮ የሺመቤት የኢንሹራንስ ገንዘብ እንዲከፈላቸው ሲጠይቁ ወራሽነታቸውን እንዲያረጋግጡ ተነግሮአቸው ነበር፤ ነገር ግን እሳቸው ወራሽነታቸውን ከማረጋገጣቸው በፊት የሟች ልጆችና ሟስት ወራሽነታቸውን አረጋግጠው ስለመጡ በተጨማሪም የአውራጃ ፍ/ቤት በመ/ቁ/2450/67 ጥር 29/1968 እና የካቲት 4/1968 በሰጠው ትእዛዝ ገንዘቡ ለሟቹ ወራሾች እንዲከፈል ስለወሰነ፤ በተሰጠው ትእዛዝ መሠረት ለወራሾች ከፍለናል። ገንዘቡንም ሲወስዱ ተቃዋሚ ቢመጣ እኛው እራሳችን ተከራክረን እንመልሳለን ብለው ፈርመዋል፤ ስለዚህ ክሱ መቅረብ ያለበት በወራሾች ላይ ስለሆነ፤ ወራሾች በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 41 መሠረት በክሱ ውስጥ ይግቡልን በማለት መልስ ሰጥቷል።

ከፍተኛው ፍርድ ቤት ጣልቃ ይግቡ ተብለው የተጠየቁት የሟች ወራሾች በክርክሩ ውስጥ ገብተው መልስ እንዲሰጡ አዝዞ ተጠሪዎቹ በ20/4/70 በሰጡት መልስ ጣልቃ የሚያስገባን ምክንያት የለም ብለው ተቃውመዋል። የሥር ከሳሷም የመድን ድርጅት ሳይከሰስ ለማይገባቸው ሰዎች ገንዘቡን ከፍሎ ከተገኘ ራሱ ከስሶ ከሚጠይቅ በስተቀር ከኃላፊነት የሚድንበት ምክንያት ስለሌለ እንዲከፍለኝ ይፈረድበት በማለት ተከራክራለች።

ከፍተኛው ፍርድ ቤት በሰጠው ፍርድ የኢንሹራንሱ ውል ተጠቃሚ ወ/ሮ የሺመቤት መሆኑንና በሌላ በኩልም የንግድ ሕግ ቁ. 701 እንደሚያመለክተው ወራሾችም ተጠቃሚ ሊሆኑ የሚችሉ መሆኑን የተቸ ቢሆንም የመድን ድርጅቱ አከራካሪ የሆነውን ገንዘብ ለሟቹ ወራሾች የከፈለው ግን በራሱ ፈቃድና ሀሳብ ሳይሆን የአዲስ አበባ አውራጃ ፍርድ ቤት በመ/ቁ/2450/67 በጥር 29/68 እና የካቲት 4/68 በሰጠው ትእዛዝ ስለሆነ ድጋሚ እንዲከፍል ሊጠየቅ አይገባም ብሎ ፈርዷል።

ይግባኝ ባይ በ29/9/70 በተጻፈ ማመልከቻ በዚህ ፍርድ ላይ ያላትን ቅሬታ አቅርባለች። ቅሬታውም በአጠቃላይ ሟቹ የኢንሹራንሱ ገንዘብ ለይግባኝ ባይዋ እንዲሰጥ በግልጽ መዋዋላቸውንና የኢንሹራንሱ ፖሊሲም በእኔ እጅ መኖሩን መልስ ሰጭ ያውቃል። ለእኔም ገንዘቡ እንዲከፈለኝ በጠየቅሁት ጊዜ ማንነቴን በፍርድ ቤት አረጋግጬ ስመለስ የሚከፍለኝ መሆኑን ገልጾኛል። ይህን ሁሉ እያወቀ ተጠቃሚው በውሉ ላይ ባልተገለጸ ጊዜ ተፈጻሚ የሚሆነውን ሕግ ጠቅሶ የሚከራከረኝ ያላግባብ ከመሆኑም በላይ ያውራጃው ፍርድ ቤት አገዘዝ ከፍታለሁ ስለሚለውም ቢሆን በውሉ የተጠቀሰውን ተጠቃሚ ስለሚያውቅ ከኃላፊነት ሊያመልጥ አይችልም። ከፍተኛው ፍርድ ቤትም የአውራጃው ፍርድ ቤት አሠራር ትክክል አለመሆኑን ከገለጸ በኋላ ኢንሹራንሱ ከባንያ አይጠየቅም፣ ብትፈልገው የወሰዱትን ሰዎች ክስሽ ብሎ የፈረደው ያላግባብ ነው በማለት የቀረበ ነው።

መልስ ሰጭው በበኩሉ በነገረ ፈጅ አማካይነት በ1/11/70 በጻፈው መልስ ወራሾቹ ወራሽነታቸውን አረጋግጠው ሲመጡ ዋስትና የተሰጠበትን ገንዘብ እንደሚከፍል ቃል የገባ መሆኑ አይካድም፣ ወ/ሮ የሺመቤት በንግዱ ሕግ መሠረት በተጠቃሚነት የተጠቀሱ ቢሆንም በዚህ ሕግ ውስጥ ደግሞ የኢንሹራንሱን ውል የፈረመው ሰው ባለቤትና ልጆቹ ተለይተው የታወቁ ተጠቃሚዎች እንደሆኑ ተገልጿል። ወ/ሮ የሺመቤት ወራሽነታቸውን አረጋግጠው ከመምጣታቸው በፊት የአቶ እንግዳ ሚስትና ልጆች ወራሽነታቸውን አሳውቀው መጥተዋል። ወ/ሮ የሺመቤትም ቢሆኑ ታምራት እንግዳ ለተባለው ለሟቹ ልጅ ነገረ ፈጅ ናቸው። የአውራጃው ፍርድ ቤትም በመ/ቁ/4311/67 በ7/5/68 በሰጠው ውሳኔ የወ/ሮ የሺመቤትን ጥያቄ ውድቅ ያደረገው ከመሆኑም በላይ በመ/ቁ/2450/67 በ29/5/67 በሰጠው ትእዛዝ ደግሞ የኢንሹራንሱ ውል ፖሊሲ ዋናው ካልቀረበ ወይም ከጠፋ የሟቹ ወራሾች የውርስ መብታቸውን ሊያጡ ወይም ሊቀርባቸው አይገባም። የኢንሹራንስ ፖሊሲውን ተከራካሪዋ አሁን ባያቀርቡትም ሆነ በእጃቸው ባይዙት ከላይ ከፍ ብሎ እንደተገለጸው የውርሱ የሕግ ባለመብቶች የሟቹ ወራሾች ልጆች ናቸው በማለት አገዘዛቸዋል። ከዚያም ቀጥሎ በ4/6/98 በሰጠው ማብራራሪያ “የኢትዮጵያ ኢንሹራንስ ድርጅት ቀደም ሲል በደረሰው ውሳኔ መሠረት ይፈጽምላቸው ዘንድ የዚህ ትእዛዝ ግልባጭ” ተገልብጦ ይተላለፍለት በማለት ገንዘቡን ለወራሾች እንድንከፍል ስላዘዘን ሌላ ተከራካሪ ቢመጣ ተከራክረው ሊመልሱ ግዴታ አስገብተን ለወራሾች ከፍለናል። ይግባኝ ባይዋ በውሉ መሠረት መጠቀም ትችላላች ቢባል እንኳን ወራሾችን ከምትጠይቅ በስተቀር መልስ ሰጭን ልትጠይቅ አትችልም በማለት የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሳኔ እንዲፀናለት ጠይቋል።

በግራ ቀኝ በኩል የቀረበውን ክርክር መርምረናል። ሟች በገባው የሕይወት ኢንሹራንስ ፖሊሲ ይግባኝ ባይ በግልጽ መጠቀሷ አልተካደም። መልስ ሰጭ የሚከራከረው በንግድ ሕግ ቁ. 701 የተጻፈውንና የአውራጃው ፍ/ቤት

የሰጠውን ትእዛዝ ምክንያት በማድረግ ነው። የሕይወት ኢንሹራንስ ፖሊሲ በኢንሹራንስ ገቢውና በኢንሹራንስ ሰጭው መካከል የሚደረግ ውል ነው። የኢንሹራንስ ሰጪውም በፖሊሲው መሠረት መፈጸም ግዴታው ነው። በፖሊሲው ውስጥ ተጠቃሚው ከተጠቀሰ ገንዘቡ መክፈል ያለበት ለዚህ ለተጠቀሰው ሰው መሆኑ በንግድ ሕግ ቁጥር 691 ተደንግጓል። በተጨማሪም ተጠቃሚው ኢንሹራንስ ሰጭውን በቀጥታ የሚጠይቅ ስለመሆኑ በቁ. 706 ተገልጧል። ይግባኝ ባይም የጠየቀችው በዚህ መሠረት ነው። መልስ ሰጭ በውሉ መሠረት መፈጸም ሲገባው ለማን ልክፈል ብሎ ፍርድ ቤቱን መጠየቅ የቅን ልቡና አሠራር ካለመሆኑም በላይ ተጠቃሚው ባልተጠቀሰ ጊዜ ተፈጻሚ የሚለውን አንቀጽ በመጥቀስ ያቀረበው ክርክር የውርድ በጅ በመሆኑ ተቀባይነት የለውም። ይግባኝ ባይ በፖሊሲው መሠረት መልስ ሰጭ እንዲከፍላት መጠየቁ ታውቋል። መልስ ሰጭው የመድን ድርጅት ለወራሾች ከፍያለሁ ለሚለው የሰጠው ምክንያት ፍርድ ቤት አዝዞኛል የሚል ነው። ነገር ግን በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት ገንዘቡ መክፈል የሚገባው ለተጠቃሚው በመሆኑ በዚህም ጉዳይ ተጠቃሚዋ ወ/ሮ የሺመቤት ጀማህ ስለሆነች መልስ ሰጭው በውሉ መሠረት ተጠቃሚ ለሆነችው ለይግባኝ ባይዋ መክፈል ሲገባው ለፍርድ ቤት ጽፎ በማምታታት ባሰጠው ትእዛዝ ከኃላፊነት ሊድን አይችልም።

ስለዚህ የመድን ድርጅት ኃላፊነቱንና ተግባሩን ተገንዝቦ መሥራት ያለበት ሲሆን ይህን አልፎ ሁኔታውን እያወቀና እየተረዳ የፍርድ ቤቱን ትእዛዝ መከታ አደርጋለሁ በሚል አስተሳሰብ የሠራው ሆኖ ስላገኘው የከፍተኛው ፍ/ቤት ይህን ሁሉ ሳያመዛዝን የሰጠውን ፍርድ ሽረን በውሉ መሠረት ክስ የቀረበበትን ገንዘብ ይከፍላል በማለት ፈርደናል። ይጻፍ። ይህ ፍርድ ዛሬ ጥር 25 ቀን 1971 ዓ.ም. ተሰጠ።

የአዲስ አበባ ከፍተኛ ፍርድ ቤት 1ኛ. የፍትሕ ብሔር ችሎት

ከሳሽ:-

ወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ

ተከሳሽ:-

የኢትዮጵያ መድን ድርጅት

ጣልቃ ገቦች:-

1. ወ/ት ሣራ ተክለ ሃይማኖት
2. ወ/ት ምኅረት ተክለ ሃይማኖት

የፍ.ብ.መ.ቁ. 602/73

ለሞት በሆነ የመድን ውል ተጠቃሚ የሆነ ሰውን ስለመሰየም:- የልጆችና የቀሪው ወይም የቀሪዋ የትዳር ንደኛ መብት:- የመድን ውልን ጥቅም ለሌላ ስለማስተላለፍ:- የሕይወት የመድን ውል በተፈፀመበት ጊዜ ስላልተወለዱ ልጆች:- የንግድ ሕግ ቁ. 692(2)፣ 698፣ 701፣ 706 እና 707:: ስለቀደምት ፍርዶች ብኩርና (Precedent):- በክርክር የግድ ተካፋይ መሆን ስላለባቸው ወገኖች:- ስለተከራካሪዎች መጣመር የሚሰጥ ትዕዛዝ:- አካለ መጠን ያላደረሰን ልጅ መብት ስለማስከበር:- የዳኝነት ሳይከፈል ስለሚከፈት ፋይል:- የፍ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 40(2)::

ክርክሩ የተጀመረው በሟች የሕይወት መድን ውል ላይ በብቸኝነት የተሰየምኩ በመሆኑ በውሉ የተገለጸውን ብር 20,000 ሃያ ሺህ ብር የመድን ገንዘብ ተከሳሽ እንዲያስረክበኝ ብጠይቅ ፈቃደኛ ስላልሆነ በሕግ ተገዶ እንዲከፍል ይደረግልኝ በማለት ከሳሽ ባቀረቡት አቤቱታ መነሻነት ነው::

ፍርድ:- አቤቱታው ተቀባይነት አላገኘም::

በፍትሕ ብሔር ሕግ መሠረት “ወራራሽ” ሲባል በትውልድ ሐረግ ወደታችና ወደላይ የሚቆጠሩ ሌሎች ግለሰቦችንም ሊያቅፍ የሚችልበት ሁኔታ አለ:: በኢንቡራንስ የሕይወት ካሣ ተጠቃሚ የተደረጉት ግን ተለይተው ባል፣ ሚስትና ልጆች መሆናቸው እነዚህ ግለሰቦች በውል ተጠቃሚ ተብሎ ከተመዘገበው ጋር አብረው ተጠቃሚ እንዲሆኑ የተደረገ መሆኑን ያሳያል::

ፍርድ

ዳኛ:- ጥላዬ ተገኝ::

ፍርድ ቤቱ መዝገቡን መርምሮ የሚከተለውን ፍርድ ሰጥቷል::

ከሣሽ ታህሳስ 27 ቀን 1973 ዓ.ም በተጻፈ ማመልከቻ ያቀረቡት ክስ እንደሚከተለው ነው።

የከሣሽ ባለቤት ሟች አቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል በፖሊሲ ቁጥር 30480 እ.ኤ.አ. በየካቲት 21 ቀን 1973 ዓ.ም. በተጻፈው የኢንሹራንስ ማመልከቻ ውል እና በመጋቢት 14 ቀን 1973 ዓ.ም. በተጻፈ የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ከተከሣሽ ጋር ተፈራርመዋል።

አቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል ከፍ ብሎ በተራ ቁጥር 1 የተጠቀሰውን የሕይወት ኢንሹራንስ ውል የንግድ ቁጥር 660(1) በሚፈቅደው መሠረት ለአንድ ለተለየ ሰው አድርገውታል። በዚህ ውል ተራ ቁጥር 15 እንደሚታየው የተጠቃሚው ስም በሚለው ርዕስ ሥር የከሣሽ የወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ ስም በግልፅ ተመዝግቧል።

አቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል ይህን የኢንሹራንስ ውል ከፈረሙ በኋላ በየካቲት 10 ቀን 1971 ዓ.ም. ከዚህ ዓለም በሞት በመለየታቸው ከላይ የተጠቀሱት ተጠቃሚ ማለት ከሣሽ በኢንሹራንስ ውል የተደነገገውን ብር 20,000 (ሃያ ሺህ ብር) ተከሣሽ እንዲያስረክባቸው በንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) መሠረት ቢጠይቁ ፈቃደኛ ስላልሆነ በሕግ ተገዶ እንዲከፍል ይደረግልኝ የሚል ነው።

የክሱ ማመልከቻ ለተከሣሹ ደርሶት የካቲት 21 ቀን 1973 ዓ.ም. በተጻፈው መልስ ላይ እንደሚከተለው ገልጿል። በመሠረቱ የከሣሽ ባለቤት ሟች አቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል በፖሊሲ ቁጥር 30480 እ.ኤ.አ. መጋቢት 14 ቀን 1973 ዓ.ም በተጻፈው የሕይወት ኢንሹራንስ ውል ከተከሣሽ ጋር መዋዋላቸው አይካድም። በዚህም መሠረት በፖሊሲው ላይ የተመለከተውን ገንዘብ ለተጠቃሚዎቹ መክፈል እንዳለበት ድርጅቱ ያምናል።

ነገር ግን በአንድ በኩል ከሣሿ ፖሊሲውንና የንግድ ሕግ አንቀጽ 701(1)ን መሠረት በማድረግ የዋስትናው ገንዘብ በሙሉ እንዲከፈላቸው ሲጠየቁ በሌላ ደግሞ የሟች ወራሾች ቢዚሁ ሕግ አንቀጽ 701(2) (ለ) መሠረት ተለይተን ባንጠቀስም የፖሊሲው ተጠቃሚዎች ነን በማለት የሟች ወራሾች ስለመሆናቸው የአ.አ. አውራጃ ፍ/ቤት የሰጠውን ውሳኔ ይዘው ቀርበዋል።

በዚህ ረገድ በተመሳሳይ ጥያቄ ላይ የከፍተኛው ፍ/ቤት በመ/ቁ/1133/69 የኢንሹራንስ ድርጅቱ ለሟች ወራሾች የሰጠውን ክፍያ ያጸደቀው ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ የጠቅላይ ፍ/ቤት በፍ/ደ/መ/ቁ/749/70 ከላይ የተሰጠውን የከፍተኛውን ፍ/ቤት ውሳኔ በመሻር የመድን ድርጅት

ለተጠቀሱት ተጠያቂዎች መክፈል ሲገባው ለወራሾች የክፈለው ያለግባብ ስለሆነ እንደገና ሊከፍል ይገባል በማለት ወስኖአል። ከዚህም የተነሣ አሁን በተነሣው ጥያቄ ላይ ድርጅቱ ገንዘቡን ለማን መክፈል እንዳለበት ለማወቅ ተቸግሮአል።

ስለዚህ የተከበረው ፍ/ቤት የፍ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 40(2) በሚያዘው መሠረት በዚህ ጉዳይ ላይ የሚቼ ወራሾች አባሪ ሆነው በነገሩ መግባት ለውሣኔ አሰጣጥ አስፈላጊና አመቺ መሆኑን ተረድቶ በጉዳዩ ውስጥ ተካፋይ እንዲሆኑ እንዲያዝልን እያመለከትሁ አስፈላጊ ሆኖ ከተገኘ ባለመብቶቹ ተለይተው ከታወቁ በኋላ እንዲከፈል ገንዘቡን ለፍ/ቤቱ ለማስረከብ ድርጅቱ ፈቃደኛ ነው በማለት መልስ ሰጥቷል።

ከሣሽ በበኩላቸው ለቀረበው መልስ የመልስ መልስ ከሰጡ በኋላ ፍ/ቤቱ ሰኔ 9 ቀን 1973 ዓ.ም. በዋለው ችሎት የሚች ወራሾች በክሱ ውስጥ እንዲገቡ ብይን ሰጥቷል። ለጣልቃ ገቦች መልስ አሰጣጥ እንዲያመች ተደርጎ ከሣሽ ታህሳስ 27 ቀን 1973 ዓ.ም. የክስ ማመልከቻ አቅርቦዋል። ከመጀመሪያው ክስ ተለይቶ ስለማይታይ ድጋሚ መግለፁ አላስፈለገም።

የክሱ ማመልከቻ ለጣልቃ ገቦች ደርሶ ምኅረት ተክለ ሃይማኖት፣ አማኑኤል ተክለ ሃይማኖት፣ መዓዛ ተክለ ሃይማኖት፣ እና ነቢዩ ተክለ ሃይማኖት በጠበቃቸው አማካይነት ጥር 8 ቀን 1974 ዓ.ም. በጻፉት መልስ ላይ የኢንሹራንስ ገንዘብ እኛ የአባታችን ወራሾች ሆነን ከምንካፈለው የውርስ ሀብት ጋር ግንኙነት እንደሌለው ተረድተን ለአሁኑ የፍትሐ ብሔር ክርክር ምክንያት ከሆነው የሕይወት ኢንሹራንስ ገንዘብ መካፈል ይገባናል ብለን ያልጠየቅን መሆናችንን በትህትና እናመለክታለን ብለዋል።

ሣራ ተክለ ሃይማኖት ግን በወኪል አማካይነት ጥቅምት 8 ቀን 1974 ዓ.ም. በተጻፈ ማመልከቻ የሚከተለውን ክርክር አቅርባለች።

የንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) ከሣሽን ብቻ ተጠቃሚ ስለማያደርጋት በዚሁ ሕግ ቁጥር 701(2) (ለ) መሠረት የሚች ወራሾች አብረው ተጠቃሚ ስለሆኑ ከሣሽ እንዳቀረበችው ሁሉም የኢንሹራንስ ገንዘብ ሊሰጣት አይገባም በማለት ተከራክራለች።

ከሣሽ የኢንሹራንሱ ገንዘብ እንዲከፈላቸው ሰፋ ያለ የሕግ ክርክር አቅርቦዋል። በአጭሩ ለመጥቀስ ያህል።

1ኛ. በኢንሹራንስ ውሉ ላይ ከተጠቀሰው ተጠቃሚ ሌላ ፈራሚው አቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል ሳይፈቅዱ መጨመር የተከለከለ በመሆኑ የንግድ ሕግ ቁጥር 698 ስለሚገልፅ።

2ኛ. የንግድ ሕግ ቁጥር 692(2) “ወይም” የሚለውን ቃል መጥቀስ የተወሰኑ ተጠቃሚዎች ካሉ ክፍያው ለእነሱ ብቻ ይከፈላል ማለቱ ነው። ይህ ባይሆን ኖሮ “ወይም” የሚለው ቃል “እና” ተብሎ በተጻፈ ነበር።

3ኛ. የንግድ ሕግ ቁጥር 706(2) ለተጠቃሚው የሚከፈለው ገንዘብ ኢንሹራንስ ከገባ ሰው ውርስ ክፍል አይሆንም ማለቱና በ706 ደግሞ ለባል ወይም ለሚስት የተከፈለው ክፍያ በጋራ ሀብትነት ባይሆን እንደግል ሀብት የሚቆጠር ነው ማለቱ የሚያስረዳን የሕይወት ዋስትና ኢንሹራንስ በንግድ ሕግ ቁጥር 701(2) መሠረት ለሚስት ወይም ለባልና ለልጆች እንዲሰጥ የሚደረገው የንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) በደነገገው መሠረት የተለየ ተጠቃሚ የሌለ ጊዜ እንደሆነ መሆኑን ነው በማለት ተከራክረዋል።

ሣራ ተክለ ሃይማኖት በበኩሏ በጠበቃዋ አማካይነት ያቀረበችው የሕግ ክርክር እንደሚከተለው ነው።

1ኛ. የንግድ ሕግ ቁጥር 698 የሚገልፀው እንደገንዘብ የሚቆጠረውን የኢንሹራንስ ውል መያዣ ለማድረግ ወይም ለሌላ አሳልፎ ለመስጠት የሚችለው ኢንሹራንስ የገባው ሰው ወይም የእሱ ስምምነት ሲገኝ በሌላ ሰው ሊሆን እንደሚችል ነው።

2ኛ. ከሣጥኑ የንግድ ሕግ ቁጥር 692(2)ን በመጥቀስ በራሳቸው የሚያስወስን ክርክር አቅርበዋል። ምክንያቱም ኢንሹራንስ የገባ ሰው የሞተ እንደሆነ ኢንሹራንስ ከገባው ሰው መብት ያላቸው ወይም በኢንሹራንስ ውል ውስጥ የተጠቀሰው ተጠቃሚ ጥቅሙን እንደሚያገኝ በመወሰን በአንደኛ ደረጃ ጥቅሙ የሚገባው ኢንሹራንስ ከገባ ሰው መብት ላለው ሲሆን ይህም ካልተገኘ በሁለተኛ ደረጃ አማራጭ ሆኖ ጥቅሙን ለመውሰድ የሚችል ተጠቃሚ ተብሎ ለተጠቀሰው እንደሚሆን የሚገልፅ የሕግ አንቀጽ ነው።

በዚህ በኩል ትክክለኛው የሕጉ መንፈስና ዓላማ ከሌሎች የሕግ ቁጥሮች አፈንግጦ ቅራኔ ለመፍጠር ባይሆን በውሉ ላይ እንደተመለከተው ዋናው ተጠቃሚ ተብሎ በውሉ ላይ የሚጠቀስ ሰው በንግድ ሕግ ቁጥር 701(2) ስማቸው በውሉ ላይ ባይጠቀስም እንደተጠቀሰ ተቆጥሮ ተጠቃሚ ይሆናሉ የተባሉትን በመጨመር እኩል እንደሚካፈሉ ነው።

3ኛ. የንግድ ሕግ ቁጥር 666 እና 707 የሚወስኑት ተጠቃሚ ማነው የሚለውን ሳይሆን ተጠቃሚው ጥቅሙን እንዴት እንደሚጠይቅ በመሆኑ እነዚህ አንቀጾች በተከላከለ የተጠቀሱት አላግባብ ነው በማለት የሕግ ክርክሩን ካረመች በኋላ በአንቀጽ 701(2) (ለ) መሠረት ድርሻዋ እንዲከፈላት ጠይቃለች።

ከዚህም ሌላ የጠቅላይ ፍ/ቤት 1ኛ ፍትሐ ብሔር ችሎት በይግባኝ መ/ቁ/749/70 በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ የኢንሹራንስ ክፍያ የሚከፈለው በኢንሹራንስ ውሉ ላይ ተጠቃሚ ተብሎ ለተገለፀው ሰው ብቻ ነው በማለት የሰጠውን ውሳኔ የኢንሹራንስ ድርጅቱ አቅርቦ ለማስረጃነት አያይዞአል።

የግራ ቀኝ የፍሬ ነገርና የሕግ ክርክር እንዲሁም ያቀረቡት ማስረጃ በአጭሩ ከዚህ በላይ የተመለከተው ሲሆን ይህ ፍ/ቤትም ጉዳዩን እንደሚከተለው ይመረምራል።

በመጀመሪያ ግራ ቀኝ ያቀረቧቸውን የሕግ አንቀጽ ክርክሮች በመመልከት ፍ/ቤቱ ትርጉም ይሰጥባቸዋል።

1ኛ. የንግድ ሕግ አንቀጽ 698

በዚህ የሕግ አንቀጽ መሠረት ኢንሹራንስ የገባው ሰው በጽሑፍ ካልተስማማ በስተቀር የኢንሹራንስን ውል ለሌላ ለማዛወር፣ በውሉ ውስጥ ተገልጾ የተመለከተውን ተጠቃሚ መለወጥ እንደማይቻል ተደንግጓል። አንቀጹ ራሱ በግልጽ እንደሚያስረዳው ሁሉ ኢንሹራንስ የገባው ሰው በኢንሹራንስ ፖሊሲው ውል ላይ ተጠቃሚ አድርጎ ያስመዘገበው ሰው ኢንሹራንስ አድራጊው ሳይፈቅድ ሊለወጥ ወይም ሊተካ እንደማይችል ነው።

አሁን የተያዘውን ጉዳይ ስንመለከተው የቀረበው ክርክር በኢንሹራንሱ ፖሊሲው ላይ ተጠቃሚ ሆኗ በሟች የተመዘገበችው ወ/ሮ ጽጌረዳ በሌላ ሰው ትለወጥ ወይም ትተካ የሚል ስላልሆነና የጣልቃ ገቦች ጥያቄ ሕግ በፈቀደልን መሠረት እኛም ድርሻችንን እናግኝ የሚል በመሆኑ ይህ አንቀጽ 698 ለዚህ ክርክር ቀጥተኛ አግባብነት ያለው ሆኖ አላገኘውም።

2ኛ. አንቀጽ 692 (2)

በዚህ አንቀጽ መሠረት ኢንሹራንስ ሰጭው የተዋዋለው ኢንሹራንስ ስለገባው ሰው ሞት የሆነ እንደሆነ ኢንሹራንስ ከገባው ሰው መብት ላላቸው “ወይም” በኢንሹራንስ ውል ውስጥ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ የተወሰነ ዋና ገንዘብ ይከፈላል ይላል።

“ወይም” የሚለው ቃል በአንቀጽ 701 ንዑስ አንቀጽ 1 እና 2 ላይ የተገለጹትን ተጠቃሚዎች የኢንቴራንስ ገንዘቡን በአንድ ላይ እንደሚወስዱ የሚያደርግ ሳይሆን በአማራጭ እንዲከፈል የሚያደርግ ነው የሚለው የከሣሽ ክርክር ሕጉ በዚህ አንፃር ይተርጎም ቢባል እንኳን በዚህ ጉዳይ ላይ በመጀመሪያ ተጠቃሚ የሆኑት ወራሾች የተባሉት እንጂ ከሣሽ አትሆንም ማለት ነው። ስለዚህም ከሣሽ የንግድ ሕግ ቁጥር 692/2 በመጥቀስ ያቀረበችው ክርክር ለከሣሽ የቅድሚያ ብቸኛ መብት ያላት ስለሚያደርግ በዚህ ላይ የቀረበውን የከሣሽ ተቃውሞ አልተቀበልነውም።

3ኛ. ስለ አንቀጽ 706 እና 707

በአንቀጽ 706(2) ላይ የተገለጸው ለተጠቃሚው የሚከፈለው ገንዘብ ኢንቴራንስ ከገባው ሰው ውርስ ክፍል አይሆንም የሚል ነው። አሁን በዚህ መዝገብ ላይ የቀረበው ክርክር ለሕይወት ኢንቴራንስ ተጠቃሚው ማነው? የሚለው እንጂ ለተጠቃሚው የተከፈለው የኢንቴራንስ ገንዘብ የውርስ ክፍል ነው ወይስ አይደለም? የሚል ባለመሆኑ እንዲሁም አንቀጽ 707 የሚገልጸው ለተጠቃሚው የሚከፈለው ገንዘብ ለውርሱ ተመልሶ እንዲገባ ወይም ከድርሻው ላይ ተቀናሽ ሊሆን እንደማይችል ብቻ የሚገልጽ በመሆኑ ፍ/ቤቱ እንደመረመረው የንግድ ሕግ ቁጥር 706 እና 707 ለዚህ ጉዳይ ቀጥተኛ ግንኙነት ያላቸው ሆኖ ስላገኘናቸው በዚህ ነጥብ ላይ ከሣሽ ያቀረበችውን ጥያቄ አልተቀበልነውም።

4ኛ. የጠቅላይ ፍ/ቤት በዚህ ጉዳይ ላይ የኢንቴራንስ ገንዘብ በውሉ ላይ ለተጠቀሰው ብቻ ነው የሚከፈል በማለት ውሁኔ የሰጠ ቢሆንም በኢትዮጵያ ውስጥ የፕሬሲደንት ሕግ በግድ ተፈጻሚ ስለአልሆነ ይህ ፍ/ቤት በራሱ ሕጉ የደነገገውን በመመርመር የራሱን ውሁኔ ይሰጣል።

በዚህም መሠረት ለዚህ ጉዳይ ቀጥተኛ አግባብነት ያለውን አንቀጽ 701 እንመለከታለን። አንቀጽ 701 በርዕሱ ላይ ለሞት በሆነ ኢንቴራንስ ተጠቃሚ የሆነ ሰው ይልና እነዚህ እነማን እንደሆኑ ከንዑስ ቁጥር 1 እና 2 ላይ ይገልጻቸዋል።

በኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሆነ የንግድ ሕግ አንድ አንቀጽ ሥር የሚዘረዘሩ ንዑስ ቁጥሮች “ወይም” (or) የሚል ቃል እየተጻፈባቸው በአማራጭ (alternative) ይቀርባሉ። በሌላ በኩል ደግሞ “እና” (and) የሚል ተጽፎ በድምሩ ማለት (cumulative) ይቀርባሉ። በአማራጭ የሚቀርቡ ከሆነ በንዑስ ቁጥር ሁለት ላይ የተጠቀሰው ባለመብት ወይም ባለእዳ የሚሆነው በንዑስ ቁጥር አንድ ላይ የተጠቀሰው ሳይኖር ሲሆን በድምሩ የሚቀርቡትን ግን በንዑስ

ቁጥሮች በሙሉ የተጠቀሱት በአንድ ላይ ባለመብት ወይም ባለአዳ መሆናቸውን ያሳያል።

በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ላይ በተገለጹት ንዑስ ቁጥሮች ላይ ግን እንደገለጸነው በአማራጭ ወይም በድምሩ እንደሚጻፉት አንቀጾች ሆኖ በግልጽ የተደነገገ አይደለም። “ወይም” እንዲሁም “እና” የሚሉ ቃላት አልተጻፈበትም። ስለዚህም የተለያዩ ችሎቶች ይህን አንቀጽ በአማራጭ ወይም በድምሩ እያደረጉ እንዲተረጉሙ አድርጎአቸዋል። በዚህ ፍ/ቤቱ አተረጓጎም ግን፡

1ኛ. አንቀጽ 701 በርዕሱ ላይ የሚገልጸው ለሞት በሆነ ኢንሹራንስ ተጠቃሚ የሆነ ሰው በእንግሊዝኛው (beneficiary of Insurance Policy) ስለሚልና እነዚህ ተጠቃሚዎች እኑማን እንደሆኑ ከታች በተዘረዘሩት 3 ንዑስ አንቀጾች ስለሚገልጽ፡

2ኛ. የአንቀጹ ንዑስ ቁጥር 1 ለሞት የሚደረግ ኢንሹራንስ ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ሊደረግ እንደሚችል የሚገልጽ እንጂ የተለየ ተጠቃሚ የግድ መኖር አለበት ስለማይል፣ የተለየ ተጠቃሚው ቢገለጽም የኢንሹራንሱን ገንዘብ ለብቻው ይወስዳል የሚያሰኝ ግልጽ ድንጋጌ ባለመሆኑና፡

3ኛ. በንዑስ ቁጥር 2 ላይ “ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም” የሚለው ሐረግ ከንዑስ ቁጥር 1 ጋር አብሮ ሲነበብ ባል፣ ሚስትና በጊዜው የተወለዱት ልጆች በሕግ አማካይነት ተጠቃሚዎች መሆናቸውን ያሳያል።

በዚህ ፍ/ቤት እምነት የአንቀጽ 701(1) አላማ ኢንሹራንስ የገባው ሰው ሕግ ተጠቃሚ ካደረጋቸው ሰዎች ሌላ የሚፈልገውን ማንኛውንም ሰው በውል ተጠቃሚ ሊያደርገው እንደሚችል መብት ለመስጠት እንጂ በንዑስ ቁጥር 2 የተጠቀሱት ተጠቃሚዎች ከጥቅሙ ተካፋይ እንዳይሆኑ ለማድረግ አይደለም። ይህንንም የሚያጠናክረው “ስማቸው በውሉ ላይ ተለይቶ ባይጠቀስም” የሚለው ሐረግ ይሆናል።

በሌላ በኩል በንዑስ ቁጥር 2 ላይ የሕግ ተጠቃሚ ናቸው የተባሉት ባል፣ ሚስት እና ልጆች መሆናቸው ምንም እንኳን የኢንሹራንስ ገንዘብ የውርስ አካል ባይሆንም በተለይ ለሟች ቅርብ የሆኑ ዘመዶችና በሱ የቅርብ ግንኙነት የሚኖሩት ግን በሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ መሆናቸውን ለመግለጽ የተደረገ ሆኖ እናገኘዋለን። በፍትሐ ብሔር ሕጉ መሠረት ወራሽ ወደታችና ወደላይ የሚቆጠሩ ሌሎች ግለሰቦችንም ሊያቅፍ የሚችልበት ሁኔታ አለ። በኢንሹራንስ የሕይወት ካሳ ተጠቃሚ የተደረጉት ግን ተለይተው ከላይ

የገለጽናቸው ባል፣ ሚስትና ልጆች መሆናቸው እነዚህ ግለሰቦች በውል ተጠቃሚ ተብሎ ከተመዘገበው ጋር አብረው ተጠቃሚ እንዲሆኑ የተደረገ መሆኑን ያሳያል።

ስለዚህም በዚህ ጉዳይ ላይ የሚችሉ የአቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል የሕይወት ኢንሹራንስ በኢንሹራንስ ውሉ ላይ ለተጠቀሰቸው ግለሰብ በአንቀጽ 701(1) እና በአንቀጽ 701(2) የተገለጹት ግለሰቦች በአንድ ላይ ሊከፈላቸው ይገባል በማለት ፈርደናል።

በዚህ መዝገብ ላይ እነ ወ/ት ምኅረት ተክለ ሃይማኖት በሰጡት መልስ ላይ ይህን የሕይወት ኢንሹራንስ እንደማይፈልጉ ገልጸው ጽፈዋል። ከተደረገው የቃል ክርክርና ከመዝገቡ አጠቃላይ ይዘት እንደተረዳነው እነ ወ/ት ምኅረት ይህንን መልስ የጻፉት በውል ተጠቃሚ የሆነችው ከሣሽ እናታቸው በመሆን እሷን ለመጥቀም ከሌላ የተወለደችውን ሣራ ተክለ ሃይማኖት ለመሟገት ያሰቡት እንጂ በእርግጥ መብታቸውን ለመተው ያሰቡ ሆኖ አላገኘነውም። ምንም እንኳን እነርሱ ሕፃናት በመሆናቸው መልሱን ያዘጋጀው ሌላ ቢሆንም፡-

1. እንደዚህ ዓይነት ክርክር ቅን ልቦና የጎደለው ስለሆነ፣

2. በዚህ መነሻነት እነዚህ ሕፃናት መብታቸውን እንዲያጡ ሊያደርግ የሚችል “አሳ ጎርጓሪ ዘንዶ አወጣ” እንደተባለው ችግር የሚያስከትልም በመሆኑ ይህንን መልስ ላቀረቡት ለወደፊቱ ትምህርት እንዲሆናቸው ፍ/ቤቱ በዚህ አጋጣሚ ተግሳፅ ይሰጣል።

ሌላው ይህን መዝገብ የተለየ የሚያደርገው ደግሞ በንዑስ ቁጥር 1 ተጠቃሚ ተብላ የተመዘገበችው በንዑስ ቁጥር 2 ላይም በሕግ ተጠቃሚ ነች የተባለችው የሚች ሚስት ወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ በመሆን በክፍፍሉ የሚደርሳት ምን ያህል ነው? የሚለው ይሆናል።

በመሠረቱ ከላይ እንደገለፅነው ሁሉ በንዑስ ቁጥር 1 ላይ ኢንሹራንስ የገባው ሰው በራሱ ፈቃድ የመሰለውን ሰው ተጠቃሚ ሊያደርግ የሚችልበት መብት በመሆኑ ወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴን ስለመረጠ ወ/ሮ ጽጌረዳ በንዑስ ቁጥር አንድ እንዲሁም በሕግ ደግሞ በንዑስ ቁጥር ሁለት ተጠቃሚ ነች ማለት ነው።

ከሚች ልጆች መካከል ወጣት ነቢዩ ተክለ ሃይማኖት የኢንሹራንስ ውል በተፈፀመበት ጊዜ ያልተወለደ ስለነበር በአንቀጽ 701(2) (ለ) መሠረት ተጠቃሚ አይደለም ማለት ነው።

ስለዚህም በውሉ መሠረት መከፈል ያለበት ሃያ ሺ ብር ለስድስቱ ተጠቃሚዎች እኩል ተካፍሎ፤

- 1ኛ. ወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ
በአንቀጽ 701(1) መሠረት ብር 3,333.03
- 2ኛ. ለወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ
እንደገና በአንቀጽ 701(2) (ሀ) መሠረት ብር 3,333.03
- 3ኛ. ለወ/ት ሣራ ተክለ ሃይማኖት ብር 3,333.03
- 4ኛ. ለወ/ት ምኅረት ተክለ ሃይማኖት ብር 3,333.03
- 5ኛ. ለወጣት አማኑኤል ተክለ ሃይማኖት ብር 3,333.03
- 6ኛ. ለወጣት መዓዛ ተክለ ሃይማኖት ብር 3,333.03

እንዲከፈል በማለት ፈርደናል

ከተራ ቁጥር 3-6 ያሉት ተጠቃሚዎች ግን የዳኝነት ስለአልከፈሉ ትዕዛዝ ወጪ ከመሆኑ በፊት የዳኝነት ሂሳብ ያስገቡ። ይህ ለከፍተኛው ፍ/ቤት ፌዴራል-ሪ-ሪ ይገለፃል፡፡

ማንኛውንም ወጪና ኪሣራ ሁሉም ለእየራሳቸው ይቻቻሉ። መዝገቡ ወደ መዝገብ ቤት ይመለስ።

በአዳሪ ሲሰራ ቆይቶ የከሣሽ ጠበቃ በተገኘበት ዛሬ ኅዳር 5 ቀን 1976 ዓ.ም. በችሎት ተነሷል።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት

1ኛ የፍትሕብሔር ችሎት

ይግባኝ ባይ:-

ወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ

መልስ ሰጭዎች:-

1. የኢትዮጵያ መድን ድርጅት
2. ሣራ ተክለ ሃይማኖት
3. ምኅረት ተክለ ሃይማኖት
4. አማኑኤል ተክለ ሃይማኖት
5. መዓዛ ተክለ ሃይማኖት
6. ነቢዩ ተክለ ሃይማኖት

የፍ.ብ.ደ.መ.ቁ. 677/76

ለሞት በሆነ የመድን ውል ተጠቃሚ የሆነ ሰውን ስለመሰየም - የቀረው ወይም የቀረዋ የትዳር ጓደኛና የወራሾች መብት - የሕይወት መድን ውል ዓላማ - ቀደም ሲል የተሰጡ ፍርዶች በተመሳሳይ ጉዳዮች ላይ ስላላቸው ኃይል - አካለ መጠን ባልደረሰ ልጅና በሞግዚቱ መሀል የሚፈጠር የጥቅም ግጭት - ሞግዚትና አሳዳሪ ከኃላፊነቱ ስለሚነሳበት ሁኔታ - የአቤቱታ ጽሁፍን ስለማሻሻል - በይግባኝ ስለሚነሱ አዲስ የክርክር ጭብጦች - አንድ ጉዳይ ፓናል ችሎት እንዲመራ ስለመጠየቅ - የፍ.ሕ.ቁ. 827(2) የን.ሕ.ቁ. 691, 692, 695, 701, 705-708 - የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 91, 329::

የከፍተኛው ፍርድ ቤት ይግባኝ ባይ በሟች የመድን ውል ላይ ስሟ የተጠቀሰ ተጠቃሚ ብትሆንም በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ላይ የሟቹ ልጆችም ተጠቃሚ መሆናቸው የተደነገገ በመሆኑ የመድን ገንዘቡን ብቻዋን መውሰድ አይገባትም ብሎ በመፍረዱ የቀረበ ይግባኝ ነው::

ውሳኔ:- ፍርዱ ተሸርአል::

መድን ገቢው ለፈለገው ሰው ስጦታ ማድረግ እንደሚችል ሁሉ በመድን ውሉም የፈቀደውን ሰው ተጠቃሚ አድርጎ ለመሰየም ይችላል:: አንድ ጊዜ ይህን ካደረገ የመድን ገንዘብ ሊከፈል የሚገባው በስም ተለይቶ ለተጠቀሰው ተጠቃሚ ነው:: በሕይወት ያለው ወይም ያለችው የትዳር ጓደኛና የሟች ልጆች ይህን ገንዘብ መጠየቅ የሚችሉት የተለየ ሰው በመድን ውሉ ተጠቃሚ ነው ተብሎ ባልተመለከተበት ጊዜ ብቻ ነው::

መዝገቡ ያደረገው መርምሮ ባስፈላገው ለመሥራት ነው። መርምረን የሚከተለውን ውሳኔ ሰጥተናል።

ውሳኔ

ዳኞች፡- ጌታቸው አፍራሳ፣ ደምሴ ያደቱ፣ ራሄል ዓለማየሁ።

ለዚህ ደግሞ መቅረብ ምክንያት የሆነው የከፍተኛው ፍርድ ቤት በመዝገብ ቁጥር 602/73 ኅዳር 5 ቀን 1976 ዓ.ም. በዋለው ችሎት በሰጠው ውሳኔ ቅር በመሰኘት ደግሞ ባይ ታኅሳስ 25 ቀን 1976 ዓ.ም. የተጻፈ የደግሞ ቅሬታ በማቅረባቸው ነው።

መልስ ሰጭ ባለበት ለማጣራት እንዲቀርብ ታዞ ቀርቦ 1ኛው መልስ ሰጪ መጋቢት 17 ቀን 1978 ዓ.ም. የተጻፈ የ2ኛ፣ 3ኛ፣ 4ኛ፣ 5ኛ፣ መልስ ሰጪዎች ነገረ ፈጅ መጋቢት 17 ቀን 1976 ዓ.ም. የተጻፈ መልስ ሰጥተዋል።

ደግሞ ባይም ሚያዝያ 4 ቀን 1976 ዓ.ም. የተጻፈ የመልስ መልስ ሰጥተዋል።

የክርክሩ ሁኔታ የሟች የአቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል የኢንሹራንስ ገንዘብ ለኔ ይገባል ለኔ ይገባል በመባባል ነው።

የከፍተኛውን ፍርድ ቤት ውሳኔ እንዳየነው፣ ሟች ተጠቃሚውን ለይቶ በግል የሰጠውን ኢንሹራንስ በንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) መሠረት በግል ተጠቃሚ ነኝ በማለት ያቀረቡትን ክርክር ሰፋ ያለ ትችት ሰጥቶ በዚህ አንቀጽ በንዑስ ቁጥር 2 መሠረት ተጠቃሚ ናቸው የሚባሉት ባል፣ ሚስት፣ እና ልጆች መሆናቸውን ገልጾ ምንም እንኳን የኢንሹራንስ ገንዘብ የውርስ አካል ባይሆንም በተለይ ለሟች ቅርብ የሆኑ ዘመዶችና በሱ የቅርብ ጥገኝነት የሚኖሩት ግን በሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ መሆናቸውን ለመግለጽ የተደረገ ሆኖ እናገኘዋለን። በፍትሐ ብሔር ሕግ መሠረት ወራሽ ወደታችና ወደላይ ሌሎች ግለሰቦችም ሊያቅፍ የሚችልበት ሁኔታ አለ። በኢንሹራንስ የሕይወት ካሳ ተጠቃሚ የተደረጉት ግን ተለይተው ከላይ የገለጽናቸው ባል፣ ሚስትና ልጆች በመሆናቸው እነዚህ ግለሰቦች በውል ተጠቃሚ ተብሎ ከተመዘገበው ጋር አብረው ተጠቃሚ እንዲሆኑ የተደረገ መሆኑን ያሳያል ሲል ዘርዘር ባለ ሁኔታ ትርጉም ሰጥቶ በንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) እና (2) መሠረት የአቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል የሕይወት ኢንሹራንስ በውሉ ላይ ከተጠቀሱት ጋር በአንድ ላይ ሊከፈላቸው ይገባል ሲል ፈርዷል።

ከዚህም አያይዞ እነ ወይዘሪት ምኅረት ተክለ ሃይማኖት በሰጡት መልስ ላይ የሕይወት ኢንሹራንሱን እንደማይፈልጉ ገልጸዋል ተብሎ የቀረበው ክርክር ይህን መልስ የጸፉት በውሉ ተጠቃሚ የሆነችው ከሳሽ እናታቸው በመሆኑዋና እሷን ለመጥቀም ከሌላ የተወለደችውን ሣራ ተክለ ሃይማኖትን ለመሟገት ያሰቡት እንጂ በእርግጥ መብታቸውን ለመተው ያሰቡ ሆኖ አላገኘነውም። ምንም እንኳ እነርሱ ሕፃናት በመሆናቸው መልሱን ያዘጋጀው ሌላ ቢሆንም፤

1. እንዲህ ዓይነት ክርክር ቅን ልቦና የጎደለው ስለሆነ፤
2. በዚህ መነሻነት እነዚህ ሕፃናት መብታቸውን ሊያጡ አይችሉም የሚል አስተያየት አክሎ ሚስት ወ/ሮ ጽጌሪዳ ወልደ ሥላሴ ከኢንሹራንሱ ብር 20,000 ውስጥ እንደ አንድ ልጅ ተቆጥራ ከሌሎቹ አምስት ልጆች ጋር ለእያንዳንዳቸው ብር 3,333.33 እንዲከፋፈሉ ፈርዷል። ይግባኝ ተብሎ የቀረበው ይህንን ፍርድ ለማሻር ነው።

የይግባኝ ባይ ነገረ ፈጅ ባቀረቡት ቅሬታ፤ ከፍተኛው ፍርድ ቤት በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ሥር የተጸፉትን 1ኛ ንዑስ ቁጥር እና 2ኛ ንዑስ ቁጥር እንደ አንድ ንዑስ ቁጥር አድርጎ በመውሰድ የተሳሳተ ትርጉም ሰጥቷል። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ሥር የተጸፉት ሁለት ንዑስ ቁጥሮች እያንዳንዳቸው የተለየ አላማ ያላቸውን ስለሁለት የማይገናኙ የኢንሹራንስ ገንዘብ ክፍያዎች መምሪያና መሠረት የሆኑ ንዑስ ቁጥሮች መሆናቸውን ዘርዘር ባለ ሁኔታ ገልጸው የንግድ ሕግ ቁጥር 701(1)(2)ን እንዲሁም በንግድ ሕግ ቁጥር 706 - 705 የተመለከተውን ጠቅሰው ከፍተኛው ፍርድ ቤት ከሕጉ ዓላማ ውጭ ተርጉሞ የሰጠው ውሳኔ ተሽሮ 20,000 ብር በንግድ ሕግ ቁጥር 706 መሠረት በኢንሹራንሱ ውል ዋና ተጠቃሚ ሆነው ለተመዘገቡት ለወ/ሮ ጽጌሪዳ ወልደ ሥላሴ ብቻ ይከፈላል ተብሎ እንዲፈረድ ጠይቀዋል።

መልስ ሰጭዎችም ማለት 1ኛው መልስ ሰጭ የኢንሹራንሱ ድርጅት ነገረ ፈጅ ባቀረበው መከላከያ በንግድ ሕግ ቁጥር 701 ንዑስ ቁጥር 1 እና 2 መካከል ልዩነት ስላለና ብዙውን ጊዜ በፍርድ ቤቶች ውዝግብ የፈጠረብን ከመሆኑም በላይ በተለይም ለዚህ ጉዳይ ተመሳሳይ በሆነ ክርክር ከፍተኛው ፍርድ ቤት የፈረደው በጠቅላይ ፍርድ ቤት ተሽሮ ሁለት ጊዜ በመክፈል ብር 60,000 ከሣራ ደርሶብናል። ፍርድ ቤቱ ለሕጉ ትርጉም በመስጠት ለሟች ባለቤት ወይም ለልጆቻቸው ለማን እንደምንከፍል ተገምግሞ ይወስን የሚል ሲሆን ከዚህም አያይዞ ኢንሹራንስ ገቢው በተስማሙበት ፕሪሚየም ክፍያቸው መሠረት ሊከፈል የሚገባው ብር 15,625 ሲሆን ኢንሹራንስ ገቢው የተስማሙበት ተዘንግቶ በብር 20,000 የተቀበልነው በስህተት ነው በማለት በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 345 ማስረጃ ለማቅረብ ጠይቀዋል።

የ5ቱ መልስ ሰጭዎች ነገረ ፈጅ ባቀረቡት የይግባኝ መከላከያ መልስ ደግሞ ቀደም ብሎ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ካቀረቡት ክርክር የተለየ የሚያቀርቡት

ክርክር ያለመኖሩን ጠቅሰው በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 827(2) መሠረት በኢንሹራንስ ውል ውስጥ የገንዘብ ተጠቃሚ ሆኖ ስሙ ተለይቶ የተመዘገበ ካለ፣ እንዲሁም በንግድ ሕግ ቁጥር 706 ስለተጠቃሚው መብት በንዑስ ቁጥር 2 ሥር ለተጠቃሚው የሚከፈለው ገንዘብ ኢንሹራንስ ከገባው ሰው ውርስ ክፍል አይሆንም ካለ፣ የሚች አባታችን የውርስ ሀብት ክፍል አለመሆኑ በዝርዝር ተብራርቶ ስለተገለጸ እኛ ሕግ ያልሰጠንን ገንዘብ ይገባናል ብለን አልጠየቅንም የሚል መልስ ሰጥቷል።

የ2ኛ መልስ ሰጭ ነገረ ፈጅ ባቀረበው መልስ የገለጸው ፍሬ ቃል፣ ወ/ት ሣራ ተክለ ሃይማኖት የሚች ልጅ መሆንዋን፣ ከሚችና ካሁን ይግባኝ ባይ እንደማትወለድ ገልጾ በመጀመሪያ ገጽ የጻፈው የሬጅስትራሩ ጽ/ቤት ለዚህ ችሎት ጉዳዩን የመራው በይግባኝ ባይ ሃሳብ በመመራት መሆኑንና ካሁን ቀደም ተመሳሳይ ክርክር ቀርቦ በመዝገብ ቁጥር 749/70 ውሳኔ መሰጠቱን ጠቁሞ ጉዳዩ በዳኞች ስብሰባ ወይም በፓናል እንዲታይና ለአንዴና ለመጨረሻ ዘላቂ መፍትሄ ለመስጠት ሲባልና ትክክለኛ ፍትህ ላይ ለመድረስ ይረዳ ዘንድ ጉዳዩ በፍርድ ቤቱ በኩል ለፓናል እንዲቀርብ የሚል ማሳሰቢያ ሲሆን ይህም ተቀባይነት ካጣ በማለት ለፍሬ ጉዳዩ ያቀረቡት መልስ ይግባኝ ባይ አቅመ አዳም ያልደረሱ 4 ልጆች ሞግዚት፣ ንብረት አስተዳዳሪና ወኪል ሲሆኑ አሁን የሚከራከሩት የጥቅም ግጭት ፈጥረው መሆኑን በመግለጽና ስለጠበቆቻቸውም ወጭ በመጠኑ አውስተው 4ቱን ልጆች የሚያስተምሩአቸውና የሚያሳድጓቸው ይግባኝ ባይ ሲሆኑ የሞግዚትነትና የአስተዳዳሪነት ሥልጣናቸው ሳይሻር ተወካይ ከወኪሉ ጋር የጥቅም ግጭት ፈጥረው ሁለቱን ወገን ወክሎ መከራከር እንደማይገባቸው ጠቁመው መልስ ከሰጡ በኋላ፣

ሀ. ይግባኝ ባይ ለራሳቸውና ለአራቱ መልስ ሰጭዎች ወኪልና ተወካይ በመሆን ተቃራኒ ሃሳቦች በአንድ መድረክ ላይ ማቅረባቸው ተገቢ ባለመሆኑ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ክርክር ተነስቶ ብይን ያልተሰጠበት ስለሆነ የ4ቱ መልስ ሰጭዎች የጥብቅና ውክልና በአግባቡ የተሞላ ባለመሆኑ እንዲሰረዝና ውድቅ እንዲሆን በመጠየቅ፣

ለ. ክርክር መቅረብ ያለበት በቅን ልቦናና በአግባቡ እንጂ ሁለት ወገን ተመሳጥረው ሌላውን ለማጥቃት የፍርድ መድረክን በተጎጂው ላይ እንዲጠቀሙበት ስላልሆነ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔ የፀና እንዲሆንና መዝገቡም እንዲዘጋ፣

ሐ. በቅን ልቦና ላይ የተመሠረቱና ያልተጎዳ ወገን የመሠረተውን ክስ የምንቀጥል ቢሆን የአቶ ተክለ ሃይማኖት ሕጋዊ ሚስትና የልጅ እናት ወ/ሮ አስቴር ተክስተ ሲሆኑ ልጃቸው ወ/ት ሣራ ተክለ ሃይማኖት ናት።

ወ/ት ሣራ ተክለ ሃይማኖት ከተወለደች በኋላ በባልና ሚስት መካከል አለመግባባት በመፈጠሩ ተለያዩ። የመጀመሪያ ሚስት የ2ኛዋን ሚስት በጥቅም እንዳይፃረሩ ያሁንዋ ይግባኝ ባይ መድን ፖሊሲ ላይ ስማቸው ተጻፈ። ሣራ ተክለ ሃይማኖትን ሚች ወስደው አብረዋት አስቀምጠው ያሳድጓት ነበር።

ይግባኝ ባይ አቶ ተክለ ሃይማኖት ህመም ሲጀምራቸው ወ/ት ሣራን አባረሩ። አቶ ተክለ ሃይማኖት ከሞቱም በኋላ ይግባኝ ባይ አቶ ተክለ ሃይማኖት ሌላ ልጅ እንዳላቸው እያወቁ ከሳቸው የተወለዱትን ብቻ ለውርስ አቀረቡ።

የአውራጃው ፍርድ ቤት በጋዜጣ ባደረገው ጥሪ መሠረት ወ/ት ሣራ ቀርባ ወራሽነቷ ተረጋግጦ ይግባኝ ባይ የሚች ውርስ ለወ/ት ሣራ እንዳይደርስ በመደረጉ ያውራጃው ፍርድ ቤት የኢንሹራንስ ገንዘብ በቀር የውርሱን ንብረት በሚመለከተው የሣራ ተክለ ሃይማኖት መብት በሕግና በፍርድ ቤት እርዳታ ሊከበርላት ችሏል።

ይግባኝ ባይ የወለዷቸውን ልጆችና ሣራ ተክለ ሃይማኖትን በማስወገድ የራሳቸውንና የልጆቻቸውን ድርሻ በማሰባሰብ ለመጠቀም በመሆኑ የሣራ ተክለ ሃይማኖትን ሕጋዊ መብት ከፍተኛው ፍርድ ቤት የጠበቀላት በአግባቡ ስለሆነ ፍርዱ እንዲፀና ውዝግቡ እንዲወገድ ጠይቀዋል።

በመሠረተ ክርክሩ ለተነሳው ጭብጥም በሰጡት መልስ የኢንሹራንስ ገንዘብ የውርስ ንብረት ክፍል ነው አይደለም? የንግድ ሕግ ቁጥር 701 እና 706 ግንኙነት ወይስ ቅራኔ አዘል ትርጉም መያዝ አለባቸው? ቀጥታ የሕግ ትርጉም ምን መሆን ይገባዋል? ከሚል ተነስተው ያብራሩት ቢኖር መብት ከሕግ ወይም ከውል ስለሚመነጭ ከውል የሚመነጭ መብት ከሕግ የሚመነጭውን መብት ይበልጣል ለማለት ምን ይከለክላል? ከሕግና ከውል የሚመነጩ መብቶች በአፈጻጸም ፍትሕን ተከትሎ ሊደላደል ይገባዋል ተብሎ ሚዛንን መጠበቁ የቱ የተሻለ ይሆናል? በማለትና ስለሕግ ትንታኔ አስተያየትና መከራከሪያ ጭብጥ አውስተው “የተለዩ ተጠቃሚና” “የታወቀ ተጠቃሚ” የሚሉት ቃላት በሕጉ ውስጥ ያላቸው ኃይልና አስተጋብኦ በተለይ በሕጉ ውስጥ “የኢንሹራንስ ውል ከተፈረመ በኋላም ቢሆን” የሚለውን ሐረግ አጠቃላይ ሀሳብ ወይም ጄነራል ፕሪንስፕልና ግድፈት (ኤክስፕሽን) ያላቸውን የሕግ አተረጓጎም ዘይቤ በማስታወስ በአንድ ድንጋጌ አንቀጾች መካከል ቅራኔ ከመፍጠር ውህደትና መገንባትን መፍጠር የበለጠ የሕግ አተረጓጎም የተከተለ አይሆንም? የኢንሹራንስ ገንዘብ የውርስ ገንዘብ ስላልሆነ ሁለተኛ መልስ ሰጭ የውርስ ገንዘብ ነው በማለት አልተከራከረችም? ይህ ከጭብጥ ውጭ በመሆኑ መወገድ አለበት። አንድ የውርስ ሕግ ወራሽ የሆነ ሰው በንግድ ሕግ የታወቀ ተጠቃሚ መሆን የሚችል አለ። እንዲሁም ቢሆን ተጠቃሚው ሊሆን የሚችልም አለ። ሁለት የተለያዩ መብቶች የተለያዩ ንብረቶች ላይ ነው በማለት በሰፊው ዘርዝረው ስለንግድ ሕግ ቁጥር 705 እና 706 አንስተው

ከጉዳዩ ግንኙነት የሌላቸው መሆናቸውን፣ እንደዚሁም በመዝገብ ቁጥር 749/70 በተጠቀሰው ምክንያት ጭብጡና መከራከሪያ ሃሳቡ አግባብነት የሌላቸውና የማይዛመዱ መሆኑን ገልጸዋል። ከዚህም ቀጥሎ ያነሱት ክርክር መድን ድርጅት ለሁለቱም ተጠቃሚዎች ማለትም ከሕግም ሆነ ከውል ለመነጨላቸው ባለመብቶች ከማከፋፈል በስተቀር ለአንዱ ሰጥቶ ሌላውን እንዲከለክል የተሰጠ ትእዛዝ ወይም ውሳኔ አለመኖሩን ሲሆን ቀደም ብሎ በጠቅላይ ፍርድ ቤት በመዝገብ ቁጥር 749/70 በወይዘሮ የሺመቤት ጀማክህና በመድን ድርጅት መካከል ተነስቶ የተከራከሩበትና የወሰነውን በመጥቀስ በዚያ መዝገብ የተሰጠው ውሳኔ የተጠቃሚዎቹን መብት ሳይነካ የተጎዳ ብቻ የሚካሰበት ውሳኔ በመስጠት በሕግም ሆነ በውል ከመነጨላቸው መብት የታወቁ ተጠቃሚዎች ክፍያቸው የተጠበቀላቸው መሆኑን ያረጋግጣል። የተጠቀሰው ውሳኔ ይግባኝ ባይ እንዳሉት ሳይሆን አጠቃላይ የሕግ ትርጉም በመመሪያ መልክ ያልተሰጠበት በመሆኑ አሁን ሊሰጥበት ይገባል በማለት በረጅሙ አብራርተው የቀረበው ይግባኝ ከሕግ ውጭ መሆኑን፣ ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠው የሕግ ትርጉምና ውሳኔ በሚገባ ነው ተብሎ ከበቂ ኪሣራ ጋር ይግባኝ እንዲሰናበት ጠይቀዋል።

ይግባኝ ባይም ባቀረቡት የመልስ መልስ የቀድሞ ክርክራቸውን የሚያጠናክር ጠቅላል ባለ ሁኔታ አቅርበዋል።

በኛ በኩል መዝገቡን መርምረናል። የቀረበውን የሕግ ክርክር ከማየታችን በፊት 1ኛ/ መልስ ሰጭ በቅድሚያ ያቀረበው ክርክር የኢንሹራንስ ተጠቃሚ ማን መሆን ተለይቶ በሚገባ እንዲታወቅ 2ኛ/ የኢንሹራንስ ፖሊሲው ብር 15,000 ሆኖ ብር 20,000 የተባለው በስህተት ነው፣ ማስረጃ ማቅረብ ይቻላል ያለውን ተመልክተነዋል።

በመሠረቱ ክሱ የአሁኑ ይግባኝ ባዮች መሆኑ ታውቋል፣ 1ኛው መልስ ሰጭ የሟች ኢንሹራንስ ተጠቃሚ ተለይቶ በውሳኔ ይገለጽ ማለቱ የሚደገፍ አይደለም።

በ2ኛ ደረጃ ያነሳው ቢኖር የሟች የኢንሹራንስ ፖሊሲ ብር 15,000 ብቻ እንጂ 20,000 አይደለም የተባለው ነው። በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 91 መሠረት ሥር ፍ/ቤት ላይ መልሱን በማሻሻል ወይም የክፍያውን መጠን ተቃውሞ መልስ በመስጠት አላቀረበም። በዚህም ላይ ክርክር አቅርቦ የተሰጠ ውሳኔ ሳይኖር 1ኛ መልስ ሰጭ አሁን ለዚህ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ያቀረበው ወይም ያነሳው ክርክር በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 329(1) መሠረት ተቀባይነት ስለሌለው ጥያቄው ውድቅ ነው።

እንዲሁም የ3ኛ፣ 4ኛ፣ 5ኛ፣ 6ኛ፣ መልስ ሰጭዎች ሞግዚትና ወኪል ነገረ ፈጅ በመልሱ ላይ ያቀረበውን ሌላውን ክርክርንም ተመልክተነዋል። ነገረ ፈጅ ባቀረበው መልስ የይግባኝ ባይን ጥያቄ በመደገፍ በኢንቴራንስ ፖሊሲው ላይ ተጠቃሚው የተገለጸ መሆኑ አከራካሪ ስላልሆነ በፖሊሲው መሠረት እንዲፈጸም የሚጠይቅ ስለሆነ በነሱም በኩል ክርክርን አንስቶ መወሰን አስፈላጊ ሆኖ ስላላገኘነው በዚሁ አልፈነዋል።

ሌላው የ2ኛዋ መልስ ሰጭ ጥያቄ፣ ጉዳዩ አከራካሪ ስለሆነ በፓናል እንዲታይና የሕጉ ትርጓሜ በሚገባ እንዲሰጥና ለመጨረሻ ጊዜ አቋም እንዲያዝ የሚጠይቅ ነው። ይህም በሆን ለዚህ ችሎት የቀረበው ዓይነት ተመሳሳይ ክርክር ቀደም ሲል አልቀረበም ማለት አይቻልም። የ2ኛ መልስ ሰጭ ነገረ ፈጅ አዲስ ክርክር የቀረበ መስሎአቸው ካልሆነ በዚህ ችሎት በተደጋጋሚ ቀርቦ በተለያዩ ጊዜ ውሳኔ የተሰጠበት በመሆኑ አከራካሪ የሕግ ነጥብ ያለበት ጉዳይ ሆኖ ወደ ፓናል እንዲመራ ለማድረግ ባለመቻሉ በዚህ ነጥብ ላይ የቀረበውን ጥያቄ አልተቀበልንም።

ይህ ተቀባይነት ካጣ ደግሞ በ3ኛ ደረጃ 2ኛ መልስ ሰጭ ያነሳቸው ክርክር፣ ይግባኝ ባይ የልጆች ሞግዚት ሆኖ ጥቅማቸውን በመፃረር መብታቸውን ለመግፈፍ ክርክር ስላቀረበች በዚህ ውሳኔ ተሰጥቶ ሞግዚትነቷ መሻር አለበት የሚል ነው። ይህን ክርክር እንዳየነው የተባሉትን ልጆች ጥቅም ለመጠበቅ ሞግዚትነቷ ሊሻር ይገባል የሚል ተከራካሪ በቅድሚያ ለቤተዘመድ ሽምግልና አመልክቶ በማስወሰን ለፍርድ ቤት አቅርቦ ተገቢውን እርምጃ መውሰድ እንጂ አሁን ይግባኝ ባይ በከፈተችው የይግባኝ መዝገብ ላይ የሷን ጥያቄ ለማምከን የቀረበ ክርክር ሆኖ በመታየቱ ተቀባይነት የለውም።

ስለፍሬ ጉዳዩ የቀረበውን ክርክር መርምረናል። እንደመረመርነውም ያሁን ይግባኝ ባይ ክርክር በንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) መሠረት የሟች ኢንቴራንስ ተጠቃሚ ነች፣ ገንዘቧን በሙሉ ማግኘት አለብኝ ነው።

2ኛዋ መልስ ሰጭ ደግሞ በንግድ ሕግ ቁጥር 701(2) (ለ) መሠረት ሕጉ የሟቹ ልጅ በመሆኑ ተጠቃሚ ስለሚያደርገኝ በክፍያ የሚደርሰኝን ድርሻ ማግኘት አለብኝ ነው።

በዚህ ችሎት ከዚህ ቀደም በተለያዩ መዝገቦች ተመሳሳይ ክርክር ቀርቦ ችሎቱ ትርጉም ሰጥቶበታል። ከአያሌ መዝገቦች ውስጥ መዝገብ ቁጥር 156/72 እና 740/70 ይገኙበታል። በቁጥር 1561/72 መዝገብ የተሰጠውን የሕግ ትርጉም ብንጠቅሰው፡-

“በሕጉ ረገድ የቀረበውን ክርክር እንደተመለከትነው ክርክራቸው የተመሠረተው በቁጥር 701(1) እና (2) በተጻፈው ላይ ነው። በቁጥር 701

የተጻፈውን ድንጋጌ አላማና መንፈስ ለመረዳት ይህን ድንጋጌ ስለሕይወት ኢንሹራንስ ተጠቃሚ በንግድ ሕግ ከተጻፉት ሌሎች ድንጋጌዎች ጋር እና እንዲሁም የሕይወት ኢንሹራንስ የውርስ አካል ሊሆን ስለሚችልበትና የማይቻልበት ሁኔታ በፍትሐ ብሔር ሕግ በቁጥር 827 ከተጻፈው ጋር አብሮ መመልከቱ ጠቃሚ ነው።

በመሠረቱ የሕይወት ኢንሹራንስ በኢንሹራንስ ገቢውና በኢንሹራንስ ሰጭ መካከል የሚደረግ ውል ሲሆን የውሉም አላማ ሁለት ዓይነት ሊሆን ይችላል። 1ኛው ኢንሹራንስ የገባው ተዋዋይ በውሉ ውስጥ በተወሰነው ጊዜ በሕይወት ያለ እንደሆነ የተወሰነውን ገንዘብ በአንድ ጊዜ ወይም በሕይወት እስካለ ድረስ የተወሰነ ገንዘብ በየጊዜው እንዲከፈለው ለማድረግ ሲሆን 2ኛው ደግሞ ኢንሹራንስ ገቢው በሞተ ጊዜ ኢንሹራንስ ከገባው ሰው ሀብት ላላቸው ሰዎች ወይም በኢንሹራንስ ውል ውስጥ ተጠቃሚ ሆኖ ለተጠቀሰው ሰው የተወሰነ ዋና ገንዘብ ወይም እስከ ሕይወት ፍጻሜ ድረስ በየጊዜው የሚከፈል ገንዘብ እንዲከፈል የሚያደርግ ነው።

በኢንሹራንስ ፖሊሲ ውል ውስጥ ሁለቱም ዓይነት ሁኔታዎች አጣምሮ መዋዋል ይቻላል።

አሁን የቀረበልን የፖሊሲ ውል ሁለቱንም የያዘ ነው። ይኸውም ሚቹ አቶ ዮሐንስ ነጋ የኢንሹራንስ ውል የተዋዋለው በውሉ “በተወሰነው ጊዜ ውስጥ 1993 ዓ.ም. ከ33 ዓመት በኋላ በሕይወት ያለ እንደሆነ በፖሊሲው የተመለከተው ብር 30,000 (ሠላሳ ሺህ) ለራሱ እንደሚከፈለው ወይም ይህ የተወሰነው ጊዜ ከመድረሱ በፊት የሞተ እንደሆነ የተጠቀሰው ገንዘብ ለባለቤቱ ላሁኑዋ ይግባኝ ባይ እንዲከፈላት” በማለት ነው። ይግባኝ ባይም ከፍያውን የጠየቀችውና የምትከራከረውም ይህን መሠረት በማድረግ ነው።

በኢንሹራንሱ ፖሊሲ ውስጥ ተጠቃሚው ከተጠቀሰ ገንዘቡ መከፈል ያለበት ለዚሁ ለተጠቀሰው ሰው መሆኑ በንግድ ሕግ በቁጥር 691 እና 692 በተጻፈው ውስጥ ተደንግጓል።

ለሞት የሚደረግ የሕይወት ኢንሹራንስ ፖሊሲ ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ሰው ጥቅም ሊደረግ የሚችል ስለመሆኑ በቁጥር 701(1) ላይ የተገለጸ ሲሆን በቁጥር 701(2) ደግሞ በውሉ ውስጥ በስም ባይጠቀስም የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆቹ ተለይተው እንደተጠቀሱ ተጠቃሚዎች የሚቆጠሩ ስለመሆናቸው ተገልጿል። በቁጥር 701 የተጻፈው ድንጋጌ በቁጥር 695 ከተጻፈው ጋር መታየት ይኖርበታል። በቁጥር 695 በተጻፈው ድንጋጌ መሠረት የሚታወቅ የሆነ እንደሆነ በኢንሹራንስ ተጠቃሚ የሆነው ሰው በኢንሹራንሱ ውል ውስጥ መገለጽ አለበት። ይኸውም ኢንሹራንስ ውል ገቢው ተጠቃሚውን ለይቶ ለመጥቀስ የፈለገ እንደሆነ የተጠቃሚውን ስም ይገልጻል፣ ያልፈለገ እንደሆነ ግን አይገልጽም።

እንግዲህ በቁጥር 695 የተጻፈውን በ701 ከተጻፈው ጋር በማዛመድ ስንመለከተው ኢንሹራንስ ገቢው ተጠቃሚውን ለይቶ የጠቀሰው እንደሆነ በቁጥር 701(1) መሠረት ፖሊሲውን ለአንድ የተለየ ተጠቃሚ ሰው ጥቅም እንዳደረገው ይቆጠራል። ተጠቃሚውን ለይቶ ያልጠቀሰው የሆነ እንደሆነ ግን በቁጥር 701(2) በተጻፈው መሠረት ባለቤትና ልጆቹ እንደተጠቃሚ ይቆጠራሉ

ማለት ነው። ይህም ከሌሎች በንግድ ሕግ ቁጥር 705፣ 706፣ 707 እና 708 ከተጻፉት ድንጋጌዎችና እንዲሁም በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 827 “ሚቹ ተጠቃሚውን ያልወሰነ እንደሆነ ወይም ኢንሹራንስ ሌላ ነገር ሳያመለክት ለሚቹ ወራሾች ጥቅም የተደረገ እንደሆነ ሚቹ በፈረመው በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚከፈሉ ገንዘቦች የውርሱ ንብረት አካል ይሆናሉ፤ ተቃራኒ ሁኔታ ቢኖር የውርሱ ንብረት አካል አይሆኑም” ከሚለው ጋር የሚስማማ ነው።

የኢንሹራንስ ገቢው ባለቤትና ልጆች ተጠቃሚው ተለይቶ በተጠቀሰ ጊዜ በግልጽ እንደተጠቀሰው ተጠቃሚዎች የሚቆጠሩ ቢሆን ኖሮ በአንድ ሕግ ውስጥ በቁጥር 705፣ 706፣ 707 እና 708 የተመለከተውን መጻፍ ባላስፈለገም ነበር።

እንግዲህ ነገሩን ስናጠቃልለው በንግድ ሕግ መሠረት አንድ ሰው በሚፈጽመው የሕይወት ኢንሹራንስ ውል የፈለገውን ሌላ ሰው ተጠቃሚ ሊያደርግ ይችላል። ይኸውም ሚስቱን ከልጆቹ አንዱን ወይም ሁለቱን ለይቶ ወይም ሌላ ሰው ተጠቃሚ ሊያደርግ ይችላል ማለት ነው። ለፈለገው ሰው ስጦታ ሊያደርግ እንደሚችለው ሁሉ የፈለገውን ሰው ተጠቃሚ ማድረግ ይችላል። ተጠቃሚ ካደረገ እንደሰጠታ የሚቆጠር ነውና የኢንሹራንስ ገንዘብ መከፈል የሚገባው በኢንሹራንስ ውል ለተጠቀሰው ተጠቃሚ ነው።

ባለቤትና ልጆች ከኢንሹራንስ ገንዘብ ተካፋይ ሊሆኑ የሚችሉት በኢንሹራንስ ውል ውስጥ ሌላ ተጠቃሚ ተለይቶ ያልተጠቀሰ እንደሆነ ብቻ ነው። ይኸውም መሆኑ ይታወቅ ዘንድ ፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 827 “ሚቹ ተጠቃሚውን ለይቶ ያልጠቀሰ እንደሆነ?” እንዲሁም በንግድ ሕግ ቁጥር 705 “ተጠቃሚው ተለይቶ ያልታወቀ እንደሆነ ወይም ተሸሮ እንደሆነ ወይም በሕይወት የሌለ በመሆኑ ውድቅ የሆነ እንደሆነ?” በሕይወት ኢንሹራንስ ውል መሠረት የሚከፈለው ገንዘብ የውርሱ አካል ይሆናል በማለት የተጻፈውን መመልከቱ ይበቃል” የሚል ነው።

ሁለተኛዋ መልስ ሰጭም ብትሆን በጸፈችውም ሆነ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ባቀረበችው ክርክር ሚቹ በኢንሹራንስ ውሉ ሚስቱን ማለት ያሁን ይግባኝ ባይዋን የኢንሹራንስ ገንዘብ ተጠቃሚ አላደረጋትም በማለት ሳይሆን የሚችን ኢንሹራንስ ብቻዋን ተጠቃሚ መሆን አይገባትም? ከውል ባሻገር ከሕግና ከውል የሚመነጩ መብቶች በአፈጻጸም ፍትሕን ተከትሎ ሊደላደል ይገባል ተብሎ ሚዛን ለመጠበቅ የቱ የተሻለ ይሆናል ከሚል አስተሳሰብ ተነስታ ተጠቃሚና የታወቁ ተጠቃሚ የሚሉት ቃላት በሕጉ ውስጥ ያላቸውን ኃይልና አስተጋብኦ እንዲሁም በተለይ በሕጉ ውስጥ የኢንሹራንስ ውል ከተፈረመ በኋላም ቢሆን የሚለውን ሐረግ አጠቃላይ ሃሳብ ወይም ጀነራል ፕሪንሲፕል እና ግድፈት (ኢክስፕሽን) ያላቸውን የሕግ አተረጓጎም ዘይቤ በማስታወስ በአንድ ድንጋጌ አንቀጾችም መካከል ቅራኔ ከመፍጠር ውህደትን መገንባት የበለጠ የሕግ አተረጓጎም የተከተለ አይሆንም? የሚል ነው።

A full English translation of these three Judgements is found in Volume 16 (1993) of the Journal of Ethiopian Law. Interested readers may refer to pages 40-53 of the same.

በይግባኝ ባይ በወይዘሮ የሺመቤት ፍሥሐና በመልስ ሰጭዎች 1ኛ/ የኢትዮጵያ መድን ድርጅት እና 2ኛ/የአቶ ዮሐንስ ነጋ ወራሾች መካከል ቀርቦ የነበረው ክርክር የንግድ ሕግ ቁጥር 701(1) እና 701(2) እንደዚሁም በቁጥር 705፣ 706፣ 707 እና 708 ከፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 827 ጋር ያላቸው ግንኙነት በሚገባ ተብራርቶ የተሰጠ ውሳኔ ስለሆነ በዚህም መዝገብ በይግባኝ ባይና በመልስ ሰጭዎች ለቀረበው ክርክር ተመሳሳይና ተሰሚነትም ያለው ሆኖ አግኝተነዋል።

በዚህም መሠረት የ2ኛ መልስ ሰጭ ክርክር ተቀባይነት አይኖረውም። በንግድ ሕግ ቁጥር 701 እና 706 መሠረት በኢንሹራንስ ፖሊሲ ውል ውስጥ የኢንሹራንሱ ገንዘብ ተጠቃሚ ይግባኝ ባይዋ መሆኑን በግልጽ ተጠቅሳ ስለምትገኝ የሚች የአቶ ተክለ ሃይማኖት ወልደ ገብርኤል የሕይወት ኢንሹራንስ በሙሉ ለወ/ሮ ጽጌረዳ ወልደ ሥላሴ ሊከፈላት ይገባል ብለን ከፍተኛው ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 348 መሠረት ሽረን ወስነናል።

ኪሣራና ወጭ ለይግባኝ ባይዋ መብቷ ተጠብቋል፤ ዝርዝሩ በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 463 እና 464 መሠረት ሲቀርብ እንዳስፈላጊነቱ ታይቶ ይወሰናል። ይጻፍ። ይህ ፍርድ ዛሬ ሰኔ 28 ቀን 1976 ዓ.ም. አዲስ አበባ ተሰጠ።

HEADNOTES OF JUDGEMENTS*

SUPREME COURT OF ETHIOPIA

Appellant:- Yeshiimebet Jemaneh

Respondent:- Ethiopian Insurance Corporation

C. App. F. No. 749/70

*Designation of beneficiaries of a life insurance policy for the event of death
– Rights of heirs to benefits – Com. C. 691, 701, 706. Civil Procedure – Real
party in interest – substitution – intervention – C. Pro. C. 33, 36 and 41.*

Appellant, the sister of the insured, was designated by him as the beneficiary of his life insurance policy. Upon his death, she requested the respondent to pay her the sum due under the policy of her late husband. The respondent refused on the ground that it has already fulfilled its obligations by paying the entire proceeds to the children of the insured as his heirs pursuant to the orders of the Awraja Court to this effect. The present appellant then filed a suit before the High Court which held that, although both the present appellant and the children of the deceased are entitled to the proceeds as beneficiaries, the respondent, in the present case, cannot be held doubly liable as it paid the sum insured to the heirs of the deceased not on its own initiative but pursuant to a court order. The present appeal was brought against this decision.

* A full English translation of these three *Judgements* is found in Volume 16 (1993) of the Journal of Ethiopian Law. Interested readers may refer to pages 40-53 of the same.

Held: Decision of the High Court reversed.

The Insurer has the obligation to pay the sum due under the policy to the beneficiary specified by the insured. A court order to the contrary cannot be raised as a defence to absolve it of this obligation of its to the specified beneficiary.

HIGH COURT OF ADDIS ABABA
FIRST CIVIL BENCH

Plaintiff:- Tsigereda Wolde Selassie

Defendant:- Ethiopian Insurance Corporation

Intervening Parties: 1. Sara Tekle Haimanot
2. Mihiret Tekle Haimanot

C. F. No. 602/73

Designation of beneficiary under a life insurance policy for the event of death – Rights of spouse and children to the benefits – Rights of children not born when a life insurance policy was entered into - Assignment or pledge of a life insurance policy – Com. C. Art. 692 (2), 698, 701, 706 and 707. Precedents and their application – Indispensable parties – Joinder of parties – Protection of the rights of minors in court proceedings – Cases instituted without payment of court fees – C. Pro. C. Art. 40 (2).

Plaintiff was the sole designated beneficiary in the life insurance policy of her late husband. Defendant corporation refused to pay her the sum payable under the policy on the ground that the Supreme and High Courts had, in the past, rendered conflicting decisions in similar cases and that, as a result, it is at a loss whether to pay the entire sum to the designated beneficiary alone or divide it equally among the designated beneficiary and the spouse and children of the insured. The action was brought by plaintiff to enjoin the defendant to pay the proceeds to her pursuant to its obligations under the policy.

Held: Plaintiff's claim rejected.

The fact that the spouse and children are clearly mentioned as beneficiaries under Article 701 (2) of the Commercial Code indicates that they are equally entitled to the benefits of the insurance policy with the designated beneficiary.

SUPREME COURT OF ETHIOPIA
FIRST CIVIL BENCH

Appellant:- Tsigereda Wolde Selassie

Respondents:- 1. Ethiopian Insurance Corporation

2. Sara Tekle Haimanot
3. Mihret Tekle Haimanot
4. Emanuel Tekle Haimanot
5. Meaza Tekle Haimanot
6. Nebiyu Tekle Haimanot

C. App. F. No. 677/76

Designation of beneficiary under a life insurance policy for the event of death – Rights of surviving spouse and heirs – Purpose of a life insurance policy – Persuasive power of precedents – Amendment of pleadings – Raising of new issues on appeal - Procedure to be followed in cases of conflict of interest between guardian and minor – Reference of cases to the Panel Division of the Supreme Court – Com. C. Art. 691, 692, 695, 701, 705-708; C. C. Art. 827; C. Pro. C. Art. 91, 329 (1).

This appeal was lodged against the decision of the High Court which ruled that, pursuant to the provisions of Article 701 of the Commercial Code, the benefits of the insurance policy of the deceased should be equally divided amongst the present appellant, wife of the deceased, and present respondents, children of the deceased, even though the present appellant was designated as the sole beneficiary under the insurance policy.

Held: Decision of the High Court reversed.

Under Article 701 of the Commercial Code, the insured may designate any person of his choice as his beneficiary. Just as a person is free to make a donation to whomsoever he chooses, he is in like manner free to choose his beneficiary of insurance, and, in such cases, the benefits of the policy by right devolve upon the person so chosen by being specified as beneficiary. The spouse and children of the insured are entitled to such benefits only in the absence of a specified beneficiary.

FIRST CIVIL BENCH

Appellant:- Tsigereda Wolde Selassie

Respondents:- 1. Ethiopian Insurance Corporation

2. Sara Tekle Haimanot

3. Mihret Tekle Haimanot

4. Emanuel Tekle Haimanot

5. Meaza Tekle Haimanot

6. Nebiyu Tekle Haimanot

C. App. F. No. 67776

for the event of death - Rights of spouse and children to the insurance policy - Rights of spouse and children to the insurance policy - Rights of spouse and children to the insurance policy

Designation of beneficiary under a life insurance policy for the event of death - Rights of spouse and children to the insurance policy - Rights of spouse and children to the insurance policy - Rights of spouse and children to the insurance policy

Death - Rights of surviving spouse and heirs - Purpose of a life insurance policy - Rights of surviving spouse and heirs - Purpose of a life insurance policy - Rights of surviving spouse and heirs - Purpose of a life insurance policy

Raising of new issues on appeal - Procedure to be followed in cases of conflict of interest between guardian and minor - Com. C. Art. 691, 692, 693, 701

Panel Division of the Supreme Court - Com. C. Art. 691, 692, 693, 701

703708/01/02/03/04/05/06/07/08/09/10/11/12/13/14/15/16/17/18/19/20/21/22/23/24/25/26/27/28/29/30/31/32/33/34/35/36/37/38/39/40/41/42/43/44/45/46/47/48/49/50/51/52/53/54/55/56/57/58/59/60/61/62/63/64/65/66/67/68/69/70/71/72/73/74/75/76/77/78/79/80/81/82/83/84/85/86/87/88/89/90/91/92/93/94/95/96/97/98/99/100/101/102/103/104/105/106/107/108/109/110/111/112/113/114/115/116/117/118/119/120/121/122/123/124/125/126/127/128/129/130/131/132/133/134/135/136/137/138/139/140/141/142/143/144/145/146/147/148/149/150/151/152/153/154/155/156/157/158/159/160/161/162/163/164/165/166/167/168/169/170/171/172/173/174/175/176/177/178/179/180/181/182/183/184/185/186/187/188/189/190/191/192/193/194/195/196/197/198/199/200/201/202/203/204/205/206/207/208/209/210/211/212/213/214/215/216/217/218/219/220/221/222/223/224/225/226/227/228/229/230/231/232/233/234/235/236/237/238/239/240/241/242/243/244/245/246/247/248/249/250/251/252/253/254/255/256/257/258/259/260/261/262/263/264/265/266/267/268/269/270/271/272/273/274/275/276/277/278/279/280/281/282/283/284/285/286/287/288/289/290/291/292/293/294/295/296/297/298/299/300/301/302/303/304/305/306/307/308/309/310/311/312/313/314/315/316/317/318/319/320/321/322/323/324/325/326/327/328/329/330/331/332/333/334/335/336/337/338/339/340/341/342/343/344/345/346/347/348/349/350/351/352/353/354/355/356/357/358/359/360/361/362/363/364/365/366/367/368/369/370/371/372/373/374/375/376/377/378/379/380/381/382/383/384/385/386/387/388/389/390/391/392/393/394/395/396/397/398/399/400/401/402/403/404/405/406/407/408/409/410/411/412/413/414/415/416/417/418/419/420/421/422/423/424/425/426/427/428/429/430/431/432/433/434/435/436/437/438/439/440/441/442/443/444/445/446/447/448/449/450/451/452/453/454/455/456/457/458/459/460/461/462/463/464/465/466/467/468/469/470/471/472/473/474/475/476/477/478/479/480/481/482/483/484/485/486/487/488/489/490/491/492/493/494/495/496/497/498/499/500/501/502/503/504/505/506/507/508/509/510/511/512/513/514/515/516/517/518/519/520/521/522/523/524/525/526/527/528/529/530/531/532/533/534/535/536/537/538/539/540/541/542/543/544/545/546/547/548/549/550/551/552/553/554/555/556/557/558/559/560/561/562/563/564/565/566/567/568/569/570/571/572/573/574/575/576/577/578/579/580/581/582/583/584/585/586/587/588/589/590/591/592/593/594/595/596/597/598/599/600/601/602/603/604/605/606/607/608/609/610/611/612/613/614/615/616/617/618/619/620/621/622/623/624/625/626/627/628/629/630/631/632/633/634/635/636/637/638/639/640/641/642/643/644/645/646/647/648/649/650/651/652/653/654/655/656/657/658/659/660/661/662/663/664/665/666/667/668/669/670/671/672/673/674/675/676/677/678/679/680/681/682/683/684/685/686/687/688/689/690/691/692/693/694/695/696/697/698/699/700/701/702/703/704/705/706/707/708/709/710/711/712/713/714/715/716/717/718/719/720/721/722/723/724/725/726/727/728/729/730/731/732/733/734/735/736/737/738/739/740/741/742/743/744/745/746/747/748/749/750/751/752/753/754/755/756/757/758/759/760/761/762/763/764/765/766/767/768/769/770/771/772/773/774/775/776/777/778/779/780/781/782/783/784/785/786/787/788/789/790/791/792/793/794/795/796/797/798/799/800/801/802/803/804/805/806/807/808/809/810/811/812/813/814/815/816/817/818/819/820/821/822/823/824/825/826/827/828/829/830/831/832/833/834/835/836/837/838/839/840/841/842/843/844/845/846/847/848/849/850/851/852/853/854/855/856/857/858/859/860/861/862/863/864/865/866/867/868/869/870/871/872/873/874/875/876/877/878/879/880/881/882/883/884/885/886/887/888/889/890/891/892/893/894/895/896/897/898/899/900/901/902/903/904/905/906/907/908/909/910/911/912/913/914/915/916/917/918/919/920/921/922/923/924/925/926/927/928/929/930/931/932/933/934/935/936/937/938/939/940/941/942/943/944/945/946/947/948/949/950/951/952/953/954/955/956/957/958/959/960/961/962/963/964/965/966/967/968/969/970/971/972/973/974/975/976/977/978/979/980/981/982/983/984/985/986/987/988/989/990/991/992/993/994/995/996/997/998/999/1000/1001/1002/1003/1004/1005/1006/1007/1008/1009/1010/1011/1012/1013/1014/1015/1016/1017/1018/1019/1020/1021/1022/1023/1024/1025/1026/1027/1028/1029/1030/1031/1032/1033/1034/1035/1036/1037/1038/1039/1040/1041/1042/1043/1044/1045/1046/1047/1048/1049/1050/1051/1052/1053/1054/1055/1056/1057/1058/1059/1060/1061/1062/1063/1064/1065/1066/1067/1068/1069/1070/1071/1072/1073/1074/1075/1076/1077/1078/1079/1080/1081/1082/1083/1084/1085/1086/1087/1088/1089/1090/1091/1092/1093/1094/1095/1096/1097/1098/1099/1100/1101/1102/1103/1104/1105/1106/1107/1108/1109/1110/1111/1112/1113/1114/1115/1116/1117/1118/1119/1120/1121/1122/1123/1124/1125/1126/1127/1128/1129/1130/1131/1132/1133/1134/1135/1136/1137/1138/1139/1140/1141/1142/1143/1144/1145/1146/1147/1148/1149/1150/1151/1152/1153/1154/1155/1156/1157/1158/1159/1160/1161/1162/1163/1164/1165/1166/1167/1168/1169/1170/1171/1172/1173/1174/1175/1176/1177/1178/1179/1180/1181/1182/1183/1184/1185/1186/1187/1188/1189/1190/1191/1192/1193/1194/1195/1196/1197/1198/1199/1200/1201/1202/1203/1204/1205/1206/1207/1208/1209/1210/1211/1212/1213/1214/1215/1216/1217/1218/1219/1220/1221/1222/1223/1224/1225/1226/1227/1228/1229/1230/1231/1232/1233/1234/1235/1236/1237/1238/1239/1240/1241/1242/1243/1244/1245/1246/1247/1248/1249/1250/1251/1252/1253/1254/1255/1256/1257/1258/1259/1260/1261/1262/1263/1264/1265/1266/1267/1268/1269/1270/1271/1272/1273/1274/1275/1276/1277/1278/1279/1280/1281/1282/1283/1284/1285/1286/1287/1288/1289/1290/1291/1292/1293/1294/1295/1296/1297/1298/1299/1300/1301/1302/1303/1304/1305/1306/1307/1308/1309/1310/1311/1312/1313/1314/1315/1316/1317/1318/1319/1320/1321/1322/1323/1324/1325/1326/1327/1328/1329/1330/1331/1332/1333/1334/1335/1336/1337/1338/1339/1340/1341/1342/1343/1344/1345/1346/1347/1348/1349/1350/1351/1352/1353/1354/1355/1356/1357/1358/1359/1360/1361/1362/1363/1364/1365/1366/1367/1368/1369/1370/1371/1372/1373/1374/1375/1376/1377/1378/1379/1380/1381/1382/1383/1384/1385/1386/1387/1388/1389/1390/1391/1392/1393/1394/1395/1396/1397/1398/1399/1400/1401/1402/1403/1404/1405/1406/1407/1408/1409/1410/1411/1412/1413/1414/1415/1416/1417/1418/1419/1420/1421/1422/1423/1424/1425/1426/1427/1428/1429/1430/1431/1432/1433/1434/1435/1436/1437/1438/1439/1440/1441/1442/1443/1444/1445/1446/1447/1448/1449/1450/1451/1452/1453/1454/1455/1456/1457/1458/1459/1460/1461/1462/1463/1464/1465/1466/1467/1468/1469/1470/1471/1472/1473/1474/1475/1476/1477/1478/1479/1480/1481/1482/1483/1484/1485/1486/1487/1488/1489/1490/1491/1492/1493/1494/1495/1496/1497/1498/1499/1500/1501/1502/1503/1504/1505/1506/1507/1508/1509/1510/1511/1512/1513/1514/1515/1516/1517/1518/1519/1520/1521/1522/1523/1524/1525/1526/1527/1528/1529/1530/1531/1532/1533/1534/1535/1536/1537/1538/1539/1540/1541/1542/1543/1544/1545/1546/1547/1548/1549/1550/1551/1552/1553/1554/1555/1556/1557/1558/1559/1560/1561/1562/1563/1564/1565/1566/1567/1568/1569/1570/1571/1572/1573/1574/1575/1576/1577/1578/1579/1580/1581/1582/1583/1584/1585/1586/1587/1588/1589/1590/1591/1592/1593/1594/1595/1596/1597/1598/1599/1600/1601/1602/1603/1604/1605/1606/1607/1608/1609/1610/1611/1612/1613/1614/1615/1616/1617/1618/1619/1620/1621/1622/1623/1624/1625/1626/1627/1628/1629/1630/1631/1632/1633/1634/1635/1636/1637/1638/1639/1640/1641/1642/1643/1644/1645/1646/1647/1648/1649/1650/1651/1652/1653/1654/1655/1656/1657/1658/1659/1660/1661/1662/1663/1664/1665/1666/1667/1668/1669/1670/1671/1672/1673/1674/1675/1676/1677/1678/1679/1680/1681/1682/1683/1684/1685/1686/1687/1688/1689/1690/1691/1692/1693/1694/1695/1696/1697/1698/1699/1700/1701/1702/1703/1704/1705/1706/1707/1708/1709/1710/1711/1712/1713/1714/1715/1716/1717/1718/1719/1720/1721/1722/1723/1724/1725/1726/1727/1728/1729/1730/1731/1732/1733/1734/1735/1736/1737/1738/1739/1740/1741/1742/1743/1744/1745/1746/1747/1748/1749/1750/1751/1752/1753/1754/1755/1756/1757/1758/1759/1760/1761/1762/1763/1764/1765/1766/1767/1768/1769/1770/1771/1772/1773/1774/1775/1776/1777/1778/1779/1780/1781/1782/1783/1784/1785/1786/1787/1788/1789/1790/1791/1792/1793/1794/1795/1796/1797/1798/1799/1800/1801/1802/1803/1804/1805/1806/1807/1808/1809/1810/1811/1812/1813/1814/1815/1816/1817/1818/1819/1820/1821/1822/1823/1824/1825/1826/1827/1828/1829/1830/1831/1832/1833/1834/1835/1836/1837/1838/1839/1840/1841/1842/1843/1844/1845/1846/1847/1848/1849/1850/1851/1852/1853/1854/1855/1856/1857/1858/1859/1860/1861/1862/1863/1864/1865/1866/1867/1868/1869/1870/1871/1872/1873/1874/1875/1876/1877/1878/1879/1880/1881/1882/1883/1884/1885/1886/1887/1888/1889/1890/1891/1892/1893/1894/1895/1896/1897/1898/1899/1900/1901/1902/1903/1904/1905/1906/1907/1908/1909/1910/1911/1912/1913/1914/1915/1916/1917/1918/1919/1920/1921/1922/1923/1924/1925/1926/1927/1928/1929/1930/1931/1932/1933/1934/1935/1936/1937/1938/1939/1940/1941/1942/1943/1944/1945/1946/1947/1948/1949/1950/1951/1952/1953/1954/1955/1956/1957/1958/1959/1960/1961/1962/1963/1964/1965/1966/1967/1968/1969/1970/1971/1972/1973/1974/1975/1976/1977/1978/1979/1980/1981/1982/1983/1984/1985/1986/1987/1988/1989/1990/1991/1992/1993/1994/1995/1996/1997/1998/1999/2000/2001/2002/2003/2004/2005/2006/2007/2008/2009/2010/2011/2012/2013/2014/2015/2016/2017/2018/2019/2020/2021/2022/2023/2024/2025/2026/2027/2028/2029/2030/2031/2032/2033/2034/2035/2036/2037/2038/2039/2040/2041/2042/2043/2044/2045/2046/2047/2048/2049/2050/2051/2052/2053/2054/2055/2056/2057/2058/2059/2060/2061/2062/2063/2064/2065/2066/2067/2068/2069/2070/2071/2072/2073/2074/2075/2076/2077/2078/2079/2080/2081/2082/2083/2084/2085/2086/2087/2088/2089/2090/2091/2092/2093/2094/2095/2096/2097/2098/2099/2100/2101/2102/2103/2104/2105/2106/2107/2108/2109/2110/2111/2112/2113/2114/2115/2116/2117/2118/2119/2120/2121/2122/2123/2124/2125/2126/2127/2128/2129/2130/2131/2132/2133/2134/2135/2136/2137/2138/2139/2140/2141/2142/2143/2144/2145/2146/2147/2148/2149/2150/2151/2152/2153/2154/2155/2156/2157/2158/2159/2160/2161/2162/2163/2164/2165/2166/2167/2168/2169/2170/2171/2172/2173/2174/2175/2176/2177/2178/2179/2180/2181/2182/2183/2184/2185/2186/2187/2188/2189/2190/2191/2192/2193/2194/2195/2196/2197/2198/2199/2200/2201/2202/2203/2204/2205/2206/2207/2208/2209/2210/2211/2212/2213/2214/2215/2216/2217/2218/2219/2220/2221/2222/2223/2224/2225/2226/2227/2228/2229/2230/2231/2232/2233/2234/2235/2236/2237/2238/2239/2240/2241/2242/2243/2244/2245/2246/2247/2248/2249/2250/2251/2252/2253/2254/2255/2256/2257/2258/2259/2260/2261/2262/2263/2264/2265/2266/2267/2268/2269/2270/2271/2272/2273/2274/2275/2276/2277/2278/2279/2280/2281/2282/2283/2284/2285/2286/2287/2288/2289/2290/2291/2292/2293/2294/2295/2296/2297/2298/2299/2300/2301/2302/2303/2304/2305/2306/2307/2308/2309/2310/2311/2312/2313/2314/2315/2316/2317/2318/2319/2320/2321/2322/2323/2324/2325/2326/2327/2328/2329/2330/2331/2332/2333/2334/2335/2336/2337/2338/2339/2340/2341/2342/2343/2344/2345/2346/2347/2348/2349/2350/2351/2352/2353/2354/2355/2356/2357/2358/2359/2360/2361/2362/2363/2364/2365/2366/2367/2368/2369/2370/2371/2372/2373/2374/2375/2376/2377/2378/2379/2380/2381/2382/2383/2384/2385/2386/2387/2388/2389/2390/2391/2392/2393/2394/2395/2396/2397/2398/2399/2400/2401/2402/2403/2404/2405/2406/2407/2408/2409/2410/2411/2412/2413/2414/2415/2416/2417/2418/2419/2420/2421/2422/2423/2424/2425/2426/2427/2428/2429/2430/2431/2432/2433/2434/2435/2436/2437/2438/2439/2440/2441/2442/2443/2444/2445/2446/2447/2448/2449/2450/2451/2452/2453/2454/2455/2456/2457/2458/2459/2460/2461/2462/2463/2464/2465/2466/2467/2468/2469/2470/2471/2472/2473/2474/2475/2476/2477/2478/2479/2480/2481/2482/2483/2484/2485/2486/2487/2488/2489/2490/2491/2492/2493/2494/2495/2496/2497/2498/2499/2500/2501/2502/2503/2504/2

የባንክ አሠራርን ስለሚመለከቱ ሕጎች አንዳንድ ነጥቦች*

በጥላሁን ተሾመ**

1. መግቢያ

ይህ አጭር ጽሑፍ የባንክ አሠራርን ስለሚመለከቱ ሕጎች ሁለንተናዊ ፍተሻ ለማድረግ ታቅዶ የተዘጋጀ አይደለም። በርዕሱ እንደ ተጠቆመው የባንክ አሠራርን በሚመለከቱ ዋና ዋና የሀገራችን ሕጎችና በተዛማጅ ወቅታዊ ጉዳዮች ላይ አጠር ያለ ምልከታ የሚያደርግ ነው። እንደሚታወቀው ከባንክ ሥራ ጋር የተያያዙ ሕጎች በርካቶች ናቸው። ዋነኛ ሥራቸው ከሆነው የገንዘብ ማስቀመጥና የገንዘብ ማበደር እንቅስቃሴ በተጨማሪ ባንኮች ለተጠቃሚዎቻቸው ከሚሰጡዋቸው አገልግሎቶች መሀል ገንዘብ በሐዋላ ማስተላለፍ፣ የክሬዲት ሰነድ (Letter of Credit) ማውጣት፣ ለፕሮጀክቶች ዋስትና መስጠት፣ ተላላፊ ሰነዶች ላይ ቅናሽ በማድረግ መመንዘር፣ የካዝና ኪራይ ሥራ ማካሄድ ይገኙበታል።

እነዚህ ተግባሮች በኢኮኖሚያዊና በማኅበራዊ ሕይወት ውስጥ የሚኖራቸው ሰፊ ሚና እንደተጠበቀ ሆኖ በባንኮችና በደንበኞቻቸው መሀል ዘርፈ ብዙ የሆኑ ሕጋዊ ግንኙነቶችን ያቋቁሟሉ። በሀገራችን ባለው አሰራርም ብዙዎቹ ግንኙነቶች በ1952 ዓ.ም በወጡት የፍትሐብሔርና የንግድ ሕጎች ድንጋጌዎች የሚመሩ ናቸው። በተለይም “ስለባንክ ሥራዎች” በሚል ርዕስ በንግድ ሕግ አራተኛ መጽሐፍ አንቀጽ ሦስት የተቀመጡት ድንጋጌዎች በዚህ ጽሑፍ ከሚዳሰሱት ፍሬ ነገሮች ጋር በቀጥታ የተያያዙ ናቸው። የሐዋላ ወረቀቶችን (bills of exchange)፣ ቼኮችን፣ የተስፋ ሰነዶችን፣ የዕቃ ማጓጓዣና የዕቃ ማከማቻ ሰነዶችን (warehouse receipts certificates) በመንተራስ በኅብረተሰቡ አባሎች ዘንድ የሚፈጠሩ ግንኙነቶች ሁሉ በአንድ ወይም በሌላ መንገድ ከባንክ ሥራዎች ጋር የተዛመዱ ናቸው። ከነዚህ ግንኙነቶች የሚፈጠሩ ሕጋዊ ሁኔታዎች የሚመሩትም በአመዛኙ በፍትሐብሔር ሕግና በንግድ ሕግ አግባብ ያላቸው ደንቦች ነው።

ከባንክ ሥራ ጋር በተያያዘ መታለፍ የሌለበት ሌላው ጉዳይ የማዕከላዊ ባንኮችን አሠራር፣ የማዕከላዊ ባንኮች ከሌሎች ባንኮች ጋር ያላቸውን ግንኙነትና

* ይህ ጽሑፍ የኢትዮጵያ የሕግ ባለሙያዎች ማኅበር ላዘጋጀው ተከታታይ የሕግ ትምህርት ፕሮግራም ተሳታፊዎች በመጋቢት ወር 1997 ዓ.ም ለመወያያ እንዲያግዝ ታስቦ የተዘጋጀ ነው። ከዚያ ወዲህ በጽሑፉ አዘጋጅ አንዳንድ ማስተካከያዎች ተደርገውበትና ለጥናታዊ መጽሐት ሕትመት ተገቢ በሚሆን መልኩ ተዘጋጅቶ እንዲታተም ሆኗል።

** ተባባሪ ፕሮፌሰር፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ ሕግ ትምሕርት ቤት።

የባንኮችን ቁጥጥር የሚመለከተው ፍሬ ነገር ነው። ይህም ማዕከላዊ ባንኮች በአንድ በኩል የአንድን ሀገር ኢኮኖሚያዊ አቋም በመቃኘትና በማረጋጋት፣ ለዕድገት አመቺ የሆኑ የክሬዲት እና የምንዛሪ ሁኔታዎችን በመፍጠርና ለመንግሥት አካላት የባንክ አገልግሎት በመስጠት የሚያበረክቱት አገልግሎት፣ በሌላ በኩል ደግሞ ማዕከላዊ ባንኮች ለሌሎች ባንኮች፣ ለመድን ኩባንያዎች እና ለመሰል የገንዘብ ተቋሚት ፍቃድ በመስጠትና ሥራቸውን በአግባቡ ማከናወናቸውን በማረጋገጥ የሚጫወቱትን የተቆጣጣሪነት ሚና የሚመለከተው ነው።¹ ይህ ደግሞ በመንግሥትና በባንኮች መሀል ያለው ግንኙነት በዝርዝር የሚታደብን፣ ባንኮች የሚመሠረቱበትንና ሥራዎቻቸውን የሚያካሄዱበትን ሰፊ ጉዳይ የሚመለከት ሲሆን ራሱን በቻለ ጥናት የሚዳሰስ ነው።

በዚህ ጽሑፍ በተለይ የምንመለከተው በፀሐፊው አስተያየት ሁሉም ቢያውቃቸው የነላ ጠቀሚታ ይኖረዋል ተብሎ የሚታመንባቸውን ገንዘብ ከማስቀመጥ፣ የብድር አገልግሎት ከመስጠትና ገንዘብን ከማዘዋወር ጋር የተያያዙ ዋና ዋና የባንክ አገልግሎቶችን እና በባንኮችና በአስቀማጮች እንዲሁም በባንኮችና በተበዳሪዎች መሀል የሚፈጠረው ግንኙነት የሚያስከትላቸውን ልዩ ልዩ ሕጋዊ ውጤቶችን ብቻ ነው። በቅድሚያ ግን ጽሑፉን በተሻለ ለመረዳትም ሆነ ለአጠቃላይ እውቀት ስለባንኮች አመጣጥ በአጠቃላይና ስለ ኢትዮጵያ ባንኮች ዕድገት በተለይ መጠነኛ ግንዛቤ ማግኘቱ ስለሚረዳ በዚሁ እንጀምራለን።

2. የባንኮች ዕድገት አጭር ታሪክ

በተለመደው አነጋገር ባንክ ሲባል ሕጋዊ ሰውነት ኖሮት ከደንበኞቹ የሚቀበለውን ገንዘብ በአደራ መልክ እያስቀመጠና ያንኑ ገንዘብ በተለያዩ የሥራ መስኮች ለተሰማሩ ሰዎችና አካላት በብድር እየሰጠ ከሁለቱ ሂደት በሚያገኘው ትርፍ ተጠቃሚ የሚሆን የንግድ ማኅበር ነው። ወደ ዝርዝር ይዘቱ ስንገባ ግን ባንክ የሚለው ቃል የሚያስተላልፈው መልዕክት እንደዚህ ቀላል አይደለም። ሥራውም እጅግ ውስብስብና በተለያዩ ዘርፎች ሊመደብ የሚችል ነው። ያለቅጥ በተሳሰረው የዓለማችን ኢኮኖሚ ባንኮች የሂደቱ የደም ሥሮች ናቸው የሚለው አነጋገር ተቋማቱ በዚህ ረገድ ያላቸውን ሚና በትክክል የሚገልጽ ነው። ያለደም ሥር የፍጥረታት ሕይወት እንደማይኖር ሁሉ ያለባንኮችም ስለዘመናዊ ኢኮኖሚ መናገር አይቻልም። ታዋቂው የሕግ

¹ የባንክ ሥራ ስለመፍቀድና ስለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 84/1986 ነጋሪት ጋዜጣ 53ኛ ዓመት ቁጥር 44። በአዋጅ ቁጥር 83/1986 እና ቀደም ሲል በነበሩት አዋጆች መሠረት በሀገራችን የማዕከላዊ ባንኮችን ሥራ የማከናወን ኃላፊነት የተሰጠው የኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንክ ነው።

መዝገብ ቃላት “Black's Law Dictionary” ቃሉን የሚፈታው በሚከተለው አኳኋን ነው።

An institution, usually incorporated, whose business it is to receive money on deposit, cash cheques or drafts, discount commercial papers, make loans, issue promissory notes payable to bearer and perform other related functions.²

ይህ አባባል ወደ አማርኛ ሲመለስ ከሞላ ጎደል የሚከተለውን ትርጉም ይሰጠናል።

“ባንክ ማለት በሕግ አግባብ ተመስርቶ ከደንበኞቹ ገንዘብ እየተቀበለ የሚያስቀምጥ፣ ቼኮችን ወይም የሐዋላ ወረቀቶችን የሚመነዝር፣ የንግድ ወረቀቶችን በቅናሽ የሚገዛ፣ ገንዘብ የሚያበድር፣ ለአምጭዎች የሚከፈሉ የተስፋ ሰነዶችን የሚያወጣና ሌሎች ተዛማጅ ተግባሮችን የሚያከናውን ተቋም ነው።”

ዛሬ ባለብት መልኩ ባይሆንም ባንኮች የረዥም ጊዜ ታሪክ እንዳላቸው ይነገራል። ከክርስቶስ ልደት ከ2000 ዓመት በፊት ቻይናውያንና ባቢሎኖች በባንክ አገልግሎት ይጠቀሙ እንደነበርና የመጀመሪያዎቹ ባንኮችም የተለያዩ ሃይማኖቶች ቤተመቅደሶች እንደነበሩ ተዘግቧል። ወርቅና ልዩ ልዩ ዋጋ ያላቸው ዕቃዎችን በነዚህ ሥፍራዎች ማስቀመጥ የተለመደ ነበር። እነዚህ ቦታዎች የተቀደሱ ናቸው ተብሎ ስለሚታመንባቸው፣ ብዙውን ጊዜ ሕዝብ ስለሚገኝባቸው፣ የሕንፃዎቹ አሰራርም የተሻለ ጥንካሬ ስለነበረው ውድ የሆኑ ነገሮች እዚያ ይቀመጡ ነበር። በዚሁ ዘመን አካባቢ በአሲሪያ፣ በግብጽና በፎኒሺያ እንደባንክ ሆነው ከአንድ ሰፍራ ወደ ሌላ ገንዘብ የሚያዘዋውሩ ተቋማት ነበሩ። ጥንታውያን ግሪኮችና ሮማውያንም የብድር አገልግሎት የሚሰጡና ከዚህም ትርፍ የሚሰበስቡ ድርጅቶች ነበሩዋቸው። ሰፊ የግብይትና የገንዘብ ልውውጥ ሥራዎችም ይካሄዱባቸው ነበር። በርም መንግሥት ይተዳደሩ የነበሩ ደህ ገበሬዎች መሬቶቻቸውን ብቻ መያዣ በማድረግ ከሦስት እና አራት ዓመት ላልበለጠ ጊዜ ከባንኮች ብድር ያለወለድ ያገኙ ነበር።³

² Henry Campbell Black, Black's Law Dictionary, 6th ed., Centennial Edition, West Publishing Company, 1990.

³ Wikipedia, The Free Encyclopedia, <<http://en.wikipedia.org/wiki/History-of-banking>>. See also Encarta Encyclopedia 2003, Banking Reviewed by James M. Jones. በዚህ ጽሑፍ በሚነሱ ፍሬ ነገሮች ዙሪያ ጠቃሚ ሀሳቦችን በስፋት ለማግኘት ቀጥሎ ያሉትን መጻሕፍት መመልከቱ ጠቀሚታ አለው።

- M.L. Jhingan, Money, Banking and International Trade, 5th Revised and Enlarged Edition, Vrinda Publications Ltd, Delhi, 1999.

- B.M. Lall Negam, Banking Law and Practice, 5th Revised and Enlarged Edition, Konark Publishers Pvt. Ltd, 1997.

ባንኮችን በዘመናዊ መልካቸው ለመመስረት በየሀገሩ ከተደረገው ጥረት ውስጥ እ.ኤ.አ በ1157 የተመሠረተው የቤኑስ ባንክ በዚሁ ረገድ ቀዳሚ እንደሆነ ይነገርለታል። በዚህ ዘመን አካባቢ በተለያዩ የኢጣሊያ ከተሞች ይገኙ የነበሩ ገንዘብ አዘዋዋሪዎች የሀገር ውስጥም ሆኑ የውጭ ሀገር ገንዘቦችን የሚለዋወጡባቸውን የተለያዩ የአሰራር ብልህነቶችን መቀየስ ጀመሩ። ቀስ በቀስም ስርዓት ያለው የገንዘብ ማበደር ስልት የመዘርጋቱ አስፈላጊነት እየጎላ መጣ። በመሆኑም የባንክ አሠራር በኢጣሊያ ከተሞች ብቻ ሳይሆን ከዛ ውጭ ባሉ የአውሮፓ ሀገሮችም ተለመደ። ለምሳሌ ያህል እ.ኤ.አ. በ1401 የተመሠረተው የስፓኝ የባርሴሎና ባንክ ዘመናዊ የባንክ አሠራርን ለዓለም በማስተዋወቅ ረገድ ጉልህ ሚና እንደተጫወተ ታሪክ ይዘግባል። ይህ ባንክ በተለይ የቼክን አሠራር ለመጀመሪያ ጊዜ ጠቀሟል። ላይ እንዳዋለም ይነገራል። በእንግሊዝ ሀገር ላለው የባንኮች እድገት ትልቁን አስተዋጽኦ ያበረከተው የላንደን ወርቅ አንጥረኞች የደንበኞቻቸውን ዋጋ ያላቸው ዕቃዎች የጽሑፍ የምስክር ወረቀት እየሰጡ በአደራ ያስቀምጡበት የነበረው አሰራር ነው። ቀስ በቀስ ባለንብረቶቹ ወረቀቶቻቸውን ብቻ ፈርመው አንጥረኞቹ ዘንድ ያሏቸውን ዕቃዎች በሽያጭ ወይም በሌላ አኳኋን ማስተላለፍ ጀመሩ። ሰነዶችን የያዙ ሰዎች የንብረቶቹ ባለቤቶች የመሆናቸው ነገር እየተለመደ ሲመጣ መንግሥት አሰራሩን የሚቆጣጠርበት የራሱ ደንብ ማውጣት ጀመረ። ይህም እ.ኤ.አ. በ1694 ለተመሠረተው የእንግሊዝ ባንክ (Bank of England) ሁኔታውን አመቻቸ። ይህንን ባንክ ተከትሎ አሠራሩ በመላው ዓለም የተለመደ ነገር ሆነ።⁴

በሀገራችን ያለውን የባንክ ሥራ ዕድገት ታሪክ ስንመለከት ከታሪካችን አኳያ ሥራው በጣም አጭር የሆነ እድሜ ያለው መሆኑን ነው የምንረዳው። እርግጥ ገንዘብ ወይም ንብረት በአደራ ማስቀመጥም ሆነ በብድርና በውስት መስጠት የተለመደ ነበር። ለምሳሌ በፍትሐ ነገሥት አንቀጽ 29 ስለአደራ የተቀመጠው መርህ እንዲህ የሚል ነው።

አደራስ ከእርሱ በሚመልሳት ጊዜ ያለትርፍ ይጠብቃለት ዘንድ አደራ ባይ ለአደራ ተቀባይ የሚሰጣት ገንዘብ ናት። ...የተቀበላትም ሰው በታላቅ ትጋት ሊጠብቃት ይገባዋል። እርሷን መጠበቁም እንደገንዘብ ይሁን። ከዚህ በኋላ ብትጠፋ ዕዳ የለበትም።...⁵

ብድርን በተመለከተም የፍትሐ ነገሥት አንቀጽ 27 የሚከተለውን ይናገራል።

- Shekar and Shekar, Banking Theory and Practice, Vicas Publishing House Ltd, Delhi, 1999.

⁴ Encarta Encyclopedia, 2003.

⁵ ፍትሐ ነገሥት ንብረና ትርጓሜው፣ ትንሣኤ የመጻሕፍት ማሳተሚያ ድርጅት፣ 1990 ዓ.ም.

ብድርስ እግዚአብሔር እርሷን ካዘዛት ከምዕዋት ወገን የምትሆን ስጦታ ናት።
...ከአንተ ሊበደር የሚሻውን አትከልክለው... ስለ አራጣ ግን ከእርሱ ልንርቅ
ይገባናል። አምላካዊ ሕግ ከእርሱ ክልክሏልና።

በልማድ ያለው አሠራርም ቢሆን እምብዛም ከዚህ የተለየ አይደለም። አልፎ
አልፎ ብድር በሚሰጥበት ጊዜ ወለድ መጠየቅ የሚታይ ቢሆንም በባህርዩ ከባንክ
አሰራር ጋር የሚቀራረብ አልነበረም። በብዙዎች እንደሚታወቀው በሀገራችን
ዘመናዊ የባንክ አሠራር የተጀመረው በ20ኛው ከፍለ ዘመን መባቻ አካባቢ
የቀድሞው አቢሲንያ ባንክ (Bank of Abyssinia) ከተመሠረተ በኋላ ነው።
ባንኩ በዳግማዊ ምኒልክና በእንግሊዝ ባለንብረትነት ይተዳደር በነበረው የግብጽ
ብሔራዊ ባንክ ተወካይ በሚስተር ማክ ግሊቭሬይ መሀል እ.ኤ.አ በ1905
በተፈረመው ሁል አማካይነት ተቋቁሞና እ.ኤ.አ. በፌብሩዋሪ 16 ቀን 1906
ተመርቆ ሥራውን ጀመረ። ይህ ባንክ በተወሰነ መልኩም ቢሆን ዘመናዊ
አገልግሎት ሲሰጥ ቆይቶ እ.ኤ.አ. ከአገስት 29 ቀን 1931 ጀምሮ ሙሉ
በሙሉ በኢትዮጵያ መንግሥት ሥር ይተዳደር በነበረው በኢትዮጵያ ባንክ
ተተካ። ይህም ባንክ ከዋና መሥሪያ ቤቱ በተጨማሪ በድሬዳዋ፣ በጎሬ፣
በደሴ፣ በደብረ ታቦር፣ በሐረርና በጋምቤላ ቅርንጫፎችን ከፍቶ ከሞላ ጎደል
የዘመናዊ ንግድ ባንኮችን ስራ ሲያከናውን ከቆየ በኋላ የኢጣሊያ ወረራ
በመከሰቱ ሥራውን ለማቋረጥ ተገደደ። ኢጣሊያኖች ሀገሪቱን በያዙባቸው
አምስት ዓመታት ጊዜም እንደ ባንኩ ዲሮማና ባንኩ ዲ ናፓሊ የመሳሰሉ
የኢጣሊያ ባንኮች አንዳንድ እንቅስቃሴዎች ያደርጉ ነበር።⁶

ከነፃነት በኋላ ደግሞ የኢትዮጵያ መንግሥት ባንክ (State Bank of Ethiopia)
የሚባል ተቋም ተመሥርቶ የገንዘብ ሕትመትና ስርጭትን፣ የውጭ ምንዛሪ
ቁጥጥርንና ሌሎች በማዕከላዊ ባንክ ሊሠሩ የሚገባቸውን የባንክ ሥራዎች
በአንድ በኩል፣ ለተጠቃሚዎች አስፈላጊ አገልግሎት መስጠትን የሚመለከቱ
የመደበኛ ባንኮችን ተግባሮች በሌላ በኩል ሲያከናውን ቆይቶ በ1956 ዓ.ም
ሥራው በብሔራዊ ባንክና በንግድ ባንክ እንዲከፋፈል ተደርጎ ሁለቱ ተቋማት
ተመሠረቱ። ይህም ዛሬ በሀገራችን ላለው የባንክና የፋይናንስ ተቋማት ዕድገት
በሩን ከፈተ። በዚህ ረገድ በተለይ በ1955 ዓ.ም የወጣው የባንኮችና የገንዘብ
ጉዳይ አዋጅ ቁጥር 206/1955 ከፍተኛ እመርታ የታየበት ነው። በደርግ ዘመን
መንግሥትም የገንዘብና የባንክ አዋጅ ቁጥር 99/1969 የተባለ ሕግ ወጥቶ እስከ
1986 ዓ.ም ድረስ ሲሰራበት ቆይቷል። ከዚያ ወዲህም አጠቃላይ የባንክና
የመድን ኢንዱስትሪውን አሠራር የሚመለከቱ ሕግጋት ወጥተዋል። ከእነዚህም
መሀል የሚከተሉት ይጠቀሳሉ።

1ኛ. የገንዘብና የባንክ አዋጅ ቁጥር 83/1986⁷

⁶ National Bank of Ethiopia, History of Banking and Money in Ethiopia,
<<http://www.nbe.gov.et/History/history.htm>>

2ኛ. የባንክ ሥራ ስለመፍቀድና ስለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 84/1986፣

3ኛ. የመድን ሥራ ፈቃድ ስለመስጠትና ስለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 85/1986፡፡

3. ዋና ዋና የባንክ አገልግሎቶች

ባንኮች የገንዘብ ተቋማት እንደመሆናቸው መጠን የሚሰጡዋቸውን በርካታ አገልግሎቶች በሶስት ዋና ዋና ዘርፎች መደብን ልናያቸው እንችላለን፡፡ በእነዚህ አገልግሎቶች በባንኮችና በተጠቃሚዎች መሀል ያለው ሕጋዊ ግንኙነት የገንዘብ አስቀማጭና የባለአደራ፣ የአበዳሪና የተበዳሪ፣ የአገልግሎት ሰጭና ተቀባይ ግንኙነት እንደመሆኑ መጠን የኅብረተሰቡን ኢኮኖሚያዊ ግንኙነቶች በሚመሩት የተለያዩ የግዴታ ሕጎች ይመራሉ፡፡ ደንበኞቹና ባንኮቹ እንደግንኙነቶቹ ዓይነት ቦታቸውን ይለዋወጡ እንጂ ጉዳዩ ከግዴታዎች ሕግ አንፃር ሲታይ ያው የባለዕዳና የባለገንዘብ ግንኙነት የሚመሠረትበት ነው፡፡ ስለዚህም አግባብ ባላቸው የፍትሐ ብሔር እና የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች እንደዚሁም ከሥራው ጋር በተያያዘ በየጊዜው በወጡት ዝርዝር ሕጋት የሚመሩ ናቸው፡፡ እነዚህን ዋና ዋና አገልግሎቶች በአጭሩ እንመልከታቸው፡፡

3.1 ገንዘብ ማስቀመጥ (Deposit)

ባንኮች ከደንበኞቻቸው ገንዘብ እየተቀበሉ በአንድ ሥፍራ በማስቀመጥ የተሻለ የካፒታል አቅርቦት ለኅብረተሰቡ ይፈጥራሉ፡፡ በሌላ በኩልም ለአስቀማጮች የተሻለ የገንዘብ አቀማመጥ ሁኔታን በመፍጠር አንፃራዊ ዋስትናን ያስገኛሉ፡፡ እንደአቀማመጡ ባህሪም ለሚቀበሉት ገንዘብ ወለድ ሊከፍሉ የሚገደዱባቸውና የማይከፍሉባቸው ሁኔታዎች ይኖራሉ፡፡ ሌላው ደግሞ አብዛኛውን ጊዜ አስቀማጮች ገንዘባቸውን በፈለጉበት ጊዜ አውጥተው መውሰድ የሚችሉባቸውን ሁኔታዎች መፍጠራቸው ነው፡፡ ከዚህ አኳያ አሁን በስፋት የተለመዱት የገንዘብ ማስቀመጫ መንገዶች የሚከተሉት ናቸው፡፡

ሀ. ተንቀሳቃሽ ሂሳብ (Current Account)

- በተቀመጠው ሂሳብ ላይ ባንኮች ለአስቀማጭ ወለድ አይከፍሉም፡፡ እንዲያውም መጠነኛ የአገልግሎት ሂሳብ ደንበኞቻቸውን በየጊዜው ያስከፍላሉ፡፡ ይህንንም ከአስቀማጭ ሂሳብ ላይ ተቀናሽ በማድረግ ይወስዳሉ፡፡
- ገንዘብ ወጭ የሚደረገው በቼክ ሲሆን በዚህ አሠራር ራሱ ባለሂሳቡ ወይም እርሱ እንዲከፈለው ያዘዘለት ሶስተኛ ሰው፣ እንዲሁም ቼኩ በሕግ አግባብ የተላለፈላቸው ሌሎች ሰዎች ገንዘቡን ወጭ አድርገው መውሰድ ይችላሉ፡፡

- በዚህ መልክ የሚደረግ ክፍያ ባንኩ ለአስቀማጭ ያለበትን ኃላፊነት የማውረድ ውጤት አለው።

ለ. የቁጠባ ሂሳብ (Savings Account)

- ገንዘብ የሚወጣው የቁጠባ ሂሳብ ደብተሩን በግንባር ይዞ በመቅረብ ወይም በሕጋዊ ወኪል አማካይነት ብቻ ነው።
- የባንክ አሠራር በዘመናዊ ቴክኖሎጂ በዳበረባቸው ብዙ አገሮች ገንዘብን ከመክፈያ ማሸን ማውጣት ይቻላል። ይህም በእንግሊዝኛው “Automatic Teller Machine” ወይም “ATM” በመባል የሚታወቀው ነው።

ሐ. ልዩ የቁጠባ ሂሳብ (hybrid savings/current account)

- ወለድ የሚከፈልበት ሂሳብ ሆኖ በተለየ ስምምነት ገንዘብ በቼክ ወይም ሊደረግበት ይችላል። ሆኖም በአንድ በተወሰነ ጊዜ ከሂሳቡ ወይም ሊደረግባቸው የሚችሉ ቼኮች ቁጥር የተወሰነ ነው።
- ብዙውን ጊዜ የዚህ ዓይነት ሂሳቦች ለመደበኛው የቁጠባ ሂሳብ ከሚጠየቀው የበለጠ ገንዘብ እንዲቀመጥባቸው ባንኮች ይጠይቃሉ።

መ. በጊዜ ገደብ የታሰሩ ተቀማጭ ሂሳቦች (Time Deposits)

- ወለድ የሚከፈልባቸው የቁጠባ ሂሳቦች ሆነው ገንዘቡ የሚወጣው ሂሳቡ ሲከፈት የተመለከተው የጊዜ ገደብ ካለፈ በኋላ ነው።
- የጊዜ ገደብ ሳይደርስ ደንበኛው ገንዘቡን ላውጣ ቢል ባንኩ የተወሰነ መቶኛ ከሂሳቡ ወይም ከሚያወጣው ገንዘብ ላይ በመቀጫ መልክ መውሰድ እንዲችል ወይም የገንዘቡን ወለድ ለደንበኛው ላለማሰብ፣ ባንኩ መስማማት ይችላል።

3.2 የብድር አገልግሎት

የባንኮች ዋነኛ ሥራ ለኢኮኖሚው አስፈላጊ የሆነውን የገንዘብ ምንጭ በተፈለገው መጠን ማቅረብ ነው። የዚህ መገለጫው ደግሞ የባንኮች የብድር አገልግሎት አቅርቦት (provision of credit facility) ነው። የባንክ ሥራ በራሱ የንግድ ሥራ እንደመሆኑ መጠን (የንግድ ሕግ ቁጥር 5 ይመለከቷል) ለትርፍ ተብሎ የሚካሄድ ነው። የዚህ ትርፍ ዓይነተኛ መገኛውም ባንኮች ከሚሰጡት ብድር በወለድ መልክ የሚሰበስቡት ሂሳብ ነው። ልክ ባንኮች ለአስቀማጮች የሚከፍሉት ወለድ በማዕከላዊ ባንኮች እንደሚወሰነው ሁሉ ለተለያዩ የብድር ዓይነቶች የሚያስከፍሏቸው ወለዶች መነሻና መድረሻም በተመሳሳይ መንገድ ይወሰናሉ። በዚህ አኳኋን ባንኮች የሚሰጡዋቸው የብድር አገልግሎቶች የንግድና ኢንዱስትሪ፣ የተጠቃሚዎች፣ እና የንብረት ማልሚያ

ብድሮች ተብለው በሶስት ገጽታ ሊታዩ የሚችሉ ሲሆን እንደሚከተለው ጠቅላላ በማድረግ እናያቸዋለን።

ሀ. የንግድና ኢንዱስትሪ ብድሮች (Commercial and Industrial Loans)

እነዚህ ብድሮች በተለይ በንግድ ባንኮች የሚሰጡ አገልግሎቶች ሲሆኑ የንግድና የኢንዱስትሪ ተቋማት መደበኛ ተግባሮቻቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ የሚኖሩባቸውን የአጭር ጊዜ የመሥሪያ ገንዘብ (Working Capital) በመቅረፍ ረገድ በየሀገሩ በሰፊው ይሰራባቸዋል። የሚሰጡት በአማካይ ከሶስት እስከ አምስት ዓመት ላልበለጠ አጭር ጊዜ ሆኖ ገንዘቡን በመደበኛ የአጭር ጊዜ ብድር መልክ (short-term loan) በመስጠት ወይም በሕጉ አነጋገር የብድር መክፈት ሂሳብ (overdraft facility) በመፍቀድ ተግባራዊ ይደረጋሉ። ለተለያዩ ዓይነት የንግድና ኢንዱስትሪ ብድሮች የሚተመነው የወለድ መጠን ሊለያይ የሚችል ሲሆን ራሱ የወለዱ ተመን መጠንም ቢሆን ብድሩ ተከፍሎ ከማለቁ በፊት ከፍተኛ ገቢ ሊል ይችላል። ይህም በብድሩ ውል ይገለጻል። አንዳንድ ጊዜም የተበዳሪው ግዴታውን አለመወጣት የወለዱን መጠን ከፍተኛ የማድረግ ውጤት አለው። ብዙዎቹ የሀገራችን ባንኮች በሚሰጡት ብድር ላይ ውል ሲቀርጹ ተበዳሪው ገንዘቡን እንደውሎ ካልከፈለ የወለዱን ተመን በውሉ ከተመለከተው ገቢ ተኛ አጋዝ በሕግ ወዳለው ከፍተኛ አጋዝ ለመጨመር መብት የሚያስገኝላቸው የውል አንቀጽ ሲያስቀምጡ ይስተዋላል።

የብዙ ሀገሮች ልምድ እንደሚሰላየው ባንኮች የንግድና ኢንዱስትሪ ብድር ሲሰጡ በተለይ ለሚከተሉት ጉዳዮች ትኩረት ይሰጣሉ።

- የተበዳሪው የመክፈል አቅምና ያለፈ የብድር አከፋፈል ታሪክ፣
- የንግድ ሥራው ያለው የካፒታል መጠን፣
- ለብድሩ መያዣ የሚያቀርበው ዋስትና መጠንና ዓይነት፣
- አጠቃላይ የአካባቢው ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴ፣
- አስተማማኝ የሕግ ማዕቀፍ፣

ለ. የተጠቃሚ ብድሮች (Consumer Loans)

እነዚህ ብድሮች በሀገራችን ብዙም የተለመዱ አይደሉም። የአካባቢዎቻችንን አንዳንድ ሀገሮች ጨምሮ በርካታ በሆኑ የዓለም ክፍሎች የተለመዱ የባንክ ሥራ ዘርፎች ከሆኑ ግን ውለው አድረዋል። ስሙ ራሱ እንደሚያመለክተን የተጠቃሚዎች ብድሮች የግለሰቦችን ገቢና ሙያ ከግምት በማስገባት ለተለያዩ የመገልገያ ዕቃዎች መግዣና ለመቋቋሚያ የሚሰጡ ናቸው። በዳበሩት ሀገሮች አጠቃቀማቸው ከዚህም አልፎ የዘወትር የኢኮኖሚ ሕይወት መሠረቶች እየሆኑ ናቸው። በብዙ የዓለማችን ክፍሎች በስፋት እየተሠራበት ያለውን

የክሬዲት ካርድ አጠቃቀም እዚህ ላይ ማንሳቱ ተገቢ ይሆናል። የተጠቃሚ ብድሮች፣ ዓይነቱ ተለይቶ ለታወቀ ጉዳይ በተወሰነ ጊዜ የተወሰነ መጠን ያለው ብድር የሚሰጥባቸው (close end credit) ወይም በተወሰነ የገንዘብ ጣሪያ ሥር ተጠቃሚው ለሚፈልገው ነገር እንዲጠቀምበት የሚሰጡ (open end credit) ሊሆኑ ይችላሉ። የመጀመሪያው ዓይነት ብድር ብዙውን ጊዜ በገንዘቡ የተገዛውን ንብረት በዋስትና በመያዝ የሚሰጥ ሲሆን ሁለተኛው ዓይነት ብድር ግን ያለመያዣ የሚሰጠው ነው። የክሬዲት ካርድ አሠራር የሁለተኛው ዓይነት ብድር ዓይነተኛ ምሳሌ ነው።

ሐ. የንብረት ማልሚያ ብድሮች (Mortgage or Real Estate Loans)

የንብረት ማልሚያ ብድሮች በረዥም ዘመን ክፍያ መሠረታዊ ለሆኑ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች ብዙውን ጊዜ በዚህ ሥራ በተሰማሩ ለየት ባሉ ባንኮች የሚሰጡ ናቸው። መሬት ለመግዣ፣ ሕንፃዎች ለመገንቢያ፣ ቤት ለመሥሪያ፣ ኢንዱስትሪዎች ለማቋቋሚያና ለሌሎችም ከፍተኛ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች የሚሰጡ የብድር ዓይነቶች ናቸው። ተፈጻሚ የሚሆንባቸው የወለድ መጠንም በብድሩ ዘመን ከፍና ዝቅ ሊል የሚችል ወይም የተወሰነ ሊሆን ይችላል። ይህም በብድር ውሉ የሚገለጽ ሲሆን በብድሩ ገንዘብ የተገዛው ንብረት ወይም የለማው ሀብት ለአከፋፈሉ መያዣ ይሆናል። አስፈላጊ ሲሆንም ተጨማሪ ዋስትና ሊጠየቅበት ይችላል።

3.3 የገንዘብ ዝውውርና ሌሎች አገልግሎቶች

በዚህ ዘርፍ ውስጥ በርካታ አገልግሎቶች የሚሰጡ ሲሆን በስፋት የሚታወቁትን ብቻ በጥቅሉ እንመለከታለን፡-

- የማስቀመጫ ሳጥን ኪራይ፣ ባንኮች ዋጋ ያላቸውን ዕቃዎች እና ሰነዶች ለደንበኞቻቸው በማስቀመጥ በተወሰነ ደረጃ የኪራይ ሂሳብ ይሰበስባሉ።
- የውጭ ምንዛሬ አገልግሎት መስጠት፣ የዚህ ዓይነት አገልግሎት ማዕከላዊ ባንኮች ለዚህ ሲባል በሚያወጡት መመሪያ ሊጠብ ወይም ሊሰፋ ይችላል።
- የሌሎች ባንኮችን ቼኮች መመንዘር።
- ገንዘብ ከአንድ ቅርንጫፍ ወደሌላ ወይም ከአንድ ባንክ ወደሌላ በማዛወር የሐዋላ አገልግሎት መስጠት።
- የክሬዲት ሰነድ አሠራርን ተግባራዊ በማድረግ ለውጭ ንግድ ሁኔታዎችን ማመቻቸት።
- የባንክ ዋስትና ማረጋገጫን ለአልሚዎች በመስጠት የልማት እንቅስቃሴን ማገዝ።

4. በባንኮችና በአስቀማጮች መሀል ያለው ግንኙነት ሕጋዊ ዕይታ

ገንዘብንም ሆነ ንብረትን በባንክ ማስቀመጥ በባንኩና በደንበኛው መሀል በፈቃደኝነት ላይ የተመሠረተ ግንኙነት እንደመሆኑ መጠን የሚገዛው በውል ሕጎች መሠረት ነው። ስለሆነም እንደነገሩ ሁኔታ ስለውሎች በጠቅላላው እና በተለይም ስለንብረት ማስቀመጥና ገንዘብና ንብረት በባንክ ስለማስቀመጥ በተደነገጉት የፍትሐብሔር ሕግና የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት የሚመራ ይሆናል። ይሁንና አጠቃላይ ውሎችን ወይም ገንዘብና ንብረት ማስቀመጥን የሚመለከቱት ደንቦች በዚህ ረገድ ተፈጻሚ የሚሆኑት ጉዳዩ በተለይ የባንክን ሥራ በሚመለከቱት የንግድ ሕግ ደንቦች ያልተሸፈነ በሚሆንበት ጊዜ ነው።⁷

የባንክ ሥራዎችን የሚመለከቱት የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች የሚገኙት የሚተላለፉ የገንዘብ ሰነዶችና የባንክ ሥራዎች ሕግ በተመለከተበት በንግድ ሕግ አራተኛ መጽሐፍ (ከቁጥር 715 እስከ 967) ነው። በሕጉ አቀናጃጀት አራተኛው መጽሐፍ በሶስት አንቀጾች (Titles) የተከፈለ ሲሆን እነዚህም ጠቅላላ ድንጋጌዎች (General Provisions)፣ የንግድ ወረቀቶች (Commercial Instruments) እና የባንክ ሥራዎች (Banking Transactions) ተብለው ተፈርጆዋል። በተለይ አሁን የተያዘውን የባንክ ሥራዎች ጉዳይ የሚመለከተው ሶስተኛው አንቀጽ የራሱ የሆኑ አምስት ምዕራፎች ያሉት ነው። እነዚህም የሚከተሉት ናቸው።

- ለባንክ የሚሰጡ አደራዎች (Bank Deposits)
- የካዝና ኪራይ (Hiring of Safes)
- ተመላላሽ ሂሳብ (Current Accounts)
- ቅናሽ (Discounts)
- የብድር ግንኙነቶች (Credit Transactions)

ከእነዚህ ውስጥ በሀገራችን በስፋት የተለመዱትን የቁጠባ ሂሳብ፣ ተንቀሳቃሽ ሂሳብና የካዝና ኪራይን የሚመለከቱትን ሕጎች እንደሚከተለው አጠር አድርገን እንመለከታለን።

4.1 የቁጠባ ሂሳብ

የቁጠባ ሂሳብን የሚመለከቱት የንግድ ሕጉ ደንቦች እላይ በተመለከትነው አራተኛ መጽሐፍ፣ አንቀጽ ሶስት፣ ምዕራፍ አንድ፣ ክፍል አንድ (ከቁጥር

⁷ ጥላሁን ተሾመ፣ የኢትዮጵያ የውል ሕግ መሠረተ ሀሳቦች፣ ፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ 1989 ዓ.ም ገጽ 19-20.

896 እስከ 902) ይገኛሉ። ክፍሉ “Deposit of Funds” የሚለውን የእንግሊዝኛ አነጋገር የሚፈታው “ገንዘብ በአደራ ስለማስቀመጥ” በሚል ሐረግ ነው።

ገንዘብ በአደራ የሚቀመጥበትን አሠራር የሚመለከተው የንግድ ሕግ ቁጥር 896 መሠረታዊ መርሆውን የሚያስቀምጥ ሲሆን በዚህ ድንጋጌ መሠረት፤

- ግንኙነቱ በራሱ ውል ነው፤
- የውሉ ዓይነት የአደራ ውል ነው።
- ከንግድ ሥራ ጋር የተያያዘ እንደመሆኑ መጠን ደግሞ ከአደራ ውልነትም ለየት ያለ የአደራ ውል ነው።

በዚህ መሠረት በባንኩና በገንዘብ አስቀማጭ መሀል የአደራ ስጭና የአደራ ተቀባይ ግንኙነት አለ። ይህም በፍትሐብሔር ሕግ በተለይ ስለአደራ ውል ከቁጥር 2779 እስከ 2795 ከተቀመጡት ደንቦች ጋር ተቀራራቢ የሆነ ግንኙነት ይፈጥራል። የአደራ ውልን ምንነት የሚተረጉመው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2779 ግንኙነቱን እንዲህ ብሎ ይገልጻል።

አደራ ማለት አደራ ተቀባይ የተባለው አደራ አስቀማጭ የተባለውን የሌላ ሰው ዕቃ ተቀብሎ በአደራ ጠባቂነት እንዲያስቀምጥለት የሚገባበት የውል ግዴታ ማለት ነው።

በዚህ ትርጉም መሠረት በአደራ ውል የሚገናኙት ተዋዋዮች አደራ ተቀባዩ (The bailee) እና አደራ አስቀማጭ (The bailor) ናቸው። የሚዋዋሉበት ጉዳይ ደግሞ በአደራ የሚቀመጠው ዕቃ (chattel) ነው። ዕቃው ግዙፋዊ ሀላዎት ያለው ተንቀሳቃሽ ንብረት (corporeal chattel) ወይም ገንዘብ (a sum of money) ሊሆን ይችላል። የዚህ ዓይነት አደራ፣ ገንዘብን ወይም ዕቃዎችን ለባንክ በአደራ በመስጠት ከሚደረገው የአደራ ውል የሚለየው ተግባሩ የግድ ለንግድ ሥራ ተብሎ በተቋቋመ አካል አለመከናወኑ ነው። አደራ ተቀባዩ አደራውን ያለክፍያ ወይም በክፍያ የማድረግ መብት አለው። ይህም በሕግ ወይም በልማዳዊ አሠራር የሚወሰን ይሆናል።⁸ ይሁንና ግልጽ በሆነ ሕግ በሌላ አካሄድ እስካልተመለከተ ድረስ አደራ ማስቀመጥ በክፍያ ቢሆንም እንኳ እንደ

⁸ ይህን የሚመለከተው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2784 የሚከተለውን ይደነግጋል።
ያለ ዋጋ ወይም በደመወዝ የሚሰጥ አደራ

1. ተዋዋዮቹ ወገኖች ለአደራ ተቀባዩ አንድ የድካም ዋጋ እንዲከፈለው በውላቸው ላይ ማናቸውንም ስምምነት ካላደረጉ በቀር በአደራ የሚቀመጥ ዕቃ ዋጋ የማይከፈልበት ነው።
2. ስለ እንደዚህ ያለው ጉዳይ የአደራ ተቀባዩን ልዩ የሞያ ሥራ፣ ዐይነተኛ ነገርና ሌሎችንም አጋጣሚ ምክንያቶች ሁሉ መሠረት አድርጎ መገመት ይገባል።
ይህ የሕግ ድንጋጌ በእንግሊዝኛው “Gratuitous or paid bailment” የሚለውን ሀሳብ ወደ አማርኛ ለመመለስ ጠቀሟል ላይ የዋለ መሆኑ ግንዛቤ ሊወሰድበት ይገባል።

ንግድ ሥራ አይወሰድም። በባንክ ሲሠራ ግን የንግድ ሥራ ይሆናል። ሌላኛው መለያቸው ደግሞ በባንክ በተቀመጠ ገንዘብ ላይ ተቀባዩ (ማለትም ባንኩ) የሚኖረው ሥልጣን ከተራ አደራ ተቀባይ እጅግ የሰፋ መሆኑ ነው። ይህንኑ አስመልክቶ የንግድ ሕግ ቁጥር 896 የሚከተለውን ይደነግጋል።

ገንዘብ ባንክ የሚገባው በምንም ዓይነት ቢሆን ገንዘቦችን በአደራ የማስቀመጥ ውል ተቀማጭ ለተደረጉት ገንዘቦች ባንኩን ባለሀብት ያደርገዋል። በውሉ በተመለከቱ ሁኔታዎች መሠረት የመመለስ ግዴታ ያለበት መሆኑ ሳይቀር አስፈላጊ ለሆኑት ሥራው እንዲያገለግሉት ለማድረግ መብት ይሰጣል።

ተከታታዮቹ ቁጥሮች (ከ897 እስከ 902 ያሉት) ይህ የአደራ ግንኙነት የሚያስከትላቸውን ተነፃፃሪ ግዴታዎች በዝርዝር የሚያስቀምጡ ናቸው። እነዚህም በተለይ፤

- ተቃራኒ ስምምነት ከሌለ በቀር አስቀማጭ ገንዘቡን በፈቀደው ጊዜ ማውጣት የሚችል መሆኑ፤
- ገንዘብ ወጭና ገቢ ሲደረግ የሚጻፍበትን ደንበኛውን ሂሳብ ማዘጋጀት አስፈላጊ መሆኑ፤
- ገንዘብ የሚከፈለው ገቢ ከተደረገበት ባንክ ወይም ቅርንጫፍ መሆኑ፤
- አስቀማጭ ካለው ሂሳብ በላይ ወጭ ማድረግ የማይችል መሆኑ፤ ናቸው።

ሌሎች የገንዘብ አወጣጥን፣ የሂሳብ እንቅስቃሴንና ወለድን የሚመለከቱት የባንኩና የአስቀማጭ ግንኙነቶች በሁለቱ ወገኖች መሀል በሚደረጉ ዝርዝር ውሎች የሚወሰኑ ናቸው። የዘወትር አሠራሩንም ስንመለከት በሕግ ከተቀመጡት አስገዳጅ ድንጋጌዎች ውጭ ያሉት የውለታ ፍሬገገሮች ባንኮች ለደንበኞቻቸው በሚሰጡዋቸው የማጠራቀሚያ ሂሳብ ደብተሮች ላይ ተመልክተዋል።⁹ በጥቅል አነጋገር፣ የባንኩና የአስቀማጭ ግንኙነት ከግዴታዎች ሕግ አኳያ ሲፈተሽ ዞሮ ዞሮ ያው የባለዕዳና የባለገንዘብ (debtor/creditor) ግንኙነት ከመሆን አይወጣም።

4.2 ተንቀሳቃሽ ሂሳብ

ከአደራ ውል መርሆዎች አኳያ በባንክና በአስቀማጭ መሀል ስላለው ግንኙነት የቁጠባ ሂሳብን በተመለከተ የተዘረዘሩት ነጥቦች ለተንቀሳቃሽ ሂሳብም ተፈጻሚ ይሆናሉ። ከቁጥር 896 እስከ 902 ያሉት የንግድ ሕግ ደንቦችም ቢሆኑ

⁹ በሀገራችን ያሉ ባንኮች የሚሠሙትን የማጠራቀሚያ ሂሳብ ደብተሮች ብናይ በደብተሮቹ መጀመሪያና መጨረሻ ገጾች ላይ በአማርኛና በእንግሊዝኛ ቋንቋ የመነሻ ተቀማጭ ገንዘቡን፣ ሂሳብ ለመክፈት የሚያስፈልግ ሕጋዊ ችሎታን፣ የሂሳብ እንቅስቃሴን፣ የወለድ ስሌትንና የመሳሰሉ ጉዳዮች እንደተካተቱባቸው እንረዳለን።

በሁለቱ የሂሳብ ዓይነቶች መሀል የሚያደርጉት ልዩነት የላቸውም። ከባህሪያቸው አኳያ ሁለቱ የሚለያዩት በተለይ የሂሳብ እንቅስቃሴ ዘዴውን በሚመለከተው አፈፃፀምና ወለድ አከፋፈል ላይ ነው።

ተንቀሳቃሽ ሂሳብ በዘመናዊ የገንዘብ ዝውውር ረገድ ከፍተኛ ጠቀሜታ ያለውን ክፍያን በቼክ የመፈጸም አሠራርን ተግባራዊ የሚያደርግ ነው። ስሙ እንደሚያመለክተው ሂሳቡ ከፍተኛ እንቅስቃሴ የሚካሄድበትን ገንዘብ ለማስቀመጥ ጠቀሜታ ላይ የሚውል ነው። ባለሂሳቡ ቼክ በመፈረም ለራሱ ገንዘብ ሊያወጣ ይችላል፣ ለሌላ ሰው ገንዘብ ሊከፍል ይችላል፣ ቼክ ተፈርሞ የተሰጠው ሰውም ቢሆን ገንዘቡን ራሱ በግንባር ቀርቦ በጥሬው ለመቀበል፣ ወደ ሂሳቡ ገቢ እንዲደረግለት ትዕዛዝ ለመስጠት፣ ቼኩን በጀርባው በመፈረም ለሌላ ሰው ትኩረት ሰው ለማስተላለፍ ይችላል። ቼኩ በጀርባ ፊርማ የተላለፈለት ሰው ራሱም ቢሆን በቼኩ ላይ አስተላላፊው የነበረው መብት ይኖረዋል። ለዚህም ነው ቼክ በከፍተኛ ደረጃ የመተላለፍ ባህርይ ካላቸው የግብይት ሰነዶች (negotiable instruments) እንደዋነኛ ተደርጎ የሚወሰደው። የቼክ አሠራር እጅግ ውስብስብና የተለያዩ ሕጋዊ ውጤቶችን የሚያስከትል ሲሆን ዝርዝሩ በተለይ በንግድ ሕግ ክፍጥር 827 እስከ 895 የተመለከተ ነው። ለተያዘው ጉዳይ የምንመለከተው ግን በተለይ በአስቀማጭና በባንኩ መሀል ያለውን ግንኙነት ሲሆን በዚያ ላይ ብቻ እናተኩራለን።

አብዛኞቹ ተንቀሳቃሽ ሂሳቦች ወለድ አይከፈልባቸውም። የተቀባዩ ባንክ ዐቢይ ግዴታ ገንዘቡን በተጠየቀ ጊዜ ለአስቀማጭ መክፈል ወይም ቼክ ጽፎ የሰጣቸው ሰዎች ሲቀርቡ ተፈላጊውን ሥነ ሥርዓት ፈጽሞ ክፍያውን መፈጸም ነው። ይህም በውል ላይ ለተመሠረተው የባንኩና የባለሂሳቡ ግንኙነት ዋናው መሠረት ነው። በግንኙነቱ ባንኩ ባለዕዳ አስቀማጭ ባለገንዘብ በመሆናቸው ባንኩ አስቀማጭ ክፈል ያለውን ቼክ የመክፈል ግዴታ እንዳለበት ሁሉ አትክፈል ያለውን ቼክ ይዞ ለመጣ ሰውም ያለመክፈል ኃላፊነት አለበት። በንግድ ሕግ ቁጥር 857 “መክፈልን ስለማቆም” በሚል ርዕስ “ቼኩ ከመክፈሉ አስቀድሞ አውጭው እንዳትከፍል ብሎ የነገረው እንደሆነ ባንኩ የቼኩን ዋጋ አልከፍልም ለማለት ይችላል” ተብሎ የተቀመጠው ደንብም ይህን በባንኩና በአስቀማጭ መሀል ያለውን የአደራ ግንኙነት አመላካች ነው። ይህም የሚሆነው ቼኩ የተመለሰበት ሰው በባለሂሳቡ ላይ የሚያነሳው የመብት ጥያቄ ሊኖረው ቢችልም ነው። ከዚህ አኳያ ሲታይ የባንኩና የደንበኛው ግንኙነት በእንደራሴነት ሕግ ካለው የተወካይና የወካይ ግንኙነት ጋር ተቀራራቢ ይመስላል። በሌላም በኩል፣ በውልና በዘወትር የሥራው አካሄድ ከሚፈለገው በላይ በመሄድ ከደንበኛው ተንቀሳቃሽ ሂሳብ ላይ ገንዘብ ወጭ አድርጎ የከፈለው ባንክም ተመሳሳይ ኃላፊነት አለበት። ይህ ደግሞ ከውል ሕግ መሠረተ ሃሳብ አንጻር ሲታይ የባንኩ ድርጊት ውሉን እንደውሉ አለመፈጸም ይሆናል። ይህም ለደንበኛው የደረሰበትን የጉዳት ኪሣራ የመጠየቅ መብት ያስገኛለታል።

4.3 የካዝና ኪራይ

በንግድ ሕግ ቁጥር 919 ትርጉም የካዝና ኪራይ የሚባለው ባንኩ የዕቃ ማስቀመጫ ካዝና ለደንበኛው በኪራይ የሚሰጥበት ውል ነው። በዚህ ትርጉም መሠረት ግንኙነቱ አራት ባህርያት ያሉት ነው ብሎ መናገር ይቻላል።

- ግንኙነቱ ውል ስለሆነ በአጠቃላይ የውል ደንቦች ይገዛል።
- ግንኙነቱ ካዝና ማከራየት እንደመሆኑ መጠን የተንቀሳቃሽ ንብረት ኪራይ ውል ነው። በዚህም እንደነገሩ ሁኔታ በፍትሐብሔር ሕግ ከቁጥር 2727 እስከ 2738 ያሉት ደንቦች ተፈጻሚ ሊሆኑ ይችላሉ።¹⁰
- ደንበኛው ካዝናውን ቢከራየውም ካዝናው የሚቀመጠው በባንኩ ቁጥጥር ሥር በመሆኑ እላይ ስለአደራ ውል ለቁጠባ ሂሳብና ለተንቀሳቃሽ ሂሳብ ተፈጻሚ ሊሆኑ ይችላሉ ያልናቸው የፍትሐብሔር ሕግ ድንጋጌዎች እንደአግባብነታቸው ለካዝና ኪራይ ውልም ተፈጻሚ ይሆናሉ።
- ከሁሉም በላይ ግን ለዚህ ዓይነቱ ግንኙነት ተፈጻሚ የሚሆኑት ስለ ካዝና ኪራይ በንግድ ሕግ ከቁጥር 919 እስከ 924 የተመለከቱት ድንጋጌዎች ናቸው። አጠቃላይ የውል ሕግ ደንቦችና የአደራ ውልንም ሆነ የተንቀሳቃሽ ንብረት ኪራይን ውል የሚመለከቱት የልዩ ውል ደንቦች ለጉዳዩ ተፈጻሚ የሚሆኑት በእነዚህ የንግድ ሕግ የተገለጹት ቁጥሮች ጉዳዩን የሚመለከት ደንብ የሌላቸው ሲሆን ክፍተቱን ለማሟላት ነው። (በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1676 የተቀመጠውን የውል ሕግ አፈጻጸም አድማስ ደንብ ያጠናል።)¹¹

በንግድ ሕግ ከቁጥር 920 ጀምሮ ያሉት ደንቦች ደግሞ የግራ ቀኙን ተዋዋይ ወገኖች መብትና ግዴታ የሚደነግጉ ናቸው። ከአከራይ ተከራይ ግንኙነት አንፃር ሲታይ ባንኩ በውሉ ባለገንዘብ ሲሆን ካዝና ተከራይ ባለዕዳ ነው። ከአደራ ጥበቃ ግዴታ አንፃር የታየ ሲሆን ደግሞ አብዛኛውን ጊዜ ደንበኛው ባለገንዘብ ባንኩ ባለ ዕዳ ናቸው። በዚህ መሠረት፤

- ባንኩ ካዝናው በደህና ይዞታ ያለ መሆኑን የማረጋገጥና አስፈላጊውን ዕድሳት የማድረግ ግዴታ አለበት።

¹⁰ በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2727 መሠረት ዕቃ ማከራየት (Letting and Hiring) አከራይ ለተከራይ አንድን ዕቃ ክፍያ ተቀብሎ ለተወሰነ ወይም ላልተወሰነ ጊዜ እንዲገለገልበት ግዴታ የሚገባበት ውል ነው።

¹¹ ጥላሁን ተሾመ፣ ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7።

- ባንኩ በካዝናው የተቀመጡት ዕቃዎች ለአደጋ ይጋለጣሉ የሚል በቂ ጥርጣሬ ሲኖረው ደንበኞች ዕቃዎቻቸውን እንዲያወጡ አስፈላጊውን ማስጠንቀቂያ መስጠት ይኖርበታል።
- ካዝናውን የሚከፍቱት ሰዎች ተከራይ ወይም ሕጋዊ ወኪሉ ብቻ መሆናቸውን የማረጋገጥ ኃላፊነት የባንኩ ነው።
- ደንበኛው የካዝናውን ኪራይ ወቅቱን ጠብቆ የመክፈል ግዴታ አለበት።
- ደንበኛው ካዝናው ውስጥ የሚያስቀምጣቸው ዕቃዎች አደጋ የሚያስከትሉ አለመሆናቸውን ሊያረጋግጥ ይገባል።
- ደንበኛው በካዝናው ውስጥ ያስቀመጣቸው ንብረቶች በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት በፍርድ አፈጻጸም ሊከበሩ ይችላሉ።

4.4 ከባንክ ተቀማጭ ሂሳቦች ጋር ተያይዘው የሚነሱ ተጓዳኝ ጉዳዮች

እንደማንኛውም የውል ግንኙነት ሁሉ በደንበኛውና በባንኩ ገንዘብም ሆነ ሌላ ንብረት በማስቀመጥ የሚፈጠረው ግንኙነት ቀጥተኛ ውጤት የሚኖረው በሁለቱ መሀል ብቻ ነው። ይሁንና ግንኙነቱ እንደዚህ ቀላል አይደለም። ብዙውን ጊዜ ግንኙነቱ በደንበኛውና በአስቀማጭ መሀል የተወሰነ ቢሆንም አልፎ አልፎ ደግሞ ሂሳቡ ሲከፈት ምንም ሚና ያልነበራቸው ሰዎች ወደ ግንኙነቱ ቀለበት በተለያዩ መንገዶች ሊገቡ ይችላሉ። ይህም ሰፊ የሆኑ ሕጋዊ ውጤቶችን ያስከትላል። ትልቁ ውጤት በተለይ ከቼኮች ተላላፊ ባህርይ የሚመነጭ ሲሆን እላይ እንዳየነው ይህን የሚመለከቱ በአሠራር ልምድም ጭምር የዳበሩ የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች ስላሉ እነርሱን ከእዚህ ላይ አናያቸውም። ከዚህ በመለስም ቢሆን ልናያቸው የሚገቡን ሌሎች ብዙ ፍሬነገሮች አሉ። የሚከተሉት ለአብነት ያህል ተዳስሰዋል።

ሀ. የሂሳብ እንቅስቃሴ (Operation of Account)

የሂሳቡ ባለቤት አንድ ግለሰብ በሚሆንበት ጊዜ የተለመደው አሠራር ራሱ ሂሳቡን ገቢና ወጪ የሚያደርግበት ስለሆነ የሚፈጥረው ችግር የለም። ይሁንና ይህ ሰው በተለያዩ ምክንያቶች ሂሳቡን ራሱ ማንቀሳቀስ በማይችልበት ጊዜ ሌላ ሰው በውክልና ሂሳቡን እንዲያንቀሳቅስ ማድረግ ይችላል። በእንደራሴነት ሕግ ይህ ዓይነቱ ውክልና ልዩ ውክልና እንደመሆኑ መጠን በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2205 እና 2206 መሠረት ይገኛል። ባለሂሳቡ በዚህ ሕግ መሰረት ተወካዩ ሂሳቡን በሙሉ ነፃነት እንዲያንቀሳቅስ እስከተወሰነ የገንዘብ መጠን ድረስ ብቻ እንዲያወጣ፣ ወይም በተወሰነ የጊዜ ገደብ ውስጥ ተለይቶ የተመለከተ ገንዘብ ብቻ እንዲያወጣ ሥልጣን ሊሰጠው ይችላል።

የተወካዮቹ ቁጥር ከአንድ በላይ ሊሆን የሚችልበት አጋጣሚም ይኖራል። በዚህ ጊዜም ቢሆን ተወካዮቹ ሂሳቡን በነጠላ ወይም በጣምራ ሊያወጡ የሚችሉበት ሁኔታ በውክልና ሥልጣኑ መጠቀስ ይገባዋል። ተለይቶ ካልተገለጸ ግን በአንድ ሰነድ የውክልና ሥልጣን የተሰጣቸው ወኪሎች ሂሳቡን የሚያንቀሳቅሱት በጋራ ነው። አልፎ አልፎም ባለሂሳቡ በተለያዩ የውክልና ሥልጣን ስነዶች ቁጥራቸው ከአንድ በላይ ለሆኑ ሰዎች የውክልና ሥልጣን የሚሰጥበት ሁኔታም ይኖራል። በአንዳንድ አጋጣሚዎች ደግሞ ወኪሉ ራሱ ሌላ ሶስተኛ ሰው ወክሎ የአስቀማጮን ሂሳብ ሊያንቀሳቅስ የሚችልበት ሁኔታም ይፈጠራል። ይህም ራሱ በውክልና ሥልጣን ስነዱ ላይ በግልጽ መቀመጥ ይኖርበታል። የዚህም ዓይነቱ አሠራር የውክልና ሥልጣን ወሰን ሥልጣኑ በተሰጠበት ሰነድ ላይ ሊወሰን ይችላል በሚለው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2181 (1) ድንጋጌ የሚገዛ ነው።

ከዚህ በላይ ያየነው አካሄድ ሂሳቡ በአንድ ሰው በሚከፈትበት ጊዜ ሊነሳ የሚችለውን ጥያቄ ነው። ነገር ግን በቁጠባም ሆነ በተንቀሳቃሽ ሂሳብ የሚቀመጥ ገንዘብ ቁጥራቸው ከአንድ በላይ በሆኑ ሰዎች ሊከፈት ይችላል። ይህም በተለመደው አነጋገር የጋራ ሂሳብ (Joint Account) ተብሎ የሚታወቀው ነው። ከአጠቃላይ የፍትሐብሔር ሕግ ደንብ አንፃር በአስቀማጮችና በባንኩ መሀል ያለው መሠረታዊ ግንኙነት ከውል የመነጨ ስለሚሆን አስቀማጮቹ ባለገንዘቦች ባንኩ ደግሞ ባለዕዳ ናቸው ማለት ነው።

የሂሳቡን እንቅስቃሴ በተመለከተ ደግሞ ተቃራኒ ስምምነት በሌለበት ጊዜ ገንዘብ ወጭ የሚሆነው በሁሉም አስቀማጮች ጣምራ ፊርማ ነው። ይሁንና ይህን አካሄድ በመለወጥ አስቀማጮቹ ከመሀከላቸው አንዱ ከፈረመ ገንዘብ ወጭ ሊሆን የሚችለበትን ሁኔታ ማመቻቸት ይችላሉ። በዚህ ጊዜ ስለአንድነትና ነጠላ ባለገንዘብነት በፍትሐብሔር ሕግ ከቁጥር 1910 ጀምሮ ያሉት ደንቦች የባንኩንና የአስቀማጮችን ግንኙነት ይገዛሉ። ስለሆነም ሂሳቡ በጋራ ወይም በነጠላ የመንቀሳቀሱ ጉዳይ የሚወሰነው በራሳቸው በአስቀማጮቹ መሀል በሚደረግ ስምምነት ነው። ይህም በተለመደው የባንክ አሠራር “and/or account” ወይም “joint account” እየተባለ የሚታወቀው ነው። ሂሳቡ ከአስቀማጮቹ በአንዱ ፊርማ ብቻ የሚንቀሳቀስ ከሆነ ባንኩ ለዚህ ሰው ወይም እርሱ ላዘዘለት የቼክ ባለይዞታ መክፈሉ ኃላፊነቱን ያወርድለታል። በተለመደው የግዴታዎች ሕግ መርህ መሠረት በአንድነትና በነጠላ ባለገንዘቦች መሀል የመብት ቁርኝት (solidarity of rights) አለ ተብሎ ይገመታል።¹²

¹² “አንድነት ካላቸው ባለገንዘቦች ለአንዱ የተከፈለ ዕዳ ባለዕዳውን ነፃ ያደርገዋል።” የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1911(2)። ይህንኑ በተመለከተ በባለገንዘቦች መሀል ስላለው የማይከፋፈል መብት እላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7 በተጠቀሰው መጽሐፍ ከገጽ 232 እስከ 237 የተሠጠውን ማብራሪያ ከዚህ ጋር ያገናዝቧል።

አንዳንድ ጊዜ ደግሞ ቁጥራቸው ከሁለት በላይ የሆኑ ሰዎች ሂሳብ ደብዳቤ ከእነርሱ ውስጥ ከፊሎቹ ብቻ ሂሳቡን እንዲያንቀሳቅሱ ሂሳቡ ሲከፈት ሥልጣን ይሰጡዋቸዋል። ለምሳሌ ሶስት ሆነው ሂሳብ የከፈቱ ሰዎች ከሦስቱ ሁለቱ ከፈረሙ ሂሳቡ እንዲንቀሳቀስ ለባንኩ መመሪያ ይሰጣሉ። ባንኩም ይህንኑ ትዕዛዝ ተግባራዊ ያደርግላቸዋል።

ሌላው ደግሞ በተለይ ሕጋዊ ሰውነት ያላቸው ተቋማት የሚከፍቱትን ሂሳብ ይመለከታል። ከልምድ እንደሚታወቀው ብዙውን ጊዜ እነዚህ አካላት የሚከፍቱት ተንቀሳቃሽ ሂሳብን ሲሆን የቁጠባ ሂሳብም አልፎ አልፎ ይከፈታል። አብዛኞቹ ዕድሮች በየባንኩቹ የሚከፍቷቸውን የቁጠባ ሂሳቦች ለአብነት ማንሳት ይቻላል። እነዚህ አካላት ሕልውናቸውን የሚያገኙት በሕግ ወይም በምዝገባ ሲሆን ሂሳባቸው የሚከፈትበትንና የሚንቀሳቀስበትን ሁኔታ የተቋቋሙበት ሕግ ወይም በምዝገባ ጊዜ የሚያቀርቧቸው የመተዳደሪያ ወይም የመመሥረቻ ደንቦች ይወስናሉ። የባንኩና የአስቀማጮች መብትና ግዴታም ከዚያ አንጻር የሚታይ ይሆናል ማለት ነው።

ለ. የአስቀማጭ ሞት

አስቀማጭ ከዚህ ዓለም በሞት በሚለይበት ጊዜ ከባንኩ ጋር በነበረው ግንኙነት የነበሩት መብቶች ሁሉ ለወራሾቹ ይተላለፋሉ። ይህም በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 826 እና ተከታታዮቹ ቁጥሮች መሠረት የሚመራ ይሆናል። የቁጠባ ሂሳብ በዚህ ረገድ ችግር አይፈጥርም። የበለጠ የተወሳሰበ ሁኔታ የሚፈጥረው ሂሳቡ ተንቀሳቃሽ ሂሳብ ሆኖ ሚቹ የሰጣቸው ያልተመነዘሩ ቼኮች ሲኖሩ ነው። የብዙዎቹ ሀገሮች ሕግጋት ሚቹ በሕይወት እያለ የሰጣቸው ቼኮች ከሕይወቱ በኋላ ለክፍያ ቢቀርቡ ባንኮች የመክፈያ ጊዜው አለማለፉን ብቻ እያረጋገጡ ሊከፍሉ እንደሚችሉ ይደነግጋሉ። ለምሳሌ አብዛኞቹ የአሜሪካ ክፍለ ሀገሮች የተቀበሉት የጋራ የንግድ ሕግ ወይም “Uniform Commercial Code” አንቀጽ 4 የአውጭው ሞት እርሱ ቼክ በሰጣቸው ሰዎች መብት ላይ የተለየ ውጤት ሊኖረው እንደማይችል ይደነግጋል።¹³ በእኛም ሕግ የተለየ ውጤት የለውም። በአጠቃላይ ሲታይም ቼክ ጽፎ መስጠት በአውጭውና ቼኩ በተሰጠው ወይም በተላለፈላቸው ሰዎች መሀል የባለገንዘብና የባለዕዳ ግንኙነት ስለሚመሠርት በሕግ አግባብ ቼኩን የያዘ ሰው ከሂሳቡ ይከፈለው ዘንድ የመጠየቅ መብት አለው። በማናቸውም ሁኔታ አምጪው ከሚቹ ሂሳብ ካልተከፈለው እንደውርሱ ባለገንዘብ ይቆጠራል።

ከቼክ ተቀባዮች ውጭ በተንቀሳቃሽ ወይም በቁጠባ ሂሳብ የተቀመጠው ገንዘብ ሊከፈል የሚገባው እንደቅደም ተከተሉ ለሚቹ ባለገንዘቦችና ለሚቹ ወራሾች

¹³ James J. White and Robert S. Summers; Uniform Commercial Code, One Volume Edition, 2nd ed, St Paul Minn., 1950, chapter 13.

ነው። ባለገንዘቦች የመብት ጥያቄዎቻቸውን የሚያቀርቡት ለሕግ ወይም ለኑዛዜ ወራሾች ነው። ይህም የሚሆነው ወራሾች የሚችን ዕዳ የመክፈል ግዴታ ያለባቸው ስለሆነና ተቃራኒ ሁኔታ ካልተፈጠረ በስተቀር በቀጥታ የውርስ አጣሪነት መብት ስላላቸው ነው። እርግጥ በወራሾች መሀል እርስበርስ ወይም በወራሾችና በሚች ባለገንዘቦች መሀል አለመግባባት ከተነሳ የውርስ አጣሪው በሚመለከታቸው ሰዎች ስምምነት ወይም በፍርድ ቤት ትዕዛዝ ሊሾም ይችላል። አንዳንዴም ውርስ አጣሪ በኑዛዜ ይመረጣል። በየትኛውም መንገድ ይሰየም ውርስ አጣሪው ሥራውን በፍትሐብሔር ሕግ ከቁጥር 946 ጀምሮ ያሉትን ደንቦች ተከትሎ ተግባራዊ ያደርጋል።¹⁴

እስከአሁን የተለመደውን የባንኮች አሠራር ስናይ የተቀመጠውን ገንዘብ የሚከፍሉት የፍርድ ቤቶችን የውርስ ውሳኔ በመከተል ነው። ውርሱ በኑዛዜ የተላለፈ ከሆነና ኑዛዜው በፍርድ ቤት ከጸደቀ ባንኮች ገንዘቡን በኑዛዜ ተጠቃሚ ለሆነው ሰው ይከፍላሉ። ተጠቃሚዎቹ ብዙ ከሆኑ ድርሻቸውን እየለዩ ለእያንዳንዳቸው ወይም ለሕጋዊ ወኪሎቻቸው ይከፍላሉ። ውርሱ ያለኑዛዜ ከሆነና ሚቹ ወይም ሚችቷ ሚስት ወይም ባል የሌላቸው መሆኑ በውሳኔው ከተመለከተ የተቀመጠውን ገንዘብ ወራሽ ለተባሉት ሰዎች እንደነገሩ ሁኔታ በነፍስወከፍ ወይም በትውልድ አወራረድ (per capital or per stripes) ደንብ መሠረት ያከፋፍላሉ። በውሳኔው ላይ ሚስት ወይም ባል መኖሩ ከተገለጸ ባንኮች ከፍርድ ቤት ተጨማሪ ትዕዛዝ እስኪያገኙ ድረስ ግማሹን ሂሳብ ይዘው ያቆያሉ። የወራሽነት መብታቸው ባይታወቅም ሌሎች የሚቹ ልጆች ወይም ወራሾች መኖራቸው በውሳኔው ከተገለጸ ከተቀማጭ ሂሳብ የእነርሱ ድርሻ ተይዞ የሚቆይበት ሁኔታም አለ።

ከወራሽነት ውጭ ያለውን የባለገንዘቦችን መብት በተመለከተ ግን ባንኮች የእነርሱን ጥያቄ የሚያስተናግዱት የፍርድ ቤት የክፍያ ወይም የማስከበሪያ ትዕዛዝ ሲደርሳቸው ነው። ይሁንና ይህን አሠራር የመለወጥ አካሄዶች ከቅርብ ጊዜ ወዲህ እየተከሰቱ መሆናቸው ይነገራል። ጥያቄዎቹ የወራሽነት የምስክር ወረቀትንና የውርስ ማጣራት ጉዳይን አስመልክቶ ካሉት የአመለካከት ልዩነቶች የተነሱ ናቸውም ይባላል። አዝማሚያው ገና ሰክኖ ያልወጣና በሕግ ባለሙያዎችና በፍርድ ቤቶችም መሀል እያከራከረ ያለ ስለሆነ አሁን ባለበት ደረጃ ከመነጋገሪያ ርዕስነት የዘለለ መስሎ አይታይም።

ሐ. ሕጋዊ ሰውነት ያላቸው አካላት መፍረስ

¹⁴ በዚህ ረገድ የሚከተለውን ጽሁፍ ይመለከቷል። ጥላሁን ተሾመ፣ በኢትዮጵያ የአወራረስ ሕግ ያለው የምርጫ መሠረተ ሀሳብና የገንዘብ ጠያቂዎች መብት፣ የኢትዮጵያ ሕግ መጽሔት ሸልዩም 17።

ጠቅላላ ተደርገው ሲታዩ ሕጋዊ ሰውነት ያላቸው አካላት የመንግሥት ተቋማት፣ የንግድ ድርጅቶች፣ የሲቪል ማኅበረሰብ አካላት እና የኅብረት ሥራ ማኅበራት ተብለው በአራት ሊመደቡ ይችላሉ። የመንግሥት አካላት ሲመሠረቱም ሆነ ሲፈርሱ በሕግ ስለሆነ የተቋቋሙት ወይም የሚፈርሱበት ሕግ ሀብትና ዕዳዎቻቸው ለሌሎች አካላት የሚተላለፉበትን ሁኔታ ስለሚገልጹ በዚያው መሠረት ይፈጸማል። የሚፈርሱት የንግድ አካላት ሲሆኑ ደግሞ የንብረት አጣሪ ተሹሞ ዕዳ ከተከፈለ በኋላ ቀሪው ሀብት ለባለሀብቶቹ እንደየመዋጮአቸው መጠን ይከፋፈላል።¹⁵ በባንክ የተቀመጠ ገንዘባቸውም በዚህ መሠረት ለባለገንዘቦችና ለባለሀብቶች ይከፋፈላል። የሲቪል ማኅበራት ሲፈርሱም ዕዳ ከተከፈለ በኋላ ተራፊው ሀብት ለማን እንደሚሰጥ በማኅበራቱ መተዳደሪያ ደንብ ወይም በሕግ ይወሰናል። በተለምዶ እንደሚታወቀውና ሕግም እንደሚደግፈው ከዕዳ የሚተርፈው ሀብት ከፈረሰው ማኅበር ጋር የሚመሳሰል ሥራ ለሚሠሩ ሌሎች የሲቪል ማኅበራት አለበለዚያም ለመንግሥት ይተላለፋል። በማኅበራቱ አካላት መሀከል ግን እንዳይተላለፍ በጥብቅ የተከለከለ ነው።¹⁶ በመሆኑም እነዚህ ማኅበራት ባንክ ውስጥ ያስቀመጡት ገንዘብ ወይም በካዝና ያገቡት ዕቃ ዕጣ ፈንታ በተመሳሳይ መንገድ ይወሰናል ማለት ነው። የኅብረት ሥራ ማኅበራት ሲፈርሱ መብትና ግዴታዎቻቸው የሚተላለፉባቸው መንገዶች በኅብረት ሥራ ማኅበራት ሕጎች ወይም በመተዳደሪያ ደንቦች ስለሚወሰኑ የባንክ ሂሳባቸው ጉዳይም በዚያው መሠረት ዕልባት ያገኛል።¹⁷

5. የብድር አገልግሎት

እንደሚታወቀው ዋናው የባንክ ተግባር የብድር አገልግሎት መስጠት ሲሆን ከገቢ ምንጩም ከፍተኛውን ድርሻ የሚይዘው ከብድር የሚገኘው ወለድ ነው።

¹⁵ ዝርዝር አካሄዱን ለመረዳት የጉሕ ቁጥር 258 እስከ 270፣ 295፣ 303፣ 495 እስከ 509፣ 542 እና 543 ይመለከታሉ።

¹⁶ የፍ.ብ.ሕ. «ቁ.467 የፈረሰው ማኅበር ንብረት

1. የፈረሰው ማኅበር ንብረት በማናቸውም ሁኔታ በማኅበሪያቸው መሀል ለመከፋፈል አይችልም።
2. በመመሥረቻው ጽሑፍ ወይም በውስጥ ደንቦች ውስጥ ውሳኔ የሌለ ሆኖና ጠቅላላ ጉባዔውም በሚገባ ለሌላ ሥራ ያላዋላቸው እንደሆነ እነዚህ ሀብቶች የመንግሥት ንብረት ይሆናሉ።
3. ማኅበሩን የፈረሰው የማኅበሮች ጽሕፈት ቤት የሆነ እንደሆነ፣ ጠቅላላ ጉባዔው ሀብቶችን በሌላ ሥራ ለማዋል ለመወሰን አይችልም።»

¹⁷ የኅብረት ሥራ ማኅበራት አዋጅ ቁጥር 147/1991፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ 5ኛ ዓመት ቁጥር 27፣ በአንቀጽ 44 (3) የማኅበሩ ዕዳ ተከፍሎ ካለቀ ወይም ዕዳውን ለመክፈል በቂ የሆነ ገንዘብ መቀመጡ ከተረጋገጠ በኋላ የፈረሰውን የኅብረት ሥራ ማኅበር ሂሳብ የሚያጣሩ ሰዎች ቀሪውን የማኅበሩን ገንዘብ ለአካላት በሚገባቸው መጠን እንደሚያከፋፍሉ ተገልጿል።

ባንክ በተቀማጭ መልክ ከደንበኞቹ ከሚሰበሰበው ገንዘብ የተወሰነውን ለሌሎች ደንበኞቹ ያበድራል። ለተበዳሪዎች በሚሰጠው ብድር ላይ የሚያስከፍለው የወለድ ተመን እርሱ ለአስቀማጮች ከሚከፍለው ተመን አብዛኛውን ጊዜ የበለጠ ነው። ልዩነቱ እንግዲህ የባንኩ ትርፍ መሆኑ ነው። እላይ በክፍል ሶስት የተመለከትናቸው ሶስቱ ዋና ዋና የብድር ዓይነቶች ሥራዎች የሚከናወኑትም በዚህ መንገድ ነው።

5.1 በባንኮችና በተበዳሪዎች መሀል ያሉ ግንኙነቶች

ብድሩ የትኛውም ዓይነት ይሁን በባንክና በተበዳሪ መሀል ያለው ግንኙነት ያው የባለዕዳና የባለገንዘብ ግንኙነት ነው። ተበዳሪው የብድሩን ገንዘብ ከተቀበለ በኋላ የባንኩ ባለዕዳ ይሆናል። ግንኙነቶቻቸውም በፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 12 ስለውሎች በጠቅላላው እንደዚሁም ሕጉ በቁጥር 2471 እስከ 2489 ስለአላቂ ነገሮች ብድር በተመለከቱት ድንጋጌዎችና በብድር ውሉ በተመለከቱት ዝርዝር የውለታ ጉዳዮች (Terms and Conditions) የሚመሩ ይሆናሉ።

ምንም እንኳን በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2472 ከብር 500 በላይ የሆነን ብድር ማስረዳት የሚቻለው በጽሁፍ ወይም በፍርድ ቤት በተሠጠ የእምነት ቃል ወይም መሀላ በማውረድ ነው ተብሎ የተቀመጠ ቢሆንም በተለይ በባንኮችና በደንበኞቻቸው መሀል ያለውን ግንኙነት በተመለከተ ብድሩን ወይም ክፍያውን በሌላ በማናቸውም መንገድ ማስረዳት እንደሚቻል በቁጥር 2473 ተደንግጓል። ይሁንና በተለይ ዛሬ በሀገራችን ባንኮች ያለውን አሠራር ስንመለከት ከጽሁፍ ውል ውጭ የሚኖር ብድር አልተለመደም። በስፋት የተለመደው የብድር ዓይነትም ለንግድና ለኢንዱስትሪ ሥራ ማካሄጃ እየተባለ የሚሰጠው ብድር ነው። ከሁሉም ባንኮች ትልቁ የሆነውን የኢትዮጵያ ንግድ ባንክን የብድር አሰጣጥ ልምድ ስናይም በዚህ ረገድ የሚሰጣቸውን ብድሮች በተወሰነ ጊዜ በሚከፈል መደበኛ ብድር (Term loan) ወይም በብድር መክፈት አገልግሎት (Overdraft Facility) መልክ ለደንበኞቹ ያበድራል።

መደበኛ ብድር የተፈቀደውን የብድር ገንዘብ ለደንበኛው በመስጠት ወይም ደንበኛው በአበዳሪው ባንክ ወይም በሌላ ሥፍራ በስሙ በክፈተው ሂሳብ ውስጥ ገቢ በማድረግ ይፈጸማል። አንዳንዴም የተፈቀደውን ሂሳብ በሙሉ ወይም በክፈል ደንበኛው እንዲከፈልለት ለባንኩ ላሳወቀው ሰው በመክፈል ይፈጸማል። ለምሳሌ የጭነት መኪና ለመግዛት ብድር የጠየቀ ሰው የብድሩ ገንዘብ ለመኪና ሻጩ ከባንያ እንዲከፈልለት ለመጠየቅና ባንኩም ይህንኑ ተግባራዊ ለማድረግ ይችላል። በዚህ ዓይነት የተፈቀደ ብድር ገንዘቡ ከባንኩ ውጭ ከተደረገበት ጊዜ አንስቶ ባልተከፈለው ሂሳብ ላይ በውሉ መሠረት ወለድ ይታሰብበታል።

ሌላው የብድር ዓይነት “ኦፕንክሪት” በሚባል የሚታወቀው አሠራር ነው። የንግድ ሕግ ቁጥር 945 እና 946 ይህን የመሠለውን የብድር አሰጣጥ ሥርዓት የብድር መክፈት ወይም በእንግሊዝኛው “open credit” በማለት ይገልጹታል። በአጠቃላይ ሲታይ የኦፕንክሪት አሠራር ተበዳሪው በባንኩ ዘንድ በከፊተው ተንቀሳቃሽ ሂሳብ ውስጥ ተቀማጭ ካደረገው ገንዘብ በላይ በስምምነቱ እስከተመለከተው የብድር ገንዘብ ጣሪያ ድረስ ገንዘብ በቼክ ወጭ ለማድረግ የሚያስችለው ነው። እንደማንኛውም ተንቀሳቃሽ ሂሳብ ሁሉ ከዚህ ሂሳብ ተከፋይ የሚሆን ገንዘብ በራሱ በባለሀሳቡ ወይም ቼኩ እንዲከፈለው በታዘዘለት ሰው እንደዚሁም ከዚህ ሰው ቼክ በጀርባ ፊርማ (Endorsement) በተላለፈላቸው ሌሎች ሰዎች ወጭ ሊሆን ይችላል። የኦፕንክሪት ብድር ወለድ የሚታሰብበት ቢሆንም የወለዱ መሠረት ግን በባንኩ የተፈቀደው የብድር ጣሪያ ሳይሆን ተበዳሪው ካለው ገንዘብ በላይ ከሂሳቡ ያወጣው ገንዘብ ነው። ለምሳሌ አንድ ኩባንያ የተፈቀደለት ጣሪያ እስከ ብር 10,000,000 (አሥር ሚሊዮን) ሆኖ የወሰደው ግን ብር 1,000,000 (አንድ ሚሊዮን) ብቻ ከሆነ የሚታሰብበት ወለድ በዚህ ላይ ብቻ ይሆናል ማለት ነው። ይህም ብድሩ እስካላለቀ ድረስ የተበደረው ዕዳ ከፍም ዝቅም ሊል እንደሚችል አንዳንዴም የተበዳሪው የግል ገንዘብ ከዕዳው በላይ እንደሚሆን አመላካች ነው። እርግጥ ነው ተበዳሪዎች ብድሩን አስፈቅደው ገንዘቡን የማይጠቀሙበት ከሆነ ባንኮች ይህን የመሰለውን አሠራር የሚቆጣጠሩበት የአሠራር ሥርዓት አላቸው።

የባንክ ሥራ ለትርፍ ተብሎ የሚሠራ መደበኛ የሆነ የሙያ አገልግሎት (A form of business undertaken professionally and for gain) እንደመሆኑ መጠን የሚሰጡ ብድሮች ሁሉ ወለድ የሚከፈልላቸው መሆናቸው አከራካሪ አይደለም። ጥያቄው የወለዱን መጠን የሚመለከተው ነው። በብዙ ሀገሮች አሠራር እንደሚታወቀው ባንኮች ከደንበኞቻቸው የሚጠይቁትን ወለድ መጠን በማዕከላዊ ባንኮች ወይም ተመሳሳይ ሥልጣን በሚሰጣቸው የመንግሥት አካላት በሚወጡ የብድር አሰጣጥና የወለድ አተማመን ደንቦች ይወሰናሉ። ይህም በአንድ በኩል የተበዳሪዎችን ፍላጎትና ጥቅም በሌላ በኩል አጠቃላይ ነባራዊ የኢኮኖሚ ሁኔታዎችን ባገናዘበ መልኩ የሚወሰን ይሆናል። ከዚህ አንፃር በኢትዮጵያ ባንኮች ተፈፃሚ እየሆነ ያለውን አሠራር ስንመለከት ወለዱ የሚወሰነው በአበዳሪው ባንክ ነው። እንደዚህ ዓይነቱ አሠራር ተዋዋዮች የውለታ ጉዳዮቻቸውን ዝርዝር ፍሬነገሮች በመወሰን ረገድ ካላቸው ነፃነት አንጻር ሲታይ ሚዛናዊ አይመስልም። ምርጫው በመበደርና ባለመበደር መሀል የተገደበ ነው። እርግጥ የሌለው ዓለም አሠራርም ቢሆን ብዙ የተለየ አይደለም።

ይህም ቢሆን በተለይ ጣሪያውን በተመለከተ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2479 ዓመታዊ የወለድ ተመን ከ12% (አስራ ሁለት በመቶ) በላይ ሊያልፍ እንደማይገባው ያስቀምጣል። በዚህ መሠረት ባንኮች የሚያስከፍሉት የወለድ

ተመን ከዚህ ተመን ሊያልፍ አይችልም። ነገር ግን ከ1985 ዓ.ም ወዲህ ተግባራዊ በተደረገው በወለድ ተመን ሕግ የወለድ ጣሪያውን የሚመለከተው የፍትሐብሔር ሕጉ አንቀጽ 9ንኮች የሚሰጡትን ብድር አስመልክቶ ተሻሽሏል።¹⁸ በዚህኛው ሕግ መሠረት የባንክ ብድር ወለድ ተመን በፍትሐብሔር ሕጉ ከተመለከተው 12% ከፍ የሚልበትን ደንብ ብሔራዊ ባንክ ሊያወጣ ይችላል። ይህንኑ ተከትሎም በተለይ አዋጁ በወጣበት አካባቢ በብሔራዊ ባንክ በወጡ መመሪያዎች የባንኮች የብድር ተመን 14% (አስራ አራት በመቶ) አካባቢ ደርሶ እንደነበር ይታወሳል።

አሁን ያለውን አሠራር ስናይ ወለድን በተመለከተ በባንክ የብድር ውሎች ላይ ሁለት ዓይነት የወለድ ተመኖችን ያስቀምጣሉ። የመጀመሪያው ብድሩ ከተወሰደበት ጊዜ አንስቶ በውሉ መሠረት ተከፍሎ እስከሚያልቅበት ጊዜ ድረስ የሚታሰበው ሲሆን ሌላው ደግሞ ተበዳሪው የብድሩን ክፍያ ካቋረጠበት ጊዜ ጀምሮ መከፈል ያለበት ነው። ለምሳሌ የብድሩ መደበኛ ወለድ በዓመት 7% ነው ይባላል ተበዳሪው ክፍያውን ቢያቋርጥ ከዚያ በኋላ ባለው ባልተከፈለው ሂሳብ ላይ 12% ወለድ ይከፈልበታል እየተባሉ የሚፈረሙ ውሎች በሰፊው ይሠራባቸዋል። እንዲህ ዓይነት የወለድ አተማመኖች አልፎ አልፎ በፍርድ ቤቶች አካባቢ የክርክር ምንጮች ሲሆኑ ይስተዋላሉ።

5.2 የብድር ዋስትና

በተወሰኑ የኢኮኖሚ ወይም የፖሊሲ ምክንያቶች አልፎ አልፎ የሚሰጡ ለየት ያሉ ብድሮች ካልሆኑ በቀር ባንኮች ለሚሰጡዋቸው ለሁሉም ዓይነት ብድሮች ዋስትና ወይም መያዣ ይጠይቃሉ። እነዚህም ብዙውን ጊዜ የንብረት መያዣ ዋስትናዎች ናቸው። አስያዣቹ ደግሞ ራሳቸው ተበዳሪዎቹ ወይም ሶስተኛ ወገኖች ሊሆኑ ይችላሉ። በመደበኛው አሠራር ንብረቶች በመያዣ ሲሰጡ እንደነገሩ ሁኔታ የሚከተሉት ሕጎች ተፈፃሚ ይሆናሉ።

1. መያዣው የተንቀሳቃሽ ንብረት (pledge) ከሆነ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2825 እስከ 2874፤
2. መያዣው የማይንቀሳቀስ ንብረት (mortgage) ከሆነ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 3041 እስከ 3116፤
3. መያዣው የንግድ መድብል (business) ከሆነ የንግድ ሕግ ቁጥር 171 እስከ 193፤

¹⁸ የወለድ ተመን አዋጅ ቁጥር 29/1985፤ ነጋሪት ጋዜጣ 52ኛ ዓመት ቁጥር 3፤ በዚህ አዋጅ አንቀጽ 2 መሠረት ብሔራዊ ባንክ ሌሎች ባንኮች የሚያበድሩበትን የወለድ መጠን ለመወሰን ይችላል። በተጨማሪም ብሔራዊ ባንክ የወሰነው የወለድ መጠን በፍትሐብሔር ሕጉ ከተደነገገው ጣሪያ በላይ ከሆነ በባንኩ የተወሰነው ተፈጻሚ እንደሚሆን ተመልክቷል።

በሁሉም ዓይነት መያዣዎች ላይ አበዳሪው ባንክ ከሌሎች የተበዳሪዎች ባለገንዘቦች የቅድሚያ መብት ይኖረዋል። ይህም በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 2857 ፣ 3059 ፣ ከ3076 እስከ 3078፣ በንግድ ሕግ ቁጥር 192 ተመልክቷል። በተለይ የማይንቀሳቀስ ንብረት መያዣን በተመለከተ አልፎ አልፎ ሁለተኛ ወይም ሶስተኛ ባለመያዣዎች (Second Degree or Third Degree Mortgagees) እየሆኑ ባንኮች ብድር የሚሰጡበት ሁኔታም አለ። ይህም በሕግም ጭምር የተፈቀደ ነው።¹⁹ በዚህ ጊዜ ሊወሰድ የሚገባው ጥንቃቄ የመያዣ ሰጭውን ልዩ ልዩ ዕዳዎች መጠን ከንብረቱ ዋጋ ጋር የማገናኘቡ ጉዳይ ነው። የተለያዩት መያዣ ተቀባዮችም በቅድም ተከተላቸው መሠረት ባለመብቶች ናቸው። እዚህ ጋር መረሳት የሌለበት ቁምነገር ግን የመያዣ ጉዳይ የሚነሳው ተበዳሪው ብድሩን መክፈል ያቋረጠ በሚሆንበት ጊዜ ነው። ባንኮችም በመያዣው ላይ ያላቸውን መብት ተግባራዊ የሚያደርጉት ጉዳዩን ለፍርድ ቤት በማቅረብ የመያዣውን ንብረት በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች መሠረት አስከብረው በማሸጥ ነው።

ብዙ የተለመደ ባይሆንም ሌላው ዓይነት ዋስትና የሰው ዋስትና (surety or personal guarantee) ነው። የሰው ዋስትና ራሱ ዋሱ ከተበዳሪው በኋላ የሚገደድበት ወይም ከተበዳሪው ጋር በማይነጣጠል ሀላፊነት ተጠያቂ የሚሆንበት ሊሆን ይችላል። ይህም በውሉ የሚወሰን ነው። ነገር ግን የዋስትና ውሉ ዋሱ ከዋናው ባለዕዳ ጋር የአንድነትና የነጠላ ኃላፊነት እንዳለበት ካላመለከተ ዋስትና ሁልጊዜም የነጠላ ዋስትና ሆኖ ዋሱ ከባለዕዳው በኋላ የሚገደድበት ነው። ዝርዝሩ በፍትሐብሔር ሕግ ከቁጥር 1920 እስከ 1951 ተመልክቷል። ዋስትናው የሰው ሲሆን የዋሱ ኃላፊነት በጠቅላላ ንብረቱ ላይ ይሆናል። ይህም ማለት ዋስትና የተቀበለው ባንክ ማናቸውንም ዓይነት የዋሱን ንብረት አስከብሮ እንዲሸጥ በማድረግ ፍርዱን ያስፈጽማል ማለት ነው። ይሁንና እንደዚህ ዓይነቱ ዋስትና በተጨማሪ ንብረት ላይ የተመሠረተ ስላልሆነ ባለዕዳውም ዋሱም መክፈል ባይችሉ የባንኩ ኪሣራ ሰፊ ይሆናል። ከዚህም በተጨማሪ ባንኩ በዋሱ ንብረት ላይ ከዋሱ ገንዘብ ከሚፈልጉ ከሌሎች ባለመብቶች የተሻለ የቅድሚያ መብት አይኖረውም። ለዚህም እየተባለ ነው የሰው ዋስትና አነስተኛ ለሆኑ ብድሮች ብቻ የሚፈቀደው።

5.3 ከመያዣ ጋር ተያይዘው የሚነሱ ወቅታዊ ጉዳዮች

¹⁹ የፍ.ሕ.ቁ. 3081-3083። የዚህ ዓይነት መያዣ የሚፈጠረው ባንኩ በመያዣ የያዘው ንብረት አስቀድሞ በሌላ አካል የተያዘ ሲሆንና በባንኩ ዕምነት የንብረቱ ዋጋ ከሱ ቅድሚያ ያላቸውን ባለገንዘቦች ዕዳ ከፍሎ የአበዳሪውን ባንክም ዕዳ ለመክፈል በቂ ሲሆን ነው። ለምሳሌ ተበዳሪው ብር 10,000,000 የሚገመት ንብረት አስይዞ ከኮንስትራክሽንና ቢዝነስ ባንክ ብር 2,000,000 ቢበደርና እንደገና ያንኑ ንብረት በሁለተኛ ደረጃ መያዣነት በመስጠት ከአቢሲኒያ ባንክ ብር 3,000,000 ብድር ቢጠይቅ የኋለኛው ባንክ ንብረቱን በ2ኛ ደረጃ መያዣነት በማስመዝገብ የጠየቀውን ብድር ሊፈቅድለት ይችላል።

ባንኮችም ሆነ ሌላ መያዣ የተቀበለ ሰው ዕዳው ካልተከፈለ በመያዣ የተቀበለውን ንብረት ሕጋዊውን አሠራር ሳይከተል በሽያጭ፣ በክፍያ ወይም በሌላ መንገድ ለዕዳው ክፍያ ማዋል አይችልም የሚሉትን የፍትሐብሔር ሕግ ድንጋጌዎች ለመሻር ከ1989 እስከ 1992 ባሉት ዓመታት ውስጥ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አራት ተከታታይ አዋጆችን አውጥቷል።²⁰

ለእነዚህ ሕጋዊ መውጣት በዋቢነት ከተጠቀሱት ምክንያቶች አንዱ በፍትሕ አካላቱ ውስጥ ያለው ችግር መሆኑን የሚገልጸው የሕጎች መግቢያ እንደሚከተለው ይነበባል።

“ለባንኮች በዋስትና የተያዘ ንብረት እንዲሸጥ ለፍርድ ቤት ክስ አቅርቦ ለማስወሰንና ውሳኔውንም ለማስፈጸም የሚወስደው ጊዜ በጣም ረጅም በመሆኑ።”

በዚህ ምክንያት እንዲሻሻሉ የተደረጉት የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥሮች ደግሞ የሚከተሉት ናቸው።

ቁጥር 2851: መያዣን ይዞ ለመቅረት ስለሚደረግ ስምምነት።

1. ዕዳው በሚከፈልበት ቀን ባለዕዳው ሳይከፍል የቀረ እንደሆነ ባለገንዘቡ በሕገ የተደነገገውን ሥርዓት ፎርማሊቲ ሳይፈጽም መያዣውን መሸጥ ወይም ለራሱ ማስቀረት ይችላል ብለው ቢስማሙ ስምምነቱ መያዣው ከተሰጠበት ቀን በኋላ ቢሆንም አይጸናም።
2. ለዕዳው መክፈያ የተወሰነው ጊዜ ከደረሰ በኋላ ግን ባለዕዳው ለባለገንዘቡ ስለገንዘቡ ምትክ መያዣውን እንዲለቅ ቢስማሙ ይችላሉ።

ቁጥር 3060: ንብረትን የማስቀረት ስምምነት።

1. ዕዳው እንዲከፈል በተወሰነበት ጊዜ ሳይከፈል የቀረ እንደሆነ ገንዘብ ጠያቂው የመያዣ መብት ያገኘበትን የማይንቀሳቀስ ንብረት ይወስዳል፣ ወይም በሕጉ የተመለከተውን ሥርዓት (ፎርማሊቲ) ሳይጠበቅ ሊሸጠው ይችላል የሚል ስምምነት ሁሉ የመያዣው መብት ከተመዘገበ በኋላ የተደረገ ስምምነት ቢሆንም እንኳ ፈራሽ ነው።

²⁰ አዋጆቹ እንደ ቅደም ተከተላቸው የሚከተሉት ናቸው። የፍትሐብሔር ሕግ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 65/1989 ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ 3ኛ ዓመት ቁጥር 23፣ በባንክ በመያዣ ስለተያዘ ንብረት የወጣ አዋጅ ቁጥር 97/1990 ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ አራተኛ ዓመት ቁጥር 16፣ ስለንግድ ተቋም የዋስትና መያዣ የወጣ አዋጅ ቁጥር 98/1990 ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ አራተኛ ዓመት ቁጥር 17፣ በባንክ በመያዣ ስለተያዘ ንብረት ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 216/1992፣ ነጋሪት ጋዜጣ ስድስተኛ ዓመት ቁጥር 46።

2. ስለሆነም ለዕዳው መክፈያ የተወሰነው ጊዜ ካለፈ በኋላ ገንዘብ ጠያቂው የመያዣ መብት ያገኝበትን የማይንቀሳቀስ ንብረት የዕዳው መክፈያ አድርጎ ባለዕዳው ለገንዘብ ጠያቂው ለመስጠት መስማማት ይችላል።

እነዚህ ሁለት የቀድሞ ሕጎች የተመሠረቱበት መርህ “Commissaria lex” በመባል የሚታወቀው የሮማያውያን ሕግ ደንብ ነው። ይህም ባለዕዳዎች የሚፈልጉትን ነገር ለማግኘት ሲሉ የኋላ ኋላ ተመጣጣኝ ያልሆነ ግዴታ ውስጥ እንዳይገቡ ለመከላከል ታቅዶ የተቀመጠ ቀመር ነው።

ተከታትለው የወጡት አዳዲስ ሕጎች ግን በሀገራችን ሕግጋት እስከዛሬ የሌለ አፈጻጸሙም አከራካሪ የሆነውንና በእንግሊዝኛው “Power of Sale foreclosure” እየተባለ የሚታወቀውን አሠራር ተግባራዊ እንዲሆን አድርገዋል። ታዋቂው የሕግ መዝገብ ቃላት “Black's Law Dictionary” ይህን “Foreclosure” የሚለውን ቃል የሚፈታው በሚከተለው አኳኋን ነው።

A termination of all rights of the mortgagor or his guarantee in the property covered by the mortgage. The process by which a mortgagor of real or personal property, or other owner of property subject to a lien is deprived of his interest therein.

... Procedure by which mortgaged property is sold on default of mortgagor in satisfaction of mortgaged debt ...²¹

የዚህ አዛማጅ ፍቺ የሚከተለውን ትርጉም ይሠጠናል።

“Foreclosure” የሚባለው አንድ ንብረት ለዕዳ ክፍያ ዋስትና እንዲሆን በመያዣ የሰጠ ሰው በዚያ ንብረት ያለውን መብት ሁሉ የሚያጣበት አሠራር ነው። ይህም የሥር ባለመብቱ በንብረቱ ላይ ያለውን ቁጥጥር የሚያጣበትን ሥርዓት የሚያመለክት ነው። ተፈጻሚ የሚሆነውም ባለዕዳው በመያዣው የተረጋገጠውን ዕዳ በማይከፍልበት ጊዜ ነው።

በመያዣ የተወሰነ ንብረት የመሸጥ መብት (right to foreclosure sale) በተለያዩ መንገዶች ሊገኝ ይችላል። እስከዛሬ በሀገራችን ሲሠራበት የቆየው ደንብ በመያዣ የተሠጠውን ንብረት በፍርድ አስከብሮ በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ የፍርድ አፈፃፀም ደንቦች መሠረት አስሸጦ ዕዳው እንዲከበር ማድረግ ነው። ይህ “Judicial foreclosure” በመባል የሚታወቀው አሠራር ሲሆን የተለመደውን የፍትሐብሔር ክርክር መስመር በመከተል ተግባራዊ የሚደረግ

²¹ Black's Law Dictionary እላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2 የተገለጸው ማጣቀሻ መጽሐፍ።

ነው።²² በቅድሚያ ባለዕዳው ግዴታውን ባለመወጣቱ ክስ ይመሰረትበታል፣ ፍርድ እንዲሰጥበትም ይደረጋል። በመቀጠልም በባለገንዘቡ ጥያቄ የፍርድ አፈጻጸሙ ሂደት ይጀምርና በመያዣ የተሠጠው ንብረት እንዲሸጥ ይደረጋል። የሽያጭ ሂሳብ ዕዳውን የሚሸፍን ሲሆን የባለገንዘቡና የባለዕዳው ግንኙነት ያበቃልታል። ተራፊ ገንዘብም ካለ ለአስያገፍ ይመለስለታል። ዕዳ በምንልበት ጊዜም ፍርድ ያረፈበትን ዋና ገንዘብ፣ ለማስፈረድ ውጭ የተደረገውን ሂሳብ፣ መያዣውን ከማስሸጥ ጋር ተያይዞ የተደረጉ ተጨማሪ ውጭዎችን ሁሉ ያጠቃልላል። የንብረቱ ሽያጭ ይህን ሁሉ የማይሸፍን ሲሆን በተራፊው ዕዳ ባለገንዘቡ የባለዕዳውን ሀብት አፈላልጎ በተመሳሳይ ሥርዓት እንዲሸጡ ያደርጋል። ይሁንና እዚህ ላይ ልብ ሊባል የሚገባው ጉዳይ ከመያዣ ውጭ ባለው የባለዕዳው ንብረት ላይ ባለገንዘቡ ከሌሎች ባለገንዘቦች የተሻለ የቅድሚያ መብት የሌለው መሆኑ ነው። እንዲያውም አንዳንዴ ያነሰ መብት ሊኖረው ይችላል። ይህም የሚከሰተው ከመያዣ ውጭ ያለውን ሀብት ሌሎች ባለገንዘቦች መያዣ አድርገውት እንደሆነ አለበለዚያም ሕግ ለእነርሱ የቅድሚያ መብት ሠጥቷቸው ከሆነ ነው።

ሁለተኛው ዓይነት በመያዣ የመጠቀም መብት ከውል የሚገኘው (contractual foreclosure) ነው። በዚህ ዓይነቱ ግንኙነት ባለዕዳው ለግዴታው መፈጸሚያ ሲባል ለባለገንዘቡ በዋስትናነት የሰጠውን ንብረት በተመለከተ የተለየ ስምምነት ያደርጋል። በዚህ ስምምነት መሠረት ገንዘቡ በውሉ በተመለከተው አኳኋን ካልተከፈለ ባለገንዘቡ ክስ መመሥረትና ማስፈረድ ሳያስፈልገው ራሱ ንብረቱን በሐራጅ ወይም በሌላ መልክ አሻሽሎ ለዕዳው ክፍያ እንዲያውለው ፍቃድ ይሠጠዋል። ይህ አካሄድ ከሕጋዊነት አኳያ የጎላ ችግር ባይታይበትም የራሱ እንከኖች ግን አሉት። በተለይም እንደ ባንክ ያሉና የመደራደር አቅማቸው ከፍተኛ የሆነ ተዋዋዮችን የበለጠ የሚጠቅምና ከአነስተኛ የመደራደር አቅም ተነስተው ውለታ ውስጥ የሚገቡ ወገኖችን በዚያው ልክ የሚጎዳ ነው። ለምሳሌ ለሥራው ማስኬጃ ጠቀም ያለ ገንዘብ የሚፈልገው ነጋዴ ብድር ፍለጋ ባንክ ቢሄድና ይህን የመሰለ ግዴታ በቅድሚያ እንዲገባ ቢጠየቅ የሚኖረው አማራጭ ስለሌለ ለሌላው ወገን ሚዛን የሚደፋ መሆኑንም እያወቀ ውሉን ይፈርማል። ይህን የመሰለውን አሠራር ነው እላይ የጠቀስናቸው የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥሮች 2851 እና 3060 የማይቀበሉት። ይሁንና ስምምነቱ ከተዋዋዮች ከራሳቸው ከመጣ አሠራሩ የፋይናንስ ዘርፍን ጤናማ እንቅስቃሴ በመደገፍ ረገድ የራሱ አዎንታዊ ሚና ስለሚኖረው ከዚህ አኳያ ሲታይ ይህን ዓይነቱ አሠራር (Foreclosure) ነቀፌታ ሳያስከትል ይችላል።

²² የ1958 ዓ.ም የፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ ቁጥር 52/1958፣ ነጋሪት ጋዜጣ በተለይ የወጣ ቁጥር 3/1958፣ ከቁጥር 394 ጀምሮ ያሉትን ደንቦች ይመለከታል።

ሦስተኛው መንገድ ከሕግ የሚገኘው የመያዣ ንብረትን የማስሸጥ መብት (power of sale foreclosure) ነው። ይኸኛው አካሄድ መያዣ ተቀባዩ ባለገንዘብ ዕዳዬ አልተከፈለም በሚልበት ጊዜ የያዘውን ንብረት አስሸጦ እንዲከፈለው የሚያደርግበት ወይም በንብረቱ ግምት ዕዳውን የሚያወራርድበት አሠራር ነው። በዚህ ዓይነቱ አፈጻጸም ባለገንዘቡ በመብቱ ለመሥራት ባለዕዳውን ከሶ ማስፈረድ ወይም ንብረቱን ለመሸጥ ከባለዕዳው ጋር ያደረገውን ቀዳሚ ስምምነት ማሳየት አይጠበቅበትም። የሚሸጠውን ንብረት ለዕዳው ዋስትና መያዣ ማድረጉን ብቻ ማረጋገጥ ይበቃዋል። አንድ ጊዜ ይህን ካደረገ ከሞላ ጎደል በራሱ ጉዳይ ራሱ ከሳሽ፣ ራሱ ፈራጅ፣ ራሱም ፍርድ አስፈጻሚ ነው ማለት ይቻላል።²³

ዛሬ በሀገራችን ተግባራዊ እየተደረጉ ያሉት ሕግጋት ከዚህ አኳያ ሲፈተሹ የሚከተሉት ባህርያት ይታያሉ።

- 1ኛ. ዕዳው ካልተከፈለ ባንኮች በመያዣ የተቀበሉትን ንብረት ለዕዳው ክፍያ ለማስሸጥ እንዲችሉ ከባለዕዳዎች ወይም ለእነርሱ ዕዳ ንብረት በዋስትና ከሚሰጡ አስያገኞች ጋር የሚያደርጉትን ስምምነት ይቀበላሉ።
- 2ኛ. በባንክና በተበዳሪው ወይም በባንክና በመያዣ ሰጭው መሀል ከላይ የተገለፀው ዓይነት ስምምነት ቢኖርም ባይኖርም ዕዳው ካልተከፈለ ባንኩ ፍርድ ቤት መሄድ ሳያስፈልገው በ30 ቀን ማስጠንቀቂያ ብቻ መያዣውን እንዲሸጥ ይፈቅዳሉ።
- 3ኛ. ይህ መብት አዋጆቹ ከመውጣታቸው በፊት ለተደረጉ የብድር ውሎችም ተፈጻሚ እንደሚሆን፣ ከአዋጆቹ በፊት በፍርድ ቤት የተያዙ ጉዳዮች ካሉም የተጀመረው ጉዳይ በአዲሶቹ ሕግጋት መሠረት ውጤት እንዲያገኝ ይደነግጋሉ።
- 4ኛ. ባንኮች ንብረቶቹን በሐራጅ ለመሸጥ ማስታወቂያ አውጥተው ገዥ ካልተገኘ በመጀመሪያው የመነሻ ዋጋ ንብረቶቹን የራሳቸው አድርገው ዕዳውን እንዲያወራርዱ መብት ያስገኙላቸዋል።

ይህ አካሄድ አንዳንድ አወዛጋቢ ጥያቄዎችን ያስነሳ ጉዳይ ነው። ውዝግቦቹ ገና ሕጎቹ ረቂቅ ሆነው ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከቀረቡበት ጊዜ ጀምሮ አሁንም ድረስ እየተነሱ ናቸው።²⁴ በተለይ በሕግ የሚሰጥ መያዣን

²³ እንዲህ ዓይነቱ አሠራር የሚያስከትላቸውን ችግሮች ለመቀነስ የተቀየሱ አሠራሮች በአንዳንድ ሕግጋት ውስጥ ይገኛሉ። ከዚህ አንጻር "Uniform Commercial Code" እየተባለ በሚታወቀውና አብዛኞቹ የአሜሪካ ግዛቶች ተቀብለው እየሠሩበት ባለው ሕግ አንቀጽ 9 - 504 "Secured Party's Right to Disposal of Collateral After Default" በሚል ርዕስ የተቀመጠውን ዝርዝር የአፈጻጸም ድንጋጌ ማጤን ለግንዛቤ የሚረዳ ስለሆነ አንባቢው አንቀጹን ከዚህ ጽሁፍ ጋር እንዲያገናኝበት ተጋብሏል።

²⁴ ለምሳሌ ያህል የሚከተለውን ጽሁፍ ይመልከቱ። ጥላሁን ተሾመ፣ የሕግ የበላይነትና ልማት በኢትዮጵያ፣ ዛሬና የዛሬ ሃያ አምስት ዓመት፣ ጽሁፉ የኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ባለሙያዎች

የማስሸጥ መብት ዜጎች ካላቸው ፍትሕ የማግኘት መብት አኳያ እንዴት ይታያል? ባንኮች ይህን መብታቸውን ያለአግባብ ቢሠሩበት ሕጎቹ ይህን በመቆጣጠር ረገድ ያላቸው ብቃት ምን ያህል ነው? ዕዳው ተከፍሏል፣ የሚቻቻል ነው፣ በይርጋ ይታገዳል፣ ውሉ በይዘቱ ወይም በቅርጹ በሕግ ፊት ዋጋ አያወጣም፣ ወዘተ፣ የሚሉ የመከራከሪያ ነጥቦች ቢነሱ እንዴት ይስተናገዳሉ? የሕጎቹ ወደኋላ ተመልሶ እንዲሰሩ መደረግ ምን ያህል አግባብነት አለው? በንብረት የመነሻ ግምት ላይ የሚነሱ ክርክሮችን በምን መልክ ይታያሉ? በአጠቃላይ ሕጉ የኅብረተሰባችን የዕድገት ደረጃ ካለበት ሁኔታ ጋር የተጣጣመ ነውን? የሚሉትና መሰል ጥያቄዎች ሰፊ ጥናት የሚጠይቁ ናቸው። እስከአሁን ሕጉ ተግባራዊ በሆነባቸው ባለፉት ሰባትና ስምንት ዓመታት የተገኘው ውጤት ምንድነው? የታዩት ችግሮች? የጉዳዩ ባለቤት የሆኑት ባንኮችና የንግዱ ኅብረተሰብ በዚህ ላይ ምን ይላሉ? የሚሉት ጥያቄዎችም ተጨማሪ ፍተሻ ያስፈልጋቸዋል።²⁵

ማጠቃለያ

በዚህ ጽሁፍ የተነሱት ጉዳዮች በአሁኑ ጊዜ ተዘውትረው የሚታዩ የባንክ አሠራርን በሚመለከት የሚነሱ አንዳንድ ሕጋዊ ጥያቄዎችና በባንክና በደንበኞች መሀከል ያሉ ግንኙነቶችን የሚመለከቱና በጽሁፉ አዘጋጅ እምነት ሁሉም ሊያውቃቸው ይገባሉ የተባሉ ፍሬ ነገሮች ናቸው። እጅግ ውስብስብና ሰፊ ከሆነው የባንክ ሕግ ውስጥ የታዩት ነጥቦች በጣም ቁንጽሎቹ ናቸው።

ስለሆነም ይዘቱ ከውይይት መነሻነት እምብዛም የዘለለ አይደለም። ይሁንና ከዚህ በመነሳት በጉዳዩ ላይ ሰፊ ጥናት ለማድረግ ፍላጎት ላላቸው ወገኖች ጽሁፉ መጠነኛ እገዛ ሊያደርግ እንደሚችል ይታመናል። በተለይም ዛሬ በምንገኝበት ደረጃ የባንክና የፋይናንስ ዘርፉ ከነበረበት የመንግሥት ሞኖፖሊ

ማኅበር “ርዕይ 2020” በሚል ርዕስ ካዘጋጃቸው የውይይት መድረኮች በአንዱ የቀረበ ሲሆን ይኸው ማኅበር “ኢትዮጵያ ከአንድ ትውልድ በኋላ” በሚል ርዕስ በ1996 ዓ.ም ባሳተመው መጽሐፍ አንድ ምዕራፍ ሆኖ ታትሟል።

²⁵ ለምሳሌ በአሚሪካ ሕጎች ላይ በተደረገ ጥናት እንደታየው የእነዚህ ሕጎች ዐቢይ ችግር የመያዣ ሰጭውን የንብረት ባለቤትነት መብት ችላ የማለታቸው ነገር ነው። ሕጎቹ ተግባራዊ የሚደረጉት የባለገንዘቡን መብት ከማስጠበቅ አኳያ ብቻ ስለሆነ ብዙውን ጊዜ ንብረቶቹ የሚሸጡት ከገበያ ዋጋው በጣም ዝቅተኛ በሆነ ዋጋ እንደሆነ ጥናቶች ያሳያሉ። ተዘውትሮ እንደሚታየውም ንብረቶቹን የሚገዙት ሰዎች ወይም ንብረቶቹን ባልተከፈለው ዕዳ አስበው የሚያስቀሩት መያዣ ተቀባይ ባንኮች ይህን ሥርዓት ከፈጸሙ በኋላ ብዙም ሳያቆዩ መልሰው በከፍተኛ ዋጋ ይሸጡዋቸዋል። ይህን በተመለከተ የሚከተለው ጽሁፍ በጣም ጠቃሚ ግንዛቤ ይሠጣል። Alex M. Johnson Jr, Critiquing the Foreclosure Process; An Economic Approach Based on the Paradigmatic Norms of Bankruptcy, 79 Virginia Law Review, No. 5, August 1993.

ወጥቶ ብዙ የግል ባንኮች፣ የመድን ተቋማትና መስል የፋይናንስ ድርጅቶች እየተፈጠሩ ይገኛሉ። የማይክሮ ፋይናንስ ዘርፉ ዕድገትም ተስፋ ሰጭ እየሆነ መጥቷል። ከዚህ አኳያ በመስኩ በተለይም በሕጉ ዘርፍ የተሠራ የጥናትና የምርምር ሥራ አለ ማለት አይቻልም። በዚህ ጽሁፍ በተነሱትና ባልተነሱት ፍሬ ነገሮች ሁሉ ዝርዝር ጥናትና ምርምር ማድረግ የሕጉን ግንዛቤ የበለጠ ማስረጃ፣ በሕጎቹ ላይ ያሉትን ድክመቶችና በአፈጻጸም የሚነሱ ችግሮችን በማጥናት የሕግ ማሻሻያ ሀሳቦችን ማቅረብ፣ ሕጎችን ከሌሎች ሀገራት ሕጎችና ከተለመዱ የባንክ አሰራሮች አኳያ እየፈተሹ የሚገድሏቸው እንዲሟሉ ማድረግ ከሁሉም የሕግ ባለሙያዎች የሚጠበቅ ሀገራዊ ኃላፊነት ነው።

Teshome, Associate Professor, Faculty of Law, A.A.U.

SYNOPTIC CATCHWORDS

Banking - Short history - History in Ethiopia - Fetha Negest, Art. 27 and 29, Proc. No. 206/1955, 99/1969, 83/1986, 84/1986, 85/1986. Main services rendered by banks - Deposits - Current accounts - Savings accounts - Hybrid savings/current accounts - Time deposits; Loans - Commercial and industrial loans - Consumer loans - Mortgage or Real estate loans; Money transfer services. Nature of legal relationship between banks and depositors - Savings accounts - Current accounts - Letting and hiring of safes. C.C. Art. 1676, 2727-2738, 2779-2795; Com. C. Art. 827, 857, 895, 896, 897-902, 917, 919-924. Other matters raised in connection with nature of legal relationship - Operation of account - Death of depositor - Dissolution of associations. C.C. Art. 467, 946, 1910, 1911, 2181, 2205, 2206; Com. C. 258-270; Cooperatives Proc. No. 147/1991, Art. 44. Loans - Nature of legal relationship between banks and borrowers - Payment of interest - C.C. Art. 2471-2489; Com. C., Art. 945, 946; Proc. No. 29/1985. Pledges and Mortgages - Current issues around the question of foreclosure - Extent of right to foreclosure - Commissaria lex - contractual foreclosure - Judicial foreclosure - Power of sale foreclosure; C.C. Art. 1920-1951, 2825-287, 2851, 3041-3116, 3060; Com. C. 171-193; Civ. Pro. C. 394 et seq.; Pro No. 65/1989, Proc. No. 97/1990, Proc. No. 98/1990, Proc. No. 216/1992.

ABSTRACT OF THE AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

Some Points on Laws Relating to Banks and their Operations; by Tilahun Teshome, Associate Professor, Faculty of Law, A.A.U.

SYNOPTIC CATCHWORDS

*Banking – Short history – History in Ethiopia – Fetha Negest, Art. 27 and 29, Proc. No. 206/1955, 99/1969, 83/1986, 84/1986, 85/1986. Main services rendered by banks – Deposits – Current accounts – Savings accounts – Hybrid savings/current accounts – Time deposits; Loans – Commercial and industrial loans – Consumer loans – Mortgage or Real estate loans; Money transfer services. Nature of legal relationship between banks and depositors – Savings accounts – Current accounts – Letting and hiring of safes. C.C. Art. 1676, 2727-2738, 2779-2795; Com. C. Art. 827, 857, 895, 896, 897-902, 917, 919-924. Other matters raised in connection with nature of legal relationship – Operation of account – Death of depositor – Dissolution of associations. C.C. Art. 467, 946, 1910, 1911, 2181, 2205, 2206; Com. C. 258-270; Cooperatives Proc. No. 147/1991, Art. 44. Loans – Nature of legal relationship between banks and borrowers – Payment of interest - C.C. Art. 2471-2489; Com. C., Art. 945, 946; Proc. No. 29/1985. Pledges and Mortgages – Current issues around the question of foreclosure – Extent of right to foreclosure – **Commissaria lex** – contractual foreclosure – Judicial foreclosure – Power of sale foreclosure; C.C. Art. 1920-1951, 2825-2874, 2851, 3041-3116, 3060; Com. C. 171-193; Civ. Pro. C. 394 et seq.; Proc. No. 65/1989, Proc. No. 97/1990, Proc. No. 98/1990, Proc. No. 216/1992.*

RESUME

This Article is intended to familiarize the general public with the type of services currently rendered by our banks and the laws relating to them. It is generally believed that, together with the growth of awareness among the general public of the nature of services provided by banks and the protection afforded to them by the law, the possibility of expansion of this sector of the economy is very promising.

SYNOPTIC CATCHWORDS

Banking - Short history - History in Ethiopia - Fetha Negest, Art. 27 and Proc. No. 206/1955, 29/1959, 83/1986, 84/1986, 85/1986. Main services rendered by banks - Deposits - Current accounts - Savings accounts - Hybrid savings/current accounts - Time deposits; Loans - Commercial and industrial loans - Consumer loans - Mortgage or Real estate loans; Money transfer services. Nature of legal relationship between banks and depositors - Savings accounts - Current accounts - Letting and hiring of safes. C.C. Art. 1676, 2727-2738, 2759-2795; Com. C. Art. 827, 827, 895, 896, 897-917, 919-924. Other matters raised in connection with nature of legal relationship - Operation of account - Death of depositor - Dissolution of associations. C.C. Art. 467, 946, 1910, 1911, 2181, 2205, 2206; Com. C. Art. 270; Cooperatives Proc. No. 147/1991. Art. 44. Loans - Nature of legal relationship between banks and borrowers - Payment of interest - C.C. Art. 271-2489; Com. C. Art. 945, 946; Proc. No. 29/1985. Pledges and mortgages - Current issues around the question of foreclosure - Extent of right to foreclosure - Commissaria lex - contractual foreclosure - Judicial foreclosure - Power of sale foreclosure; C.C. Art. 1920-1921, 2822-2874, 3041-3116, 3060; Com. C. 171-193; Civ. Proc. C. 394 et seq.; Proc. No. 65/1989, Proc. No. 27/1990, Proc. No. 98/1990, Proc. No. 216/1992.

የኮንስትራክሽን ውል ገጽታዎች*

በሚካኤል ጉንታ**

1. መግቢያ

የኮንስትራክሽን ውል ሕንፃ፣ መንገድ፣ የኃይል ማመንጫ፣ የውኃ ግድብና ቁፋሮች፣ የአውሮፕላን ማረፊያ፣ የባቡር ሐዲድ ወይም ሌላ የሲቪል ምህንድስና ሥራዎችን ለማስገንባትና ለመገንባት የሚደረግ ውል ሲሆን በፍትሐዊነት ሕግ መሠረት የሕግ ጥበቃ አለው። ውሉ በሁለት ወገኖች መካከል ብቻ የሚፈፀም ሳይሆን በበርካታ የውል ሰንሰለቶች የተሳሰረና ለመዋዋልም ሆነ ለመተግበር ብዙ ሥራና ረጅም ጊዜ የሚጠይቅ ነው። መኪና ለመግዛት የሚፈልግ ሰው ገንዘብ ካለው ወደ ሻጩ ሱቅ ሄዶ የመረጠውን መኪና በአንድ ቀን ገዝቶ ቢረከብ ውሉ የተደረገውም ሆነ የተፈፀመውም በአንድ ቀን ይሆናል። እንደ ፕሮጀክቱ ዓይነት፣ ስፋትና ውስብስብነት የኮንስትራክሽን ውል ለማድረግ ግን ቅድመ ዝግጅቱ ብቻ ከአዋጭነት ጥናት ጀምሮ የአፈር ምርመራ ተደርጎ፣ ዲዛይንና ሌሎች የውል ሰነዶች ተዘጋጅተው ጨረታ ወጥቶ፣ ቀርቦና ተገምግሞ አሸናፊ ከተመረጠ በኋላ ውል ለመፈራረም የሚያስፈልገው የሰው ኃይል፣ ገንዘብና ጊዜ ብዙ ነው። ከዚህ አድካሚ ሥራ በኋላ ውሉን ለመተግበር ተጨማሪ ሰዎች እንደሚያቸው፣ መሣሪያዎችና ዕቃዎች እንደ ሥራው ዓይነትና ስፋት ያስፈልጋሉ። ይህን ሁሉ በሥርዓት ለመፈጸም በርካታ ውሎች ይኖራሉ፣ ሙግትና ክርክርም ያስነሳሉ።

2. በፕሮጀክት አፈጻጸም የሚሳተፉ ሰዎች

ሀ. የሥራው ባለቤት

የሥራው ባለቤት የፕሮጀክቱ ግንባታ የሚከናወንለት አካል ወይም ሰው ሲሆን የሥራ ተቋራጭን ይቀጥራል፣ የሥራውን ዋጋ ይከፍላል፣ ሥራው ሲጠናቀቅም ተረክቦ ጥቅም ላይ ያውላል። ይህ ሰው/አካል በተለያዩ ውሎች የተለያዩ ስያሜ የሚሰጠው ሲሆን ከእነኚህም መካከል “ቀጣሪው” ደንበኛው፣

* ይህ ጽሑፍ የኢትዮጵያ የሕግ ባለሙያዎች ማኅበር ላዘጋጀው ተከታታይ የሕግ ትምህርት ፕሮግራም ተሳታፊዎች በመጋቢት ወር 1997 ዓ.ም ለመወያያ እንዲያግዝ ታስቦ የተዘጋጀ ነው።

** ኤል. ኤል. ቢ. (ኢ.አ.ዩ.)፣ ኢ.ም.ኤስ.ቢ. (ዎልቬርህምፕተን ዩ. ዩናይትድ ኪንግደም)፣ የሕግ አማካሪና ጠበቃ።

ዴቪዲ-ፐርፕ የፕሮጀክቱ ባለቤት” የሚባሉ መጠሪያዎች የተለመዱ ናቸው። የሁሉም መጠሪያዎች ትርጓሜ አንድ ሲሆን በዚህ ጽሁፍ “የሥራው ባለቤት” ተብሎ ይጠቀሳል።

ለ. የሥራ ተቋራጭ

የሥራ ተቋራጭ ግንባታውን የሚያከናውን ሰው/አካል ሲሆን ንዑስ ተቋራጮችም በሚሳተፉበት ፕሮጀክት ከንዑስ ተቋራጭ ተለይቶ ለመጥቀስ እንዲያመች “ዋናው የሥራ ተቋራጭ” ይባላል።

ሐ. መሐንዲሱ (አማካሪ መሐንዲሱ)

መሐንዲሱ የግንባታውን ዲዛይን (ፕላንና ስፔሲፊኬሽን ለመሥራትና ግንባታውም በውሉ መሠረት የሚከናወን መሆኑን ለመቆጣጠር በሥራው ባለቤት የተቀጠረ ሰው ወይም ድርጅት ነው። ግንባታው የሕንፃ ሲሆን በሕንፃ ስታንዳርድ ውሎች ይህን ሥራ የሚያከናውን ሰው “አርክቴክት” ተብሎ ይጠቀሳል። በዚህ ጽሁፍ ግን “መሐንዲስ” የሚለው ቃል እንደአግባቡ አርክቴክቱንም ይጨምራል።

መ. ንዑስ ተቋራጭ

ንዑስ ተቋራጭ ከግንባታ ሥራው ከፊሉን እንዲሠራ በሥራ ተቋራጩ የሚቀጠር ሌላው የሥራ ተቋራጭ ነው። አንድ የሥራ ተቋራጭ የሥራውን ባለቤት በቅድሚያ እያስፈቀደ ብዙ ንዑስ ተቋራጮችን ለመቅጠር ይችላል።

ሰ. ንዑስ አማካሪ መሐንዲስ

ይህ ሰው መሐንዲሱ ከሥራው ውስጥ ከፊሉን እንዲያከናውንለት የሥራውን ባለቤት በቅድሚያ አስፈቅዶ የሚቀጥረው ሰው ወይም ድርጅት ነው።

3. የውል ዓይነቶች

ለሚገነባው ፕሮጀክት ተስማሚ የሚሆን የውል ዓይነት ለመምረጥ ብዙ አማራጮች አሉ። ከነዚህም መካከል የጥንታዊው ዘዴ በመባል የሚጠራው የልኬት ውል (Measurement Contract) አንዱ ሲሆን design and build, management contract, construction management contract, turnkey contract, cost plus fee contract, and partnering contract የሚባሉት አሉ። ከእነዚህ ሁሉ በብዙ የተለያዩ ስያሜዎች የሚጠራው “the Traditional Method” የሚባለው ሲሆን ቢያንስ አምስት ስያሜዎች አሉት። እነዚህም measurement

contract, re-measurement contract, build-only-contract, unit price contract እና the traditional method contract ናቸው። የዚህ ዓይነት ውል አገራችንን ጨምሮ በሶስተኛው ዓለም በስፋት እየተሠራበት የሚገኝ ሲሆን “design and build” ደግሞ በአውሮፓና በሰሜን አሜሪካ ተወዳጅ ነው። ባለ ብዙ ስያሜ የሆነው ጥንታዊ ዘዴ በዚህ ጽሁፍ “የልኬት ውል” ተብሎ የሚጠቀስ ሲሆን ይህንን የውል ዓይነት ዲዛይንና ግንባታን በአንድ ውል ለማከናወን ከሚያስችል የውል ዓይነት ጋር በማነፃፀር ከዚህ ቀጥሎ ለመግለጽ ተሞክሯል።

ሀ. የልኬት ውል

በዚህ የውል ዓይነት ዲዛይን የሚሠራው ለዚሁ ሥራ የተቀጠረ አማካሪ መሐንዲስ ሲሆን ግንባታን የሚሠራው ደግሞ ሥራ ተቋራጭ ነው። የግንባታውም ዋጋ በጥቅሉ ላይሆን በዝርዝር ሥራው ተለይቶ ለእያንዳንዱ ሥራ ነጠላ ዋጋ (unit rate) በውል ይወሰናል። ነጠላ ዋጋው በልኬት ከሚገኝ የሥራው መጠን (quantity) ጋር ይባዛል። በጨረታ ጊዜ የተገመተው የዝርዝር ሥራ መጠን ሥራው በተግባር ላይ ሲውል ሊጨምር ወይም ሊቀንስ ይችላል። የሥራው ዋጋ በውል በተወሰነ ጊዜያት (በተቻለ መጠን በየወሩ የሚከፈለው ሁል ጊዜም በተጨማሪ የተከናወነው ሥራ በመሐንዲስ እየተለካና በክፍያ የምስክር ወረቀት እየተመዘገበ ሲሆን በአንድ ወቅት በተፈጸመ ክፍያ ላይ ስህተት ቢኖር በሚቀጥለው ክፍያ እየታረመ ይስተካከላል። ትክክለኛው የፕሮጀክቱ ዋጋ የሚታወቀው ግን ሥራው ሙሉ በሙሉ ሲጠናቀቅ ይሆናል።

ውሉ በተለያዩ ስያሜዎች ሲጠራ ሁሉም መጠሪያዎቹ የሚያመለክቱት የውሉን ባሕሪያት ነው። ለምሳሌ measurement contract ሲባል ሥራው የሚለካ መሆኑን ሲያመለክት re-measurement contract ሲባል በጨረታ ጊዜ የተደረገው የሥራ መጠን ልኬት ሥራው በተግባር ሲከናወን እንደገና የሚለካ መሆኑን ያመለክታል። Unit Price Contract የሚለው ስያሜ ውሉ ጥቅል (lump sum) አለመሆኑን ያመለክታል። Build-only contract የሚለው ስያሜ ተቋራጭ ዲዛይን የማይሠራና ግንባታ ብቻ እንደሚሰራ ያመለክታል።

የዚህ ዓይነት ውል በጨረታ ጊዜ የተሟላ ዲዛይን ለማቅረብ የማይቻል ወይም እጅግ ከባድ መሆኑን ከግምት ውስጥ ያስገባል። ዲዛይን የመሥራት ሠርቶም በጊዜው ለሥራ ተቋራጭ መስጠት አስፈላጊ ሲሆንም የማሻሻልና ግንባታውም በዲዛይኑ መሠረት የሚከናወን መሆኑን ከስፍራው በመገኘት የመቆጣጠር ኃላፊነት የመሐንዲሱ ነው። መሐንዲሱ ከሥራው ባለቤት በተሰጠው ሥልጣን ለሚያደርሰው ጉዳት የሥራው ባለቤት ለተቋራጩ በውል ኃላፊ ይሆናል። በመሐንዲሱና በሥራ ተቋራጩ መካከል ግን ውል አይኖርም። የልኬት ውል በ19ኛው ክፍለ ዘመን በባቡር ሐዲድ ግንባታ

የተጀመረና እስካሁንም በአብዛኛዎቹ የሕንፃና የሲቪል ምህንድስና ፕሮጀክቶች ተፈፃሚ በመሆን ላይ ይገኛል፡፡¹

ለ. የዲዛይንና ግንባታ ውል

በዚህ ዓይነት ውል ሥራ ተቋራጭ ዲዛይን ለመሥራትና ግንባታ ለማከናወን ድርብ ኃላፊነት ይወስዳል፡፡ በዲዛይን ሥራው ያለበት ኃላፊነት ዲዛይን ለመሥራት በተለይ የሚዋዋል መሐንዲስ ያለበት ሙሉ ኃላፊነት ሲሆን በግንባታ ሥራው ደግሞ ግንባታ የሚሠራ ተቋራጭ ያለበትን ኃላፊነት ይሸከማል፡፡ እዚህም ላይ በሆነ የሥራው ባለቤት የኃላፊነት ድርሻ አለው፡፡ ላሰበው ግንባታ ያስፈልገኛል የሚላቸውን የዲዛይን መመዘኛዎች ማለትም የፍላጎቱን ዝርዝር መግለጫ የባለሙያ ምክር ከወሰደ በኋላ በማቅረብ የታሰበውን ሥራ በማያሻማ ሁኔታ ለተቋራጭ መግለጽ አለበት፡፡ ሥራ ተቋራጭ ከዚህ ከሥራው ባለቤት ከሚያገኘው መረጃ በመነሳት ነው ዲዛይን ነድፎ ግንባታ የሚያከናውነው፡፡ የባለቤቱን ፍላጎት በመረዳት ረገድ ሥራ ተቋራጭ ያልገባው ነገር ካለ ከመነሻው መጣራት አለበት፡፡ ከመነሻው ላይ ባለቤቱ በሚገልጸው conceptual design ላይ ተቋራጭ ቢሳሳት ተጠያቂነቱ የሥራው ባለቤት ይሆናል፡፡ ሥራ ተቋራጭ የሚወስደው ኃላፊነት ዲዛይንና ግንባታ አጣምሮ የያዘ ስለሆነ የሚገነባው ፋሲሊቲ ያለ እንከን ለታለመለት ዓላማ ብቁ መሆኑን ነው፡፡

ዲዛይን ለመሥራት ብቻ የሚዋዋል መሐንዲስ የሚወስደው ኃላፊነት የሙያ አገልግሎት ለመስጠት እንደመሆኑ ተገቢውን ችሎታ ከመጠቀምና በቂ ጥንቃቄ ከማድረግ (exercise of reasonable skill and care) አያልፍም፡፡ በዚህ ደረጃ የሚወሰድ ኃላፊነት የሚገነባው ፋሲሊቲ ለሚገነባለት ዓላማ ለመዋል ብቁ ለመሆኑ ዋስትና አይሰጥም፡፡ ዲዛይኑንና ግንባታን ደርሶ ለመሥራት ውል የገባ ተቋራጭ ሠርቶ የሚያስረክበው ፋሲሊቲ ግን ለታለመለት ዓላማ ወዲያው በሥራ ላይ የሚውል (fit for purpose) መሆን ስላለበት የኃላፊነቱ መጠን ከፍ ያለ ነው፡፡ ይህ ሰፊ ኃላፊነት ከመነሻው ስለሚታወቅ በዚህ ዓይነቱ ውል የጨረታ ዋጋው የናረ ሊሆን ይችላል፡፡ አሳሳቢ የነበሩ መሰናክሎች ካልገጠሙና ሥራው በቅልጥፍና ተሠርቶ ከተጠናቀቀ ውሉ ብዙ ትርፍ ሊያስገኝም ይችላል፡፡

4. የFIDIC ፊዲክ ስታንዳርድ የውል ፎርም

ከውሎች ዓይነት መለያየት በመነሳት ለሚፈለገው የውል ዓይነት የሚውሉ የተለያዩ ስታንዳርድ የውል ፎርሞች እየተጠኑ፣ እየተረቀቁና እየተሠራጩ ይገኛሉ፡፡ እነኚህ ፎርሞች ለአገር ውስጥ ውሎች ወይም ለዓለም አቀፍ

¹ Keating on Building Contracts, p. 7.

ውሎች ታስበው የሚዘጋጁ ሲሆን የውሉን ሚዛን በመጠበቅ ኃላፊነትን ለተዋዋዮች ለማከፋፈል ጥረት ያደርጋሉ። ከሁለት ዓመት በፊት የተጠናቀቀ አንድ ጥናት እንደሚያስረዳው በብሪታኒያ ብቻ ስድሳ የሚያህሉ ስታንዳርድ የውል ፎርምች አሉ።² ከነኚህ መካከል ለሕንፃ ስራ ብቻ እንዲያገለግል የተዘጋጀው JCT (Joint Contract Tribunal) የሚባለው ሲሆን በተለይ ለሲቪል ምህንድስና ፕሮጀክቶች የተዘጋጀና በብዙም ምክንያት እንደተራማጅ የሚቆጠር The New Engineering Contract የሚባል ሌላ ፎርም ይገኛል። ለዓለም አቀፍ ውሎች የሚያገለግለው ደግሞ The International Construction Contract (ICE) ይባላል። የFIDIC ፊዲክ 3ኛው እትም በዚህ በICE 5ኛው ሞዴል ላይ ተመስርቶ እንደተዘጋጀ ሚስተር ኮርቤት የሚባሉ ታዋቂ የፊዲክ አጥኝ በFIDIC 4ኛው እትም መጽሐፋቸው ላይ በጸፉት ማብራሪያ ጠቅሰዋል።³

FIDIC በፈረንሳይኛ Federation International Des Ingenieurs Conseils ሲሆን የአማርኛ ትርጉሙም “የአማካሪ መሐንዲሶች ብሔራዊ ማኅበራት ፌዴሬሽን.. ነው። ፊዲክ እ.ኤ.አ. ከ1957 ዓ.ም. ጀምሮ ባሉት 42 ዓመታት ውስጥ 5 እትሞችን አውጥቷል። በአሁኑ ጊዜ አገራችንን ጨምሮ በዓለም ባንክ፣ በአፍሪካ ልማት ባንክና በሌሎች ብዙ አበዳሪዎች ፋይናንስ በሚደገፉ ዓለም አቀፍ ውሎች በብዛት እየተሠራበት የሚገኘው ፊዲክ 4ኛው እትም ነው። ከዚህም በኋላ አዲስ እትም እ.ኤ.አ. በ1999 ዓ.ም. ወጥቷል።

ፊዲክ በዓይነቱ የልኬት ውል (Measurement Contract) ሲሆን 4ኛው ፊዲክ 72 አንቀጾች ያሉት ጠቅላላ የውል ሁኔታዎችን የሚወስኑ አንቀጾችን (General Conditions of Contract) ያካትታል። በተጨማሪም ለእያንዳንዱ ፕሮጀክት በተለይ እያዲያገለግል “በጠቅላላ የውል ሁኔታዎች” ርዕስ ሥር የተቀመጡትን አንቀጾች የሚያግዙ Conditions of Particular Application አሉ። በእነኚህ አማካይነት ጠቅላላ የውል ሁኔታዎችን እንደ አስፈላጊነቱ ማሻሻልም ይቻላል። በተጨማሪም የስምምነት ፎርም (Form of Agreement)፣ የጨረታ ፎርም (Form of Tender) እና የጨረታ ፎርም አፒንዲክስ (Appendix to Tender) የዚሁ ስታንዳርድ ፎርም አባሪ ሆነው ታትመዋል።

የፊዲክ ስታንዳርድ ፎርሞች በአብዛኛው ጊዜ ተሻሽለው በሥራ ላይ እንደሚውሉ ሚስተር ኮርቤት ጠቅሰው በመካከለኛ ምስራቅ አገሮች የማሻሻሉ ዓለማዊ ግን ለሁለቱ ተዋዋይ ወገኖች ጥቅም ሳይሆን የውሉን ሚዛን ለሥራው ባለቤት እንዲያዘነብል ለማድረግ እንደሆነ ከዚህ እንደሚከተለው ገልጸዋል፡-

² ስለዚህ ጉዳይ፣ Chitty on Contracts, 28th, Ed, Vol. 2, p. [519-523], The Common Law Library, Sweet & Maxwell (1999). ይመልከቱ።

³ Corbett, p. 3.

"These amendment's are generally aimed at adjusting the balance of risk in favour of the employer rather than to remedy any ambiguity, anomalies or discrepancies in the drafting".⁴

ፌዴራል የልኬት ውል እንደመሆኑ የዲዛይንና የግንባታ ኃላፊነቶች በተለያየ አካል ሥር ይሆናሉ፤ አማካሪ መሐንዲስ ዲዛይን ይሠራል፤ ሥራ ተቋራጭ ግንባታ ያከናውናል። ሥራ ተቋራጭ ከፊል ዲዛይን ቢሠራ እንኳ ለመሐንዲሱ ቀርቦ መጽደቅ አለበት። የፌዴራልን ስታንዳርድ ውል የሚመስሉ ግን መጠነኛ ለውጥ የተደረገባቸውና የራሳቸው መጠሪያ የተሰጣቸው ስታንዳርድ የውል ፎርሞች በብዙ አገሮች እንደሚዘጋጁ ይገመታል።⁵

4.1 የውል ሰነዶች

የፌዴራል ውል በ8 ሰነዶች የተጠናከረና የተገነባ ሲሆን በሰነዶቹ መካከል ግጭት ቢኖር የበላይነት ያለው ከዚህ ቀጥሎ በሚገኝ ቅደም ተከተል (ከ1 እስከ 8) መሠረት መሆኑን ስለዚህ ጉዳይ የሚወሰነው የውል ልዩ ሁኔታዎች አንቀጽ 5.2 በሞዴልነት ያስረዳል፡-

1. The Contract Agreement
2. The Letter of Acceptance
3. The Tender
4. The Conditions of Contract Part II (Particular Conditions)
5. The Conditions of Contract Part I (General Conditions)
6. The Specifications
7. The Drawings, and
8. The Priced Bill of Quantities.⁶

⁴ Corbett P. 5.

⁵ Ibid.

⁶ ከላይ የተዘረዘሩትን እንደ ቅድመ ተከተላቸው እንደሚከተለው ልንተረጉማቸው እንችላለን፡፡

1. የውል ስምምነት፡፡
2. ጨረታ ተቀባይነት ማግኘቱን የሚገልጽ ደብዳቤ፡፡
3. ጨረታ፡፡
4. የውል ሁኔታዎች፡ ክፍል ፪ (ልዩ ሁኔታዎች)፡፡
5. የውል ሁኔታዎች፡ ክፍል ፩ (ጠቅላላ ሁኔታዎች)፡፡
6. የሥራ መዘርዘሮች፡፡
7. ንድፎች፡፡
8. ቢል ኦፍ ኳንቲቲስ፡፡

የፌዴራል ስታንዳርድ ዋናው ክፍል ከላይ በተራ ቁጥር 5 የተጠቀሰው ሲሆን በተራ ቁጥር 4 የተጠቀሰውም ስነድ የሚዘጋጅበት መመሪያ (Guide) አብሮ ተያይዟል። ሥራው የሚጀመርበትንና የሚጠናቀቅበትን ቀን የሚወስነው በ4ኛው ተራ ቁጥር የሚገኘው ስነድ ሲሆን ሥራው እንዴት እንደሚከናወንና በምን ዓይነት ዕቃዎችና መሣሪያዎች እንደሚሠራ የሚወስነው 6ኛው ክፍል ነው። ሥራውን በዓይነት በዓይነቱ በማስቀመጥ እንደሥራው መጠን ዋጋው የሚሰላው በ8ኛው የውል ክፍል መሠረት ሲሆን ሥራውን በምሕንድስና ንድፍ የሚገልጸው ደግሞ 7ኛው ክፍል ነው።

ግንባታውን በውሉ መሠረት የሚያከናውን ስለመሆኑ የሥራ ተቋራጭ የመልካም ሥራ አፈጻጸም ዋስትና ያቀርባል፤ ለመሣሪያዎችና ለሠራተኞች እንዲሁም በሦስተኛ ወገኖች ላይ ለሚደርሱ አደጋዎች/ጉዳት የኢንሹራንስ ሽፋን ይገባል። በተጨማሪም ግንባታውን አጠናቅቆ የሚያስረክበው ፋሲሊቲ ጥገና ቢያስፈልገው ለተወሰነ ጊዜ (አብዛኛውን ጊዜ ከርክክቡ በኋላ ላለው የአንድ ዓመት ጊዜ ዋስትና እንዲሆን ለሥራ ተቋራጭ ከሚከፈለው ከእያንዳንዱ የክፍያ ምስክር ወረቀት የተወሰነውን መቶኛ የሥራው ባለቤት እያስቀረ ይይዛል። የተያዘው ገንዘብ የሚመለሰው ሥራው ያለ ምንም እንክን መፈጸሙን መሐንዲሱ ሲያረጋግጥ ይሆናል። በዚህ የተቋራጭ የውል ግዴታ ተጠቃልሎ ይወርዳል።

የሥራው ተቋራጭ ለሥራው የሚያስፈልጉትን ዕቃዎችና መሣሪያዎችንም በመግዛት ወይም በመከራየት ያቀርባል። ቢያንስ ብረት፣ ሲሚንት፣ መለዋወጫ ዕቃዎች፣ የነዳጅ ውጤቶች ግንባታው የሕንፃ ከሆነም በተጨማሪ ሸክላ/ብሉኬት፣ ድንጋይ፣ ሴራሚክ፣ ዕብነበረድ፣ ቆርቆሮ፣ የኮርኒስና ሌሎች ዕቃዎች መግዛት ይኖርበታል። ልዩ ሙያ የሚጠይቁትን እንደ ቧንቧ ሥራዎች፣ ኤሌክትሪካል ሥራዎች ያሉትን ደግሞ ለንዑስ ተቋራጭ መስጠት የተለመደ ነው። እነዚህ ሁሉ ውል እየተገባ የሚተገበሩ ጉዳዮችና ጥራታቸውም በውሉ መሠረት መሆኑን መሐንዲሱ እያረጋገጠ በሥራው ውስጥ የሚካተቱ ናቸው። ጉድለት ካለ የቀረበውን ዕቃ ወይም መሣሪያ መሐንዲሱ ስለማይቀበል ምትክ ማቅረብ ያስፈልጋል። በዚህ ሁኔታ ምትክ መሣሪያ፣ ዕቃ ወይም አገልግሎት ከሌላ አቅራቢ መፈለግ የሚያስፈልግበት አጋጣሚ ስለሚኖር አንድ የሥራ ተቋራጭ የሚዋዋላቸው ጉዳዮችና የሚገናኛቸው ድርጅቶች ዓይነት ብዙ ይሆናል።

4.2. የግንባታ መዘግየትና ውጤቱ

የኮንስትራክሽን ውል በሦስት መሠረታዊ ቁምነገሮች ላይ የቆመ ሲሆን እነዚህም፡

1. ጥራት

2. ዋጋ

3. ጊዜ፣ ናቸው።

ውሉ በእነዚህ ቁምነገሮች መካከል ያለውን ቅራኔ እያስታረቀና እያጣጣመ መተግበሩን ካልቀጠለ አንድ ቦታ ላይ ሲደርስ ሊቋረጥ ይችላል። በአፄጳጳሙ ሂደት አንድ እንቅፋት ቢፈጠር እንቅፋቱን ለማስወገድ በሚወስደው እርምጃ ምክንያት ዋጋ ሊጨምርና የሥራ ማጠናቀቂያ ጊዜ ሊራዘም ወይም ከሁለቱ በአንዱ ላይ ተጽዕኖ ሊያደርግ ይችላል።

በእንግሊዝ የተደረገ አንድ ጥናት እንዳረጋገጠው በ10 ዓመት ጊዜ ውስጥ በዓለም ባንክ ገንዘብ የተሠሩት 900 ፕሮጀክቶች በአማካይ 40% ከበጀት በላይ የዋጋ ንረት ያስከተሉ ሲሆን ለግንባታ ከተያዘው ጊዜ ውስጥ 60% ዘግይቷል።⁷ የፊዲክ ውል በአፄጳጳሙ ሂደት ችግር ቢፈጠር ችግሩን ፈትሾ ዋጋ የሚያስጨምር ወይም የሚያስቀንስ እንዲሁም የሥራ ጊዜን የሚያራዝም ወይም የሚያሳጥር ድምዳሜ ላይ ለመድረስና በዋጋም ሆነ በጊዜ ተገቢውን ማስተካከያ ለማድረግ የሚያስችል ሥርዓት አበጅቷል። በዚህ ሥርዓት የራስን የቤት ሥራ በትጋትና በጥራት ከሠሩ እንዲሁም በግልጽነት ከተነጋገሩ ተዋዋይ ወገኖች ችግራቸውን እየፈቱ በሰላም ፕሮጀክቱን ለማጠናቀቅ ሰፊ ዕድል አላቸው። ይሁን እንጂ የትኛውም ወገን የራሱ ድክመት በፕሮጀክቱ ላይ የሚያስከትለውን ውጤት ለመቀበል ስለሚችል መውጫ መንገድ የሚፈልግበት ጊዜ አለ፣ ሲቻልም ችግሩን ወደ ሌላው ወገን ለማስተላለፍ ይሞክራል። ይህ ደግሞ የባለ ችግር በማስከተል የተጨማሪ ገንዘብና ጊዜ ብክነት ያስከትላል።

ጊዜን በሚመለከት ሥራውን ለማጠናቀቅ የተያዘው ቀን ካለፈ ሥራው ለዘገየበት ለእያንዳንዱ ቀን ተቋራጭ ለሥራው ባለቤት የተጣራ ኪሣራ (liquidated damage) ይከፍላል። መጠኑም ለምሳሌ በየቀኑ የውሉን ዋጋ 1/1000 ቢሆን በ100 ሚሊዮን ፕሮጀክት $100,000,000 \times 1/1000 = 100,000$ ይሆናል። የኪሣራው ጣሪያ 20% ቢሆን ተቋራጭ ሥራን በጊዜ ባለማጠናቀቁ ምክንያት ብቻ የሚከፍለው ኪሣራ 20 ሚሊዮን ብር ይሆናል ማለት ነው።

የውል ማድረጊያ አማራጮች (Contract Procurement Alternatives)

ግንባታን የሚያከናውን ሥራ ተቋራጭ መምረጥና ከእሱም ጋር ውል መግባት ሥራን መግዛት (procurement of work) እንደመሆኑ እንደ ሁኔታውና እንደ የአገሩ ሕግ በግልጽ ጨረታ፣ በውስን ጨረታ ወይም በቀጥታ ድርድር ሊሆን ይችላል። በየትኛውም አማራጭ ቢሆን ገንዘብ ሊገዛው የሚችለውን ከፍተኛ ጥቅም ማግኘት ስለሚያስፈልግ ሥራ ተቋራጭን ለመምረጥ ብዙ ሥራና

⁷ Pickavance, p. 19

ልፋት ይደረጋል። የውል ሰነዶች የሚዘጋጁት፣ የፕሮጀክቱ ዋጋ ግምት የሚወጣውና የሥራው ጊዜ የሚወሰነው በዚህ የመዋዋያ ሂደት ውስጥ ነው። ይህ የፕሮጀክቱ ዘመን የመጀመሪያ ክፍል ወይም ከውል በፊት ያለው ዘመን ተብሎ ሊጠቀስ ይችላል።

ሁለተኛው የፕሮጀክት ዘመን ውል የሚተገበርበት ጊዜ ነው። በዚህ ጊዜ ነው ተዋዋይ ወገኖች በውል በተስማሙባቸው መስፈርቶችና መመዘኛዎች የሚፈተኑት። የውል ሰነዶችም ለተዘጋጁባቸው ዓላማዎች በትክክል መቀረጻቸው የሚፈተነው በዚህ ጊዜ ነው። በውል ሰነዶች ውስጥ ክፍተቶች፣ ስሕተቶች፣ ግድፈቶች ወይም የሚጋጩ ነገሮች ካሉም በዚህ ጊዜ ይፋ ይሆናሉ። ሦስተኛ ወገኖችና ያልተጠበቁ እንቅፋቶች በሚፈጥሩት ችግር ወይም በተዋዋይ ወገኖች ድክመት ሥራ የሚጓተተው፣ የገንዘብና የመሣሪያዎች እንዲሁም የዕቃዎች ብልሽት/ስብራትና ብክነት ሊደርስ የሚችለውና ተዋዋይ ወገኖችን ለንትርክ የሚያበቃው በአብዛኛው ይህ የፕሮጀክት ጊዜ ነው። በአጭሩ ጊዜው ለሁሉም የፈተና ጊዜ ነው። ውል ከመፈረሙ በፊት ባለው ጊዜ ግን ሥራ ተቋራጭ ገና ስላልተቀጠረ ጥረቱ ሥራውን ለማግኘት ብቻ እንደመሆኑ በውሉ ሰነዶች ውስጥ እያየ ያላየ መስሎ ለጊዜው የሚያልፋቸው ግድፈቶችና ግጭቶች ሊኖሩ ይችላሉ፣ አይቶ ማብራሪያ በመጠየቅ አጣርቶ የሚቀበላቸውም ጉዳዮች አሉ።

ተቋራጭ ሥራው ለመዘግየቱ ተቀባይነት ያላቸውን ምክንያቶች ቢያቀርብና የፕሮግራም ትንተና በማድረግ ለባከነው ጊዜ ተገቢውን ማካካሻ ቢጠይቅ ሥራውን የሚቆጣጠረው አማካሪ መሐንዲስ የራሱን ግምገማ በማድረግ ያመነበትን የጊዜ ማራዘሚያ ይሰጣል። የጊዜ ማራዘሚያ የሚያስገኙ አብዛኛዎቹ ምክንያቶች ለገንዘብ ኪሣራም ስለሚያበቁ የሥራ ባለቤቶች ጊዜን ለማራዘም የሚቀርብ ጥያቄን በጥንቃቄ ይመረምራሉ። የሥራ ተቋራጮችም የጊዜ ማራዘሚያ ሲጠይቁ የራሳቸውን ስትራቴጂ መቀየላቸው አይቀርም። ቁም ነገሩ ግን ለጊዜ ማራዘሚያ የሚያበቁ ምክንያቶችን በጥንቃቄ በመለየት ማራዘሚያው የሚጠየቅበትን ሥነ-ሥርዓት በመከተሉ ላይ ነው።

በፊዲክ 4ኛው የውል ፎርም የሥራ ማጠናቀቂያ ጊዜ ማራዘሚያ ለመስጠት የሚያስችሉ አንቀጾች የሚገኙ ሲሆን ጠያቂው የሥራ ተቋራጭ ምክንያቶች መኖራቸውን፣ በሥራው ላይ ያስከተሉትን መዘግየትና መጓተት ተንትኖ ማቅረብ ይጠበቅበታል። በሥነ-ሥርዓት ረገድም ምክንያቱ መጀመሪያ ከተፈጠረ በኋላ በ28 ቀናት ውስጥ ለመሐንዲሱ ማስታወቅና ቀጥሎ ባሉት 28 ቀናት ውስጥ ወይም በሌላ ተገቢ ጊዜ የችግሩንና በሥራው ፕሮግራም ላይ ያስከተለውን ውጤት ከማስረጃ ጋር ማቅረብ አለበት። ከዚህ በኋላ መሐንዲሱ መርምሮ ያመነበትን ያህል የጊዜ ማራዘሚያ መስጠት ወይም እንደ ሁኔታው ለሥራው ባለቤት የውሳኔ ሐሳብ ማቅረብ ይኖርበታል (የውሉ አንቀጽ 44)።

በዚሁ ጽሑፍ አቅራቢ ልምድ፣ በሀገራችን በሥራ ተቋራጮች በኩል የሚታየው ዋና ድክመት ግን የሥራ ጊዜን የሚያባክን ችግር እንደተፈጠረ የጊዜ ማራዘሚያ የሚጠይቁ ስለመሆናቸው ወቅታዊ ማስጠንቀቂያ አለመስጠትና ከሰጡም ዝርዝር ትንተናና ማስረጃ አከታትለው አለማቅረብ ነው። ዘግይቶ የሚቀርብ የጊዜ ጥያቄ ብዙ ፈተናዎች ስለሚገጥሙት ተስፋ መቁረጥን ያስከትላል። ይህ ደግሞ ተቋራጩን ለጊዜ ኪሣራ ከመዳረግ አልፎ የጊዜ ማራዘሚያ ውጤት የሚሆነውን ኪሣራ (time related cost) ለማግኘት በሩን ይዘጋል።

ቀደም ሲል የተጠቀሰው የፌዲክ ውል ሥራው ቢዘገይና ቢጓተት ከሥራው ባለቤት የገንዘብ ማካካሻ ለማግኘት ምክንያት ሊሆኑ የሚችሉ አንቀጾችንም አካትቷል። የገንዘብ ጥያቄ የሚቀርበው ለጥያቄው ምክንያት የሆነው ችግር በተፈጠረ በ28 ቀናት ሆኖ ችግሩ እስከሚወገድ ድረስ ያለማቋረጥ በተሰበሰቡ ማስረጃዎች ተደግፎ መቅረብ እንዳለበት የውሉ አንቀጽ 53 ይገልጻል። በዚህም ላይ መሰረት ያመነበትን ውሳኔ የመስጠት ሥልጣን አለው።

ውሉ እስከፈቀደ ድረስ ክሌይም (የይገባኛል ጥያቄ ማቅረብና መብትን ማስከበር ጠቀሟታው ብዙ ነው። የጊዜ ማራዘሚያ ክሌይም ተቋራጩን ሥራው ለዘገየበት ጊዜ ከሚከፍለው ኪሣራ ያድናል። የገንዘብ ክሌይም ተቋራጩ ከራሱ ድክመት ወይም ጥፋት ውጭ በሥራው ባለቤት ጥፋት ወይም በሌሎች በውል በተቀመጡት ምክንያቶች ለሚደርሱበት ኪሣራ ካሳ እንዲያገኝ ያስችላል። ሥርዓቱን ጠብቆና በማስረጃ ተጠናክሮ የሚቀርብ ክሌይም የውሳኔ ሰጭውን ጊዜ አያባክንም። ልብ ብሎ የሚገነዘብ የሥራ ባለቤት ተጠናክሮ የቀረበበትን ክሌይም ሲመለከት ለዚህ ያበቁት ምክንያቶች ወደፊት እንዳይደገሙ የራሱን አሠራር ለማስተካከል ተገቢውን እርምጃ ይወስዳል። ለምሳሌ፣ የተቋራጩን ወቅታዊ ክፍያዎች በማዘግየት ወለድ የተጠየቀ የሥራ ባለቤት የሚቀጥለውን ክፍያ ፈጥኖ ለመክፈል የማይዘጋጅበት ምክንያት አይኖርም። ከዚህም አልፎ የሥራ ተቋራጩ በክፍያ መዘግየት ምክንያት በውሉ አንቀጽ 69.4 መሠረት ሥራ ቢያቆም የሥራው ባለቤት ለተጨማሪ ክፍያና የጊዜ ማራዘሚያ ስለሚጋለጥ ተመሳሳይ ጥፋት ይደግማል ተብሎ አይገመትም። በተጨማሪም በሥራው ላይ ያስከተለውን ችግርና በተቋራጩ ላይ የደረሰውን ጉዳት በራሱ መረጃዎች ቢረዳ እንኳ ተገቢው ዝግጅት ተደርጎበት በግልጽ ትንተና ባልቀረበ ክሌይም ላይ ገንዘብ ይከፈል ወይም ጊዜ ይራዘም ብሎ ለመወሰን ያዳግታል።

የጊዜ ማራዘሚያ ተጠይቆና በቂ ምክንያት እያለ ውሳኔ ሳይሰጥበት የሥራ ማጠናቀቂያ ጊዜ ቢያልቅ ሥራው መቼ መጠናቀቅ እንዳለበት የፌዲክ ውል መልስ አይሰጥም። ይህ ክፍተት ብዙ ውዝግብ ከፈጠረ በኋላ ለችግሩ መፍትሔ ያገኙ አገሮች አሉ። የኢትዮጵያ ፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 3174 በውሉ ውስጥ የማጠናቀቂያ ጊዜ ያልተሰጠው ውል በሕሊና ግምት በቂ ነው

ተብሎ በሚታመንበት ጊዜ ውስጥ (reasonable time) መጠናቀቅ እንዳለበት ሲደነግግ የሚቀጥለው አንቀጽ 3175 ደግሞ የአስተዳደር መሥሪያ ቤት የሥራው ባለቤት ያለስምምነት ጊዜን በመወሰን በሌላው ተዋዋይ ወገን ላይ ጫና እንዳይፈጥር ይከለክላል። በእነዚህ ሁለት አንቀጾች ላይ በቂ ጥናትና ምርምር በማድረግ በሂደት ያለማጠናቀቂያ ጊዜ የሚቀሩትን ውሎች ዕጣ ፋንታ በጊዜ አኳያ ለመቀየስ ሐሳብ ማፍለቅ በኮንስትራክሽን መስክ ከተሰማሩት የሕግ ባለሙያዎች ይጠበቃል።

5 የክርክር መፍቻ ዘዴዎች

የሥራ ተቋራጭ ይገባኛል ብሎ የሚያቀርበውን ማናቸውንም ክሌይም በመጀመሪያ ደረጃ መርምሮ ውሳኔ የሚሰጥበት ወይም ለሥራው ባለቤት የውሳኔ ሐሳብ የሚያቀርበው መሐንዲሱ ስለመሆኑ ከፍ ብሎ ተጠቅሷል። በክሌይም ላይ በሚሰጠው ውሳኔ ያልተፈታ ጥያቄ በክርክር ሥርዓት ወደ አርቢትሬሽን እንደሚጓዝ የፈዲክ ውል አንቀጽ 67 ያስረዳል። በዚህ አንቀጽም ክርክሩን በመጀመሪያ ደረጃ የሚያየው ያው ቀደም ሲል በክሌይም ደረጃ ያየው መሐንዲስ ስለሚሆን ያንኑ ጉዳይ በድጋሚ አይቶ ይወስናል። አስቀድሞ ያየውን ጉዳይ በድጋሚ የሚመለከት ባለሙያ ከቀድሞ አቋሙ ፈቀቅ ለማለት አይከብደውም ወይ? የሚል ትችት በዚህ አንቀጽ ላይ ሲቀርብ ቆይቷል። መሐንዲሱ በዚህ አንቀጽ በተቀመጠለት ጊዜ ውስጥ ውሳኔ ባይሰጥ ወይም በሚሰጠው ውሳኔ ቅሬታ ያለው ወገን አርቢትሬሽን ለመጀመር ሀሳብ ያለው መሆኑን ማስታወቅ ይችላል። ይህ ማስታወቂያ መሐንዲሱ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ በተቀመጠው ጊዜ ካልተሰጠ የመሐንዲሱ ውሳኔ የመጨረሻ ሆኖ ይፈጸማል። ጉዳዩን ለአርቢትሬሽን ማቅረብ አይቻልም።

ለኮንስትራክሽን ክርክሮች መፍቻ ከፍርድ ቤት ይልቅ አርቢትሬሽን የተሻለ አማራጭ ስለመሆኑ የሚያነጋግር ጉዳይ አይደለም። እሱም ቢሆን ብዙ ጊዜና ወጭ በማስከተሉ ማንም ፈጥኖ የሚገባበት ጉዳይ አልሆነም። የዓለም አቀፍ አርቢትሬሽን ከሆነ የአርቢትሬሽን ውሳኔ ለማግኘት ከሦስት እስከ አምስት ዓመት የሚፈጅ ብዙ ጉዳዮች የሚያጋጥሙ ሲሆን በውሳኔው ላይ ይግባኝ ከቀረበበት በቀላሉ ሌላ ሁለት ዓመት ሊፈጅ ይችላል።⁸ ባለዕዳው የፍርድ ማስፈጸሚያ ገንዘብ የት አገር እንዳለው ተጣርቶ በዚያው አገር ለሚገኘው ፍ/ቤት የአፈፃፀም ማመልከቻ ቀርቦ ውሳኔ ለማግኘት የሚካሄደው ክርክር ውጤት እስከሚያገኝ ድረስ ሌላ ሁለት ዓመት ቢፈጅ ክስ ከቀረበበት ጊዜ ጀምሮ ውሳኔ እስከሚፈጸም ሰባት ወይም ከዚያ በላይ ሊፈጅ ይችላል። ይህም ሆኖ አፈጻጸሙን የሚያየው ፍ/ቤት ምክንያት ካለው ውሳኔውን አልቀበለውም ወይም አላስፈጽምም ለማለት ይችላል። በክርክር እዚህ ደረጃ

⁸ ለምሳሌ W.L. Craig, W.W. Park, Jan Paulsson; International Chamber of Commerce Arbitration, p.p. 12-15, 29-31; Oceana Publications, Inc. (1986)

ለመድረስ ደግሞ ለጠበቃ፣ ለአርቢትሬተሮች፣ ለዳኝነት፣ ለትራንስፖርትና ለሆቴል ምን ያህል ገንዘብ ሊወጣ እንደሚችልና በዚህ ሁሉ ጊዜ ውስጥ ገንዘብ አገኛለሁ ብሎ የሚጠብቀው ወገን ገንዘቡ ሳይከፈለው ቢቆይ ምን ያህል ጉዳት እንደሚደርስበት መገመት ይቻላል።

በአገር ውስጥ አርቢትሬሽንም ቢሆን እንደ ዓለም አቀፉ ባይረዝምም ውሳኔ ይፈጥናል ማለት አይደለም። እንግሊዝ በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ዙሪያ ሰፊ ጥናት እንዲካሄድ ካደረገች በኋላ ከተገኘው አስደንጋጭ ውጤት በመነሳት ክፍለ ኢኮኖሚውን የሚያሻሽሉ ወሳኝ እርምጃዎች ወስዳለች። ከእርምጃዎቹም አንዱ የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪን በከፍተኛ ደረጃ የሚያግዝ ሕግ ማውጣት ነበር። እ.ኤ.አ. በ1996 ዓ.ም. የወጣው Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996 የተባለው ይህ ሕግ 151 አንቀጾች ያሉት ሲሆን ከእነዚህ ውስጥ አንዱ (አንቀጽ 108) “Adjudication” የተባለ አዲስ የክርክር መፍቻ ዘዴ እንዲፈጠር ፈቅዷል። በመሆኑም ማንኛውም የኮንስትራክሽን ውል የሚገባ ሰው ክርክር ከተነሳ ጉዳዩን ለአጁዲኬተር ለማቅረብ መብት ያለው ሲሆን አጁዲኬተሩ እንዴት እንደሚመረጥና በምን ያህል ጊዜ ውሳኔ መስጠት እንደሚገባው በሕጉ ተወስኗል። በዚህም መሠረት አጁዲኬተሩ ጉዳዩ በቀረበለት በ28 ቀናት ውስጥ ውሳኔ መስጠት ያለበት ሲሆን ሆኖም ሁለቱ ወገኖች በሚያደርጉት ስምምነት ይህን የጊዜ ገደብ ሊያረዝሙት እንደሚችሉ ወይም በክስ አቅራቢው ወገን ፈቃድ አጁዲኬተሩ ራሱ ከ14 ቀን ላልበለጠ ጊዜ ሊያራዝመው እንደሚችል ሊሰማሙ እንደሚችሉ በሕጉ ላይ ተመልክቷል። በአጁዲኬተሩ ውሳኔ ቅሬታ ቢኖር ጉዳዩ በፍርድ ቤት ወይም በአርቢትሬሽን ወይም በስምምነት እስከሚወሰን ድረስ የአጁዲኬተሩ ውሳኔ ለጊዜው ተፈጻሚ እንደሚሆን በውሉ ውስጥ እንደግዴታ መካተት አለበት።

ተዋዋዮች ውላቸውን በዚህ መልክ ካልቀረጹት የአጁዲኬሽን አንቀጾችን ግዴታዎች ተፈጻሚ የሚያደርግ ደንብ ወጥቷል። ደንቡ አጁዲኬሽንን በሚመለከት በውል ላይ ያለውን ክፍተት በመሙላት ማንኛውንም የኮንስትራክሽን ውል ተዋዋይ አዋጁ በሚሰጠው መብት ለመጠቀም ያስችለዋል። የአዋጁ አንቀጽ 108 ሙሉ ቃል የዚህ ጽሑፍ አባሪ (Appendix) ሆኖ ቀርቧል።

እንግሊዝ አዲስ የአጁዲኬሽን ሕግ ከማውጣቷ በተጨማሪ የአርቢትሬሽን ሕግን በማሻሻል እ.ኤ.አ. በ1996 “The Arbitration Act 1996” የተባለ ሕግ በማውጣት አርቢትሬሽንን ለማስተናገድ ምቹ ሁኔታ በመፍጠሯ በዚህ ረገድ ከፈረንሳይና ከስዊትዘርላንድ ጋር የምትወዳደርና ከዚህ ጋር በተያያዘ መስተንግዶም ብዙ የውጭ ምንዛሪ የምታገኝ አገር ለመሆን በቅታለች።

የኮንስትራክሽን ክርክሮችን ለማስወገድ በተለይ በአሜሪካ በስፋት የተሠራበትና ወደ ሌላውም ዓለም በመሠራጨት ላይ የሚገኘው የ“Dispute Review” ሥርዓት ነው። በዚህ ሥርዓት የሥራ ተቋራጭና የሥራው ባለቤት

ክርክራቸውን ሥር ሳይ ሰድ መር ምር ለሁለቱ ወገኖች የውሳኔ ሐሳብ የሚያቀርብ Dispute Review Expert የሚመረጥበትንና የሚሠራበትን ሁኔታ የሚፈጥር ስምምነት የኮንስትራክሽን ውሉ አካል ሆኖ ይፈረማል። ኢክስፐርቱም ገና የኮንስትራክሽን ሥራው ሲጀመር ስለሚመረጥና በግንባታው ሂደት የሚከሰቱትን ክርክሮች ቦታው ድረስ በየጊዜው እየመጣ ስለሚያይ ነገር የሚወዘፍበት ዕድል ያነሰ ይሆናል።

ኢትዮጵያ ለኮንስትራክሽን ግንባታ ከፍተኛ ትኩረት የሰጠች አገር በመሆኗ በተለይ ለመሠረተ ልማት፣ ለኢንዱስትሪና ለውኃ ሥራዎች ግንባታ ከፍተኛ መዋዕለ ንዋይ ይውላል። ለእነዚህም ሥራዎች ማስፈጸሚያ በርካታ የአገር ውስጥና የዓለም አቀፍ ውሎች ይደረጋሉ። አስፈፃሚ አካላትና የሥራ ተቋራጮች የሚዋዋሏቸውን የግንባታ ውሎችን የሚመለከተው የፍትሐብሔር ሕግ ከወጣ ግን 45 ዓመት አልፎታል። የአርቢትሬሽን ሕጉም ከፊሉ በዚህ በፍትሐብሔር ሕግ ቀሪው ደግሞ በፍትሐብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ ተከፋፍሎ ይገኛል። በይዘቱም እርስ በርስ የማይጣጣሙ ድንጋጌዎች አሉበት። ከአርቢትሬሽን በኋላ ለፍርድ ቤት ይግባኝ ለማቅረብ የሚያበቁትም ምክንያቶች እንደገና ተጠንተው ሕጉም መሻሻል ይኖርበታል። የውል ሕግና በተለይም የአስተዳደር ውል ሕግ በመሻሻል በክፍለ ኢኮኖሚው ለሚደረገው ኢንቬስትሜንት በቂ ድጋፍ መስጠት አለባቸው። የሕግ ባለሙያዎችም ለኮንስትራክሽን ክፍለ ኢኮኖሚ የበለጠ ትኩረት እንዲሰጡ ያስፈልጋል።

Appendix

Housing Grants, Construction and Regulation Act 1996 (U.K.)

Adjudication

Art. 108

1. A party to a construction contract has the right to refer a dispute arising under the contract for adjudication under a procedure complying with this section.
For this purpose "dispute" includes any difference.
2. The contract shall-
 - a. enable a Party to give notice at any time of his intention to refer a dispute to adjudication;
 - b. provide a timetable with the object of securing the appointment of the adjudicator and referral of the dispute to him within 7 days of such notice;

- c. require the adjudicator to reach a decision within 28 days of referral or such longer period as is agreed by the parties after the dispute has been referred;
 - d. allow the adjudicator to extend the period of 28 days by up to 14 days, with the consent of the party by whom the dispute was referred;
 - e. impose a duty on the adjudicator to act impartially; and
 - f. enable the adjudicator to take the initiative in ascertaining the facts and the law.
3. The contract shall provide that the decision of the adjudicator is binding until the dispute is finally determined by legal proceedings, by arbitration (if the contract provides for arbitration or the parties otherwise agree to arbitration) or by agreement.
 4. The parties may agree to accept the decision of the adjudicator as finally determining the dispute.
 5. The contract shall also provide that the adjudicator is not liable for anything done or omitted in the discharge or purported of his functions as adjudicator unless the act or omission is in bad faith, and that any employee or agent of the adjudicator is similarly protected from liability.
 6. If the contract does not comply with the requirements of subsections (1) to (4), the adjudication provisions of the scheme for construction contracts apply.
 7. For England and Wales, the scheme may apply the provisions of the arbitration Act 1996 with such adaptations and modifications as appear to the Minister making the scheme to be appropriate.
 8. for Scotland, the scheme may include provision-conferring powers on courts in relation to adjudication and provision relating to enforcement of the adjudicator's decision.

ቀቢ ጽሁፎች

- *Thehon Siranthon; Keating on Building Contracts, Sweet & Maxwell Limited, London (1995):*
- *Keith Pickvance; Delay and Disruption in Contracts, MPG Books, Bodmin Cornwell (2000).*

- *Federation International Des Ingenieurs Conseils, 1987; Conditions of Contract for Works of Civil Engineering Construction, Part I, General Conditions with Forms of Tender and Agreement, FIDIC Switzerland.*
- *E.C. Corbett; Fidic Fourth, A Practical Guide, A Commentary on International Construction Contracts, Sweet & Maxwell, London (1991).*

TITLE OF ARTICLE

Particular Features of Construction Contracts; by Michael Gunta, L.L.B. (A.A.U.), M.S.C. (Wolverhampton University, UK)

SYNOPTIC CATCHWORDS

Construction contracts - Definition - Nature thereof. Parties to a construction contract - Terms often employed to indicate parties to the contract - Employer - Contractor - Consultant engineer - Sub-contractors - Sub-consultants - Responsibilities of each. Various types of construction contracts - The Traditional Method - Design and build - Management contract - Construction management contract - Turnkey contract - Cost plus fee contract - Partnering contract. The Traditional Method Contract versus Design and Build Contracts - Major differences. Standard Construction Contract Forms - JCT (Joint Contract Tribunal) - New Engineering Contract - ICE (The International Construction Contract) - FIDIC Standard Forms. Fourth FIDIC (Federation Internationale Des Ingenieurs Conseils) Standard Forms - Delay and its effects - Contract Procurement Alternatives - Mechanisms for resolution of disputes. Resolution of construction contract disputes in the U.K. and the U.S.A. - The new scheme of "Adjudication" in the U.K. - Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996 (HGCRA 1996) - The Arbitration Act 1996 - The new "Dispute Review" system in the U.S.

RESUME

This paper provides a short guide to a topical subject. It attempts to familiarize the general reader with the various types of construction contracts commonly in use and the major differences between the two types

ABSTRACT OF AMHARIC TEXT

TITLE OF ARTICLE

Particular Features of Construction Contracts; by Michael Gunta, L.L.B.
(A.A.U.), M.S.C. (Wolverhampton University, UK)

SYNOPTIC CATCHWORDS

Construction contracts – Definition – Nature thereof. Parties to a construction contract – Terms often employed to indicate parties to the contract – Employer - Contractor – Consultant engineer – Sub-contractors – Sub-consultants – Responsibilities of each. Various types of construction contracts – The Traditional Method – Design and build – Management contract – Construction management contract – Turnkey contract. – Cost plus fee contract – Partnering contract. The Traditional Method Contract versus Design and Build Contracts – Major differences. Standard Construction Contract Forms – JCT (Joint Contract Tribunal) – New Engineering Contract – ICE (The International Construction Contract) – FIDIC Standard Forms. Fourth FIDIC (Federation Internationale Des Ingeniers Conseils) Standard Forms – Delay and its effects – Contract Procurement Alternatives – Mechanisms for resolution of disputes. Resolution of construction contract disputes in the U.K. and the U.S.A. – The new scheme of “Adjudication” in the U.K. – Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996 (HGCRA 1996) – The Arbitration Act 1996 – The new “Dispute Review” system in the U.S.

RESUME

This paper provides a short guide to a topical subject. It attempts to familiarize the general reader with the various types of construction contracts commonly in use and the major differences between the two types

of contracts frequently employed, both locally and internationally. It also attempts to summarize the precautions that need to be taken before entering into and during the performance of construction contracts in general, so as to prevent delay and disruption and the concomitant harm these will entail, especially in major construction works.

TITLE OF ARTICLE

Particular Features of Construction Contracts; by Michael Gunta, L.L.B.
(A.A.U.), M.Sc. (Wolverhampton University, UK)

SYNOPTIC CATCHWORDS

Construction contracts - Definition - Nature thereof. Parties to a construction contract - Terms often employed to indicate parties to the contract - Employer - Contractor - Consultant engineer - Sub-contractors - Sub-consultants - Responsibilities of each. Various types of construction contracts - The Traditional Method - Design and build - Management contract - Construction management contract - Turkey contract - Cost plus fee contract - Partnering contract. The Traditional Method Contract versus Design and Build Contracts - Major differences. Standard Construction Contract Forms - JCT (Joint Contract Tribunal) - New Engineering Contract - ICE (The International Construction Contract) - FIDIC Standard Forms. Fourth FIDIC (Federation Internationale Des Ingenieurs Conseils) Standard Forms - Delay and its effects - Contract Procurement Alternatives - Mechanisms for resolution of disputes. Resolution of construction contract disputes in the U.K. and the U.S.A. - The new scheme of "Adjudication" in the U.K. - Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996 (HGCRA 1996) - The Arbitration Act 1996 - The new "Dispute Review" system in the U.S.

RESUME

This paper provides a short guide to a topical subject. It attempts to familiarize the general reader with the various types of construction contracts commonly in use and the major differences between the two types

የፍርድ አምድ

ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የፍትሕ ብሔር ችሎት

ይግባኝ ባይ፡-

ፒቲ ሲናር አንትጆል

መልስ ሰጭ፡-

ጌትኤስ ኢንተርናሽናል ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማኅበር

የፍ.ብ.ይ.መ.ቁ. 5221/93

ስለንግድ ምልክቶች፡- ተመሳሳይ በሆኑ የንግድ ምልክቶች ስለመጠቀም፡- ተገቢ ያልሆነ የንግድ የውድድር ሥራ፡- ተገቢ ያልሆነ ውድድር በመፈጸሙ ምክንያት ድርጊቱ እንዲቆም ክስ ለማቅረብ መብት ስላላቸው ወገኖች፡- የፍርድ ውሣኔ በጋዜጣ እንዲገለጽ ስለማዘዝ - የን.ሐ.ቁ. 133 እና 134፡፡

ይግባኝ ባይ B-29 በሚል ስያሜ የሚጠራው ሳሙና ብቸኛ ተጠቃሚ በመሆን ከንግድ ሚኒስቴር የምስክር ወረቀት ተቀብሎ በማካሄድ የሳሙና ሽያጭ ንግድ ላይ መልስ ሰጭ የንግድ ምልክቱን እንዳለ በመቅዳት ተገቢ ያልሆነ የሳሙና የንግድ ሥራ ውድድር እየፈጸም ስለሚገኝ ውድድሩ እንዲቆምለት ያቀረበውን ክስ ከፍተኛው ፍርድ ቤት ተገቢ ያልሆነ ውድድር ተፈጽሟል በማለት የሚቀርብ ክስ የሚመለከተው ለውድድሩ ምክንያት የሆነውን ምርት አምርቶ በንግድ ምልክቱ የሚጠቀመውን እንጂ ምርቱን ገዝቶ በምልክቱ በመጠቀም ሽያጭ የሚያካሂደውን ነጋዴ አይደለም በማለት ውድቅ ስላደረገው ይህንኑ በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው፡፡

ውሣኔ፡- የከፍተኛው ፍ/ቤት ውሣኔ ተሸርክሏል፡፡

ውሣኔ

ዳኞች:- ሐጎስ ወልደ፣ ዳኚ መላኩ፣ ጌታቸው ምህረቱ።

ጉዳዩ የንግድ ሥራን የሚመለከት ሲሆን ክርክሩ የተጀመረው በፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ነው። ይግባኝ ባይ የካቲት 6/1992 ዓ.ም. በጸፈው 2 ገጽ የክስ ማመልከቻ የንግድ ምልክቱ B-29 የሆነው ሳሙና ብቸኛ ባለቤትና ተጠቃሚ ለመሆን ከንግድ ሚ/ር የምስክር ወረቀት ተቀብሎ የሚያካሂደው ሕጋዊ የሳሙና ሽያጭ ላይ ተከሳሹ የንግድ ምልክቱን እንዳለ በመቅዳት በማሣከር ተገቢ ያልሆነ የሳሙና ሽያጭ የንግድ ሥራ ውድድር በኢትዮጵያ ውስጥ እየፈጸመ ስለሚገኝ ተገቢ ያልሆነ ውድድር እንዲቆምለትና በጋዜጣ እንዲወጣለት አመልክቷል።

ተከሳሹ በ26/7/1992 ዓ.ም. የተጻፈ 10 ገጽ መልስ አቅርቧል። በመልሱም ከሳሽ በንግድ ሕግ መሠረት ተመዝግቦ የሕግ ሰውነት ያልተሰጠው መሆኑን፣ ያቀረበውም አቤቱታ የክስ ምክንያት የሌለው መሆኑን፣ ጉዳዩም ዓለም አቀፍ የግለሰብ ሕግን የሚመለከት ባለመሆኑ በከፍተኛው ፍ/ቤት መጀመር እንደማይገባው፣ ክሱ በአቶ ጌታቸው አስፋው ወኪልነት የቀረበው ያለውክልና ማሰረጃና ትክክለኛነቱም በኩባንያው ሽሪክ ሳይረጋገጥ መሆኑን ከሳሹ የንግድ ፈቃድ ያለው ስለመሆኑ አለማስረዳቱን በመግለጽ ክሱ እንዲዘጋ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ አቅርቧል።

የንግድ ምልክትን በተመለከተ የወጣ ሕግ ባለመኖሩ የሚጠየቅበት ሕጋዊ ምክንያት አለመኖሩን፣ የንግድ ምልክቱን በመጠቀም ሳሙናውን የሚያመርትና የሚሸጥ እንዲሁም የሳሙናው ብቸኛ አምራች መሆኑን ከሳሽ አለማስረዳቱን፣ በበኩሉ ግን በመጠነኛ ዋጋ ከጀርዳን አማን ሁሴን አልሐባቤህ እና ኩባንያው (Hussein Al-Hababeh & Co.) የሚያመርተውን B-29 እንደሚያገኝና እንደሚሸጥ፣ የገበያው ሥርዓት ነፃ ስለሆነ ሊከለከል እንደማይቻልና ከሳሽ የምልክቱ ብቸኛ ተጠቃሚ ለመሆኑ በጋዜጣ መገለጹ የሕግ ውጤት እንደሌለው በመግለጽ ለፍሬ ጉዳዩ መልስ አድርጎ በአማራጭ አቅርቧል። ክርክሩ የቀረበለትም ፍ/ቤት የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ ተብለው የቀረቡትን ክርክሮች ሐምሌ 5/1992 ዓ.ም. በፍ/መ/ቁ. 94/92 በሰጠው ብይን ውድቅ ካደረገ በኋላ በ25/11/1992 ዓ.ም. በቀረው ክርክር ላይ ውሳኔ ሰጥቷል። በውሳኔውም ተገቢ ያልሆነ የንግድ ውድድር ተፈጽሟል በማለት የሚቀርብ ክስ የሚመለከተው ለውድድሩ ምክንያት የሆነውን ምርት አምርቶ የንግድ ምልክቱን የሚጠቀመውን እንጂ ምርቱን ገዝቶ በምልክቱ በመጠቀም ሽያጭ በሚያካሂደው ነጋዴ ላይ አይደለም። በዚህም መሠረት ተከሳሽ B-29 ሳሙናን

ጆርዳን ከሚገኝ ኩባንያ ገዝቶ በመሸጥ ምልክቱን መጠቀሙ በንግድ ሕግ ቁጥር 133 መሠረት ተገቢ ያልሆነ የንግድ ውድድር ፈጽሟል አያሰኘውም በማለት ክሱን ውድቅ በማድረግ ፍርድ ሰጥቷል።

መስከረም 18/1993 ዓ.ም በተጻፈ 3 ገጽ ማመልከቻ ይግባኝ የቀረበው ውሳኔውን ለማሻር ነው። በይግባኝም በንግድ ሕግ ቁጥር 1332 መሠረት የማይገባ ውድድር ተፈጽሟል አልተፈጸመም? የሚለው ጥያቄ የሚመለሰው በደንበኞች ላይ የሚፈጠረው የማሣከር መደረግ አለመደረግ ላይ ነው። ይህ ማለት የማይገባ ውድድር የሚፈጠረው ምርቱን በገበያ በማዋል ሒደት ውስጥ በሽማቾች ላይ በሚፈጸመው ማሳከር እንጂ በመመረቱ ብቻ አይደለም። ምርቱ ከተመረተ በኋላ በመጋዘን ውስጥ ቢቀመጥ የማይገባ ውድድር ተፈጽሟል ማለት አይቻልም። ከይግባኝ ላይ በቀር በንግድ ምልክቱ በመጠቀም እንዳይሠራና ሲሠራ ቢገኝ እንደሚያስቀጣ በጋዜጣ ማስታወቂያ ወጥቷል። አምራቹን የአማን ኩባንያ ሒዶ መክሰስ ስለማይቻል ውሳኔው የኢትዮጵያን መንግሥትና ፍ/ቤቶች ሉአላዊነት የማያሳጣ ነው የሚሉ ምክንያቶች ተገልጸዋል።

መልስ ሰጭው ታህሳስ 13/1996 ዓ.ም ጽፎ ባቀረበው 7 ገጽ መልስ፣ የንግድ ምልክቱ በጋዜጣ መውጣቱ ጋዜጣ ሕግ ማውጫ ባለመሆኑ አስገዳጅነት እንደማይኖረው፣ ሉአላዊነትን አስመልክቶ የቀረበው ቅሬታ ግልጽ አለመሆኑን፣ በሥር ክሱ ላይ ተከላኸ ሳሙና እያመረተ B-29 የሚል ምልክት ያደርግበታል በማለት የተገለጸው ተከላኸ ሳሙና አምርቶ B-29 ምልክት ባያደርግም B-29 ሳሙና ይሸጣል በሚል በይግባኝ ደረጃ መታየት እንደማይገባው ገልጾ በተጨማሪም በከፍተኛ ፍ/ቤት የተከራከረባቸውን ምክንያቶች ደግሞ በማንሳት ክርክሩን አቅርቧል። ይግባኝ ላይም በ4/5/1993 ዓ.ም. የተዘጋጀ 2 ገጽ የመልስ መልስ ያቀረበ ሲሆን በመልሱም መልስ ሰጭ B-29 ሳሙና ያመርታል ብሎ ክስ አለመመሥረቱን፣ መልስ ሰጭ በከፍተኛው ፍ/ቤት በብይን ውድቅ የተደረጉበትን ነጥቦች ይግባኝ ሳያቀርብ አንስቶ መከራከሩ አግባብ አለመሆኑን በመግለጽ ይግባኝን አጠናክሯል።

ተከራካሪዎቹ ያቀረቡት ክርክር በተመዘገበው መልክ ከላይ በአጭሩ የተቀመጠው ሲሆን እኛም ክርክሩን ከመዝገቡና ከሕግ ጋር አይተናል። ከፍተኛው ፍ/ቤት በሰጠው ውሳኔ ክሱ መቅረብ የነበረበት B-29 በሚል ስያሜ የሚጠራውን ሳሙና አስመስሎ በማምረት ለመልስ ሰጭው በሸጠለት ድርጅት (ኩባንያ) እንጂ መልስ ሰጭ ሊከሰስ አይገባውም በማለት ፍርድ ሰጥቶ ክሱን ውድቅ ያደረገ ሲሆን ይግባኝ ላይ ውሳኔውን በመቃወም፣ መልስ ሰጭ በመደገፍ ተከራክረዋል። ከዚህም መያዝ ያለበት ዋና ጭብጥ ክሱ መቅረብ የነበረበት በኩባንያው ላይ ነው? ወይንስ በመልስ ሰጭ ላይ? የሚል ሆኖ አግኝተነዋል።

ከዚህ በላይ ለማስቀመጥ እንደተቻለው ይግባኝ ባይ መልስ ሰጭን የከሰሰው መልስ ሰጭው B-29 የሆነውን የይግባኝ ባይ የንግድ ምልክት በመቅዳት በልብስ ሳሙና እና በካርቶኖች ላይ እያተመ አ.ትዮጵያ ውስጥ በመሸጥ ደንበኞቹን በማሳከር ተገቢ ያልሆነ ውድድር እያካሄደ ስለሆነ ከድርጊቱ እንዲቆጠብ ይደረግ በማለት ነው።

መልስ ሰጭው ለክስ ባቀረበው ክስ የልብስ ሳሙናውን የይግባኝ ባይን የንግድ ምልክት በመጠቀም ወይም በመቅዳት መሸጡን በግልጽ ሳይክድ B-29 ሳሙና በጆርዳን ከሚገኝ አምራች ድርጅት አስመጥቶ እንደሚሸጥ ተከራክሯል። በተጠቀሰው መልክ ሳሙናውን እንደሚያመጣና እንደሚሸጥ ይግለጽ እንጂ ለዚህ ክርክሩ ወይም መልሱ ያቀረበው ማስረጃ ከመዝገቡ ሲታይ ከተባለው ኩባንያ የሚያስመጣው ሳሙና ክስ የተመሠረተበት B-29 የልብስ ሳሙና ሳይሆን B-29 የገላ ሳሙና በመሆኑ በዚህ ረገድ ያቀረበው ክርክር አግባብነት ያለው አይደለም። በዚህ መዝገብ በ29/9/1993 ዓ.ም. በተካሄደው የቃል ክርክር የመልስ ሰጭው ጠበቃ ክስ የቀረበበትን ሳሙና እንደሚሸጥ አምኗል። ይህም የይግባኝ ባይን ክስና ክርክር ያጠነክራል።

ከፍተኛው ፍ/ቤት መልስ ሰጭ ክስ የቀረበበትን ሳሙና ከአማን አስመጥቶ የሚሸጥ ለመሆኑ እንኳ ማስረጃ ሳይቀርብለት ኩባንያው እንደሚከሰስ ወይም ሊከሰስ እንደሚገባው ለውሳኔ መሠረት ማድረግ በእኛ በኩል አግባብነት ያለው ሆኖ አልተገኘም። ከዚህ ሌላ ለዚህ ጉዳይ አግባብነት ካለው የንግድ ሕግ ቁጥር 133 መረዳት እንደሚቻለው ተገቢ ያልሆነ ውድድር በነጋዴዎች መካከል እንደሚፈጠር፣ ውድድሩ በተመሳሳይ ሥራ ላይ የተመሠረተ መሆኑን፣ ውድድሩ የሚካሄድበት ሥፍራ ወሳኝነት እንደሚኖረው ስለሆነ የግድ ውድድሩ በአምራች መካከል መከሰት የለበትም። አምራቹ ነጋዴ ካልሆነ በውድድሩ ላይ ሊገኝ አይችልም። አንድ የውጭ አገር የኢንዱስትሪ ንብረት ባለመብት የሚያመርተውን ዕቃ ወደ አ.ትዮጵያ አስገብቶ የሚሸጥ ካልሆነ ተወዳዳሪ መሆን እንደማይችል የሚያከራክር አይሆንም። አንድ የንግድ ምልክት ተገቢ ላልሆነ ውድድር መጠቀሚያ እንዳይሆን ለመከላከል ወይም ጥበቃ ለማድረግ ምልክቱን አላግባብ የሚጠቀመው የግድ አምራች ወይም ባለቤት መሆን የለበትም። የንግድ ሕግ ቁጥር 134 እና ሌሎች አግባብነት ያላቸው የሕጉ ድንጋጌዎች የሚያመለክቱት አግባብነት የሌለው ውድድር መታገድ ያለበት በሕጋዊ መንገድ በሥራ ላይ የዋለን የንግድ ምልክትና ንግድ ምልክቱ ያለበትን ዕቃ ሌላ ሰው እንዳይጠቀምባቸው ለማድረግ ነው።

በሌላ በኩል በተመሳሳይ የንግድ ምልክት በተለያዩ አገሮች ወይም ቦታዎች የተለያዩ ሰዎች ቢጠቀሙባቸውና ዕቃ ቢሸጥ ምልክቱን የተጠቀመው ሰው ወይም ነጋዴ ደንበኞች በሌላ ነጋዴ እስካልተነኩ ወይም እስካልተሳከሩ ድረስ የማይገባ ውድድር በሁለት ነጋዴዎች መካከል ተነስቷል ማለት የማይቻል

ነው። የተያዘውም ጉዳይ ከእነዚህ ሁኔታዎች አንፃር ሲታይ አማን የሚገኘው ኩባንያ የሚያከራክረውን የልብስ ሳሙና አምርቶ የሚሸጥ ለመሆኑ ማስረጃ አልቀረበም እንጂ ቢቀርብ እንኳ በኢትዮጵያ ውስጥ ሳሙናውን አምጥቶ እራሱ እስካልሸጠ ድረስ ይግባኝ ባይ እሱን የሚከሰበት ሁኔታ የለም።

ይግባኝ ባይም ክሱን የመሠረተው በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኙ ደንበኞቹ አግባብ ባልሆነ ውድድር ተሳክሩብኝ በማለት ብቻ ነው።

የንግድ ሕግ ቁጥር 133 እና 134 ለዚህ ጉዳይ አግባብነት ስላላቸውና ስለንግድ ምልክት የወጣ ሕግ ባይኖርም የአንድ ነጋዴ የንግድ ምልክት መብት ወይም ባለቤትነት መጠበቅ ስለሚገባውና በልምድ የሚደረግ በመሆኑ መልስ ሰጭ የንግድ ምልክትን የሚመለከት የወጣ ሕግ ስለሌለ ክሱ ሊቀርብበት እንደማይገባ የሚያቀርበው ክርክር አግባብነት ያለው አይሆንም።

የነፃ ገበያ ሥርዓትም በሕግ የሚሠራና የሚገዛ በመሆኑ የንግድ ምልክቱን በመጠቀም ቢሸጥ ሊከለከል እንደማይገባው ያቀረበው ክርክር ተቀባይነት ሊኖረው የሚችል አይደለም።

በመሆኑም ከእነዚህ ምክንያቶች አንፃር የከፍተኛው ፍ/ቤት የሰጠው ውሳኔ እና የመልስ ሰጭ ክርክር ተቀባይነት ያለው ሆኖ አልተገኘም።

መልስ ሰጭ ክሱን ካልካደና ያቀረበው ክርክር በማስረጃ ያልተደገፈ ከሆነ የይግባኝ ባይን የሳሙና ምልክት በመጠቀም ክስ የቀረበበትን ሳሙና የሚሸጥ መሆኑን መረዳት ይቻላል። በምልክቱ እየተጠቀመ ከሸጠ ደግሞ የይግባኝ ባይ ደንበኞች በድርጊቱ የሚሳክሩ መሆናቸው አያጠያይቅም።

በአሠራርም ቢሆን መልስ ሰጭ ሳሙናውን ለመሸጥ በንግድ ምልክቱ መጠቀም ከመጀመሩ በፊት በምልክቱ ሌላ ሰው የሚጠቀምበት ስለመሆኑ አጣርቶ የሌለ ከሆነ ምልክቱን አስመዝግቦ መጠቀም፣ ከእሱ በፊት ይግባኝ ባይ አስመዝግቦ ከሆነ ከድርጊቱ መቆጠብ ሲገባው መጠቀሙ ተገቢና ሕጋዊ አይደለም።

በሌላ በኩል መልስ ሰጭ በከፍተኛው ፍ/ቤት ለቀረበበት ክስ ያቀረባቸው የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች በብድን ውድቅ ተደርገውበታል። እነዚህንም ክርክሮች ደግሞ በይግባኝ ደረጃ በማንሳት ያቀረበው ክርክር ተገቢነት ያለው ባለመሆኑና የሥነ ሥርዓት ሕጉም ስለማይቀበለው ውድቅ ተደርገዋል።

ስለዚህ በዝርዝር ለማስቀመጥ በተሞከረው መልክ ጉዳዩ እንደታዩ መልስ ሰጭ በይግባኝ ባይ ላይ ተገቢ ያልሆነ ውድድር የፈጠረ መሆኑን ለመረዳት

ስለተቻለ ከፍተኛው ፍ/ቤት በ25/11/1992 ዓ.ም የሰጠውን ውሣኔ በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 348(1) መሠረት በመሻር መልስ ሰጭ B-29 የተሰኘውን የንግድ ምልክት በመጠቀም የልብስ ሣሙናውን እንዳይሸጥ በመከልከል ፍርድ ሰጥተናል። የዚህ ውሣኔ መሰጠት በጋዜጣ እንዲገለጽ አዘናል። ወጭና ከሣራን በተመለከተ ደግሞ የማቅረብ መብቱ ተጠብቆ ሲቀርብ ይታያል ብለናል። መዝገቡ ተዘግቷል። ወደ መዝገብ ቤት ይመለስ። ይህ ፍርድ ዛሬ ሰኔ 10 ቀን 1993 ዓ.ም. አዲስ አበባ ተሰጠ።

ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት

የወንጀል ችሎት

ይግባኝ ባይ፡-

ግሩም ታደሰ

መልስ ሰጭ፡-

ዐቃቤ ሕግ

የወ/ይ/መ/ቁጥር 6782

ፍርድ ቤትን ስለመድፈር፡- ከችሎት ውጭ የሚፈጸም የመድፈር ተግባር፡- የምስክርነት ቃል ስለማስተባበል፡- ተከላኸ በሥር ፍ/ቤት ጥፋተኛ የተባለበትን አንቀጽ ለውጦ የቅጣት ውሳኔ ስለማስተላለፍ፡- የወ.መ.ሕ.ቁ. 443(1) እና 443(2)፣ የወ.መ.ሕ.ሥ.ሥ.ቁ. 195፡፡

ይግባኝ ባይ፣ በፍርድ ቤት በተያዘ ጉዳይ ለሌላ ሰው ስልክ በመደወል “ስለተከሣሻ ጉዳይ ዳኞችና ዐቃቤ ሕግን አነጋግራለሁ፣ ከ5 እስከ 7 ዓመት አስፈርድባታለሁ፣ ዛሬም እንድትታሰር ያደረግሁት እኔ ነኝ” በማለት ሕዝብ በፍርድ ቤቶች ላይ እምነት እንዲያጣ በማድረግ በፈጸመው የፍርድ ቤት መድፈር ተግባር የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በሁለት ወር እስራት እንዲቀጣ ስለወሰነበት ይህንኑ በመቃወም የቀረበ ይግባኝ ነው፡፡

ውሣኔ፡- የሥር ፍ/ቤት ውሳኔ ፀንቷል፡፡ ሆኖም በይግባኝ ባይ ላይ የተጣለው ቅጣት ተሻሽሎለታል፡፡

ውሣኔ

ዳኞች፡- ተገኔ ጌታነህ፣ ሆሣዕና ነጋሽ፣ አሰግድ ጋሻው፡፡

ይግባኝ የቀረበው የፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት በወ.መ.ቁ. 1798/92 ሰኔ 20 እና 21 ቀን 1993 ዓ.ም. በሰጠው የጥፋተኝነትና የቅጣት ውሣኔ ቅር በመሰኘት ነው፡፡

ለይግባኝ መነሻ የሆነው ትዕዛዝ ከመሰጠቱ በፊት ከላይ ቁጥሩ በተጠቀሰው መዝገብ 7ኛ ተከሣሽ የሆነችው በቀጠሮ በመቅረቷ ምክንያት በዋስትና ያስያዘችው ገንዘብ ለመንግሥት ገቢ እንዲሆንና ሌላ ዋስትና እስክትጠራ በማረሚያ ቤት እንድትቆይ ፍ/ቤቱ ትዕዛዝ ሰጥቷል፡፡ በተከታይ ቀጠሮ 7ኛ ተከላኸ ፍ/ቤት ስትቀርብ ለችሎቱ፣ የአሁን ይግባኝ ባይ ለእህቴ ልጅ ስልክ በመደወል ስለተከሣሻ ጉዳይ ዳኞችና ዐቃቤ ሕግን አነጋግራለሁ፣ ከ5-7 ዓመት እስራት አስፈርድባታለሁ፣ ዛሬ እንድትታሰር ያደረግሁት እኔ ነኝ በማለት በስልክ የነገረ መሆኑንና እንደሚያስፈራራት በመግለፅ እርምጃ እንዲወሰድበት አመለክታለች፡፡

ፍ/ቤቱም ይግባኝ ባይን አስቀርቦ የጠየቀው ሲሆን ድርጊቱን በመካዱ በስልክ አነጋግሮታል የተባለውን ግለሰብ አስቀርቦ የምስክርነት ቃሉን ሰምቷል። ይግባኝ ባይም እንዲከላከል ታዞሮ ሁለት የመከላከያ ምስክሮችን አቅርቦ አስመስክሯል። በመጨረሻም ፍ/ቤቱ የይግባኝ ባይን መከላከያ ውድቅ አድርጎ በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 443 (1) መሠረት ጥፋተኛ ባማድረግ በሁለት ወር እስራት እንዲቀጣ ወስኗል።

ይግባኝ ባይ በ25/10/93 ዓ.ም. በመፃፍ ያቀረበው ይግባኝ ይህን ውሳኔ በመቃወም ነው። ፍሬ ቃሉም፤ ከ7ኛዋ ተከላኸ ጋር ባልና ሚስት የነበርንና አሁን የጋብቻ ፍቺ ውሳኔ በመሰጠቱ እኔን ለመጉዳት ባላት ፍላጎት ያዘጋጀችው የፈጠራ ወንጀል ነው፤ ድርጊቱን አልፈጸምኩም፤ የመሰከረብኝም የ7ኛው ተከላኸ የእህት ልጅና ከኔም ጋር ቅራኔ ያለው ነው፤ የሱ ቃልም በሌላ ማስረጃ አልተደገፈም። በስልክ ያነጋገርኩት እኔ መሆኔን ቤተሰብ ስለሆንን አውቀዋለሁ ብሎ የመሰከረውን ሰው ቃል ብቻ በማመን ይግባኝ ባይ በስልክ ላለመናገሪያ በቆጠርኳቸው መከላከያ ምስክሮች አስተባብሎ እያለ አላስተባብልክም ተብሎ የተሰጠብኝ ውሳኔ አላግባብ ነው። በተከሰሰኩበት አንቀፅ የጥፋተኝነት ውሳኔ ሊሰጥ የሚችለው በፍ/ቤት ውስጥ በችሎት ሥራ አደናቅፌ ስገኝ ብቻ ነው። የተነገረብኝና የጥፋተኝነት ውሳኔ የተሰጠብኝ የሕግ አንቀጽ ጥፋተኛ ተብሎ ልቀጣበት የሚያበቃ ባለመሆኑ የሥር ፍ/ቤት የወሰነብኝ የጥፋተኝነትና የቅጣት ውሳኔ ይሻርልኝ የሚል ነው።

ለይግባኝ መልስ እንዲሰጥ በታዘዘው መሠረት ዐቃቤ ሕግ በቁ. 5-1/ማ/176/93 በ16/2/94 የተፃፈ መልስ አቅርቧል። በመልሱም ዐቃቤ ሕግ ተከራካሪ ወገን ያለመሆኑን ከገለፀ በኋላ ለጉዳዩም ይግባኝ ባይና ጥፋተኛ የተባለበትን ጥቆማ ለፍ/ቤቱ ያቀረበችው ሴት ባልና ሚስት የነበሩና ትዳራቸው በፍ/ቤት ፈርሶ በመካከላቸው የተፈጠረው አለመግባባት በወንጀል እስከመካሰስ አድርጓቸው በፍ/ቤት የተሰሙ ምስክሮች በሁለቱም ወገኖች የቀረቡ ስለሆነ ማስረጃዎቹ እንደገና ቢሰሙ፤ ይግባኝ ባይም ጥፋተኛ የሚባል ከሆነ ተፈፀመ የተባለው ጥፋት በችሎት ውስጥ ሳይሆን ከችሎት ውጪ የተደረገ ስለሆነ ቅጣቱ በወ.መ.ሕ.ቁ. 443 (2) መሰረት ቢወሰን በማለት አስተያየቱን ሰጥቷል።

ይግባኝ ባይ የይግባኝ ቅሬታውን በማጠናከር በ23/4/94 ዓ.ም. የተፃፈ የመልስ መልስ አቅርቦ ከመዝገቡ ጋር ተያይዟል።

ከላይ የተመዘገበው የጉዳዩ አመጣጥ ነው። ይህ ፍ/ቤት ይግባኝ ባይ የተነገረበትን ችሎት መድፈር ተግባር መፈፀሙ በማስረጃ ተረጋግጧል ወይ? ይግባኝ ባይስ አስተባብሏል ወይ? አላስተባብለም ከተባለ ጥፋተኛ መባል የሚገባው በወ.መ.ሕ.ቁ. 443 (1) ወይስ (2) ነው? ቅጣቱስ ምን መሆን ይገባዋል?

የሚሉትን ነጥቦች ከሥር ፍ/ቤት የመዝገብ ግልባጭ ጋር እያገናዘበ መርምሯል።

ጥፋተኛነትን በተመለከተ ይግባኝ ባይ የችሎት መድፈር ተግባር የፈፀመው ባለቤቱ የነበረችውን በሥር ፍ/ቤት መዝገብ 7ኛ ተከሣሽ የሆነችውን ሴት ከ5-7 ዓመት አስፈርድባታለሁ፤ ስለሷ ጉዳይ ዳኞችን አነጋግራለሁ፤ አሁንም ያሳሰርኳት እኔ ነኝ በማለት ስልክ ደውሎ ለተከሣሻ ዘመድ በመንገሩ ነው። ይህን ለማስረዳት የቀረበው ነብዩ ሸዋንግዛው የተባለው ምሥክር የመስከረው ፍሬ ቃል፤ ከ4 ወይም 5 ወር በፊት በግምት ከ10:30-11 ይግባኝ ባይ ቢሮዬ ደውሎ 7ኛዋን ተከላሽ ከ5-7 ዓመት አስፈርድባታለሁ፤ ምን እንደምትሆን አይሀለሁ ብሎኛል፤ ከይግባኝ ባይ ጋር ቤተሰባዊ ግንኙነት ስላለን ድምፁ የሱ መሆኑን ለይቻለሁ በማለት ነው። ምሥክሩ ይግባኝ ባይ በዕለቱ ስልክ ደውሎ 7ኛዋን ተከላሽ ከ5-7 አስፈርድባታለሁ ማለቱን ድምፁንም ለይቶ እንደሚያውቅ በማረጋገጥ መስክሯል። ምንም እንኳን ይግባኝ ባይ በይግባኝ ቅሬታው ከምስክሩ ጋር ፀብ አለኝ ቢልም ምስክሩ በመስቀለኛ ጥያቄ ጊዜ ፀብ የለንም በማለት ያረጋገጠ ሲሆን ይግባኝ ባይ ከምሥክሩ ጋር ፀብኛ ስለመሆኑ በሌላ ማስረጃ አላስረዳም። ከዚህም በላይ 7ኛዋ ተከሣሽ የተከሰሰችበት መዝገብ ቀጠሮ ባለው ጊዜ ሁሉ ይግባኝ ባይ ከችሎት በፊት ዳኞች ጽ/ቤት እየገባ ከጉዳዩ ጋር አግባብነት የሌለውን ነገር እየተናገረ የሚወጣ መሆኑን ፍ/ቤቱ መገንዘቡን በውሣኔው የገለፀ ሲሆን ይግባኝ ባይ ግን በይግባኝ ቅሬታው ስለዚህ ሁኔታ ያስተባበለው ነገር የለም። እነዚህ ሁኔታዎች ተገናዝበው ሲታዩ ይግባኝ ባይ የተነገረበትን ተግባር መፈፀሙን ያረጋግጣሉ። ይህም ተከራካሪ ወገኖች በፍ/ቤት ላይ እምነት እንዳይኖራቸው የሚያደርግ ሲሆን ይግባኝ ባይ ዳኞቹ ከሕግ ይልቅ በሱ እንደሚመሩ ለማስመሰል መሞከሩን ከማሳየቱም በላይ የፍ/ቤቱንና የዳኞቹን ክብር የሚነካ የፍ/ቤቱን መልካም አሠራር የሚያውክ ነው።

ይግባኝ ባይ የተነገረበትን ተግባር መፈፀሙ የተረጋገጠ ሲሆን ማስተባበል አለማስተባበሉን ስንመለከት ደግሞ እንዲከላከል ሲታዘዝ በ23/5/93 ዓ.ም. በዋለው ችሎት ፍ/ቤት ተጠርቶ ቀርቦ አትፈለግም ተብሎ መመለሱን በዚህ ቀን በስልክ ስለተከላሻ አለመናገሩን ያስረዳልኛል በማለት ሁለት ምስክሮች አስቀርቦ አስመስክሯል። ሁለቱም ምስክሮች ጥር 23 ቀን 1993 ዓ.ም. ከይግባኝ ባይ ጋር ከጠዋት እስከ ማታ አብረን ነበርን። ስልክ አልደወለም፤ አልተደወለለትም በማለት መስክረዋል። ሆኖም ግን 1ኛው ምስክር ምሳ የበላነው አስፋ ወሰን ሆቴል ነው ሲል 2ኛዋ ምስክር ደግሞ ታሪኳ ሆቴል ነው ብላለች። ምስክሮቹ አብረን ውለናል ቢሉም ምሳ የበሉበትን ቦታ በተመለከተ የሰጡት ቃል ግን ልዩነት አለው። ከዚህም በላይ ይግባኝ ባይ መጀመሪያ ስለሁኔታው እንዲያስረዳ ፍ/ቤት በተጠራ ጊዜ ያስረዳው፤ ዳኞች ጽ/ቤት ገብቼ የነበርኩት ሴቷ ዳኛ እበር ላይ እያለሁ አስጠርተው ምን እንደምፈልግ

ጠይቀውኝ ነው እንጂ እራሴ አልገባሁም በማለት ሲሆን 1ኛው የመከላከያ ምሥክር ስለዚህ ሁኔታ ያስረዳው ግን በዕለቱ ሌላውን ማለት 3ኛውን ዳኛ ይግባኝ ባይ ያነጋገረ መሆኑን በመግለፅ ነው። ስለሆነም መከላከያ ምስክሮችም ከሰጡት ቃል ሲታይ ይግባኝ ባይን ለማዳን በሀሰት የመሰከሩ መሆናቸውን ከሚያሳይ በስተቀር በርግጥ ከይግባኝ ባይ ጋር የነበሩ መሆናቸውን አያረጋግጥም። በመሆኑም ይግባኝ ባይ የተነገረበትን አስተባብሏል ለማለት አልተቻለም። ስለዚህ ይግባኝ ባይ አልተመሰከረብኝም፤ አስተባብያለሁ የሚለው ክርክርም ተቀባይነት የለውም።

ይግባኝ ባይ ጥፋተኛ መባል የሚገባው በየትኛው የሕግ ድርጊት ነው የሚለውን ነጥብ ስንመለከት ደግሞ የይግባኝ ባይ የድፍረት ተግባር የተፈፀመው ከችሎት ውጪ በመሆኑ አድራጎቱ የሚሸፈነው በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 443 (2) ሥር ነው።

ቅጣቱን በተመለከተ ይግባኝ ባይ ተሻሽሎ ጥፋተኛ የተባለበት የወ.መ.ሕ. ቁ. 443 (2) የሚያስከትለው ቅጣት እስከ 500 ብር ለመድረስ በሚችል የገንዘብ መቀጮ ስለሆነ ይግባኝ ባይ ብር 500 (አምስት መቶ) እንዲቀጣ ወስነናል።

በአጠቃላይ የሥር ፍ/ቤት የሰጠውን የጥፋተኝነትና የቅጣት ውሳኔ ከፍ ብሎ በተመለከተው ሁኔታ በማሻሻል በወ.መ.ሕ.ሥ.ሥ. 195 (2) (ለ) (2) መሠረት ወስነናል።

ውሳኔው መሻሻሉን እንዲያውቀው የዚህ ውሳኔ ግልጭ ለሥር ፍ/ቤት ይተላለፍ። መዝገቡም ተዘግቷል ወደ መዝገብ ቤት ይመለስ። ይህ ፍርድ ዛሬ መጋቢት 24 ቀን 1994 ዓ.ም. ተሰጠ።

JUDGMENTS COLUMN

FEDERAL SUPREME COURT CIVIL BENCH

Appellant:- P. T. Sinar Antjol

Respondent:- G.E.T.S. International Pvt.

C. App. F. No. 5221/93

Trademarks – Usurpation of trademarks – Unfair competition – Suits for cessation of acts of unfair competition – Against whom action lies - Com. C. Art., 133 and 134.

The present appellant brought an action in the Federal High Court seeking for an injunction, claiming that the present respondent has been engaged in acts of unfair competition by reproducing his trademark for soaps, duly registered as “B – 29” with the Ministry of Commerce, and selling his own soaps under the same trademark thereby creating confusion among the public. The High Court rejected his claim ruling that an action of unfair competition is only sustainable against the manufacturer who produces the goods under the allegedly similar trademark and not against traders engaged in buying such products from manufacturers and selling them to the public. The present appeal was lodged against this decision.

Held: Decision of the High Court reversed.

- As one can be a manufacturer or producer of goods without at the same time being engaged in the wholesale distribution or retail selling of such goods at the place of manufacture as well as other places, an action for unfair competition, which results from usurpation of trademarks, does not necessarily only lie against the manufacturer or producer of the goods.

- Although there is presently no special law on “Trademarks”, under prevailing practice, trademarks are registered with the Ministry of Trade and Commerce and traders ought to check such *Registers* before adopting a certain trademark and using it in their products.

FEDERAL SUPREME COURT **CRIMINAL BENCH**

Appellant:- Girum Tadesse

Respondent:- Public Prosecutor

Cr. App. F. No. 6782

Contempt of court – Contempt committed not in open court – Impeaching credibility of witnesses – P. C. Art. 443 (1) and 443 (2) – Cr. Pro. C. Art. 195.

The appellant was cited for contempt of court and sentenced to two months' imprisonment for holding the court up to ridicule by, in a matter before the court, phoning a close relation of the defendant and threatening him saying: “I have spoken to the judges and prosecutor. It was I who had her sent to jail. I will yet have her sentenced to five or seven years' imprisonment. I shall see what you can do to save her!” The present appeal was lodged against this conviction and sentence.

Held: Judgment of the lower court affirmed but penalty reduced to a fine of Birr 500.